

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**YÜKSEK
LİSANS
TEZİ**

**BÖLGESEL VE Dengeleyici Güç Olma
Yolundaki Hindistan'ın Sahra-Altı Afrika
İle Politik ve Ekonomik İşbirliği**

MURAT PINAR

**ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ORTADOĞU VE AFRIKA ÇALIŞMALARI**

ŞUBAT 2021

**BÖLGESEL VE Dengeleyici Güç Olma Yolundaki
HİNDİSTAN'IN SAHRA-ALTI AFRIKA İLE POLİTİK VE EKONOMİK
İŞBİRLİĞİ**

Murat PINAR

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ORTADOĞU VE AFRIKA ÇALIŞMALARI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

ŞUBAT 2021

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Murat Pınar

11.02.2021

BÖLGESEL VE Dengeleyici Güç Olma Yolundaki Hindistan'ın Sahra- Altı Afrika İle Politik ve Ekonomik İşbirliği

(Yüksek Lisans Tezi)

Murat PINAR

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Şubat 2021

ÖZET

Sahra-altı Afrika ülkeleri, gelişmişlik sıralamasında dünya ülkeleri arasında en alt sıralarında yer almaktadırlar. Kalkınmasını ve sanayileşmesini tamamlayamamış olan bu ülkeler, sahip oldukları potansiyel ve zengin kaynaklar ile her geçen gün daha fazla ilgi odağı haline gelmektedir. Bu kapsamda özellikle son dönemde Sahra-altı Afrika'da önemli ekonomik ve ticari girişimlerde bulunan ülkelerden birisi de Hindistan olmuştur. Hızla gelişen bir ekonomiye sahip olan Hindistan, bölgesel güç ve küresel aktör olma yolunda önemli adımlar atmaktadır. Gerek geçmişe dayanan bağları gerekse günümüzde izlediği dış politika ve ekonomi politikaları sayesinde Sahra-altı Afrika ülkelerinin hemen hemen tamamı ile ekonomik, ticari, politik ve kültürel ilişkiler kurmaktadır. Hindistan, bu sayede bölgedeki en önemli aktörlerden biri haline gelmiştir. ÇHC, Hindistan'ın en önemli rakibi konumundadır. Elbette ki bu rekabette batılı ülkeler de yer almaktadır. Ancak, sömürgecilik geçmişinin sebep olduğu yaralar, Hindistan'ın da sömürge düzeninin bir mağduru olması ve Afrika ülkeleri ile bu konuda ortak bir anlayışa sahip olması, batının Afrika'ya kolonyal perspektiften bakmaya devam etmesi gibi nedenlerden dolayı Hindistan'ın bölgedeki etkinliği ön plana çıkmaktadır. Hindistan batılı ülkelerden farklı olarak Sahra-altı Afrika'da bağış yapan bir ülke olarak değil, bir kalkınma ortağı olarak hareket etmektedir. Türkiye, 1990'lı yılların sonlarından itibaren Afrika kıtasına yönelik politikasında radikal değişimler yapmıştır. Bu yeni yaklaşım ile Sahra-altı Afrika ülkeleri ile politik, ekonomik ve ticarî ilişkilerin geliştirilmesi için ciddi girişimlerde bulunmaktadır. Türkiye'nin bölgeye özellikle sağlık, altyapı, eğitim, sosyal yaşam gibi alanlarda yapmakta olduğu insanî yardımlar oldukça dikkat çekmektedir. Bu açıdan bakıldığında Türkiye ve Hindistan'ın Sahra-altı Afrika'ya yaklaşımları benzerlikler göstermektedir. Türkiye'nin Sahra-altı Afrika ile ticari ve ekonomik ilişkilerini daha üst seviyelere çıkarabilmek için çabaları ve çalışmaları devam etmektedir. Bu kapsamda Sahra-altı Afrika'da geniş ve derin bir etkinliğe sahip olan Hindistan ile yapılacak işbirliği tüm taraflar için oldukça faydalı olabilecektir.

Bilim Kodu : 114101
Anahtar Kelimeler : Azgelişmiş, Sahra-altı Afrika, Kalkınma, Hindistan, Türkiye.
Sayfa Adedi : 253
Tez Danışmanı : Prof.Dr. Soyalp TAMÇELİK
Öğrenci ORCID ID : 0000-0001-8110-7157

INDIA'S POLITICAL AND ECONOMIC COOPERATION WITH SUB-SAHARA
AFRICA ON THE WAY TO BECOME A REGIONAL AND BALANCING POWER

(M.Sc. Thesis)

Murat PINAR

GAZİ UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES

February 2021

ABSTRACT

Sub-Saharan African countries are among the least developed countries in the world. These countries, which could not complete their development and industrialization, are becoming more and more the center of attention with the potential and rich resources they have. One of the countries that has made important economic and commercial initiatives in Sub-Saharan Africa, especially in the recent period, has been India. India, which has a rapidly developing economy, is taking important steps towards becoming a regional power and a global actor. In this context, it establishes economic, commercial, political and cultural relations with almost all sub-Saharan African countries thanks to its long-standing ties as well as its foreign and economic policies. India has become one of the most important actors within the region. The PRC is India's most important rival. Of course, western countries are also included in this competition. However, India's activity in the region comes to the fore due to the fact Africa and India has a common past and understanding against the western colonialism, even today the western colonial view of Africa seems to continue. Unlike western countries, India acts not as a donor country but as a development partner in Sub-Saharan Africa. Turkey, since the late 1990s has made radical changes in policy towards the African continent. With this new approach, it makes serious attempts to develop political, economic and commercial relations with Sub-Saharan African countries. Turkey's humanitarian assistance in especially health, infrastructure, education, and social life has been attracting quite a lot attention. In this respect, Turkey and India's approaches to Sub-Saharan Africa show similarities. Turkey's efforts and works in order to build a higher level of trade and economic relations with Africa are continuing. In this context, cooperation with India, which has a wide and deep activity in Sub-Saharan Africa, will be very beneficial for all parties.

Science Code : 1114101
Key Words : Underdeveloped, Sub-Saharan African, Development, India, Turkey
Page Number : 253
Supervisor : Prof. Dr. Soyalp TAMÇELİK
Student ORCID ID : 0000-0001-8110-7157

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans eğitimimi ve tez çalışmamı tamamlamış olmaktan büyük onur ve mutluluk duymaktayım. Bu gururu yaşamamda doğrudan ve dolaylı katkısı olan büyük küçük herkese teşekkürü bir borç bilmekteyim. Bu kapsamda öncelikle tez danışmanım Sayın Prof. Dr. Soyalp TAMÇELİK'e destekleri, yönlendirmeleri ve sabırları için şükranlarımı sunarım. Bu dönem içerisinde derslerine katılmış olduğum tüm sayın öğretim üyelerine saygılarımı sunarım. Ayrıca idarî konularda yardımlarına esirgememiş olan öğrenci işleri personeline de teşekkür ediyorum. Özellikle ders döneminde göstermiş oldukları anlayıştan dolayı mesai arkadaşlarıma da saygı ve sevgilerimi sunarım. Bu uzun süreçte beni hoş gören, çalışma için ayırdığım zamana ve enerjiye saygı duyan sevgili eşime ve biricik kızıma özel olarak teşekkür etmek istiyorum.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ÇİZELGELERİN LİSTESİ.....	xiii
ŞEKİLLERİN LİSTESİ	xvi
HARİTALARIN LİSTESİ.....	xvii
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	xviii
1. GİRİŞ.....	1
2. KALKINMA TEORİLERİ VE POLİTİKALARI	5
2.1. Giriş.....	5
2.1.1. Kalkınma ve Büyüme	5
2.1.2. Azgelişmişlik	6
2.1.3. Azgelişmişliğin Ölçülmesi.....	7
2.1.4. Azgelişmiş Ülkelerin Ortak Özellikleri	8
2.2. Kalkınmaya Yönelik Ekonomik Yaklaşımlar	13
2.2.1. Neoklasik Yaklaşım	13
2.2.2. Yapısalcı Yaklaşım	16
2.2.3. Bağımlılık Yaklaşımı	18
2.2.4. Neoliberal Yaklaşım	20
2.3. Kalkınma ve Sanayileşme Stratejileri	22
2.3.1. Kalkınma Stratejileri.....	22
2.3.1.1. Dengeli kalkınma stratejisi	23
2.3.1.2. Dengesiz kalkınma stratejisi	24

	Sayfa
2.3.2. Sanayileşme Stratejileri	25
2.3.2.1. İthal ikame stratejisi	25
2.3.2.2. İhracata dayalı sanayileşme stratejisi	26
2.4. Kalkınmaya Etki Eden Faktörler	27
2.4.1. Sermaye Birikimi ve Finansman	27
2.4.2. Teknoloji	31
2.4.3. Nüfus ve İstihdam	33
2.4.4. Dış Ticaret	37
2.4.5. Kaynakların Dağılımı	39
2.5. Kalkınma İçin Yardım Düzeni	40
2.5.1. Kalkınma Yardımı Politikasının Başlaması ve Biçimlenmesi	42
2.5.2. Neoliberal Dönüşüm ve 1980'lerin Yapısal Uyum Programları	46
2.5.3. Soğuk Savaş Dönemi Sonrası Kalkınma Politikası	47
2.5.4. Küresel Kalkınmanın Yeni Çağı: 2000'li Yıllar	48
2.5.5. Güney-Güney İşbirliği ve Yeni Yardım Mimarisi	50
3. HİNDİSTAN'IN POLİTİK VE EKONOMİK DURUMU	55
3.1. Giriş	55
3.1.1. Bağımsızlık Öncesi Hindistan	56
3.1.2. Bağımsızlık Sonrası Hindistan ve Stratejik Önemi	58
3.2. Hindistan'ın Dış Politikası	63
3.2.1. Soğuk Savaş Dönemi	63
3.2.1.1. Nehru ve bağlantısızlık hareketi	63
3.2.1.2. İndra Gandhi ve realizm	64
3.2.2. Soğuk Savaş Sonrası	65
3.2.3. Büyük Güç Olma Politikası	66
3.3. Komşuları ile İlişkileri ve Stratejik Ortaklıkları	69

	Sayfa
3.3.1. Hindistan – Pakistan İlişkileri ve Keşmir Sorunu	70
3.3.2. Hindistan – ÇHC İlişkileri	74
3.3.3. Diğer Komşu Ülkeler ile İlişkiler	77
3.3.4. Ortadoğu ve Akdeniz Havzası ile İlişkiler	78
3.3.5. Hindistan’ın Stratejik Ortaklıkları	79
3.4. Hindistan’ın Ekonomi Politikaları	82
3.4.1. Hint Tipi Sosyalizm ve Devletçilik	84
3.4.2. Liberalizm ve Dışa Açılma	85
3.4.3. Kalkınma İşbirliği Politikası	87
3.4.4. Hindistan-ÇHC Rekabeti	89
3.5. Hindistan Ekonomisinin Dinamikleri	95
3.5.1. Hindistan’ın Sahip Olduğu Ekonomik Avantajlar	95
3.5.2. Hindistan’ın GSMH Bazlı Ekonomik Büyümesi	96
3.5.3. Hindistan’ın İthalat ve İhracatı	97
3.5.4. Hindistan’da Bilişim Sektöründe Sağlanan Gelişim	102
4. HİNDİSTAN’IN SAHRA-ALTI AFRİKA POLİTİKASI	105
4.1. Giriş	105
4.2. Hindistan-Afrika İlişkilerinin Tarihî Gelişimi	106
4.2.1. Sömürgecilik Dönemi Öncesi	106
4.2.2. Sömürgecilik Dönemi	106
4.2.3. Soğuk Savaş Dönemi	109
4.3. Hindistan’ın Günümüz Afrika Politikası	111
4.3.1. Siyasî İlişkiler	112
4.3.2. Eğitim	113
4.3.3. Askerî İlişkiler	114
4.4. Hindistan-Afrika Zirve Toplantıları	115

	Sayfa
4.4.1. Birinci Hindistan-Afrika Zirve Toplantısı	115
4.4.2. İkinci Hindistan-Afrika Zirve Toplantısı	115
4.4.3. Üçüncü Hindistan-Afrika Zirve Toplantısı	116
4.4.4. Dördüncü Hindistan-Afrika Zirve Toplantısı	122
4.5. Hindistan-Afrika Ekonomik İlişkileri	124
4.5.1. Ekonomik İlişkilerin Temelleri	124
4.5.2. İhracat	129
4.5.2.1. İhracat kalemleri bazında analiz	129
4.5.2.2. Bölgesel bazda analiz.....	131
4.5.2.3. Ülkesel bazda analiz	137
4.5.3. İthalat	139
4.5.3.1. İthalat kalemleri bazında analiz	139
4.5.3.2. Bölgesel bazda analiz.....	141
4.5.3.3. Ülkesel bazda analiz	147
4.5.4. Yatırım ve Kalkınma Desteği	149
4.6. Sahra-Altı Afrika Ülkelerinin Gözünden Hindistan	154
4.6.1. Güney Afrika Cumhuriyeti (Güney Afrika)	154
4.6.2. Nijerya (Batı Afrika).....	158
4.6.3. Uganda (Orta Afrika).....	162
4.6.4. Kenya (Doğu Afrika)	165
5. TÜRKİYE-HİNDİSTAN İŞBİRLİĞİNİN SAHRA-ALTI AFRIKA ÜLKELERİ İLE İLİŞKİLERDEKİ GELİŞİM POTANSİYELİ VE OLASI KATKILARI	171
5.1. Giriş.....	171
5.2. Türkiye'nin Sahra-Altı Afrika Ülkeleri ile İlişkileri	172
5.2.1. Genel	172
5.2.2. İlişkilerin Tarihî Gelişimi	174

	Sayfa
5.2.2.1. Türkiye Cumhuriyeti öncesi	174
5.2.2.2. Soğuk Savaş dönemi	175
5.2.2.3. 2000’li yıllar ve günümüz	176
5.2.2.4. Türkiye-Afrika uluslararası kongreler	179
5.3. Türkiye’nin Yardımları	182
5.3.1. Resmî Kalkınma Yardımları (RKY)	182
5.3.2. İnsanî Yardımlar	188
5.3.3. STK Yardımları	190
5.3.4. Yabancı Doğrudan Yatırımlar.....	191
5.4. Ticarî İlişkiler.....	192
5.4.1. Genel.....	192
5.4.2. İhracat	194
5.4.3. İthalat	197
5.4.4. Enerji Sektörü	200
5.4.5. Sahra-altı Afrika Ülkeleri Açısından Türkiye.....	202
5.5. İlişkilerin Hedefleri ve Özellikleri	205
5.5.1. Türkiye’nin Hedefleri	205
5.5.2. İlişkilerin Güçlü Yönleri	207
5.5.3. Zayıf Yönler ve Karşılaşılan Engeller	208
5.6. Türkiye-Hindistan İlişkileri.....	211
5.6.1. Politik İlişkiler	212
5.6.2. Ekonomik İlişkiler	216
5.6.3. İlişkilerin Özellikleri.....	218
5.7. Sahra-Altı Afrika’da Türkiye-Hindistan İşbirliği Potansiyeli.....	222
5.7.1. AB ve Hindistan.....	222
5.7.2. AB, Japonya ve Hindistan.....	224

Sayfa

5.7.3. Türkiye ve Hindistan.....	226
6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	231
6.1. Genel	231
6.2. Kalkınma Teorileri ve Politikaları	231
6.3. Hindistan'ın Politik ve Ekonomik Durumu	233
6.4. Hindistan'ın Sahra-Altı Afrika Politikası.....	233
6.5. Türkiye'nin Sahra-Altı Afrika Ülkeleri ile İlişkileri	235
6.6. Sahra-Altı Afrika'da Türkiye-Hindistan İşbirliği Potansiyeli.....	237
KAYNAKLAR	239
EKLER.....	249
EK-1. Kişi Başına Düşen GSMH Değerine Göre Ülkelerin Sınıflandırılması	250
EK-2. Hamilelikte Anne Ölüm Oranlarına Göre Ülkelerin Sınıflandırılması	251
ÖZGEÇMİŞ	252

ÇİZELGELERİN LİSTESİ

Çizelge	Sayfa
Çizelge 2.1. Bölgelere ve gelir seviyesine göre GSMH ve kişi başına düşen GSMH....	9
Çizelge 2.2. Beş yaş altı çocuk ve hamilelikte anne ölüm oranları	12
Çizelge 2.3. Dünya ve kıtaların nüfusu (2017, 2030, 2050)	35
Çizelge 2.4. Afrika’da en fazla kalkınma yardımı alan ülkeler ve miktarı (milyar \$)....	50
Çizelge 3.1. Bölge, ülke ve gelirlere göre GSMH bazlı ekonomik büyüme değerleri ..	97
Çizelge 3.2. Hindistan’ın bilişim teknolojileri ihraç ettiği ülkeler ve kıtalar	104
Çizelge 4.1. Hindistan’ın Afrika’ya yaptığı ihracat-ithalat rakamları (milyar dolar	128
Çizelge 4.2. Hindistan’ın Afrika’ya ihraç ettiği ürün ve miktarı (milyon \$)	130
Çizelge 4.3. Hindistan’ın Afrika’ya yaptığı ihracatın bölgelere göre dağılımı	132
Çizelge 4.4. Hindistan’ın Batı Afrika’ya ihraç ettiği ürün ve miktarı (milyon \$)	133
Çizelge 4.5. Hindistan’ın Doğu Afrika’ya ihraç ettiği ürün ve miktarı (milyon \$)	134
Çizelge 4.6. Hindistan’ın Güney Afrika’ya ihraç ettiği ürün ve miktarı (milyon \$)	136
Çizelge 4.7. Hindistan’ın Orta Afrika’ya ihraç ettiği ürün ve miktarı (milyon \$)	137
Çizelge 4.8. Hindistan’ın Sahra-altı Afrika’ya ihracatının ülkelere göre dağılımı	138
Çizelge 4.9. Hindistan’ın Afrika’dan ithal ettiği ürün ve miktarı (milyon \$)	140
Çizelge 4.10. Hindistan’ın Afrika’dan yaptığı ithalatın bölgelere göre dağılımı	142
Çizelge 4.11. Hindistan’ın Batı Afrika’dan ithal ettiği ürün ve miktarı (milyon \$)	143
Çizelge 4.12. Hindistan’ın Güney Afrika’dan ithal ürün ve miktarı (milyon \$)	144
Çizelge 4.13. Hindistan’ın Doğu Afrika’dan ithal ettiği ürün ve miktarı (milyon \$)	145
Çizelge 4.14. Hindistan’ın Orta Afrika’dan ithal ettiği ürün ve miktarı (milyon \$)	147
Çizelge 4.15. Hindistan’ın Sahra-altı Afrika’dan ithalatının ülkelere göre dağılımı	147
Çizelge 4.16. BRIC ve ABD’nin Afrika’da ve dünyada yaptığı yabancı doğrudan yatırım miktarları (milyar \$)	152
Çizelge 4.17. Afrika ve dünyanın BRIC ve ABD’de yaptığı yabancı doğrudan yatırım miktarları (milyar \$)	152
Çizelge 4.18. Güney Afrika Cumhuriyeti’nin en fazla ihracat-ithalat yaptığı ülkeler....	155

Çizelge	Sayfa
Çizelge 4.19. Güney Afrika Cumhuriyeti'nin BRIC ile yaptığı ihracat-ithalat (\$)	156
Çizelge 4.20. Güney Afrika Cumhuriyeti'nin Hindistan'a ihraç ürünleri (bin \$)	157
Çizelge 4.21. Güney Afrika Cumhuriyeti'nin Hindistan'dan ithal ürünleri (bin \$)	158
Çizelge 4.22. Nijerya'nın en çok ihracat yaptığı ülkeler (\$).....	159
Çizelge 4.23. Nijerya'nın en çok ithalat yaptığı ülkeler (\$)	159
Çizelge 4.24. Nijerya'nın Hindistan'a 2018 yılında yaptığı ihracat (\$)	160
Çizelge 4.25. Nijerya'nın Hindistan'dan 2018 yılında yaptığı ithalat (\$)	161
Çizelge 4.26. Uganda'nın en çok ihracat yaptığı ülkeler (bin \$)	163
Çizelge 4.27. Uganda'nın en çok ithalat yaptığı ülkeler (milyon \$).....	163
Çizelge 4.28. Uganda'nın Hindistan'dan 2017'de ithal ettiği ürünler (milyon \$).....	164
Çizelge 4.29. Uganda'nın Hindistan'a en çok ihraç ettiği ürünler (milyon \$)	165
Çizelge 4.30. Kenya'nın en fazla ihracat yaptığı ülkeler (\$)	165
Çizelge 4.31. Kenya'nın en fazla ithalat yaptığı ülkeler (\$)	166
Çizelge 4.32. Kenya'nın ihracat ve ithalat yaptığı ülkeler (\$).....	167
Çizelge 4.33. Kenya'nın 2018'de Hindistan'a ihraç ettiği ürünler ve miktarı (\$).....	168
Çizelge 4.34. Kenya'nın 2018'de Hindistan'dan ithal ettiği ürünler ve miktarı (\$).....	169
Çizelge 5.1. 2016 yılında en fazla RKY yapan ilk 10 bağışçı (milyon \$)	183
Çizelge 5.2. Türkiye'den Sahra-altı Afrika'ya 2010-2017'deki RKY (milyon \$)	187
Çizelge 5.3. Türkiye'nin bölgelere göre ihracat-ithalat oranları (%).....	193
Çizelge 5.4. Türkiye'nin 2015-2018 ihracat yaptığı bölgeler ve miktarları (bin dolar) .	195
Çizelge 5.5. Türkiye-Sahra-altı Afrika Arasında 2015-2019 İhracat Rakamları (dolar)	195
Çizelge 5.6. Türkiye'nin Sahra-altı Afrika'ya ihraç ettiği ürün grupları ve miktarı (bin \$)	197
Çizelge 5.7. Türkiye'nin 2015-2018'de ithalat yaptığı ülke grupları (bin \$)	198
Çizelge 5.8. Türkiye-Sahra-altı Afrika arasında 2015-2019 ithalat rakamları (\$).....	199
Çizelge 5.9. Türkiye'nin 2018'de Sahra-altı Afrika'dan ithal ettiği ürün grupları ve miktarları (bin \$).....	200

Çizelge	Sayfa
Çizelge 5.10. Sahra-altı Afrika ülkelerinin 2015-2018 ithalat rakamları (bin \$).....	202
Çizelge 5.11. Sahra-altı Afrika ülkelerinin 2015-2018 ihracat rakamları (bin \$).....	204
Çizelge 5.12. Türkiye-Hindistan 2015-2019 arası ticaret rakamları (milyon dolar)	217
Çizelge 5.13. BRIC ülkeleri ve Türkiye'nin güçlü-zayıf yönleri	221

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil	Sayfa
Şekil 2.1. Uganda'nın ihracatının GSMH'daki payı.....	39
Şekil 2.2. Resmi Kalkınma Yardımlarının kıtalara göre dağılımı	50
Şekil 3.1. Hindistan'ın ithalat-ihracat dengesi	98
Şekil 3.2. Hindistan'ın 2017-2018 ve 2018-2019 aylık ihracat rakamları.....	98
Şekil 3.3. Hindistan'ın 2017-2018 ve 2018-2019 aylık ithalat rakamları.....	99
Şekil 3.4. Hindistan'ın ihracat yaptığı bölgeler	100
Şekil 3.5. Hindistan'ın ithalat yaptığı bölgeler	100
Şekil 3.6. Hindistan'ın temel ihracat maddeleri.....	101
Şekil 3.7. Hindistan'ın Temel İthalat Maddeleri	101
Şekil 4.1. AB, ABD ve BRIC ülkelerinin 2010-2014 arası Afrika'ya ihracat-ithalat rakamları (milyar \$).....	127
Şekil 4.2. Hindistan'ın Afrika ile olan ticaretinin bölgesel analizi (milyar \$).....	129
Şekil 4.3. Hindistan'ın 2013-2014 yıllarında tıbbî ilaç ürünleri ihraç ettiği afrika ülkeleri ve miktarları (milyar \$)	131
Şekil 4.4. Hindistan'ın 2014 yılında mineral yakıt ve ilişkili ürünler ithal ettiği Afrika ülkeleri ve miktarları (milyar dolar)	141
Şekil 4.5. Hindistan'ın Exim Bank üzerinden Afrika'ya verdiği kredilerin sektörlere göre dağılımı.....	154
Şekil 5.1. 2017 yılı RKY Miktarına Göre OECD/DAC ülkeleri ve Türkiye'nin yeri	183
Şekil 5.2. 2017 yılı RKY/GSMH Oranına Göre OECD/DAC ülkeleri ve Türkiye'nin yeri.....	184
Şekil 5.3. Türkiye'nin 2002-2017 arasında Resmî Kalkınma Yardımları (milyon \$)	185
Şekil 5.4. Türkiye'nin 2017 yılında yapmış olduğu kalkınma yardımları.....	186

HARİTALARIN LİSTESİ

Harita	Sayfa
Harita 3.1. İran-Pakistan-Hindistan doğalgaz hattı güzergâhı	92
Harita 3.2. ÇHC'nin kurmayı planladığı petrol ve doğalgaz güzergâhları	93
Harita 3.3. ÇHC'nin İnci Stratejisi rotası.....	94

SİMGELER VE KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Simgeler

\$	Amerikan Doları
a.g.e.	adı geçen eser
a.g.m.	adı geçen makale
s	Sayfa

Açıklamalar

Kısaltmalar

Açıklamalar

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AFAD	Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı
AfDB	Afrika Kalkınma Bankası
AFREXIMBANK	Afrika İhracat-İthalat Bankası
APSA	Afrika Barış ve Güvenlik Yapısı
ASEAN	Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği
ASSOCHAM	Hindistan Ticaret ve Endüstri Odaları Birliği
BJP	Hindistan Halk Partisi
BM	Birleşmiş Milletler
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BRIC	Brezilya, RF, Hindistan, ÇHC ülkeleri
BRICS	BRIC ülkeleri ve Güney Afrika Cumhuriyeti
CDRI	Afetlere Dayanıklı Altyapı İşbirliği
CII	Hint Endüstrileri Konfederasyonu
ÇHC	Çin Halk Cumhuriyeti
DAC	Kalkınma Yardım Komitesi
DEİK	Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu
DTM	Dış Ticaret Müsteşarlığı
EXIM INDIA	Hindistan İhracat-İthalat Bankası
FICCI	Hint Ticaret ve Endüstri Odaları Federasyonu

Kısaltmalar**Açıklamalar**

FIEO	Hint İhracatçıları Örgütü Federasyonu
FOCAC	Çin-Afrika İşbirliği Forumu
GSMH	Gayri Safi Milli Hâsıla
HDI	İnsanî Kalkınma Endeksi
IAM	Hindistan Yardım Misyonu
IBSA	Hindistan, Brezilya, Güney Afrika ülkeleri
ICA	Hindistan-Afrika Konseyi
ICCR	Hindistan Kültürel İlişkiler Konseyi
ICT	Bilgi ve İletişim Teknolojisi
IFC-IOR	Hint Okyanusu Bölgesi Bilgi Füzyon Merkezi
IIDCA	Hindistan Uluslararası Kalkınma İşbirliği Ajansı
IIFT	Hindistan Dış Ticaret Enstitüsü
IIT	Hindistan Teknoloji Enstitüsü
IMF	Uluslararası Para Fonu
IONS	Hint Okyanusu Deniz Sempozyumu
IPI	İran-Pakistan-Hindistan ülkeleri
IPSA	Savunma Çalışmaları ve Analizleri Enstitüsü
ISA	Uluslararası Solar İttifakı
ITEC	Hindistan Teknik ve Ekonomik İşbirliği
KEK	Karma Ekonomik Komisyonu
LTTE	Tamil Elam Kurtuluş Kaplanları
MKH	Milenyum Kalkınma Hedefleri
MSC-HOA	Afrika Boynuzu Denizcilik Güvenlik Merkezi
NATO	Kuzey Atlantik Paktı Örgütü
NEPAD	Afrika'nın Kalkınması İçin Yeni Ortaklık
ODA	Resmî Kalkınma Yardımları (RKY)
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
ONGC	Hindistan'ın Petrol ve Doğalgaz Şirketi
ÖEB	Özel Ekonomik Bölgeler
RF	Rusya Federasyonu
RIC	RF, Hindistan, ÇHC ülkeleri
RKY	Resmî Kalkınma Yardımları

Kısaltmalar**Açıklamalar****SADC**

Güney Afrika Kalkınma Topluluğu

SCAAP

Afrika Programı Özel İngiliz Toplulukları Yardımı

SSC

Güney-Güney İşbirliği

STK

Sivil Toplum Kuruluşları

STPI

Hindistan Yazılım Teknolojileri Parkları

TASAM

Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi

TEAM-9

Afrika-Hint Hareketi için Tekno-Ekonomik Yaklaşım

THY

Türk Hava Yolları

TİKA

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı

TOBB

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği

TÜİK

Türkiye İstatistik Kurumu

UNESCO

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü

1. GİRİŞ

Günümüz dünyasında ülkeler arasındaki en belirgin ayrımlardan birisini kalkınmışlık seviyesi oluşturmaktadır. Kalkınmış ülkeler ile kalkınmakta olan ve kalkınmamış olan ülkeler arasında önemli farklar bulunmaktadır. Bu farklar sadece ekonomik ve teknolojik gelişmişlik anlamında değil, sosyal gelişmişlik alanlarında da görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında kalkınma ile büyümenin birebir aynı anlamlara sahip olmadığı görülmektedir. Büyüme daha çok ekonomik bir gösterge iken kalkınma ekonomik büyümeyi de içeren daha kapsamlı bir gelişimi ifade etmektedir.

Kalkınma teorileri ve politikaları temel olarak azgelişmişlik problemine çözümler sunmaya çalışmaktadırlar. Azgelişmişlik en yaygın olarak Sahra-altı Afrika ülkelerinde görülmektedir. Ancak bu durum sadece kendi iç dinamiklerinden kaynaklanmamakta, yüzyıllarca sömürgeci ülkeler tarafından doğal kaynaklarının ve beşeri zenginliklerinin sömürülmesi neticesinde söz konusu ülkeler günümüzde içinden çıkılmaz sorunlarla boğuşmak zorunda kalmışlardır. Sahra-altı Afrika'nın azgelişmişlik sorununa çözüm önerileri sunan teoriler maalesef konuya Afrika gerçekleri ile yaklaşmamakta, bu nedenle de başarılı olamamaktadırlar.

Sahra-altı Afrika ülkelerinin kolonyal dönemi sona ermiş olsa da bölgede post-kolonyal bir dönem başlamıştır. Koloni döneminin aktörleri işbirliği, ortaklık, eğitim, teknoloji transferi gibi farklı maskeler altında tekrar bölgeye girmeye çalışmaktadırlar. Bu aktörlere ilave olarak Sahra-altı Afrika'da etkinliğini en fazla arttıran ülkeler Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) ve Hindistan gibi ülkeler olmuştur. Bu yeni aktörler koloni geçmişine sahip olan aktörlerden önemli oranda farklı bir politika izlemektedirler. Bu kapsamda Afrika'ya bağış yapan patronlar olarak değil, Afrika ile kalkınma işbirliği yapan ortaklar olarak yaklaşmaktadırlar.

Sömürge düzeninin eski bir mağduru olan Hindistan, gerek bu özelliği gerekse coğrafi konumundan dolayı Afrika ülkeleri ile yakın ilişkiler içerisinde bulunmaktadır. Bu tez çalışmasında ele alınan ana sorunsal Hindistan'ın Sahra-altı Afrika'daki ekonomik ve politik etkinliğinin ne kadar olduğunun ortaya çıkarılmasıdır. Çalışmanın temel amacını, Hindistan'ın Sahra-altı Afrika'ya yönelik olarak yürütmekte olduğu kalkınma ve işbirliği kapsamında izlediği politikaların ve kalkınma modellerinin irdelenmesi oluşturmaktadır.

Türkiye'nin Sahra-altı Afrika'ya yönelik politikasında Hindistan ile hangi alanlarda ve hangi parametreler dâhilinde işbirliği yapabileceği sorusuna cevap bulmak ise tezin bir diğer amacını oluşturmaktadır.

Bu tez çalışması, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve ÇHC gibi küresel güçlerin Afrika kıtasına yönelik olarak izledikleri politikalara rakip olarak bölgesel ve dengeleyici bir güç olma iddiasında olan Hindistan'ın Afrika'ya girişinin politik ve ekonomik boyutlarının incelenmesi yönüyle önemlidir. ABD ve ÇHC'nin Afrika politikalarını inceleyen pek çok çalışmaya karşılık Hindistan-Afrika ilişkisini inceleyen Türkçe çalışmaya pek fazla rastlanmamaktadır. Oysa ki Hindistan'ın Afrika politikası yabancı literatürde yapılmış pek çok çalışma ile incelenmekte ve üçüncü göz olarak takip edilmektedir. Çalışmanın önemini ortaya koyan bir diğer husus da Türkiye'nin Afrika'ya girişinde hangi hususları göz önüne alması gerektiği, Hindistan ile hangi alanlarda işbirliği yapılabileceği gibi sonuçlara ulaşmayı hedeflemesidir. Bu yönüyle de son dönemde ağırlık kazanan Türkiye'nin Afrika politikası kapsamında değerli bir çalışma olacağı değerlendirilmektedir.

Çalışmanın ana hipotezleri; Afrika'nın küresel ve bölgesel güçler için öneminin artarak devam edeceği, Hindistan'ın bölgesel ve dengeleyici bir güç olma yolunda Afrika politikasını büyük oranda askeri olmayan yumuşak güç unsurları ile sürdürmeye devam edeceği, Türkiye'nin de önümüzdeki dönemde Afrika'ya giriş politikasının daha da yoğunlaşacağıdır.

Tez çalışmasının kuramsal çerçevesi Kalkınma Teorileri ve Politikaları başlıklı İkinci Bölümde oluşturulmuştur. Söz konusu bölümde; kalkınma ve büyüme terimleri, azgelişmişlik, azgelişmiş ülkelerin temel sorunları, azgelişmiş ülkelerin kalkınmaları için önerilen ekonomik yaklaşımlar, kalkınma stratejileri ve sanayileşme stratejileri incelenmektedir. Kalkınmaya etki eden faktörler ile kalkınma için yardım düzeni de bu bölümde ele alınmaktadır. Söz konusu kuramsal çerçeve içerisinde azgelişmiş ülkeler olan Sahra-altı Afrika ülkeleri ile bağlantılar kurulmakta, örnekler verilmektedir.

Çalışmanın Üçüncü Bölümünde, Hindistan'ın dış politikası ve ekonomisi ele alınmaktadır. Dış politikasının zaman içerisinde neden ve hangi değişimlere uğradığı, bu değişimlere yol açan etkenler irdelenmektedir. Bu kapsamda Hindistan'ın hem kendi iç

etkenlerine hem de komşuları ile olan ilişkilerine de yer verilmektedir. Hindistan'ın ekonomi politikaları kapsamında hangi evrimlerin yaşandığı, bu değişimlere etki eden iç ve dış faktörler ile Hindistan ekonomisinin dinamikleri incelenmektedir.

Üçüncü Bölüm'de elde edilen bilgiler ışığında çalışmanın konusunu oluşturan Dördüncü Bölümü'nde Hindistan'ın Sahra-altı Afrika'ya yönelik politikası detaylı olarak irdelenmektedir. Geçmişten günümüze Hindistan'ın Afrika ile olan ilişkileri, bu ilişkilerin siyasi ve ekonomik boyutları derinlemesine ele alınmaktadır. Bu bölümde Hindistan gözünden Sahra-altı Afrika'ya bakış açısına ilave olarak Afrika ülkeleri açısından da Hindistan'a bakılmaya, bu sayede konuya yönelik daha kapsamlı ve derinlemesine bir yaklaşım sergilenmeye çalışılmaktadır.

Tez çalışmasının Beşinci Bölümü, özel bir bölümdür. Bu bölümde, Hindistan'ın Sahra-altı Afrika'ya yönelik politikalarının irdelenmesi neticesinde ulaşılan sonuçların Türkiye açısından ne gibi faydalar sağlayabileceği konusu ele alınmaktadır. Türkiye'nin son dönemde Afrika'ya yönelik açılımları göz önüne alındığında Hindistan ile işbirliği potansiyelinin ve bu olası işbirliği alanlarının ortaya çıkarılmasına gayret edilmiştir. Bu noktada Hindistan'ın kendi faaliyetlerinden olduğu kadar, Avrupa Birliği (AB) ve Japonya gibi diğer aktörler ile olası işbirliği alanlarından da faydalanılmıştır.

Çalışmanın Sonuç ve Değerlendirme bölümünde, tek tek tüm bölümlerin önemli hususları tekrardan hatırlatılmakta, kısaca özetlenmektedir. Türkiye'nin Sahra-altı Afrika'da Hindistan ile işbirliği yapabilmesine yönelik görüş ve değerlendirmelerde bulunmaktadır.

Çalışmanın zaman ve coğrafya sınırlamaları mevcuttur. Bu kapsamında Hindistan'ın 1947'de bağımsızlığını kazanmasından günümüze kadar olan döneme odaklanılmaktadır. Ancak Hindistan'ın Sahra-altı Afrika ile olan ilişkilerinin temellerini anlayabilmek için çok daha geçmişe de göz atılmaktadır. Coğrafi olarak ise Hindistan'ın Sahra-altı Afrika'ya yönelik politik ve ekonomik girişimleri ele alınmakta olup, Kuzey Afrika ülkeleri bu çalışma dışında tutulmaktadır. Ancak Afrika'nın bütünlüğünün görülebilmesi amacıyla Çizelgelarda Kuzey Afrika'ya bölge olarak yer verilmiştir. Türkiye'nin Sahra-altı Afrika ülkeleri ve Hindistan ile olan ilişkileri de hem politik hem de ekonomik alanları

kapsayacak şekilde incelenmiştir. İlişkilerin dinamiklerini anlayabilmek için tarihî bir perspektife de yer verilmiştir.

Çalışmaya yönelik literatür taraması ve veri toplama kapsamında akademik kaynaklar ve internetten yararlanılarak yerli ve yabancı yayınlara ulaşılmıştır. Kalkınma teorileri için daha önceden yayımlanmış olan doktora ve yüksek lisans tezleri incelenmiştir. İnternet ve kütüphanede Hindistan-Afrika ilişkileri hakkında son döneme ait kitap ve makaleler araştırılarak kaynak taraması yapılmıştır. Hindistan'ın Dışişleri Bakanlığı ile Sanayi ve Ticaret Bakanlığının, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığının ve Sahra-altı Afrika ülkelerinin özellikle Ticaret Bakanlıkları ve Merkez Bankalarının resmi internet sitelerinde yer alan raporlar ve verilerden yararlanılmıştır. Ayrıca, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA) gibi kuruluşlar ile AB, Birleşmiş Milletler (BM), Dünya Ticaret Örgütü, Dünya Bankası, Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (Organisation for Economic Co-operation and Development – OECD) gibi uluslararası kuruluşların resmi internet sitelerinde yer alan konuya ilişkin bildiriler, basın bültenleri, raporlar ve verilerden yararlanılmıştır.

Çalışma kapsamında yapılan incelemeler iki tarafın bakış açısı ile gerçekleştirilmiştir. Hindistan'ın Sahra-altı Afrika ülkeleri ile olan ticari ilişkilerinin incelenmesi esnasında hem Hindistan kaynaklı veriler hem de Sahra-altı Afrika ülkeleri kaynaklı veriler kullanılmıştır. Bu sayede her iki tarafın da birbirine bakış açısının ortaya konulması amaçlanmıştır. Benzer yöntem Türkiye'nin Sahra-altı Afrika ülkeleri ile olan ilişkileri için de kullanılmıştır.

2. KALKINMA TEORİLERİ VE POLİTİKALARI

2.1. Giriş

Ekonomi alanında İkinci Dünya Savaşı'ndan günümüze kadar üzerinde durulan en önemli konulardan biri “kalkınma” konusu olmuştur. Adam Smith'in “Ulusların Zenginliği”¹ adlı kitabı, kalkınmanın teorik altyapısı olarak kabul edilse de konuya yönelik ilk sistematik yaklaşımlar, İkinci Dünya Savaşı'nın sonrasında başlamıştır. Ekonomik kalkınma, savaştan büyük kayıplarla çıkan Batılı ülkeler ile sömürgeci devletlerden bağımsızlıklarını yeni kazanmış olan ve çoğunlukla Afrika kıtasında yer alan azgelişmiş ülkelerin savaş sonrası dönemde gelişmelerini hedeflemiştir. Azgelişmiş ülkelerin kalkınarak gelişmiş ülkeler seviyesine nasıl gelecekleri son yetmiş yıllık dönemde gerek iktisatçıların, gerekse de bilim adamları ve politikacıların ilgilerini en çok çeken alanlardan biri haline gelmiştir. Konu; politik, akademik ve ekonomi camiasında o kadar çok ilgi çekmiştir ki, “Kalkınma Ekonomisi” adı altında yeni bir dal olarak ekonomi bilimine dâhil olmuştur.² Kalkınma ekonomisinin amacı, bir taraftan azgelişmişliği ve ona neden olan mekanizmaları tanımlarken, diğer taraftan da kalkınmayı ve onu gerçekleştirecek araçları tanımlamak olmuştur. Azgelişmiş ülkelerde eşit olmayan gelir paylaşımı ve derin yoksulluk çok yaygın görülmektedir. Kalkınma ekonomisi, bu azgelişmişliğin sebeplerini ve kökenlerini ortaya çıkararak ve kalkınmayı sürekli kılacak araçları belirleyerek, yoksulluğun azaltılmasını ve ortadan kaldırılmasını hedeflemektedir.³

2.1.1. Kalkınma ve Büyüme

Yoksul ülkeler “ekonomik kalkınma” veya “ekonomik büyüme” hedefine ulaşmayı amaçlamaktadırlar. Kalkınma; bir toplumun sadece ekonomik olarak değil, sosyo-kültürel olarak da değişime uğramasını veya yenilenmesini ifade etmektedir. Kalkınma, kişi başına düşen milli gelirin artmasının yanı sıra üretim faktörlerinin değişmesi, ekonomide

¹ Smith, A., (1985). *Ulusların Zenginliği* (çev. A. Yunus, M. Bakırcı). İstanbul: Alan Yayıncılık. Kitabın orijinal ismi “An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations” olup, Türkçe'ye “Ulusların Zenginliğinin Niteliği ve Nedenleri Üstüne Bir İnceleme” olarak çevrilmiştir. Adam Smith tarafından 1776 yılında yazılmış olan kitapta, kalkınmanın temel faktörleri olarak emek ve sermaye birikiminde artışa, teknoloji ve işbölümü sayesinde etkinliğin iyileştirilmesine, piyasaları genişletecek dış ticarete işaret edilmektedir.

² Taban, S., Kar, M., (2016). *Kalkınma Ekonomisi* (Üçüncü Baskı). Bursa: Ekin Yayınevi, s. 1-4.

³ Byres, T., “Tarım ve Kalkınma, Yeni Neoklasik Kalkınma İktisadının ve Neoklasik Neo-Popülizmin Eleştirisine Doğru” (çev. A. Alpman), *Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma Seçme Yazılar* (Üçüncü Baskı-2016) (editör: F. Şenses). İstanbul: İletişim Yayınları, s. 389-390.

sanayinin payının artması gibi yapısal değişimleri de içermektedir. Büyüme ise niceliksel olarak kullanılan bir tanım olup üretimin ve kişi başına düşen gelirin artmasını ifade etmektedir. Büyüme yapısal bir değişimi içermemektedir. Büyümede mevcut ekonomik yapı korunurken, kalkınmada bu yapının değiştirilmesi ve geliştirilmesi amaçlanmaktadır.⁴ Bu iki terim, çoğunlukla birbirinin yerine kullanılıyor olsa da kalkınma ifadesi, azgelişmiş ekonomiler için, büyüme ifadesi ise daha çok gelişmiş ekonomiler için kullanılmaktadır. Kalkınma teorileri azgelişmiş ekonomilerin sorunları ile ilgilenirken, büyüme teorileri gelişmiş ekonomilere yönelmektedir.⁵ Azgelişmiş ülkeler daha fazla mal ve hizmet üretimi ile daha fazla gelire sahip olabilmeyi ve kalkınmalarını gerçekleştirmeyi hedeflemektedirler. Kalkınma sayesinde bu ülkelerin sadece gelirleri artmamakta, bununla birlikte toplumun yaşam kalitesi artmakta, temel ihtiyaçları karşılanmakta, bireylerin iyi eğitim ve sağlık şartlarına sahip olmaları sağlanmakta, kısacası ilgili toplum, gelişmiş toplumlar seviyesine yaklaşmaktadır.⁶

2.1.2. Azgelişmişlik

Dünya üzerindeki tüm devletler Gayri Safi Milli Hâsıla (GSMH), kişi başına düşen GSMH, GSMH’de tarımın, endüstrinin ve hizmet sektörünün payı, kişi başına enerji sarfiyatı, toplam istihdamda tarım, endüstri ve hizmet sektörlerinde çalışanların oranları gibi temel yapısal ekonomik göstergelere göre sınıflandırılmaktadırlar. Çoğunlukla Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlar tarafından hazırlanan raporlarda ülkeler; zengin, fakir, gelişmiş, gelişmekte olan, gelişmemiş, yeni endüstrileşmiş, düşük/orta gelirli, azgelişmiş, ortaya çıkan piyasalar, ortaya çıkan büyük piyasalar, ticarî devletler, ekonomik olarak bağımlı ülkeler, Kuzey ülkeleri, Güney ülkeleri, Birinci, İkinci, Üçüncü Dünya ülkeleri şeklinde sınıflandırılmaktadırlar.⁷

Kalkınma ekonomisi ve kuramları ortaya çıkmadan önceki dönemde Sanayi Devrimi’ni yaşamamış olan ülkeler, “geri kalmış” veya “gelişmemiş” ülkeler olarak nitelendirilmişlerdir. 1950’li yıllarda kalkınma ekonomisinin uygulanmaya başlamasıyla diplomatik nezaket kurallarına da uygun olsun diye gerek Almanca, gerekse İngilizce dillerinde “azgelişmiş ülke” tabiri kullanılmıştır. 1960’lı yıllarda “gelişmeye yakın ülke”

⁴ Nafziger, E., W., (2006). *Economic Development* (4. Baskı). New York: Cambridge University Press, s. 15.

⁵ Han, E., Kaya, A., A., (2015). *Kalkınma Ekonomisi Teori ve Politika* (Dokuzuncu Baskı). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, s. 2.

⁶ Taban, a.g.e., s. 8.

⁷ İşyar, Ö., G., (2013). *Karşılaştırmalı Dış Politikalar* (İkinci Baskı). Bursa: Dora, s. 100.

tabiri kullanılırken, son dönemde bu tabir de bırakılarak politik ve resmi konuşmalarda “gelişmekte olan ülke” tabiri kullanılmaya başlanmıştır.⁸ Gelişmekte olan ülkeler tabiri, aslında tüm ülkeleri içeren bir tabir olduğu için net bir ayırım yapmaktan uzaktır. Net bir ayırım geri-ileri ya da geleneksel-modern tabirleri ile yapılabilmektedir. Geri ekonomiler tabiri ile geleneksel ekonomiler kastedilirken, ileri tabiri modern ekonomileri işaret etmektedir. Bu alanda sıklıkla kullanılan bir diğer tabir de Üçüncü Dünya tabiridir. Birinci Dünya ülkeleri gelişmiş Batı Avrupa ve Kuzey Amerika ülkelerini, İkinci Dünya henüz tam sanayileşmesini tamamlayamamış Doğu Avrupa ülkelerini ifade ederken birinci ve ikinci gruba girmeyen diğer tüm ülkeler Üçüncü Dünya ülkelerini oluşturmaktadır. Dış ticaretin ağırlıklı olarak dayandığı ekonomiye göre de ülkeler, sanayileşmiş ülkeler ve tarım ülkeleri ya da hammadde ülkeleri olarak sınıflandırılmaktadırlar. İhracatı büyük çoğunlukla sanayi ürünlerinden oluşanlar sanayileşmiş ülkeler, tarımsal ürünler veya hammaddeden oluşanlar ise tarım ülkeleri ya da hammadde ülkeleri olarak adlandırılmaktadırlar. Tarım ülkelerinin gayri safi milli hasılasında en büyük pay, tarıma ait olup ayrıca nüfusun da büyük çoğunluğu tarım alanında istihdam edilmektedir. Tarım ülkelerinde kullanılan teknoloji geri kalmış teknoloji iken, sanayileşmiş ülkelerde ileri teknoloji kullanılmaktadır.⁹ Sahra-altı Afrika ülkeleri, sanayilerinin gelişmemiş olması ve çoğunlukla tarıma veya hammaddeye dayanan ekonomileri nedeniyle azgelişmiş Üçüncü Dünya ülkeleri kategorisine girmektedirler.

2.1.3. Azgelişmişliğin Ölçülmesi

Azgelişmişliğin tanımlanması kadar ölçülmesi de karmaşık bir husustur. Azgelişmiş ülkeler, dünya üzerindeki tüm ülkelerin kendi aralarında gelişme farklılıkları, kaynak kullanım durumları ya da toplumsal ve bireysel temel ihtiyaçların karşılanması kriterlerine göre oluşturulan listenin alt sıralarında yer alan ülke ve ekonomileri ifade etmektedir. Ülkelerin gelişme farklılıklarına göre yapılan sıralama için parasal ve parasal olmayan ölçütler kullanılmaktadır. GSMH ve bu hasılanın nüfusa bölünmesi ile elde edilen kişi başına düşen GSMH, parasal ölçütler arasında yer almaktadır. GSMH bir ülkenin bir yıl içerisinde ürettiği mal ve hizmetlerin piyasa değerini ifade etmektedir. Ülkelerin gelişmişlik sıralamasının belirlenmesinde en sık kullanılan değerdir. Ancak, her ülkenin GSMH’ının kendi para birimi ile hesaplanması, her ülkenin mal ve hizmetlerinin

⁸ De Rivero, O., (2003). *Kalkınma Efsanesi: 21. Yüzyılın Bağımsız Yaşayamayan Ekonomileri* (çev. Ö. Karakurt). İstanbul: Çitlembik Yayınları, s. 88.

⁹ Han, a.g.e., s. 3.

fiyatlarının farklı olması, hesaplama yöntemlerinin ve istatistik verilerinin güvenilirliğinin ülkeden ülkeye farklılık göstermesi gibi eksiklikler nedeni ile tek başına GSMH ölçütü, az gelişmişliğin ölçülmesinde hatalı sonuçlar çıkarabilmektedir.¹⁰

Parasal ölçütlerin tek başına yetersiz olması nedeni ile elektrik enerjisi üretim ve tüketimi, çimento üretim ve tüketimi, petrokimya ürünleri üretim ve tüketimi gibi parasal olmayan ölçütler de kullanılarak, uluslararası karşılaştırma yapılabilmektedir. Kaynak kullanım durumu ülkenin sahip olduğu işgücü, sermaye ve doğal kaynakların ekonomiye dâhil edilip edilmediğini gösteren “kullanım oranı” veya “potansiyel artık ölçüsü”dür. Kullanım oranı mevcut işgücü, sermaye ve doğal kaynakların yüzde olarak ne kadarının faal olarak kullanıldığını ifade etmektedir. Potansiyel artık ölçüsü ise, potansiyel GSMH ile gerçekleşen GSMH arasındaki farkı ifade etmektedir. Bu fark ne kadar açık ise ülkenin gelişmişliği de o derecede azdır. Temel ihtiyaçların karşılanması kriteri ise toplumun ve bireylerin beslenme, sağlık, barınma, eğitim gibi temel ihtiyaçlarının karşılanma düzeyini gösteren sayısal değerlerdir.¹¹

2.1.4. Az gelişmiş Ülkelerin Ortak Özellikleri

Az gelişmiş ülkeler incelendiğinde ekonomik, yapısal, demografik, sosyal, siyasal ve idarî alanlarda ortak bazı özellikler gösterdikleri görülmektedir.

Kişi Başına Düşen Düşük Gelir

Kişi başına düşen gelirin düşük olması, az gelişmişliğin en önemli ekonomik göstergesidir. Dünya Bankası, kişi başına düşen GSMH değeri 1,025\$ ve altında olan ekonomileri düşük gelirli, 1,025\$-4,035\$ arası olan ekonomileri düşük-orta gelirli, 4,035\$-12,475\$ arası olan ekonomileri üst-orta gelirli, 12,476\$ ve üstünde olan ekonomileri ise üst gelirli olarak sınıflandırmaktadır. Bu sınıflandırmaya göre dünya üzerindeki ülkelerin dağılımı EK-1’de gösterilmiştir.

Dünya Bankası’nın verilerine göre bölgelerin 2019 yılı GSMH ve kişi başına düşen GSMH değerleri Çizelge 2.1.’de görülmektedir. Buna göre Sahra-altı Afrika ve Güney Asya ülkeleri sahip oldukları kişi başına düşen GSMH değeri ile en fakir ülkeler grubunu

¹⁰ Taban, a.g.e., s. 11.

¹¹ Han, a.g.e., s. 6-11.

oluşturmaktadırlar. 2019 rakamlarına göre dünya üzerinde düşük gelirli ülkelerin kişi başına düşen GSMH değeri 810\$ iken, üst gelirli ülkelerde bu rakam 44,617\$'a çıkmaktadır. 2015 yılı rakamları düşük gelirli ülkeler için 619\$, üst gelirli ülkeler için ise 41,932\$ idi.¹² Aradaki fark her geçen yıl açılmaktadır.

Az gelişmiş ülkelerde gelir dağılımındaki dengesizlik neticesinde üst gelir grubunu oluşturan zenginler ile nüfusun geri kalan büyük çoğunluğunu oluşturan fakirler arasındaki fark çok fazla açılmaktadır. Fakir çok fakir, zengin ise çok zengin olup, iki kutup arasını dolduracak bir orta sınıf bulunmamaktadır. Gerek kişi başına gelirin düşük olması, gerekse dengesiz gelir dağılımı neticesinde nüfusun büyük kesiminin tüketim bileşiminde gıda maddeleri yüksek pay tutmaktadır. Elde edilen gelirin yetersiz oluşu, insanları en temel ihtiyaç olan gıdaya yöneltmektedir. Gelirin düşük olması nedeni ile insanlar temel ihtiyaçlarını ancak karşılayabilmekte, tasarruf yapamamakta, yatırım için gerekli sermaye birikimi sağlayamamaktadırlar.

Çizelge 2.1. Bölgelere ve gelir seviyesine göre GSMH ve kişi başına düşen GSMH

	GSMH (milyar \$) ¹³	Kişi Başına Düşen GSMH (\$) ¹⁴
Dünya	87,751.7	11,441
Avrupa ve Orta Asya	22,748.7	24,744
Latin Amerika ve Karayipler	5,719.2	8,869
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	3,701.3	7,991
Kuzey Amerika	23,171	63,344
Güney Asya	3,597.9	1,956
Sahra-altı Afrika	1,755	1,596
Düşük Gelir	521.2	810
Düşük-orta Gelir	6,341	2,174
Üst-orta Gelir	25,817.1	9,036
Üst Gelir	55,098.7	44,617

Ekonomide Tarımın Payının Büyüklüğü

Az gelişmiş ülkelerde tarım sektörünün ekonomideki payı çok büyüktür, bu nedenle bu ülkeler tarım ülkeleri olarak da adlandırılmaktadırlar. Hem üretim, hem istihdam, hem de ihracat ağırlıklı olarak tarıma dayanmaktadır. Diğer taraftan az gelişmiş ülkelerde

¹² World Bank, World Development Indicators, 2017. <https://data.worldbank.org/> (Erişim Tarihi: 13.09.2018).

¹³ World Bank, <https://databank.worldbank.org/data/download/GDP.pdf> (Erişim Tarihi: 10.02.2021).

¹⁴ World Bank, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD> (Erişim Tarihi: 10.02.2021).

sanayileşme seviyesi düşüktür. Üretim, istihdam ve ihracatta sanayinin payı oldukça küçüktür. Sanayileşme ile asıl kastedilen imalat sanayi olup, tüketim malları sanayii, ara malları sanayii ve yatırım malları sanayii alt kesimlerinden oluşmaktadır. Bu üç kesimin arasında bir denge olması gerekirken, çoğu azgelişmiş ülkede ara-mallar sanayii ve yatırım sanayii kesimleri yeterince gelişmemekte, tüketim malları sanayii aşırı büyümekte, bu durum ise sanayileşmenin dengesiz bir hal almasına neden olmaktadır. Ekonominin, tarım ve sanayi ile birlikte üçüncü saçı ayağı olan hizmet sektörü, az gelişmiş ülkelerde normalden fazla gelişmiş durumdadır. Tarım sektörü tarafından dışlanan büyük bir işsiz kitlesi, sanayi sektörünün de kısıtlı istihdam kapasitesi nedeni ile doğrudan hizmet sektörüne yönelmektedir. Bu durum üretkenliği oldukça düşük işlerde çalışan gizli bir işsizler ordusu yaratmaktadır.¹⁵

Tarım, azgelişmiş ülkelerde ekonominin en büyük kısmını oluşturmaya rağmen, tarımsal verimlilik gelişmiş ülkelere göre çok düşük seviyede bulunmaktadır. Hatta bazen bu seviye sadece geçimlik ihtiyacı karşılayabilmektedir. Arazi ve meteorolojik şartların olumsuz etkilerinin, verimliliğin düşük olmasında payı bulunmaktadır. Ancak asıl etkenler arasında işgücünün tarımda hatalı istihdam edilmesi, üretim yöntemlerinin ve teknolojinin geri kalmış olması, toprak mülkiyeti sisteminin adil olmaması yer almaktadır. Gelişmiş ülkelerde tarım sektörü toplam GSMH'nın %2'sini oluşturmaktadır. Dünyanın en az gelişmiş Afrika ülkelerinden olan Sierra Leone için bu oran %61,6 iken Etiyopya için ise %42,3'tür.¹⁶ Tarım, kalkınma ekonomisini her dönem meşgul etmiştir. Asya'da ve Afrika'da azgelişmiş ülkelerde nüfusun %70-90 arası tarım sektöründe istihdam edilmekte olup, millî gelirin yarıdan fazlası bu sektörde oluşmaktadır. Oysa toplumun ekonomik olarak en az gelişmiş ve en fazla yoksul olan kesimi tarım sektöründe çalışmaktadır. Dolayısı ile kalkınmanın sağlanabilmesi için tarım sektörünün acilen düzenlenmesi gerekmektedir. Azgelişmiş ülkelerde, ekonomide yapısal bir değişim gerçekleştirilmediği durumlarda yoksulluğu azaltmak için tarımda üretimin artırılması ve bu sayede tarımdan elde edilecek gelirin büyütülmesi sağlanabilmektedir.¹⁷

¹⁵ Han, a.g.e., s. 15-17.

¹⁶ Taban, a.g.e., s. 89, 95.

¹⁷ Byres, a.g.m., s. 391.

Zayıf Pazar Yapısı ve Düşük İstihdam

Az gelişmiş ülkelerde pazar yapısı da gelişmiş ülkelere farklıdır; düşük seviye teknoloji ve ölçek yetersizliğinden kaynaklanan zayıf bir işletme yapısına sahiptir. Devletin aşırı müdahalesi ile yabancı ya da yerli girişimcilerin tekel olma eğilimleri rekabete dayalı etkin bir pazar yapısının oluşmasına engel olmaktadır. Az gelişmiş ülkeler ayrıca ikili yapıya sahip olabilmektedirler. Bir ülkede aynı anda hem gelişmiş ülkelerdeki gibi ileri teknoloji, gelişmiş pazar yapısı, modern kurum ve kuruluşlar hem de geleneksel yapı ve geri teknolojiyi görmek mümkündür.¹⁸ Az gelişmiş ülkelerde istihdam sorunu neticesinde yüksek işsizlik oranları görülmektedir. Bunun sebepleri arasında üretim faktörlerinin yetersiz oluşu, mevcut üretim faktörlerinin tam ve etkili kullanılamayışı, hızlı nüfus artış oranına rağmen iş imkânlarının aynı oranda artmaması yatmaktadır.¹⁹

Aşırı Yüksek Nüfus

Az gelişmiş ülkeler demografik olarak yüksek doğurganlık oranı neticesinde hızlı nüfus artış oranına, nüfusa yetecek miktarda gıda ürünlerinin bulunmaması nedeni ile yetersiz ve yanlış beslenme şartlarına, sağlık tesislerinin, sağlık personelinin, tıbbî malzemelerin ve ilaçların yetersiz olduğu elverişsiz sağlık koşullarına, son olarak da plansız kentleşme ve yetersiz barınma koşullarına sahiptirler. Geleneksel ve kapalı toplum yapısına sahip az gelişmiş ülkelerin sahip olduğu sosyal özellikler arasında kadın-erkek eşitsizliği, çocuk işçiler ve yetersiz eğitim yer almaktadır. Kadına sosyal ve ekonomik yaşamda yeterince yer ve hak verilmemektedir. Tarım toplumu olma özelliği nedeni ile çocuklar küçük yaşlardan itibaren eğitim almak yerine kırsalda tarlada, şehirde ise ailenin gelirine katkıda bulunmak amacıyla bir işte çalıştırılmaktadırlar. Bu durum, eğitime ayrılan imkânların da yeterli seviyede olmaması ile birleşince eğitim seviyesi oldukça düşük bir toplumun ortaya çıkmasına neden olmaktadır.²⁰

¹⁸ Han, a.g.e., s. 18.

¹⁹ Taban, a.g.e., s. 23.

²⁰ Han, a.g.e., s. 20-26.

Çizelge 2.2. Beş yaş altı çocuk ve hamilelikte anne ölüm oranları²¹

	Beş yaş altı ölüm oranı (1000'de)	Hamilelikte anne ölüm oranı (100.000'de)
Dünya	43	216
Doğu Asya ve Pasifik	17	59
Avrupa ve Orta Asya	11	16
Latin Amerika ve Karayipler	18	67
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	23	81
Kuzey Amerika	6	13
Güney Asya	53	182
Sahra-altı Afrika	83	547
Düşük Gelir	76	496
Düşük-orta Gelir	53	251
Üst-orta Gelir	19	54
Üst Gelir	6	10

Dünya üzerindeki bölgelere ve gelir gruplarına göre beş yaş altındaki çocuk ölümleri ve hamilelikte görülen anne ölümleri Çizelge 2.2.'de gösterilmiştir. Buna göre Sahra-altı Afrika ülkelerinde ortalama 1000 çocuktan 83'ü, 100.000 hamile anneden ise 547'si hayatını kaybetmektedir. Bu rakamlar ile Sahra-altı Afrika ülkeleri dünya ortalamasının çok üstüne çıkmaktadırlar. Sahra-altı Afrika ülkelerinin ortalamaları tüm dünya genelinde düşük gelirli ülkelerin ortalamasından bile daha yüksektir. Dünya ülkelerinde hamilelikte anne ölüm miktarlarına göre yapılmış olan ülkesel sınıflandırma EK-2'de gösterilmiştir.

Yapısal Bozukluklar

Dünya üzerinde en az gelişmiş ve yoksul ülkeler Sahra-altı Afrika'da bulunmaktadır. Acemoğlu'na göre bu ülkeler bulundukları coğrafya, sahip oldukları kültür veya cehaletlerinden ziyade, kendilerine hükmeden “sömürücü ekonomik kurumlar” nedeniyle fakirdirler. Sömürücü ekonomik kurumlar ile “sömürücü siyasal kurumlar” eşgüdümlüdürler. Siyasal gücü elinde tutmakta olan elit bir grup, kendi kişisel gelirlerini artırmayı ve siyasal hâkimiyetlerini sürdürmeyi ülkenin milli menfaatleri üzerinde tutmaktadırlar. Ekonomik büyüme ve refah seviyesinin yükselmesi için tüm toplumu içine alan kapsayıcı ekonomik ve siyasal kurumlara ihtiyaç varken, az gelişmiş ülkelerde hüküm süren sömürücü ekonomik kurumlar durgunluğa ve yoksulluğa yol açmaktadırlar. Az gelişmiş ülkeler sömürücü siyasal kurumların desteklediği sömürücü ekonomik kurumlara sahip oldukları için ekonomik büyümede başarısız olmaktadır. Sömürücü

²¹ World Bank, World Development Indicators, 2017.

siyasal kurumlar, ekonomik büyümenin ve refahın getireceği “*yaratıcı yıkım*” nedeniyle ayrıcalıklarını ve güçlerini kaybedeceklerini hissettikleri için ekonomik büyümenin ve kapsayıcı ekonomik kurumların karşısında yer almaktadırlar. Sömürücü siyasal ve ekonomik kurumlar, azgelişmiş ülkelerde yaşanan iç çatışmaların en önemli sebebidirler. Siyasî ve malî gücü elinde bulunduran elit kesim ile bu gücün cazibesi nedeni ile onu ele geçirmek isteyenler arasında çatışmalar yaşanmaktadır. Çoğu Sahra-altı Afrika ülkesinde görüldüğü üzere bu iç çatışmalar, merkezi yönetimin zayıflığı nedeni ile iç savaflara veya daha düşük bir ihtimalle ülke çapında kanunların uygulanamadığı istikrarsız bir ortama dönüşmektedir.²²

2.2. Kalkınmaya Yönelik Ekonomik Yaklaşımlar

Kalkınma ekonomisi, azgelişmişlik sorununun çözümü için başlangıçta devlet kontrolünde sanayileşmeyi, nesnel sermaye birikimini ve dış yardımlara dayanan hızlı büyümeyi önermiştir. Bu kapsamda hızlı büyümenin sağlayacağı olumlu etkilerin zaman içinde toplumun bütün kesimlerini kapsayacağı ve yoksulluk sorununun uzun dönemde çözüme kavuşacağı savunulmuştur.²³ Azgelişmiş ülkelerin kalkınma sorunsalına yönelik olarak ortaya konulan devlet-özel sektör işbirliğine dayanan klasik çözümlerin başarısızlığı, yeni arayışların ve modellerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ekonomide devlet müdahalesine karşı 1970’li yıllarda başlayan eleştirel yaklaşımlar neticesinde 1980’li yıllarda kalkınmanın serbest piyasa koşullarına bırakılması görüşü doğmuştur. Sovyetler Birliği’nin yıkılması ve Soğuk Savaş Dönemi’nin sona ermesi ile birlikte 1990’ların başından itibaren ekonomik politikalara hâkim olan neoliberal yaklaşımlar, kalkınma için daha fazla serbest piyasa ve daha fazla serbest ticareti önermişlerdir.²⁴

2.2.1. Neoklasik Yaklaşım

XVIII. yüzyılda Adam Smith (1723-1790) ve David Ricardo (1772-1823) tarafından fikir altyapısı oluşturulan klasik iktisat yaklaşımına dayanan kapitalizm, dünyanın her yerinde aynı şekilde karşılanmamıştır. Kapitalizm, yayıldığı yerlere sadece klasik iktisat anlayışını değil, toplumsal gerginlikleri ve ayrışmaları da götürmüştür. Kapitalizmin

²² Acemoğlu, D., Robinson, J., A., (2013). *Ulusların Düşüşü* (10. Baskı) (çev. F. R. Velioğlu). İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık, s. 80-94.

²³ Şenses, F., (2001). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk*. İstanbul: İletişim Yayınları, s. 36.

²⁴ Öztürk, L., (2007). *Sürdürülebilir Kalkınma*. Ankara: İmaj Yayınevi, s. 84.

getirdiği zenginlik herkesin onayladığı şekilde dağılmadığı için toplumun sosyal kesimleri arasında çatışmalar çıkmıştır. Kapitalizme meydan okuyan Marksist iktisat teorisi ise bu dönemde gelişmiştir. Bu gelişmeler neticesinde klasik iktisat yaklaşımı kendini revize etme ihtiyacı hissetmiş ve 1870’lerde dönüşüme uğrayarak neoklasik iktisat yaklaşımı halini almıştır. Klasik iktisat yaklaşımı kalkınmanın merkezine ülke olarak zenginleşmeyi, büyümeyi ve devletin hâkim olduğu ekonomi politikalarını koyarken, neoklasik yaklaşım daha ziyade tüketici tercihlerini ve şirketlerin ekonomik davranışlarını ön planda tutmuştur. Zamanla gelir dağılımı, piyasa yapısı, dış ticaret, büyüme ve kalkınma konularında söz sahibi haline gelmiştir.²⁵

1945-1965 yılları arasında kalkınma iktisadında neoklasik iktisadın modern biçimleri hâkim olmuştur. Rosenstein-Rodan’a göre kalkınma “Büyük İtki” ile başlayacaktır. Tıpkı bir uçağın havalanabilmesi için yerde hızlanarak belirli bir kritik sürate ulaşması ve geçmesi gerektiği gibi, azgelişmiş bir ülkenin büyümeye başlayabilmesi için yatırımlara ve sermaye birikimine ihtiyacı bulunmaktadır. Rosenstein-Rodan “kalkınmacı devlet” olgusunu ve kalkınma için planlamanın gerekliliğini vurgulamış, tarımda yer alan büyük miktarda işgücü fazlasının sanayinin emek ihtiyacını karşılamak üzere kaydırılabileceğini ifade etmiştir.²⁶

Kalkınmayı hedefleyen azgelişmiş ülkelerde mevcut olan kısıtlı işbölümü düşük verimliliğe yol açmakta, düşük verimlilik neticesinde düşük kârlılık ortaya çıkmakta, bu durum sermaye birikimini kısıtlayarak pazar genişliğini sınırlamakta, pazarın genişleyememesi ise işbölümüne yeterince olanak sağlamamasına neden olmakta, sonuçta döngü tekrar başa dönmektedir. Nurkse’ün “Kısır Döngü” kuramına göre azgelişmiş ülkeler yoksul oldukları için hariçten bir değişken döngüye girmediği sürece hep yoksul kalmaya devam edeceklerdir. Bu değişken ise genellikle kalkınma yardımı veya dış yardım olarak ortaya çıkmaktadır. Bazı durumlarda ise yeni keşfedilen değerli bir doğal kaynağın çıkarılması olabilmektedir.²⁷ Nurkse’ün “Dengeli Büyüme” teorisine göre geri kalmışlıktan kurtulmak için farklı sanayi dallarına aynı anda yatırım yapılması gerekmektedir. Birçok sektörde aynı anda modern teknolojinin kullanılması, modern teknoloji ürünü makinelerin ve modern üretim süreçlerinin kullanılması kalkınmayı

²⁵ Wolff, R., D., Resnick, S., A., (2016). *Çatışan İktisadi Teoriler* (çev. C. Evren). İstanbul: İletişim, s. 80.

²⁶ Byres, a.g.m., s. 394.

²⁷ Han, a.g.e., s. 30-35.

hızlandıracaktır. Birden fazla üretim alanının geliştirilmesi sayesinde hem iç piyasanın gelişmesi sağlanacak, hem de dış piyasaya açılım sağlayacak verimlilik elde edilecektir.²⁸

İngiltere ve diğer Batı Avrupa ülkeleri gibi gelişmiş ülkelerin geçmiş tecrübelerini temel alarak kalkınmanın nasıl gerçekleşeceğini inceleyen Rostow'un "Gelişme Aşamaları" kuramına göre ülkeler beş aşamadan geçmektedir. Birinci aşama "geleneksel toplum aşaması" olup, bu aşamada ekonomi tarıma dayanmakta, düşük üretim ve düşük gelir nedeni ile ekonomi durgun bir yapıya sahip olmaktadır. Ekonomik gelişmenin başlaması için gerekli değişimler ikinci aşama olan "kalkışa hazırlık" aşamasında görülmektedir. Bu değişim, bireyleri ve toplumun genelini kapsayacak şekilde ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasî alanları etkilemektedir. Bu değişime bağlı olarak üretken yatırım oranının yükselmesi, imalat sanayii dallarının oluşturulması, gelişmeye süreklilik kazandıracak siyasal, sosyal ve kurumsal bir yapının kurulması neticesinde kalkınma sürecinin süreklilik göstermesi, üçüncü aşama olan "harekete geçme" aşamasında gerçekleştirilmektedir. Bu aşama 20-30 yıl civarında sürmekte, takiben dördüncü aşama "olgunluğa gidiş" aşaması başlamaktadır. Bu aşamada artık imalat sanayi ekonomide birinci sıraya yerleşmektedir. Millî gelirin %10-20 kadarı devamlı olarak yatırıma aktarılmakta, gelir artışı nüfus artışından fazla olmaktadır. Son aşama olan "olgunluk" aşamasında toplum refah seviyesinin en üstüne erişerek bilgi toplumuna dönüşmektedir. Bilgi teknolojilerinin üretimi, kullanımı ve ihraç edilmesi sayesinde diğer toplumlara karşı üstünlük sağlanmakta, yüksek insanî kalkınma seviyesine ulaşılmaktadır.²⁹ Rostow'a göre kalkışın başarılı olabilmesi için üç temel koşulun gerçekleşmesi gerekmektedir; millî gelirin artırılması, birden fazla temel üretim sanayinin kurulması ve hızla geliştirilmesi, gelişmeye süreklilik kazandıracak politik, sosyal ve kurumsal bir yapının oluşturulması.³⁰

Sahra-altı Afrika ülkelerinin birçoğu ekonomik kalkınmayı başlatacak ve sürdürecektir bir yasa ve düzen sağlayıcıdan, bir diğer ifade ile istikrarlı bir merkezî devlet yapısından mahrum kalmışlardır. Somali örneği, merkezî bir siyasî otoritenin olmamasının nasıl bir ekonomik ve toplumsal yıkıma yol açtığını çok net bir şekilde ortaya koymaktadır.³¹ Diğer taraftan, mutlakıyete dayanan sömürücü siyasî yapıya sahip ülkelerde de ekonomik

²⁸ Öztürk, a.g.e., s. 87.

²⁹ Rostow, W., W., (1966). *İktisadi Gelişmelerin Merhaleleri* (çev. bilinmiyor). Ankara: Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsası Birliği Matbaası, s. 4-10.

³⁰ Öztürk, a.g.e., s. 89.

³¹ Acemoğlu, a.g.e., s. 223.

kalkınma sağlanamamaktadır. 1960 yılında bağımsızlığını kazanan Kongo, 1965-1997 yılları arasında ülkeyi yöneten Joseph Mobutu ve çevresindeki elit grup tarafından kurulan ekonomik ve siyasî sömürü düzeni nedeniyle sürekli olarak bir ekonomik gerilemeye ve yoksulluğa sürüklenmiştir. Mobutu ve çevresindekiler ise büyük bir zenginliğe kavuşmuştur.³²

2.2.2. Yapısalcı Yaklaşım

Az gelişmişliği açıklayan ikinci ana akım Yapısalcı Yaklaşım'dır. Bu yaklaşıma göre kalkınmak için sermaye birikimi gerekmektedir. Gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasındaki farkın nedeni ülkelerin uluslararası ticaretteki farklı seviyeleridir. Sadece hammadde ihracatı yapan ülkeler dışa dönük bu yapılarını muhafaza ettikleri sürece kalkınma sağlayamayacaklardır. Az gelişmiş ülkelerin kalkınması için ithal ikameci sanayi politikası izlemeleri gerekmektedir. Ayrıca devlet müdahalesi, planlama ve bölgesel bütünleşme de kalkınma için gereklidir. Vergi ve kotalarla ithalatın zorlaştırılması ve ihracat sektörünün desteklenmesi, alınması gereken tedbirlerdendir. Yapısalcı yaklaşım, az gelişmiş ülkelerde kalkınmanın doğrudan serbest piyasa ekonomisi ile sağlanamayacağını, gerektiğinde devletin uygun ekonomi araçları ile müdahalesinin gerekli olduğunu savunmaktadır. Kalkınmanın devamlılığının sağlanabilmesi için sosyal ve siyasal alanda ekonomik reformların ve yeniden yapılanmanın sağlanması lüzumludur.³³

Yapısalcılar arasında önde gelen Raul Prebisch ve Hans W.Singer bir merkez-çevre modeli geliştirmiş, merkez ile çevre arasındaki eşitsiz gelir paylaşımına ve “kalkınmacı devletin” önemine işaret etmişlerdir. Singer-Prebisch Tezi, özellikle Latin Amerika ülkelerinde ithal ikameci sanayileşme politikalarının izlenmesine yol açmıştır.³⁴ Allan G. B. Fisher ve Colin Clark, üretim faaliyetlerini üç kategoriye ayırmıştır. Tarım, hayvancılık, ormancılık ve madencilik birinci, sanayi üretimi ikinci, hizmetler ise üçüncü kategoriyi oluşturmakta olup, ülkelerin gelişmişlikleri de bu kategorilere giren faaliyetlerinin toplam ekonomi içerisindeki paylarına göre sınıflandırılmıştır. Kaynakların tahsis edilmesi bakımından az gelişmiş ülkeler birinci, gelişmiş ülkeler ikinci, olgunluğa erişmiş ülkeler ise üçüncü kategoriye yönelmişlerdir. Ülkelerin gelirleri yükseldikçe birinci kategoriye giren ürünler için harcanan pay azalmakta, ikinci ve üçüncü kategoriye giren üretim

³² Acemoğlu, a.g.e., s. 83.

³³ Han, a.g.e., s. 35-36.

³⁴ Öztürk, a.g.e., s. 91

faaliyetlerinin payı artmaktadır. Hollis B. Chenery'e göre bir ülkenin büyümesi için ticaret ve teknolojik olarak yapısal değişim geçirmesi gerekmektedir. Bu değişim, imalat sanayinin tüm sektörler içinde önem kazanmasını, sanayi üretiminin bileşenlerinin değişmesini, her bir mal için üretim teknikleri ve arz kaynaklarının değişmesini kapsamaktadır. Gelir artışı, tüketim mallarından yatırım mallarına yönelişi sağlayacaktır.³⁵ Simon Kuznets, kalkınma sürecinde ortaya çıkan değişiklikleri rakamsal hale dönüştürmüştür. Ülkeler arasındaki farkın büyüme oranları arasındaki farktan kaynaklandığını, olgun ekonomilere sahip ülkelerin büyüme oranlarının istikrarlı bir eğim gösterdiğini belirtmiştir.³⁶ Büyümenin başlangıç aşamasında gelir dağılımının eşit olmamasına rağmen ilerleyen aşamada bu dağılımın eşitleneceğini savunmuştur. Büyüme ile birlikte kişi başına düşen gelirin arttığını, verimliliğin yükseldiğini, tarımdan sanayi ve ticarete doğru yapısal bir değişim oluştuğunu, sosyal yapının kırsal yaşantıdan şehir yaşantısına dönüştüğünü ifade etmiştir. Varsayımlarını geleneksel tarım sektörü ve modern sanayi sektöründen oluşan ikili yapıya sahip ekonomi modeli üzerine kuran Arthur W. Lewis, tarım sektöründe sınırsız bir işgücü arzının bulunduğunu, bu sektörden sanayi sektörüne işgücü transfer edilmesi durumunda sanayi istihdamının ve üretimin artacağını savunmuştur. Bu artış, tasarrufa ve yeni yatırımlara yol açacak, yeni yatırımlar ise ilave işgücü ve üretim artışı sağlayacaktır. Bu büyüme sürecinde tarım sektörünün ekonomideki payı azalırken, sanayi sektörünün payı artacak, ülke azgelişmişlik statüsünden gelişmekte olan ülke statüsüne yükselecektir.³⁷

Dünyanın en az gelişmiş ülkeleri olan Sahra-altı Afrika ülkeleri, ihracatta çoğunlukla birincil mal üretimine dayanmaktadırlar. Bu ülkelerde, tarımsal hammadde ürünlerinin toplam ihracat içerisindeki payı %5,2 olup, bu oran dünyadaki diğer tüm bölgelerden daha yüksektir. Diğer taraftan, aynı ülkelerin sanayi ürünlerinin toplam ihracattaki payı %25,2 olup, düşük gelirli dünya ülkelerinin %54,3 olan payının bile çok altında bir orana sahiptirler. Yüksek gelirli gelişmiş ülkelerde sanayi ürünlerinin toplam ihracattaki payı ise %68'dir. Az gelişmiş ülkelerde sanayi ürünleri hazır giyim, tekstil gibi düşük katma değere sahip ürünlerden oluşmaktadır. Sahra-altı Afrika ülkelerinin ihracatları içerisinde ileri teknoloji ürünlerin payı sadece %4 iken bu oran gelişmiş ülkelerde %25'tir.³⁸

³⁵ Taban, a.g.e., s. 45-48.

³⁶ Öztürk, a.g.e., s. 89.

³⁷ Taban, a.g.e., s. 45-48.

³⁸ Taban, a.g.e., s.26-27.

Afrika ülkelerinin 1980’li yıllarda karşı karşıya kalmış oldukları büyük borç yükü, kalkınmalarını sürdürebilmek için yapısal olarak uyum sağlayıcı değişiklikler yapmalarını zorunlu kılmıştır. Bu dönemde, ödemeler dengesinin sağlanması ve bütçe açığının kapatılabilmesi neticesinde makroekonomik istikrarın sağlanması, Afrika ülkelerinin temel ekonomi stratejisi olmuştur.³⁹ Yapısalcı Yaklaşım içerisinde yer alan Marksizm, Bağımlılık ve Dünya Sistemi yaklaşımları, Afrika ülkelerinin ekonomik azgelişmişliğini örnek göstererek küresel sistemin sömürgeci ve hiyerarşik özelliklerine açıklık getirmeye çalışmaktadırlar.⁴⁰

2.2.3. Bağımlılık Yaklaşımı

Neo-Marksizme dayalı Bağımlılık yaklaşımı azgelişmiş ülkelerin geri kalmışlığını, kapitalist Küresel Kuzey ülkeleri ile yoksul Küresel Güney ülkeleri arasındaki eşit şartlarda olmayan dengesiz ilişkilere dayandırmaktadır. Bu yaklaşıma göre hem gelişmişlik hem de azgelişmişlik, kapitalist gelişme ve sömürgeci yayılmacılığın sonucudur. Immanuel Wallerstein’in merkez devletler-çevre alanlar ve ikisi arasında yarı-çevre bölgeler olarak tanımladığı dünya ekonomisinin önceki versiyonlarında merkez devletler yarı çevre, yarı çevreler de çevre durumunda olmuş olabilirler. Bir yüzyılın merkez devleti sonraki yüzyılın yarı çevresi, yarı çevresi de çevresi durumuna gelebilmektedir. Merkez devletlerin modern dünya ekonomisinde gelişmelerini sürdürmelerine rağmen bir devletin merkezdeki konumu hiçbir zaman rakipsiz olmayacaktır. Wallerstein’e göre çevreyi oluşturan Üçüncü Dünya ülkeleri en fazla yarı çevre konumuna yükselebilirler, merkez ülke konumuna gelmeleri ise mümkün değildir.⁴¹

Andre Gunter Frank’a göre Üçüncü Dünya ülkelerinin içinde bulundukları azgelişmişliğin sebebi, kapitalist ülkelerin uygulamış oldukları kolonileştirme politikalarıdır.⁴² Kolonyal dönem sona ermiş olmasına rağmen bağımsızlığını yeni kazanmış ülkelerin ekonomik düzeni, sömürgesi oldukları ülkelerin kapitalist düzenine dayanmaktadır. Siyasî bağımsızlık kazanmış olmalarına rağmen bu ülkeler ekonomik bağımsızlıklarını elde edememişlerdir. Bu bağımlılık neokolonyal dönem olarak ifade

³⁹ Thorbecke, E., “Kalkınma Doktrininin Evrimi, 1950-2005” (çev. H. Pamuk), **Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma Seçme Yazılar**. (Üçüncü Baskı-2016) (editör: F. Şenses). İstanbul: İletişim Yayınları, s. 148.

⁴⁰ Tamçelik, S., Atagenç, Ö., “Afrika Ulusal Kurtuluş Hareketlerinde Milliyetçilik ve Sosyalizm”, (editör: S. Tamçelik). **Küresel Politikada Yükselen Afrika**. (2014). Ankara: Gazi Kitabevi, s. 30.

⁴¹ Wallerstein, I., (2010). **Modern Dünya Sistemi** (Üçüncü Baskı) (çev. L. Boyacı). İstanbul: Yarı Yayınları, 1. cilt, s. 347-348.

⁴² Arı, T., (2013). **Uluslararası İlişkiler Teorileri** (Sekizinci Baskı). Bursa: MKM Yayıncılık, s. 249.

edilmektedir. Theotonio Dos Santos ve Paul Baran'a göre azgelişmiş ülkelerin ekonomik kalkınma alanında yaşadıkları sorunların temelinde sömürgeci yayılmanın kapitalist kalkınmaya uygun koşullar yaratmak yerine azgelişmişliğin koşullarını oluşturması yatmaktadır. Sömürgecilik, merkezdeki sömüren ülkede kapitalist bir gelişme sağlarken çevredeki sömürülen ülkelere gelişmeyi özellikle engellemektedir. Bu durum, azgelişmiş ülkelerin gelişmiş ülkelere olan bağımlılığının giderek daha da artmasına yol açmaktadır.⁴³ Merkezde yer alan gelişmiş ülkelerin çevre ülkeler üzerindeki egemenliği nedeniyle çevre ülkelerin ekonomisi merkezden uyarılan bir yapıya sahiptir. Bu durum, çevre ülkelerde aşırı derecede çarpıklıklara yol açabilmekte, çevre ülkelerin gelişme yolunu tıkayabilmekte, hatta bu ülkelerin iç bütünlüğünü tehdit edebilmektedir.⁴⁴

Yoksul ülkelerin zengin ülkelere olan bağımlılıkları ticarî, finansal ve teknolojik bağımlılıklar şeklinde ortaya çıkmaktadır. Ticarî bağımlılık yoksul ülkelerin doğal kaynaklarının sömürülmesi anlamına gelmektedir. Azgelişmiş ülkelerin sanayileşme yolunda gereken donanım ve malzemeyi ithal edebilmek için döviz ihtiyacı duymaları, bu ülkeleri finansal bağımlılığa sürüklemektedir. Teknoloji üretiminin gelişmiş ülkeler tarafından yapılıyor olması, teknolojik ürünlerin satın alımı için azgelişmiş ülkeleri gelişmiş ülkelere bağımlı yapmaktadır. Üstelik azgelişmiş ülkeler istedikleri teknolojiyi değil, gelişmiş ülkelerin izin verdiği teknolojiyi alabilmektedirler. Ticarî, finansal ve teknolojik bağımlılık, azgelişmiş ülkelerin politik, askerî ve hatta kültürel alanlarda da gelişmiş ülkelere bağımlı olmaları sonucunu doğurmaktadır.⁴⁵

Azgelişmişlik, açlık, kıtlık, savaş ve ölüm tabirleri ile özdeşleşmiş olan Sahra-altı Afrika ülkelerinin bu durumda olmasının temel sebeplerinden birisi, belki de en önemlisi, söz konusu ülkelerin ekonomik olarak gelişmemiş olmalarıdır. Bu ülkeler sahip oldukları zengin kaynaklara rağmen ekonomik gelişmişliğe yeterince önem vermemişlerdir. Dekolonizasyon sürecinde bağımsızlıklarını elde etmiş olmalarına rağmen, Afrika ülkeleri ekonomik olarak sömürgeci ülkelere olan bağımlılıklarını sürdürmek zorunda kalmışlardır. Bu bağımlılık nedeniyle gelişemeyen Afrika ülkeleri, gelişmiş ülkeler için ucuz hammadde ve insan gücü kaynağı olmaya devam etmektedirler.⁴⁶

⁴³ Han, a.g.e., s. 36-37.

⁴⁴ İşyar, a.g.e., s. 100.

⁴⁵ Taban, a.g.e., s. 59-60.

⁴⁶ Tamçelik, a.g.m., s. 11-12.

2.2.4. Neoliberal Yaklaşım

Neoliberal yaklaşım 1980-90 yılları arasındaki dönemde hızlı bir yükseliş göstermiştir. Azgelişmiş ülkelere önerilen neoklasik kalkınma politikalarının istenilen sonucu vermemesi, neoliberal yaklaşımları ortaya çıkarmıştır. Bu yaklaşıma göre yanlış fiyat politikası ve aşırı müdahaleci politikalar nedeniyle kaynakların dağılımı etkinlikle yapılamamakta, bu durum da azgelişmişliğin sürmesine neden olmaktadır. Devletin aşırı müdahil olduğu ulusal kalkınma modeline karşı çıkan neoliberal yaklaşım bireyciliği, serbest piyasayı, dışa açıklığı ve devletin ekonomideki rolünün azaltılmasını savunmaktadır. Neoliberal yaklaşıma göre kalkınmanın yeterince sağlanamamasının en temel nedeni devletin aşırı müdahalede bulunmasıdır. Bu noktadan hareketle piyasanın büyük kamu iktisadi teşebbüslerinden, devletin yaygın denetimlerinden ve popülist politikaların sebep olduğu olumsuz etkilerden kurtarılması gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır. 1960'ların başında devlet kalkınmanın asli unsuru olarak görülürken, 1980'li yıllarla birlikte devlet kalkınma için temel engel olarak görülmeye başlamıştır. Neoliberal yaklaşımın ve onu temel alan “Vaşington (Washington) Mutabakatı”nın ana ilkesi fiyatların serbest piyasa koşulları tarafından belirlenmesidir.⁴⁷

Küreselleşmeyi destekleyen neoliberal yaklaşım, devlet müdahalesinin en düşük seviyeye indirilmesi ve dışa açık ekonomik yapı sayesinde dünya ekonomisi ile entegrasyonun sağlanması durumunda kalkınmanın daha kolay olacağını savunmaktadır. Küresel pazarlara açılma, küresel ekonomilerle entegrasyon ve ekonomik performans artışı vadetmektedir. Azgelişmiş ülkelere kalkınma hedeflerine ulaşabilmek için ticaretin önündeki engelleri kaldırmaları tavsiye edilmektedir. Bu sayede uluslararası sermaye akışının önünün açılacağı ve ekonomik büyüme sağlanacağı öngörülmektedir. Ancak engelleri kaldırma ve dışa açılma ile ekonomik büyüme arasındaki bağın bu kadar da güçlü olmadığı görülmektedir. Dışa açılmanın asıl faydası ithalat yönünde ortaya çıkmaktadır. Gelişmiş ülkelerden ithal edilecek fikirler, yatırım malları ve ara mallar azgelişmiş ülkelerin ekonomik büyümesine önemli oranda katkı sağlayabilecektir. Ancak kalkınmakta olan ülkelerin bu potansiyeli gerçekleştirebilmek için başka şeylere de ihtiyaçları bulunmaktadır. Doğru bir yatırım stratejisi kapsamında öncelikle özel yatırıma elverişli bir ortam yaratmaları gerekmektedir. Sosyal ve politik özgürlükleri yasal koruma altına alan

⁴⁷ Öniş, Z., Şenses, F., “Gelişen Post-Washington Mutabakatı’nı (PWM) Yeniden Düşünmek”, **Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma Seçme Yazılar**. (Üçüncü Baskı-2016), (editör: F. Şenses). İstanbul: İletişim Yayınları, s. 347-348.

kurumlar ile sosyal ortaklıklar ve sosyal sigorta kurumlarının geliştirilmesi gerekmektedir.⁴⁸ Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund-IMF) ve Dünya Bankası tarafından da izlenen neoliberal yaklaşım, Afrika’da başarısız kalkınma deneyimleri yaşamış ve bu yönüyle eleştirilere uğramıştır.⁴⁹

Sahra-altı Afrika ülkeleri, ekonomik ve sosyal problemlerini çözmeyi amaçlamakta, bu maksatla kendilerini gelişmiş ülkeler seviyesine ulaştırabilecek bir ekonomik kalkınma modeli aramaktadırlar. Bu model arayışı, Afrika ülkelerinin yıllarca sömürgecilik altında yaşamış oldukları acılardan ve milliyetçilik duygularından etkilenmektedir. Afrika ülkelerinin milliyetçiliği, anti-emperyalist bir nitelik taşımaktadır. Emperyalizm karşıtı milliyetçiliğin hâkim olduğu Sahra-altı Afrika ülkeleri, kapitalist olmayan ekonomik kalkınma modelleri peşinde koşmaktadırlar.⁵⁰

Afrika ülkelerinden Fildişi Sahili’nde 2000’li yılların başından itibaren yaşanan politik ve ekonomik sıkıntılar, 2010 yılında yapılan seçim sonrasında ortaya çıkan kriz ile doruk noktasına ulaşmıştır. Bu on yıllık döneme güvenlik ve politik istikrarsızlık damga vurmuş, kamu borç yükü katlanmış, çalışma imkânları azalmış, ekonomik büyüme sıfıra yaklaşmış, işsizlik ve yoksulluk artmıştır. Okul ve hastane gibi tesisler hasar görmüş, elektrik ve su gibi temel hizmetler karşılanmaz hale gelmiştir. Tüm bu olumsuz şartlar karşısında ilk olarak ülkede güvenlik ve politik istikrarın sağlanması yönünde adımlar atılmıştır. Neoliberal yaklaşım kapsamında özel sektörün faaliyetlerinin önünün açılması, ekonominin gelişmesi ve istihdam sağlanması için belirlenen stratejinin temelini oluşturmuştur. Alınan önlemler neticesinde 2012 yılından itibaren yıllık ortalama %9 büyüme oranı ile dünyanın en hızlı büyüyen ülkelerinden biri olmuştur. Günümüzde Fildişi Sahili, dışardan gelecek şoklara karşı Afrika’nın en dayanıklı ekonomilerinden biri olarak öne çıkmaktadır.⁵¹

⁴⁸ Rodrik, D., (1999). *Yeni Küresel Ekonomi ve Gelişmekte Olan Ülkeler, Dışa Açılma Nasıl Gerçekleştirilmeli?* (çev. S. Gül). İstanbul: Sabah Kitapçılık, s. 118.

⁴⁹ Şenses, a.g.e., s. 55.

⁵⁰ Tamçelik, a.g.m., s. 14-15.

⁵¹ Ouattara A., “Emerging from crisis: Côte d’Ivoire’s success story”, **Foresight Africa-Top Priorities for the Continent in 2018**. (edit: B. S. Coulibaly), Africa Growth Initiative. Washington: Brookings Inst. s. 13.

2.3. Kalkınma ve Sanayileşme Stratejileri

2.3.1. Kalkınma Stratejileri

Az gelişmiş ülkelerin ekonomik üretimi çoğunlukla tarım ve doğal kaynaklara dayanmaktadır. Bu ülkeler gelişmiş ülkelere tarımsal ürünler ve madensel hammaddeler ihraç etmektedir. Ancak bu ticaretin büyüklüğü gelişmiş ülkelerin ithalat ihtiyacı miktarına bağlıdır. İç tüketim ihtiyacı ile birlikte düşünüldüğünde az gelişmiş ülkelerin beşeri ve nesnel sermayelerinin büyük çoğunluğunu tarım sektörüne kaydırıldığı görülmektedir. Ancak kalkınmanın sağlanabilmesi sanayileşmeye bağlıdır. Bir başka ifadeyle sanayileşme ekonomik kalkınmanın motorudur. Ekonomik kalkınmayı hızlandıran sanayileşme ekonominin diğer alanlarını etkilemekte, diğer alanlarda meydana gelen gelişmeler de sanayileşmeye destek olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında tarım ve sanayi birbirlerini etkileyen iki üretim kesimidir. Kalkınma politikasının temel sorunu tarım ile sanayi arasındaki ilişkinin ve dengenin kurulabilmesidir. Bu denge bir yandan tarımsal üretimi bir yandan da sanayi üretimini sağlayacaktır. Az gelişmiş ülkelerde kişi başına düşen gelirin yükseltilmesi kalkınma politikasının en temel amacını oluşturmaktadır. Bu kapsamda, az gelişmiş ülkelerin sahip oldukları kaynakları nasıl ve hangi alanlarda kullanacakları doğrultusunda yapacakları tercihleri söz konusu ülkelerin kalkınma stratejilerini oluşturacaktır. Kalkınmanın en büyük itici gücü yatırım olduğu için kalkınma stratejisi aynı zamanda yatırım stratejisi olarak da adlandırılabilir. Ancak kalkınma stratejisi sadece ekonomik değil, sosyal, kültürel ve siyasal tercihleri de içerir. Kalkınma stratejileri dengeli kalkınma ve dengesiz kalkınma olarak ikiye ayrılmaktadır.⁵²

Dengeli kalkınma stratejisi, kalkınma için gelir artışının yol açtığı talep büyümesiyle kamu ve özel sektör tarafından sunulan arz büyümesi arasındaki uyumun gerekli olduğunu savunur. Dengesiz kalkınma stratejisi ise büyümenin önündeki temel engel olarak kamu ve özel sektördeki karar alma becerisinin eksikliğini görmektedir. Her iki strateji de kalkınma sürecinde kamu ve özel sektörler arasındaki ilişkilerin rolüne önem vermektedir. Ayrıca, her iki strateji de ikili (kamu ve özel) ekonomi yapısını çok sektörlü bir yapıya doğru genişletmeyi gerekli görmektedirler.⁵³

⁵² Han, a.g.e., s. 203-224.

⁵³ Thorbecke, a.g.m., s. 132-133.

2.3.1.1. Dengeli kalkınma stratejisi

Genelde az gelişmiş ülkeler için kullanılmakta olan dengeli kalkınma stratejisi ile ekonominin bütün alanlarının birlikte ve aynı anda geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Söz konusu stratejiye göre bir ülkede yapılacak yatırımların sektör, bölge, piyasa ve mallar açısından dengeli bir dağılıma sahip olması ve hiçbir tarafın göz ardı edilmemesi gerekmektedir.⁵⁴ Burada iki görüş ortaya çıkmaktadır. Birinci görüşe göre bütün alanların aynı hızla büyümesini sağlayacak şekilde yatırımların yapılması gerekmektedir. İkinci görüşe göre ise bütün alanların aynı hızla büyümesi şart değildir. Önemli olan bütün alanların gelişme göstermesidir. Dengeli kalkınma stratejisi temel olarak az gelişmiş ülkelerde piyasa mekanizmasının kaynakların optimal şekilde dağılımını sağlayamadığı, bu sebeple piyasanın tek başına kalkınmayı gerçekleştiremediği görüşüne dayanmaktadır. Dengeli kalkınma stratejisi ekonominin tüm alanlarında gelişmeyi öngördüğü için bu stratejiye “Büyük İtiş Kuramı” da denilmektedir. Söz konusu kuram sanayileşmenin ve dolayısıyla da kalkınmanın yavaş yavaş değil, büyük bir itme hareketi ile başlatılabileceğini, bunun için de çeşitli sanayi dallarının karşılıklı olarak birbirlerini tamamlamaları gerektiğini savunmaktadır. Ekonomide büyüme sağlanabilmesi için birçok alanda büyük yatırımlar yapılması gerekmektedir. Bu yatırımlar kalkınma için ilk itme hareketini oluşturacaktır.⁵⁵

İngiliz sömürge idaresinden kurtularak 1961 yılında bağımsızlığına kavuşan Tanganika ile 1963 yılında bağımsızlığına kavuşan Zanzibar’ın birleşmesi sonucu oluşan Tanzanya, önce sosyalizm sonra da pazar ekonomisine yönelmiştir. Gerek politik gerekse ekonomik olarak önemli değişimler geçiren Tanzanya, Sahra-altı Afrika ülkeleri içerisinde en hızlı büyüyen ekonomilerden biri haline gelmiştir. Makroekonomik istikrarı muhafaza ederken hızlı ve dengeli büyümeyi başarmak ve devam ettirmek büyük bir başarı olarak değerlendirilmektedir. Tanzanya ekonomisi 1996 yılından itibaren her yıl %3,5 – 7,8 arasında bir büyüme oranı göstermiştir. Yurtiçi tüketim ve yatırımlarda rekor artışlar olmuştur. Ekonomik büyümeye en büyük katkı, hizmet ve sanayi sektörlerinden gelmiştir. Hizmet sektöründe de özellikle inşaat, haberleşme, finans ve madencilik alanları hızlı bir

⁵⁴ Taban, a.g.e., s. 66.

⁵⁵ Han, a.g.e., s. 204-206.

büyüme yaşanmıştır. Tanzania Bankası da fiyat istikrarını muhafaza ederek istikrarlı ve dengeli büyümeye yardımcı olmayı hedeflemektedir.⁵⁶

2.3.1.2. Dengesiz kalkınma stratejisi

Dengesiz kalkınma stratejisi ise dengeli kalkınmanın alternatifi olarak ortaya çıkmaktadır. Dengeli kalkınma gerçekleştirilebilmesi için büyük miktarlarda sermayeye ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle sermaye birikimi az veya hiç olmayan azgelişmiş ülkelerde kalkınmanın dengeli bir biçimde gerçekleştirilemeyeceği, bu ülkelerin ekonomilerinde mevcut olan veya bilinçli olarak oluşturulacak dengesizliklerin dinamik bir kalkınma ortamı yaratacağı görüşüne dayanmaktadır. Albert O. Hirschman bütün sektörlerde aynı anda büyük yatırımlar yapmaya çalışmak yerine, sanayileşme gayretlerinin seçilmiş sürükleyici bir sektöre odaklanmasını önermiştir. Hirschman'a göre, seçilmiş olan öncü sektörde üretimin artırılması neticesinde önünde ve ardındaki sektörlerin gelişmesini de sağlayacaktır.⁵⁷ Dengeli kalkınma stratejisi statik bir ekonomik ortam yaratmakta, bu durum ise ekonominin büyüme hızını yavaşlatmaktadır. Dengesiz kalkınma stratejisi piyasa mekanizmasının etkinliğine güvenmekte ve kamu etkinliğini en düşük seviyeye indirmeyi gerekli görmektedir. Gelişmekte olan ekonomilerde krizler ve darboğazlar ortaya çıkması olasıdır ve bunların sebep olacağı fiyat hareketleri girişimcilere yüksek kâr getirecek yatırım seçenekleri sunmaktadır.⁵⁸ Bilinçli olarak yaratılacak dengesizlikler dinamik bir kalkınma ortamı oluşturacak ve dengeli kalkınma üzerinde ısrar etmek ekonomik durgunluk ve dar boğaza yol açabilecektir.⁵⁹

Batı Afrika ülkelerinin GSMH'sında 1995-2005 arasındaki on yılda görülen artış, büyük oranda tarım, hayvancılık ve madencilğe dayanmaktadır. Ekonomistlere göre ekonomik büyümenin temelini ihracat sektörü oluşturmaktadır. İhracat sektörü, ülkelerin içinde bulunduğu zayıflıklardan olumsuz etkilenmektedir. Burkina Faso gibi yoksul ülkelerde kısıtlı tip ve miktardaki ihraç mallarının değişken dünya pazarlarına satışı, bu malların üretiminin kuraklık ve su baskını gibi iklim şartları ile toprağın verimliliğinden etkilenmesi dengesiz büyümeye yol açmaktadır. Burkina Faso, 1994 yılında para biriminde

⁵⁶ Robinson, D., O., Gaertner, M., Papageorgiou, C., (2011). "Tanzania: Growth Acceleration and Increased Public Spending with Macroeconomic Stability", **Yes Africa Can - Success Stories From A Dynamic Continent**. (editörler: P. Chuhan-Pole, M. Angwafo) Washington: The World Bank. s. 21-31. (DOI: 10.1596/978-0-8213-8745-0)

⁵⁷ Öztürk, a.g.e., s. 88.

⁵⁸ Han, a.g.e., s. 209-210.

⁵⁹ Taban, a.g.e., s. 70.

yapmış olduğu devalüasyon sonrasındaki on yılı aşkın süre GSMH'sında ortalama %6'lık güçlü bir büyüme yakalamıştır. Burkina Faso'nun iş gücünün %85'ini oluşturan tarım sektörü, ülkenin ekonomik büyümesinde öncü olmuştur. Tarım sektöründe en büyük katkıyı ise ihracat gelirlerinin %85'ini oluşturan pamuk sağlamıştır. Pamuk, Burkina Faso'nun ihracat gelirlerinin büyük kısmını oluştursa da, ihracat gelirleri ülkenin GSMH'sının sadece %10'una tekabül etmektedir. Kısıtlı ihracat gelirleri Burkina Faso'nun ekonomik büyümesinin sürdürülemez olduğunu göstermektedir. Ülkenin ekonomik büyümesinin en büyük kaynağını yurtiçi talepler oluşturmaktadır. Burkina Faso'nun sahip olduğu ekonomik büyümenin, ülkede yaşanan yoksulluğu azaltmada etkisi çok kısıtlı olmaktadır.⁶⁰

2.3.2. Sanayileşme Stratejileri

Az gelişmiş ülkelerin kalkınabilmeleri için sanayileşmeleri gerekmektedir. Ülkenin nüfusu ve beşeri kaynakları, GSMH ve kişi başına düşen GSMH, teknolojik düzey, yeraltı ve yerüstü kaynakları, finans kaynakları gibi faktörler sanayileşme stratejisini belirleyen temel faktörlerdir. Bu ülkeler, içe dönük olan ithal ikame stratejisi ve dışa dönük olan ihracata dayalı sanayileşme stratejisi uygulamaktadırlar.

2.3.2.1. İthal ikame stratejisi

Sanayi Devrimi ve politik gelişmelerle birlikte özellikle batı dünyasında XIX. yüzyılda hâkim olan klasik ekonomi görüşü, İkinci Dünya Savaşı öncesinde yaşanan ekonomik buhran ile birlikte liberalizmin kalesi olan batı ülkelerinde etkisini yitirmeye başlamıştır. Tamamen serbest piyasa ekonomisi anlayışı yerine devlet müdahalesini içeren anti-liberal yaklaşımlar ön plana çıkmaya başlamıştır. Yapısalcı yaklaşım olarak adlandırılan bu yeni yaklaşım, ithal etmek yerine iç piyasada üretme anlayışını sanayileşmeye getirmiştir. Ancak ulusal kalkınma aşamasında devlet müdahalesinin sebep olduğu etkin olmayan planlama ve kaynak dağılımının 1970'li yılların ortasında yarattığı kriz, kalkınma alanında neoklasik görüşün tekrardan ön plana çıkmasını sağlamıştır. Bu anlayış ithal ikamesi yerine ülkelerin sanayileşmesi için dışa dönük ihracata dayalı bir strateji sunmuştur. Gelişmiş ülkeler olan Rusya Federasyonu (RF), ABD, Japonya ve

⁶⁰ Kaminski, J., (2011). "Cotton Dependence in Burkina Faso: Constraints and Opportunities for Balanced Growth", **Yes Africa Can - Success Stories From A Dynamic Continent**. (editörler: P. Chuhan-Pole, M. Angwafo) Washington: The World Bank. s. 107-124. (DOI: 10.1596/978-0-8213-8745-0)

Avrupa devletleri de sanayileşme yolunda ithalat kotası ve gümrüklerin yükseltilmesi gibi korumacılık tercihlerini kullanmışlar, dönem dönem de kullanmaktadırlar. Ülkelerin yerli sanayilerini kurup geliştirme yolunda izledikleri bu korumacılık politikası, ithal ikame stratejisi olarak adlandırılmaktadır. En basit tanımı ile ithal ikamesi, önceden ithal edilen bir ürünün yurtiçinde üretilmesidir. Bu sayede kıt kaynak olan dövizin yurtdışına çıkışı kısıtlanarak tasarruf sağlanmış olmaktadır. Azgelişmiş ülkeler, ulusal sanayi dallarının kurulmasını desteklemek ve henüz yeni kurulmuş olan sanayi dallarının gelişmesini sağlamak için korumacılık politikası uygulamak durumundadırlar. Bu ülkeler, yurtiçinde gerçekleştirilecek üretimden elde edilecek ürünlerin yurtdışına ihracatını sağlayarak ilave döviz kazancı elde etmeye gayret etmektedirler. Ekonomik ve politik kriz dönemlerinde tarımsal ve hammaddeye dayalı ürünlerini ihraç edemeyen azgelişmiş ülkelerin döviz gelirleri azalmakta, bu nedenle ihtiyaç duydukları ürünleri ithal edememektedirler. Bu durum, ülkelerin iç üretime yönelmesini sağlamaktadır. İthal ikame stratejisi özellikle 1960’larda ÇHC, Hindistan, Brezilya gibi ülkeler tarafından tercih edilmiş olan sanayileşme ve kalkınma stratejisi haline gelmiştir. Bu ülkelerin büyük nüfusa sahip olmaları iç pazarlarının da büyük olmasını sağlamaktadır.⁶¹

İthal ikame stratejisi bağımsızlığını kazanan pek çok Afrika ülkesi tarafından da tercih edilen bir strateji olmuştur. Afrika ülkeleri bu sayede siyasi bağımsızlıklarına ilave olarak ekonomik bağımsızlıklarını da elde etmeye çalışmışlardır.⁶²

2.3.2.2. İhracata dayalı sanayileşme stratejisi

İhracata dayalı sanayileşme stratejisi ise dış ticarete dönük bir strateji olup, sanayinin iç piyasadan ziyade dış piyasa için üretim yapması hedeflenmektedir. Bu durum azgelişmiş ülkelerin ihracatı içerisinde sanayi ürünlerinin artmasını sağlayacaktır. Hangi sanayi ürünlerinin üretiminin ve ihracatının yapılacağı ise kuramsal olarak “Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi”ne dayanmaktadır. Bu teoriye göre işgücü ve hammaddenin bol ve ucuz olduğu alanlar azgelişmiş ülkenin uzmanlaşacağı sanayi dallarını oluşturacaktır. Bu sayede serbest piyasa ve özel girişime dayalı bir ekonomik yapı oluşturularak ekonomide liberalleşme sağlanması öngörülmektedir. Bu yapı uluslararası piyasada rekabet edebilecek başarılı girişimleri desteklerken başarısız olanları desteklememektedir. Başarılı girişimler,

⁶¹ Han, a.g.e., s. 235-242.

⁶² Han, a.g.e., s. 235-242.

sürekli olarak dış pazarları zorlama, rekabetçi ve kâr maksimizasyonu sağlama niteliklerini taşımaktadırlar.⁶³ Azgelişmiş ülkelerde ihracattan elde edilen gelirin toplam milli gelir içerisindeki payı oldukça küçüktür. İhraç edilen mallar çoğunlukla tarım ve emek yoğun olan mallardan oluşurken, ithal edilen mallar ise büyük oranda sanayi mallarından oluşmaktadır.⁶⁴ İhracatı desteklemek için kullanılan araçlar arasında ihracatçılar için uygulanan daha cazip döviz kuru politikası, ihracatta vergi iadesi, düşük faizli ihracat kredisi, ihracat sigortası, ulaşım ve altyapı kolaylıkları ve ithalatta serbestlik yer almaktadır. Bu araçlar, ihracatçının maliyetlerini azaltan etkilere sahiptir.⁶⁵

Günümüzde her ülkenin ihracata dayalı sanayileşme stratejisinden faydalanabileceği görülmektedir. Örnek olarak Afrika ülkelerinin dışa dönük strateji izledikleri, küçük bir Afrika ülkesi olan Moritus'un tekstil ve hazır giyim alanlarında üretim yapacak yatırımcıları çektiği görülmektedir. Kenya, Zimbabve, Fildişi Sahili de ihracata dayalı kalkınma stratejisine yakın stratejiler izleyen Afrika ülkeleri arasında yer almaktadırlar.⁶⁶

2.4. Kalkınmaya Etki Eden Faktörler

Nesnel sermayeye ve beşerî sermayeye yapılacak yatırımlar uzun vadeli kalkınmanın temel unsurlarıdır. Bu yatırımların gerçekleştirilebilmesi için de fizikî altyapı, makroekonomik istikrar, etkili yasalar ve sağlam kurumlar gerekmektedir. Ekonomik büyüme oranlarını artırmak isteyen ülkelerin bu alanlara yoğunlaşmaları gerekmektedir.⁶⁷ Bununla birlikte azgelişmiş ülkelerin kalkınma gayretlerine sahip oldukları sermaye birikimi ve finansman, kullanabildikleri teknoloji, nüfus ve istihdam, dış ticaret ve kaynakların dağılımı faktörleri etki etmektedir.

2.4.1. Sermaye Birikimi ve Finansman

Azgelişmiş ülkelerde gelir düzeyinin düşük olmasından dolayı yatırımların gerçekleşmesini sağlamak için gerekli olan finansman kaynağı/tasarruf miktarı yetersiz ve birikim hızı çok düşük durumdadır. Yeterli sermaye birikiminin ve finansmanın sağlanması sorunu kalkınmaya etki eden en önemli faktörlerdendir. Sermaye birikimi,

⁶³ Han, a.g.e., s. 241-247.

⁶⁴ Taban, a.g.e., s. 26.

⁶⁵ Taban, a.g.e., s. 78.

⁶⁶ Han, a.g.e., s. 251.

⁶⁷ Rodrik, a.g.e., s. 93.

üretimin artırılmasını sağlayacak araç, gereç ve donanım gibi nesnel sermaye ile eğitim, sağlık, barınma alanlarında yapılan yatırımları, diğer bir ifade ile beşerî sermayeyi kapsamaktadır. Gerek nesnel gerekse de beşerî sermayeye yapılacak yatırımlar ekonomide üretim düzeyinin artmasını sağlayacaktır. Bir başka ifade ile yatırımlar hem üretimi artırmakta hem de kalkınmayı sağlamaktadır. Az gelişmiş ülkelerde toplumun gelir seviyesinin düşük olması, taleplerinin de düşük olmasına neden olmaktadır. Düşük talep, düşük arz sağlayacak küçük ölçekli bir pazar oluşturmaktadır. Pazarın küçük olması ise yatırım konusunda yerli ve yabancı girişimcileri cesaretsizlendirmektedir. Yatırım yapmak istemeyen girişimcilerin sermaye talebi de sınırlı olmakta, düşük sermaye talebi düşük verimliliğe, düşük verimlilik de tekrar en başta yer alan toplumun gelir seviyesinin düşük olmasına yol açmaktadır. Nurkse'ün kuramına uyan bu kısır döngünün kırılabilmesi, az gelişmiş ülkelerin mevcut ekonomik düzenleri ile mümkün gözükmemektedir. Bu kısır döngünün kırılabilmesi için toplumun reel olarak alım gücünün artırılması gerekmektedir. Bunu sağlayabilmek için de üretim kapasitesinin ve üretimin artırılması gerekmektedir. Alım gücünün ve üretimin artması ekonomide talep artışı yaratacaktır. Bu artış verimliliğin artmasını sağlayacaktır. Zincirleme giden bu etkileşim neticesinde üretimde yoğun sermaye kullanımı ortaya çıkacaktır. Bu sermaye ihtiyacı ise ancak yabancı destek ile sağlanabilecektir.⁶⁸

İstikrarlı ve sürdürülebilir bir kalkınma programı izlemek için finansman ihtiyaçlarının düzenli bir şekilde karşılanması gerekmektedir. Finansman ihtiyacı iç ve dış kaynaklardan olmak üzere iki şekilde karşılanabilmektedir. Ancak halkın büyük çoğunluğunun düşük gelirli olduğu bu ülkelerde gelirin tamamına yakın kısmı temel ihtiyaçların karşılanması için harcanmaktadır. Bu durum kişilerin tasarruf yapma ve tasarrufları ile yatırım yapma imkânlarını oldukça zayıflatmaktadır. Çoğunluğu düşük gelire sahip kişilerin gönüllü olarak tasarruf yapma olanağı zayıf olan az gelişmiş ülkelerde devletin zorunlu tasarruf olarak ortaya koyduğu vergileme politikası da başarılı olamamaktadır. Bu tür ülkelerde vergi yükü aşırı zengin küçük azınlıktan ziyade aşırı fakir büyük çoğunluğun üzerine binmektedir. Ortalama gelir düzeyinin düşük olması, gelir dağılımının bozuk olması ve vergi toplama gücünün zayıf olması gibi nedenler az gelişmiş ülkelerde vergi yoluyla finansman elde edilmesini güçleştirmektedir. İç finansman kaynaklarından yeterince yararlanamayan az gelişmiş ülkeler, kalkınmalarını sağlayabilmek için dış kaynaklara yönelmek durumunda kalmaktadırlar. İhracatı düşük ve

⁶⁸ Han, a.g.e., s. 53-60.

dolayısı ile döviz gelirleri yetersiz olan azgelişmiş ülkeler, kalkınmak için gerekli ithal üretim mallarının döviz cinsinden bedellerini ödeyebilmek için dış finansman kaynağı bulmak zorundadırlar. Finansman ihtiyacı ara ve yatırım malları ile hammadde ithalatı için geçerlidir. Döviz ihtiyacının karşılanması gerekliliği, az gelişmiş ülkeleri Yabancı Özel Sermaye, Dış Borçlanma, Hibe ve Yardımlar gibi dış tasarruf sağlama vasıtalarına yöneltmektedir.⁶⁹

Az gelişmiş ülkelere gelişmiş ülkelerden gelen özel sermaye; doğrudan finansal sermaye, yatırım malı veya teknoloji transferi olmak üzere üç şekilde görülebilmektedir. Finansal sermaye veya yatırım malı olarak gelen yabancı özel sermaye, yerli bir firma ile ortaklık kurarak veya tek başına yatırım yaparak az gelişmiş ülkeye giriş yapmaktadır. Her iki halde de dolaylı olarak da olsa belirli seviyede gelişmiş teknolojiyi beraberinde getirmektedir. Teknoloji transferi sağlayan yabancı özel sermaye ise belirli bir malın belirli bir teknoloji ile üretimi için teknolojik bilgi ve katkı sağlamakta, karşılığında kâr payı almaktadır.⁷⁰ Portföy yatırımlardan farklı olarak Yabancı Doğrudan Yatırımlar fabrika ve işyeri gibi somut mallarla ilgilidir. Dolayısıyla doğrudan yatırımlar bir ülkeden başka ülkeye kolaylıkla taşınamamaktadır. Diğer taraftan bakıldığında ise doğrudan yatırımlar uzun vadeli olup görünürlüğü daha fazladır. Yabancı Doğrudan Yatırımlar azgelişmiş ülkeler tarafından egemenliğin kaybı endişesiyle karşılanmaktadır. Küresel Güney'in bu endişesinin sebepleri arasında doğrudan yardımı yapan devlet veya çokuluslu şirketlerin yardım edilen ülkeden güçlü olması, yardım yapan ülkenin geçmişte sömürgeci devlet olması yatmaktadır. Bu endişeye rağmen azgelişmiş ülkelerin ekonomik büyümeyi sağlayabilmeleri için bu yardımlara acil ihtiyacı bulunmaktadır.⁷¹

Dış kaynaklardan bir diğeri ve çoğu azgelişmiş ülke için en önemlisi de dış borçlanma veya dış kredilerdir. Bu krediler, az gelişmiş ülkelerin kamu veya özel girişimlerin çoğunlukla devlet güvencesi altında yurt dışından sağladıkları döviz cinsinden krediyi ifade etmektedir. Alınan kredinin ülkeye sağlayacağı katkının ülkeye getireceği maliyetten fazla olması halinde kredinin etkinliğinden bahsedilebilmektedir. Bu maliyet hem anaparanın kendisi, hem de faizidir. Fayda-maliyet analizinde kredinin vadesini de göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Kısa ve orta vadeli dış krediler genellikle

⁶⁹ Han, a.g.e., s. 71-82.

⁷⁰ Han, a.g.e., s. 84.

⁷¹ Goldstein, J., S. ve Pevehouse, J., C., (2015). *Uluslararası İlişkiler* (çev. H. Özdemir), Ankara: BigBang Yayınları, s. 443.

ekonomik kriz dönemlerinde cari dış ödeme sorunlarını aşmak için kullanılırken, uzun vadeli krediler ise kalkınma politikasının amaçlarının gerçekleştirilmesi doğrultusunda kullanılmalıdır. Kredi sağlayan, bir ülke olabileceği gibi, bir kurum ya da şirketler birliği de olabilmektedir. Kalkınma amaçlarının gerçekleştirilmesi için alınan proje kredileri sadece ilgili proje için kullanılabilirken, program kredileri için böyle bir kısıtlama mevcut değildir. Çoğu az gelişmiş ülkede yeterince özen ve denetim bulunmamasından dolayı kredi veren tarafından denetimi yapılan proje kredileri daha faydalı olabilmektedir. Dış krediler, ayrıca bağlı ve serbest krediler diye de sınıflandırılmaktadır. Bağlı krediler krediyi veren tarafından belirli bir ülke veya ülkeler grubu piyasası ya da belirli bir mal ve hizmet ile sınırlandırabilmektedir. Bağlı kredilere Eximbank (ihracat-ithalat bankası) kredileri örnek olarak verilebilmektedir. Serbest krediler için böyle bir piyasa ve tür kısıtlaması bulunmamaktadır. Dış kredi alımı ve kullanımında unutulmaması gereken en önemli faktör bu kredinin kalkınma politikasına uygun şekilde kullanılmasıdır. Kalkınma politikalarının gerçekleştirilmesi, üretimin ve ihracatın artırılması neticesinde elde edilecek döviz girdisi sayesinde zamanı gelince kredinin ana borcu ve faizi ödenebilecektir. Bu borcun ödenememesi ülkenin gelecekte hem dış kaynaklarının azalmasına, hem de daha zor koşullarda kredi bulmasına yol açmaktadır. Örneğin, dünyanın en yoksul ülkeleri arasında yer alan çoğu Afrika ülkesi özel bankalardan borç alamamakta, dış borçlarını IMF, Dünya Bankası veya diğer devletlerden alabilmektedirler.⁷²

Hibe ve yardımlar, tümüyle olabileceği gibi kısmen de karşılıksız olarak alınmaktadır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası Batı Avrupa ülkelerine ABD tarafından yapılmış olan karşılıksız döviz yardımları, tarım ürünleri fazlası ve askerî malzeme yardımları hibe ve yardımlara örnek olarak gösterilebilmektedir. Günümüzde gelişmiş ülkeler doğrudan hibe ve yardım yapmak yerine, az gelişmiş ülkeler lehine olacak şekilde aralarındaki koruyucu ticaret önlemlerini hafifleterek veya tamamen kaldırarak az gelişmiş ülkelerin ihracatlarını artırmalarını sağlamaya çalışmaktadırlar.⁷³

Hindistan'ın 2013 yılında yapmış olduğu toplam Yabancı Doğrudan Yatırımların %16'sı Afrika ülkelerine yapılmıştır. Bu oran Hindistan'ı ABD'den sonra Afrika'ya en fazla Yabancı Doğrudan Yatırım yapan ülke durumuna çıkarmıştır. Afrika'nın Hindistan'da yapmış olduğu Yabancı Doğrudan Yatırımlar oldukça dikkat çekicidir. 2013

⁷² Han, a.g.e., s. 86-89.

⁷³ Han, a.g.e., s. 92-93.

yılında Hindistan'a yapılan Yabancı Doğrudan Yatırımların %26'sı Afrika ülkelerinden gelmiştir. Hindistan toplam 65 milyar dolar ile Brezilya, ÇHC, RF ve ABD'den daha fazla miktarda Yabancı Doğrudan Yatırımları Afrika'dan almıştır.⁷⁴ Hindistan-Afrika ilişkileri kapsamında Hindistan başta enerji, inşaat, şeker fabrikası, ulaşım ve tarım alanlarında olmak üzere 41 Afrika ülkesinde 137 proje için 7,4 milyar dolar kredi sağlamıştır. Bu projeler arasında özel enstitüler kurulması, burs ve eğitim programlarının sağlanması ile Pan Afrika e-Network⁷⁵ projesi de yer almaktadır.⁷⁶

2.4.2. Teknoloji

Bilimsel ve teknolojik gelişmeler, toplumsal yaşamı oldukça geniş ve derinden etkilemektedir. Teknolojik gelişmeler, kalkınma sürecinde de önemli bir yere sahiptir. Bu kapsamda, gelişmiş ülkeler ile azgelişmiş ülkeler arasındaki temel farklılıklardan birisi de bilimsel gelişme ve teknoloji üretimidir. Gelişmiş ülkeler, ileri teknoloji üretir ve kullanırken azgelişmiş toplumlarda teknolojik anlamda da gerilik mevcuttur. Gelişmiş teknoloji kullanımı sadece üretim seviyesini artırmakla kalmamakta, toplumun sosyal ve kültürel açılarından değişimine de yol açmakta, kalkınmanın önündeki önyargıları ve basmakalıp uygulamaları ortadan kaldırmaktadır. Teknolojik gelişme, süreklilik gerektiren bir faaliyettir. Bilimsel gelişmelerin ve teknolojinin hızla gelişip değişmesi, gelişmekte olan ülkeler için bir fırsat yaratmaktadır. Bu ülkeler, kendi özel şartları ile birlikte bölgesel ve küresel gelişmeler ve ihtiyaçlar doğrultusunda en uygun teknolojiyi seçebilmektedirler, bu seçim doğrultusunda millî sanayi yapısını düzenleyebilmektedirler. Şayet doğru analizler ve seçimler yapılırsa, gelişmekte olan ülkeler de teknoloji alanında gelişmiş olan ülkeleri yakalayabileceklerdir.⁷⁷

Kalkınmada gelişmiş teknoloji kullanımının temel gayesi, üretimin maksimizasyonu ile birlikte istihdam imkânlarının artırılmasıdır. Özellikle az gelişmiş ülkeler için birinci

⁷⁴ United Nations Economic Commission for Africa and Confederation of Indian Industry (2015). *Africa-India Facts&Figures 2015*, s. 2-3. <https://www.uneca.org/publications/africa-india-facts-figures> (Erişim Tarihi: 21.10.2018).

⁷⁵ Bu proje, Afrika Birliği ülkelerini bir uydu ve fiber optik ağ ile birbirlerine bağlayarak bu sayede ülkeler arasında uzaktan eğitim, uzaktan sağlık, internet ve video-konferans için gerekli iletişim altyapısının yapılmasını amaçlamaktadır. Bu ağ üzerinden Hindistan, 12 hastane ve 5 üniversite ile Afrika ülkelerine uzaktan eğitim ve uzaktan sağlık hizmeti sağlamaktadır.

⁷⁶ United Nations Economic Commission for Africa and Confederation of Indian Industry (2015), a.g.e., s. 5.

⁷⁷ Kunduracı, N., F. (2008). *Küreselleşme Çağında Gelişmekte Olan Ülkelerin Kalkınma Sorunu*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Ankara, s. 15-29.

amacın yanında ikinci amacın gerçekleştirilmesi önemlidir. Bu açıdan bakıldığında optimum teknolojik gelişmenin her iki amacı birlikte gerçekleştirmesi beklenmektedir. Üretimin artırılması sadece mevcut ürünler için değil, yeni malların da üretimini ifade etmektedir. Kalkınma sürecinde gerekli olan teknolojinin seçimi önem arz etmektedir. Teknolojide faktör bileşim oranları açısından sermaye-yoğun ve emek-yoğun olmak üzere iki tür teknik mevcuttur. Azgelişmiş ülkelerde sermaye kısıtlı bir faktör olduğu için daha çok emek-yoğun tekniğin tercih edilmesi gerektiği sonucuna varılmaktadır. Bu seçimin kısa vadede iki avantajı olmaktadır. Birinci avantaj, daha fazla istihdam imkânı iken, ikinci avantaj ise daha az yatırım malı ihtiyacı ve buna bağlı olarak daha az döviz çıkışıdır. Ancak sermaye-yoğun tekniğin kullanılması uzun dönemde daha fazla istihdam olanağı oluşturacaktır. Ayrıca işgücü verimliliğini artırarak daha yüksek katma değer ortaya çıkmasını da sağlayacaktır. Uzun vadede elde edilecek bir diğer avantaj da teknoloji düzeyinin yükselmesidir. Sermaye-yoğun üretim teknikleri emek-yoğun tekniklere oranla daha pahalı olmasına rağmen, kaliteli üretim yapılmasını sağlayarak rekabet seviyesi yüksek olan uluslararası ortamda ülkenin ihracat potansiyelinin atmasını sağlayacaktır. Azgelişmiş ülkelerin kalkınma programları için teknoloji transferinin ve kullanımının büyük önemi vardır. Bu tür ülkeler, teknoloji transferi sayesinde bir taraftan üretim seviyelerini artırırken, diğer taraftan teknoloji açıklarını kapatacak ve teknoloji seviyelerini sürekli olarak yüksek tutabileceklerdir. Burada gözden kaçırılmaması gereken husus kalkınma programı çerçevesinde teknolojiye yapılacak yatırımlardır. Gerekli teknolojik araştırma ve geliştirme yapılmazsa mevcut teknolojik bağımlılık sürekli hale gelecektir. Bu durum orta ve uzun vadede sermayenin dışarı akmasına ve dış borç ödeme sorunlarına neden olurken, ekonominin dışa açılmasını engelleyerek kalkınmayı da başarısız kılacaktır.⁷⁸

Azgelişmiş ülkeler teknoloji açısından geride olmaları ve yeni teknoloji üretme imkânına sahip olmadıkları için gelişmiş ülkelere teknoloji transfer etmek zorundadırlar. Kendi kaynaklarından yeterince sermaye birikimi sağlayamayan bu ülkeler, teknoloji transferini gerçekleştirebilmek için doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından yararlanabilmektedirler. Lisans anlaşması yapılarak teknolojinin ülkeye getirilmesi bir başka transfer yöntemidir. Üçüncü bir yöntem ise yatırım malı ithalatıdır. Yatırım mallarının ithal edilmesi ile birlikte teknoloji de transfer edilmektedir. Özellikle katma

⁷⁸ Han, a.g.e., s. 61-70.

değeri yüksek olan ürünlerin ithal edilmesi sayesinde azgelişmiş ülkeye transfer edilen bu ürünlerin üretim bilgisi, ülke için çok önemlidir.⁷⁹

Sahra-altı Afrika ülkeleri son yıllarda bilgi ve iletişim teknolojisi alanında devrim niteliğinde gelişim göstermişlerdir. Günümüzde artık bilişim teknolojileri birçok Afrikalı için kullanılabilir hale gelmiştir. Şirketler yeni ürünler ve hizmetler sundukça bu büyüme de devam etmektedir. Bilişim teknolojileri dünyanın her yerinde olduğu gibi Afrika'da da günlük yaşamın ayrılmaz bir parçası haline gelmeye başlamıştır. Bu kapsamda mobil bankacılık, sağlık hizmetleri ve tarım alanlarında etkisini göstermektedir. Kenya'da kurulmuş olan M-PESA, küçük ölçekli elektronik bankacılık sistemidir. Mart 2007 ayında kurulduğunda büyük ilgi görmüş ve günümüzde 11 milyondan fazla müşterisi bulunmaktadır. M-PESA, Western Union şirketinin tüm dünyada gerçekleştirdiğinden daha fazla para transferi işlemini Kenya'da gerçekleştirmektedir. TRACnet ise Ruanda'da HIV tedavisi altında olan kişileri takip eden bir mobil telefon ağıdır. TRACnet sayesinde Ruanda yetkilileri herhangi bir yerde yaşayan HIV/AIDS hastalarını takip edebilmekte, güncel bilgilerini tutmakta ve hızlı bir şekilde tıbbî müdahalede bulunabilmektedirler. Gana'da 2007 yılından beri kullanılmakta olan cep telefonu ağı sayesinde Esoko şirketi en son pazar bilgilerini hızlı bir şekilde paylaşarak çiftçilerin ve satıcıların kazançlarını artırmaya çalışmaktadır. 2010 yılından sonra Benin, Burkina Faso, Kamerun, Fildişi Sahili, Madagaskar, Mali ve Togo'da da faaliyet göstermeye başlayan Esoko, buğday fiyatlarında %6,4, tüm fiyatlarda ise ortalama %3,5 düşüş sağlamıştır. Ayrıca, çiftçiler ve satıcıların havale işlemlerinde de önemli indirimler sağlamıştır.⁸⁰

2.4.3. Nüfus ve İstihdam

Kalkınma ve nüfus arasında, talep ve arz yönünden olmak üzere iki türlü ilişki bulunmaktadır. Nüfusun artması, talep açısından pazar genişlemesi anlamına gelirken, arz açısından ise mal ve hizmet üretimi için emek artışını ifade etmektedir. Azgelişmiş ülkelerde görülen hızlı nüfus artışı, ekonomik kalkınmaya olan katkının yanında sebep olduğu sosyal ve ekonomik problemler nedeniyle de dikkatle ele alınması gereken bir unsur olarak bu ülkelerin önüne çıkmaktadır. Bu uyumsuzluğu giderebilmek için bir

⁷⁹ Taban, a.g.e., s. 114-116.

⁸⁰ Kimura, K., Omole, D., W., Williams, M., (2011). "ICT in Sub-Saharan Africa: Success Stories", **Yes Africa Can - Success Stories From A Dynamic Continent**. (editörler: P. Chuhan-Pole, M. Angwafo) Washington: The World Bank. s. 339-347. (DOI: 10.1596/978-0-8213-8745-0)

yandan gıda maddeleri üretiminin arttırılması sağlanırken, diğer yandan da eğitim ve istihdam imkânlarının geliştirilmesi gerekmektedir. Azgelişmiş ülkelerde sağlık koşullarında yaşanan iyileşme ve ebeveynlerin bilinçlenmesi neticesinde bebek ölüm oranları düşmekte, bu durum ülkelerin büyük oranda genç ve çocuk nüfusa sahip olmalarının önünü açmaktadır.⁸¹ Nüfus artışının sağlıklı ve öngörülebilir bir şekilde olması, kalkınma için aranan bir özelliktir. Birçok gelişmiş batı ülkesi, günümüzde yaşlanan ve artış göstermeyen nüfus oranından dolayı iş gücü kaybına uğramakta ve bu açığı göç ve mülteci politikaları ile kapatmaya çalışmaktadırlar.

Azgelişmiş ülkelerde görülen aşırı nüfus artışı ile gelir artışı arasındaki ilişki Thomas Malthus (1766-1834) ile başlayarak birçok ekonomistin ilgisini çekmiştir. Nüfus artışı hızı karşısında gıda arzındaki yetersizliğin toplumun refah seviyesinin düşmesine neden olacağını savunan Malthus'a göre eğer nüfus kontrol altına alınamazsa 225 yılda 512 katına çıkarken, aynı dönemde gıda miktarı 10 kat artacaktır. Bu nedenle Malthus nüfus artışını insanlığın yararına değil, zararına bir gelişme olarak görmüştür.⁸² John Maynard Keynes'e (1883-1946) göre kalkınma sürecinde nüfusun rolü çok büyüktür. Keynes, Malthus'dan farklı olarak refah düzeyinin artması ile nüfus artışının düştüğüne dair kanıtlar bulmuştur. Keynes'in tespitlerine göre bir ülkede doğum oranlarında meydana gelen düşüşün olumlu etkisi tüm dünyada hissedilirken, benzer şekilde meydana gelen artışın olumsuz etkisi de tüm dünyanın refah seviyesinin azalmasına neden olmaktadır. Kontrolsüz bir biçimde aşırı nüfus artışı yaşam kalitesini düşürürken, aşırı nüfus azalması da işsizliğin artmasına neden olacaktır. Keynes'e göre nüfus artışı ile sermaye artışı arasında bir denge olması gerekmektedir.⁸³

Kalkınma için nüfusun nicelik olarak yeterli olmasının yanında nitelik olarak da seviyesinin yüksek olması gerekmektedir. Kalkınma sadece ekonomik büyüme değil, aynı zamanda toplumun yapısal ve düşünsel olarak da değişimidir. Kalkınma için gerekli nesnel sermaye kadar beşerî sermayeye de ihtiyaç bulunmaktadır. Nesnel sermaye ve beşerî sermaye birbirlerinin tamamlayıcısıdır. İyi eğitilmiş ve beceri kazandırılmış insan gücü, o ülkenin beşerî sermayesini oluşturmaktadır. Eğitim ve kültür seviyesi yüksek, sağlıklı beslenebilen insan kaynağından oluşacak beşerî sermaye, emek verimliliğinin artması

⁸¹ Han, a.g.e., s. 95.

⁸² Taban, a.g.e., s. 136.

⁸³ Toye, J., "Keynes'in Kalkınma İktisadı İçin Önemi" (çev. Z. Başak), **Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma Seçme Yazılar**. (Üçüncü Baskı-2016), (editör: F. Şenses). İstanbul: İletişim Yayınları, s. 31-59.

demektir. Emek verimliliğinin artması sayesinde üretim faaliyetlerinden elde edilecek hasılanın büyümesi ve sonuç olarak kalkınmanın hızlanması sağlanacaktır. Bu amaçla insana yatırım kapsamında eğitim, sağlık ve beslenme alanlarına dengeli yatırımlar ve harcamalar yapılması gerekmektedir. Kısıtlı imkânlar ile kalkınma programlarını sürdürmeye çalışan azgelişmiş ülkeler için eğitime yapılacak yatırımlar stratejik öneme sahiptir. Azgelişmiş ülkelerde hızla artan genç nüfus yoğunluğu beraberinde işsizlik ve istihdam sorunlarını getirmektedir. Çalışmaya hazır genç nüfus ile aynı oranda artış gösteremeyen iş olanakları yapısal işsizlik problemini doğurmaktadır. Temel istihdam sorunu olarak tanımlanan bu sorun kısa vadede çözülebilecek bir sorun değildir. Tarıma dayalı ekonomiye dayalı az gelişmiş ülkelerde emek önemli ve yaygın bir faktördür. Oysa tarıma bağımlılığı azaltarak sanayileşmeye geçilmesi azgelişmiş ülkelerdeki istihdam sorununun daha da ağırlaşmasına neden olmaktadır. Sermaye yoğun teknoloji kullanarak gerçekleştirilecek sanayileşme, yüksek verimlilik ile birlikte emek ve insan gücünden tasarruf sağlamaktadır. Bu durum ise az gelişmiş ülkelerin “Üretim-İstihdam Çelişkisi”ne düşmelerine neden olabilmektedir. İkisi arasında bir tercih yapmaktansa her iki sektöre de optimal miktarda insan gücü kaydırılması bu çelişkiyi ortadan kaldırırken, gizli işsizliğin de sona ermesini sağlayabilmektedir. Özellikle de tarım sektöründe çalışıyor gibi görünüp de üretime katkısı çok az olanların sebep olduğu gizli işsizlik, beşerî sermayenin kullanılamaması anlamına gelmektedir.⁸⁴

Çizelge 2.3. Dünya ve kıtaların nüfusu (2017, 2030, 2050)⁸⁵

	2017	2030	Artış Yüzdesi	2050	Artış Yüzdesi
Dünya	7.550	8.551	13	9.772	14
Afrika	1.256	1.704	35	2.528	48
Asya	4.504	4.947	9	5.257	6
Avrupa	742	739	-0.4	716	-3
Güney Amerika	646	718	11	780	8
Kuzey Amerika	361	395	9	435	10
Avustralya	41	48	17	57	18

BM tarafından hazırlanmış olan Dünya Nüfus Tahminleri'ne göre dünyanın toplam nüfusu 2017 rakamları ile 7,5 milyar iken, bu rakamın 2030'da 8,5, 2050'de ise 9,7 milyar olması öngörülmektedir. Kıtalaraya göre öngörülen nüfuslar ve artış yüzdeleri Çizelge 2.3.'te gösterilmiştir. Avrupa nüfusu dönem içerisinde azalış göstermekte, Asya ve Amerika

⁸⁴ Han, a.g.e., s. 112-127.

⁸⁵ BM Dünya Nüfus Tahminleri (World Population Prospects - 2017 Revision), <https://esa.un.org/unpd/wpp> (Erişim Tarihi: 18.10.2018).

kıtalarında büyük nüfus artışı beklenmemektedir. Afrika’da ise 2017 yılı için 1,2 milyar olan nüfusun %35 artışla 2030 yılında 1,7 milyara, sonrasında ise %48 artışla 2050 yılına gelindiğinde 2,5 milyara ulaşarak, bugünkü nüfusun iki katına çıkması beklenmektedir.

Günümüzde dünya nüfus artışının yarısı Hindistan, ÇHC, Pakistan, Nijerya, Bangladeş ve Endonezya’dan oluşan altı ülkede gerçekleşmektedir. Bugün Küresel Güney’de yaşayan çocuklar, önümüzdeki 20-30 yıl içerisinde nüfus artışını sürdüreceklidir. Dünyanın en az gelişmiş ve en fakir ülkelerinin nüfusunun 50 yıl içerisinde üç katına çıkması beklenmektedir. Bu hızlı artış oranları, ekonomik kalkınmanın ve buna bağlı olarak insanların gelir düzeylerinin, eğitim seviyelerinin artması gibi “demografik geçiş”in sağlanamadığı sürece devam edecektir. Bu kapsamda dünya nüfusunu, devletlerin ve uluslararası örgütlerin eylemleri belirleyecektir.⁸⁶

Uganda, Milenyum Kalkınma Hedefleri (MKH)⁸⁷ arasında ilk sırada bulunan 2015 yılından önce aşırı yoksulluğun yarıya indirilmesi hedefine ulaşabilen az sayıdaki Sahra-altı Afrika ülkesindendir. 1992/93 yıllarında %56,4 olan yoksulluk sınırının altında yaşayanların toplam nüfusa oranı, 2005/06 yıllarında %31,1’e, 2009/10 yıllarında ise %24,5’e düşmüştür. Uganda’nın bu başarısına rağmen yoksulluk hala özellikle de ülkenin kuzeyindeki kırsal bölgelerde oldukça yüksek oranda seyretmektedir. Kalkınmanın önündeki engellerden birisi de yoksulluğun azaltılamamasıdır. Yoksulluğun azaltılamamasının temel sebeplerinden biri ise hızlı nüfus artışı olmaktadır. Uganda 1990’larda GSMH’sında %6,9’luk bir artış oranı yakalamıştır. Ülke 1997-2007 yılları arasındaki on yıllık dönemde ise ortalama %7,7 büyüme göstermiştir. Ancak %3,2 ile dünyanın en büyük nüfus artış oranlarından birine sahip olan ülke için kişi başına düşen GSMH’yı artırmak ve yoksulluğu azaltmak oldukça güç olmaktadır. Toplumda gelir artışının ve dengesinin sağlanamaması işsizliği ve toplumsal huzursuzluğu tetiklemektedir.

⁸⁶ Goldstein ve Pevehouse, a.g.e., s. 521.

⁸⁷ BM’ye üye 189 ülke tarafından 2000 yılında kabul edilen küresel seviyede kalkınma hedefleridir. BM üyesi ülkeler yoksulluğun azaltılması, ilkokul seviyesi eğitimin verilmesi, çocuk ölümlerinin azaltılması, cinsiyet eşitliğinin desteklenmesi ve anne sağlığı konularında 2015 yılına kadar somut adımlar atma yönünde kararlılıklarını ortaya koymuşlardır. MKH, yardım gayretlerini küresel seviyeye çıkarmış, yoksulluğun azaltılmasını küresel kalkınma politikalarının merkezine oturtmuştur.

MKH'ne ulaşabilmek için Uganda'nın öncelikli olarak yüksek nüfus artış oranını düşürmesi gerekmektedir.⁸⁸

2.4.4. Dış Ticaret

Klasik Dış Ticaret Kuramı'na göre bir ülke diğer ülkelerle karşılaştırıldığında üstün olduğu ve uzmanlaştığı alanlarda ticaret yaparsa, gelirinde artış sağlayacağı öngörülmektedir. Bu kurama göre azgelişmiş ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasında karşılaştırmalı üstünlükler prensibine göre yapılacak ticaret her iki tarafa da fayda sağlayacaktır. Ticaretin her iki tarafında da üretim artışı olacak, yoksulluğun kısır döngüsünden kurtulunacaktır. Bu kurama göre bir ülkenin uzman olmadığı alanda satın aldığı malları üretmeye kalkışması mantıklı değildir. Günümüz şartlarına bakıldığında karşılaştırmalı üstünlükler prensibine göre az gelişmiş ülkelerin öncelikle tarım alanında, gelişmiş ülkelerin ise sanayi alanında uzmanlaşmaları gerekmektedir. Bu durum ise azgelişmiş ülkelerin sadece tarım ürünleri ihraç etmeleri, sanayi ürünlerini ise ithal etmeleri anlamına gelmektedir. Sadece tarıma dayalı bir ticarete sahip olan azgelişmiş ülkelerin sanayi alanında kalkınmaları mümkün olmayacak, ülkelerarası dış ticaretten elde edilecek gelir dağılımı, azgelişmiş ülkeler aleyhine daha da bozulacaktır. Azgelişmiş ülkelerde kalkınmanın sağlanması için gerekli olan ihracat sektörünün kurulup gelişmesi için çoğu zaman yabancı sermayeye gereksinim duyulmaktadır. Ancak azgelişmiş ülkelere yapılan yabancı yatırımlar, ekonominin tamamı ile bütünleşmekten ziyade bağımsız birer adacık şeklinde gelir artışlarının yurtdışına çıkmasına neden olmaktadır. Yabancı yatırımcılar, ülke içerisinde tekel konumuna gelmekte, elde ettikleri bu güç ile hem üretici hem de tüketici olan yerli halkın karşısında yer almaktadırlar.⁸⁹

Pek çok iktisatçı tarafından da kabul edildiği üzere klasik dış ticaret, günümüz koşullarında azgelişmiş ülkelerin kalkınmalarını desteklememekte, hatta engel oluşturmaktadır. Serbest ticaret politikaları az gelişmiş ülkeler aleyhine sonuçlar üretmektedir. Büyük oranda tarıma dayalı ekonomiye sahip olan az gelişmiş ülkelerin ihracatı da bazı temel basit mallardan oluşmaktadır. Gelişmiş ülkeler ile yapmakta oldukları ticarete onlara sadece bu basit malları ihraç edebilmekte, onlardan ise gelişmiş

⁸⁸ Ssewanyana, S., Matovu, J., M., Twimukye, E., (2011). "Building on Growth in Uganda", **Yes Africa Can - Success Stories From A Dynamic Continent**. (editörler: P. Chuhan-Pole, M. Angwafo) Washington: The World Bank. s. 51-58. (DOI: 10.1596/978-0-8213-8745-0)

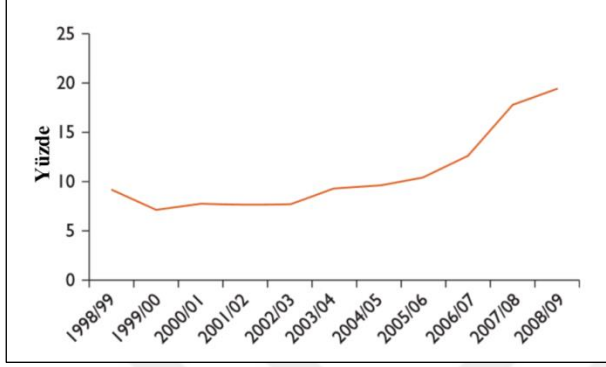
⁸⁹ Han, a.g.e., s. 131-134.

sanayi ürünleri ithal etmekte, bu ticaret sonrasında büyük dış ticaret açıkları ile karşılaşmaktadırlar. Bu nedenle azgelişmiş ülkeler serbest ticaret yerine Koruyucu Dış Ticaret politikaları izlemeyi tercih etmektedirler. Bu politika ile ekonomi tamamen dışa kapatılmamakta, ancak ekonomi özellikle de yeni kurulan bazı sanayi dalları gelişmiş ülkelerin rekabetinden korunmakta, bu sayede gelişerek gelecekte uluslararası ticarete rekabetçi bir yapıya sahip olması amaçlanmaktadır. Azgelişmiş ülkeler, kalkınmalarını hızlandırabilmek için daha fazla yatırım yapmak durumundadırlar. Bu yatırımlar için yurtiçi tasarruflar yeterli olmadığı için yurtdışı tasarruflara yönelmektedirler. Kalkınma için gerekli makine ve donanımdan oluşan yatırım malları azgelişmiş ülkeler tarafından üretilmediği için, bu mallar gelişmiş ülkelere ithal edilmektedirler. Sonuç olarak kalkınma çabaları arttıkça, dış borçlanma da artmaktadır. İthalata dayalı dış borçlanmanın ihracat gelirleri ile karşılanamaması ise ticaret açığına sebep olmaktadır. Ekonomik kalkınma ile birlikte başlayan gelir artışı insanların ithal mallara yönelik tüketim taleplerinin artmasını sağlamakta, bu durum yatırım mallarının sebep olduğu dış ticaret açığının büyümesine neden olmaktadır. Gelir seviyesindeki artış sadece ithal mallara değil, yurtiçi ihraç mallara olan talebi de artıracığı için ihraç mallarının üretiminin artmaması durumunda büyük bir bölümünün yurtiçi tüketime gitmesine, dolayısı ile ihracatın azalmasına neden olacağı öngörülmektedir. İhracatın azalması ise ihracat gelirinin düşmesine ve dış ticaret açığının büyümesine sebep olacaktır. Azgelişmiş ülkeler, yurtiçi tasarruflar konusunda yeterli seviyede olsalar bile ithalattan dolayı döviz açığı problemi ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Döviz açığının sebep olacağı krizler ise hızlı ve istikrarlı bir kalkınmanın önünde engel olacaktır. Tüm bu sebeplerden dolayı azgelişmiş ülkeler kalkınma politikaları kapsamında hem ihracat gelirlerini arttırmaya çabalamakta, hem de koruyucu dış ticaret politikaları ile ithalat giderlerini azaltacak şekilde ithal ikamesi sağlayacak sanayi dallarını geliştirmeye çalışmaktadırlar.⁹⁰

Uganda, 1990'larla birlikte büyük bir ekonomik büyümeye adım atmıştır. Söz konusu ekonomik büyümede, ülkede gerçekleştirilen kapsamlı makroekonomik ve yapısal reformların büyük katkısı olmuştur. İhracat yoluyla gerçekleştirilen ekonomik büyüme, GSMH'da ihracatın payının artmasını sağlamıştır. Uganda'nın gıda ve üretim ürünlerine olan bölgesel talebin genişlemesi ülkenin ihracatının patlamasını sağlamıştır. İhracattan elde edilen gelirin GSMH'daki payı zaman içerisinde artmıştır. Şekil 2.1.'de bu artış görülmektedir. Uganda, 1990'lardan önce sadece kahve ihracatı yapmakta iken 1990'ların

⁹⁰ Han, a.g.e., s. 159-163.

ortalarında kahve fiyatlarında yaşanan düşüş nedeniyle ülke ihracat mallarını çeşitlendirme yoluna gitmiştir. Kahve haricinde diğer malların ihracatından elde edilen gelir altı katına çıkarak 189,6 milyon dolardan 1 milyar 199,6 milyon dolara ulaşmıştır. Bu sayede dış ticaret açığı azalmıştır.⁹¹

Şekil 2.1. Uganda'nın ihracatının GSMH'daki payı⁹²

2.4.5. Kaynakların Dağılımı

Az gelişmiş ülkelerin kalkınma süreçlerini iyi bir şekilde yürütebilmeleri için gerekli şartlardan biri de elde mevcut kıt kaynakların en iyi sonuç verecek şekilde çeşitli kullanım alanlarına dağılımının sağlanmasıdır. En iyi sonuç ifadesi ile en yüksek üretim kastedilmektedir. Bir ekonomide kaynaklar tarım, sanayi ve hizmet kesimlerine dağıtılmakta olup, bu dağıtım ya pazarın kendisi tarafından ya da bir makam tarafından yönetilmektedir. Az gelişmiş ülkelerde pazar şartları tam olarak olgunlaşmadığı için kaynak dağılımı devlet ve pazar tarafından belirlenmektedir. Kamu ve özel kesimden oluşan karma ekonomik düzenin hâkim olduğu az gelişmiş ülkelerde ekonomik süreç, bu iki kesim tarafından birlikte koordine edilmektedir. Gelişmiş ülkelerde de devletin ekonomik düzene müdahale ettiği görülmektedir. Ancak bu ülkelerde devlet, sadece fiyat mekanizmasının oluşmadığı ve rekabetin önlenmeye çalışıldığı belirli alanlara müdahale ederek pazar ekonomisinin etkinliğini arttırmaya çalışmaktadır. Az gelişmiş ülkelerde ise devlet ekonomik düzenin niteliğine etki edecek boyutta müdahale etmekte, bu durum ise zaten tam olarak olgunlaşmamış olan pazar ekonomisinin ve fiyat mekanizmasının işlevsel olmasını engellemektedir. Az gelişmiş ülkelerde pazar ekonomisinin tam olgunlaşmaması, fiyatların pazar tarafından değil de devlet tarafından belirlenmesi neticesinde üretim

⁹¹ Ssewanyana, a.g.m., s. 51-54.

⁹² Ssewanyana, a.g.m., s. 54.

faktörlerinin optimal kullanımı sağlanamamaktadır. Devletin belirli ekonomik ve sosyal amaçlarla müdahalesinin, kaynakların dağılımına ve kullanımına etki ettiği görülmektedir. Bu ülkelerde gelişmiş ülkelere farklı olarak üretim faktörleri, yeterli mobilitelere sahip değildirler; bu sebeple kaynaklar, ürün değeri ve fiyatı daha düşük alandan daha yüksek alana serbestçe kayamamaktadırlar. Bu durum, fiyat mekanizmasının etkinliğini düşürmektedir.⁹³

2.5. Kalkınma İçin Yardım Düzeni

Kalkınma yardımı; bağış yapan ülkeden veya çok taraflı kalkınma örgütünden alıcı ülkelere ekonomik gelişme ve refahın sağlanması amacıyla yapılan borç ya da hibe transferi olarak tanımlanmaktadır. Ancak, küresel politikada kalkınma yardımı, ekonomik ve sosyal kalkınmanın sağlanmasından fazlasını ifade etmektedir. Uluslararası ilişkilerin tartışmalı konularından biri olan kalkınma yardımı tanımı, uluslararası ilişkiler teorileri tarafından farklı şekillerde tanımlanmıştır. Realistler için kalkınma yardımı, menfaate dayalıdır ve “güç” politikasının bir aracıdır. Marksist ideoloji kalkınma yardımının karanlık tarafına dikkat çekerek bağış yapan kapitalist ülkelerin hegemonyasını ve kapitalizmi tüm dünyaya yaymak için bir araç olarak kullandıklarını ileri sürmektedir. Liberallere göre kalkınma yardımı, yoksulluk gibi küresel sorunlarla ilgilenmek için bir vasıta. Yapısalcılar ise kalkınma yardımının normatif boyutuna dikkat çeker ve onu eşitlik, dayanışma ve adalet gibi ahlakî değerlerin genişletilmesi için bir vasıta olarak tanımlamaktadır. Yabancı yardım hakkındaki bu farklı görüşlere rağmen, uluslararası ilişkiler teorileri yabancı yardımın doğasından dolayı politik olduğunu kabul etmektedir. Bu kapsamda yabancı yatırım dış ilişkilerin bir enstrümanıdır. Bağış yapan ülkeler, uluslararası güvenliğin sağlanması ve politik ilişkilerin yönetimi gibi diplomatik sebepler, pazarların genişletilmesi, hammaddeye erişimin emniyete alınması gibi ticarî sebepler, acil durumda gıda yardımı gibi insanî sebepler veya dil ve kimlik değerlerinin aktarılması gibi kültürel sebepler ile hareket etmektedirler. Dolayısı ile kalkınma yardımı da diplomatik, ticarî, insanî ve bazen de kültürel sebepler ile yapılmaktadır.⁹⁴ Öz kaynaklarının, birikimlerinin ve teknolojik seviyelerinin yetersiz olması gibi ana sebepler nedeniyle azgelişmiş ülkeler kalkınabilmek için yabancı yardımlara ihtiyaç duymaktadırlar.

⁹³ Han, a.g.e., s. 177-195.

⁹⁴ Sarıkamış, Kaya A. (2014). *Explaining Change in EU Development Policy Towards Sub-Saharan Africa in the 2000s: The Perspectives of System, Process and Power*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Bölümü, Ankara, s. 34-36.

Afrika’da gelişen ekonomik şartlar Yabancı Doğrudan Yatırımları bölgeye çekmektedir. 1995 – 2008 yılları arasındaki dönemde bölgeye yapılan Yabancı Doğrudan Yatırımlar %17 oranında artış göstermiştir. Yabancı Doğrudan Yatırımlar büyük oranda sanayi sektörüne yapılırsa da inşaat, iletişim ve bankacılık sektörlerinde de önemli miktarda yatırımlar yapılmaktadır. ÇHC ve Hindistan gibi büyüyen ülkeler önemli miktarlarda Yabancı Doğrudan Yatırım yapmaktadırlar. Uganda ekonomisinin 1990’lar ile 2000’lerde göstermiş olduğu gelişim, reformların başarılı olduğunu göstermiştir. 1997-2007 arasında elde edilen ortalama %7,7 büyüme oranı, Uganda ekonomisine uluslararası güvenin artmasını sağlamış, bu sayede önemli miktarda Yabancı Doğrudan Yatırım ülkeye gelmiştir.⁹⁵ Tanzania’ya en çok madencilik sektöründe yapılan Yabancı Doğrudan Yatırımlar, 1996-2008 yılları arasında GSMH’nin %3,5’ine ulaşmıştır.⁹⁶ Mozambik’te gerçekleştirilen başarılı makroekonomik yönetim, ülkeye önemli miktarda Yabancı Doğrudan Yatırım gelmesini sağlamıştır. 1993-98 arasında GSMH’nin %1,5’i oranındaki Yabancı Doğrudan Yatırım miktarı 1999-2010 döneminde ortalama olarak GSMH’nin %5,2’sine ulaşmıştır. 2009-2010 yıllarında bu miktar GSMH’nin %9’una denk gelerek 900 milyon dolar olmuştur. Söz konusu yabancı yatırımlar madencilik sektöründeki projeleri desteklemek amacıyla kullanılmıştır.⁹⁷

Moritus’a gelen Yabancı Doğrudan Yatırım miktarı son yıllarda hızlı bir artış göstermiştir. Moritus’un, hesaplar arası para transferi üzerindeki vergileri kaldırması, yabancı yatırımcıların Moritus Bankası’ndan onay almaları gerekliliğini kaldırması ve yabancı yatırımcılara ilave vergi indirimi yapılması gibi reformlar sayesinde söz konusu artış sağlanmıştır. Yabancı Doğrudan Yatırımlar ile birlikte yeni iş fikirleri, teknoloji ve kabiliyetler de gelmektedir. Yabancı Doğrudan Yatırımların büyük kısmı turizm, emlak, bankacılık ve finans, bilgi teknolojileri, sağlık ve eğitim alanlarına yapılmıştır. Hindistan ile Moritus arasındaki vergi anlaşması, Hindistan’a Moritus üzerinden gelen yatırımlara özel vergi muafiyeti sağlamakta, bu nedenle Hindistan’a yapılan Yabancı Doğrudan Yatırımların %80-90’ı Moritus üzerinden gitmektedir. Çoğunlukla elektrikli aletler, çimento, telekomünikasyon ve finans sektörleri için Moritus üzerinden Hindistan’a giden

⁹⁵ Chuhan-Pole, P., Devarajan, S., (2011). “Overview”, **Yes Africa Can - Success Stories From A Dynamic Continent**. (editörler: P. Chuhan-Pole, M. Angwafo) Washington: The World Bank. s. 2-11. (DOI: 10.1596/978-0-8213-8745-0)

⁹⁶ Robinson, a.g.m., s. 28.

⁹⁷ Nucifora, A., M., D., Pereira da Silva, L., A., (2011). “Rapid Growth and Economic Transformation in Mozambique, 1993–2009”, **Yes Africa Can - Success Stories From A Dynamic Continent**. (editörler: P. Chuhan-Pole, M. Angwafo) Washington: The World Bank. s. 66. (DOI: 10.1596/978-0-8213-8745-0)

Yabancı Doğrudan Yatırımlar sayesinde Moritus yüksek değerli hizmet sektörlerinde küresel olarak rekabet edebilmek için gerekli yetenekleri kazanmıştır.⁹⁸

Yabancı yardımın yardımı alan ülkeye ekonomik büyüme ve kalkınma sağlayacağı, bu sayede yoksulluğu azaltacağı öngörülmektedir. Ancak Sahra-altı Afrika ülkeleri en fazla yabancı yardım alan ülkeler olmalarına rağmen öngörülen avantajları elde edememişlerdir. Sahra-altı Afrika'nın en fazla yabancı yardım alan on ülkesi olan Etiyopya, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Kenya, Fildişi Sahili, Mozambik, Nijerya, Gana, Uganda ve Malavi, yabancı yardımlara rağmen en yüksek yoksulluk seviyesine ve en düşük gelire sahip ülkelerdir. Demokratik Kongo Cumhuriyeti, en fazla yabancı yardım alan ikinci ülke olmasına rağmen nüfusunun %71'i yoksulluk sınırının altında yaşamak durumundadırlar. Tanzanya, Mozambik, Nijerya, Uganda ve Malavi'de ise nüfusun yarısından fazlası günlük 1.25 doların altında gelir ile yaşamaktadırlar. Bu örnekler yabancı yardımların etkinliği hakkında soru işaretleri oluşturmaktadır.⁹⁹

2.5.1. Kalkınma Yardımı Politikasının Başlaması ve Biçimlenmesi

1944 yılında Bretton Woods Enstitülerinin kurulması ve ABD Başkanı Harry Truman'ın Dört Nokta Programı, uluslararası yardım programlarının başlangıcını oluşturmaktadır. Kalkınma Yardımı Politikasının ortaya çıkışı, İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa'nın yeniden inşası ile aynı döneme denk gelmektedir. Marşal (Marshall) Planı olarak somut hale dönüşen ABD yardımı, gerek savaş sonrasında Batı Avrupa'nın toparlanmasını sağlamayı, gerekse de komünizmin Avrupa'ya yayılmasının önüne geçmeyi amaçlamıştır. Diğer taraftan Sovyetler Birliği de yabancı yardımları dış politikasının değerli bir aracı olarak görmüş, yardım yaptığı ülkeleri kendi bloğuna çekmeyi amaçlamıştır. Bu sayede Sovyet etkisine giren ülkeler ile kapitalist ülkelerin ticaret yapmalarını ve kaynaklarını kullanmalarını engellemeyi hedeflemiştir. Soğuk Savaş'ın her iki rakip tarafı da müttefiklerini ödüllendirmek ve politik ideolojilerini desteklemek için yabancı yardım kozunu kullanmışlardır.¹⁰⁰

⁹⁸ Zafar, A., (2011). "Mauritius: An Economic Success Story", **Yes Africa Can - Success Stories From A Dynamic Continent**. (editörler: P. Chuhan-Pole, M. Angwafo) Washington: The World Bank. s. 66. (DOI: 10.1596/978-0-8213-8745-0)

⁹⁹ Tang, K.-B., Bundhoo, D., (2017). "Foreign Aid and Economic Growth in Developing Countries: Evidence from Sub-Saharan Africa", **Theoretical Economics Letters**, s. 1473-1491. (DOI: 10.4236/tel.2017.75099).

¹⁰⁰ Sarıkamış, a.g.e., s. 37-39.

1950-60'lı yıllarda neoklasik kalkınma yaklaşımı hüküm sürmüştür. Kalkınmanın temeli olarak hızlı sermaye birikimi neticesinde sanayileşmenin hızlandırılması ve yeterince istihdam sağlanması amaçlanmıştır. Sermaye birikimi için yurtiçi tasarruflar kullanılmış, bu tasarrufların yetersiz kaldığı durumda ise yabancı yardımlara başvurulmuştur. Bu dönemde özellikle dayanıklı tüketim mallarının ithal ikamesi ön plana çıkmıştır. Dönem içerisinde geliştirilen kalkınma modelleri temel olarak gelişmiş olan ülkeleri taklit etmeye çalışmış, kalkınma ile büyümeyi eş tutmuş ve kişi başına düşen GSMH'yi gösterge almıştır.¹⁰¹ Büyümek için büyük ve belirgin yatırımların yapılması gerektiği düşünülmüştür. Ekonomik kalkınmanın çekici gücü olarak sanayileşmeye büyük önem verilmiş, tarım geri plana atılmıştır. Sanayi sektörünün gelişimi için yatırımlar ve finans kaynakları tarım sektöründen alınarak büyük oranda sanayi faaliyetlerine ve bu faaliyetleri destekleyen sosyal altyapı projelerine aktarılmıştır. Gıda fiyatlarının sanayi ürünlerinin fiyatlarına göre düşük seviyede tutulması gibi fiyat politikaları uygulamaları ile sanayi sektörü lehine ayrımcılık yapılmıştır.¹⁰²

Doğu-Batı rekabeti iki kutuplu yardım politikası izlerken, BM çok kutuplu yardım düzenini oluşturarak yeni bir pencere açmıştır. İki kutuplu yardım doğrudan bağış yapan ülkelerin millî menfaatleri üzerine kurulu iken, çok kutuplu yardımlar uluslararası örgütler tarafından ticarî ve politik menfaatlerden bağımsız olarak gerçekleştirilmiştir. 1960'lı yılların başında sömürgeciliğin sona ermesi ile bağımsızlığını kazanan yeni ülkeler BM'ye üye olmuşlardır. Dekolonizasyon süreci bağımsızlık, fikir özgürlüğü, demokrasi, eşitlik ve adalet taleplerinin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Dekolonizasyon sürecinde BM, kolonyal güçler ile yeni bağımsızlığını kazanmış olan devletler arasındaki sorunların çözümünde çok önemli rol oynamıştır. Bağımsız olmalarına ve milletler sisteminde eşit olmalarına rağmen kolonyalizm sonrası ülkeler idarî olarak varlıklarını sürdürebilmek için yardıma ihtiyaç duymuşlardır. Bağımsızlıklarını elde eden bu ülkelerin ihtiyaç duydukları yardımlar, eski kolonyal güçler için etkinliklerini sürdürmek adına bir fırsat olarak görülmüşlerdir. Hindistan, Gana, Endonezya gibi bağımsızlığına kavuşmuş olan ülkeler, millî kalkınmaya, hızlı ekonomik gelişmeye ve sosyal ilerlemeye, endüstrileşmeye öncelik vermişlerdir. Çok taraflı yardım kuruluşları olarak ayrıca Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü - Kalkınma Yardım Komitesi (Organisation for Economic Cooperation and Development - Development Assistance Committee / OECD-DAC), IMF, Dünya Bankası

¹⁰¹ Taban, a.g.e., s. 5.

¹⁰² Thorbecke, a.g.m., s. 127-129.

da yeni bağımsız olan eski koloni ülkeleri için aslî yardım kaynağı olmuşlardır. Bu yardımlar; baraj ve yol yapımı, tarımın yaygınlaştırılması, eğitim ve teknik yardım gibi proje ve programlarda kullanılmışlardır. İki kutuplu dünya düzeninin taraflarından birini seçme baskısını kabul etmeyen ülkeler uluslararası ticaret rejimini kendi menfaatleri doğrultusunda etkilemenin yollarını aramışlar, seslerini duyurabilmek için Bağlantısızlık Hareketini ve G77'yi oluşturmuşlardır. G77, BM'de en geniş kalkınma forumu olup, Küresel Güney hükümetlerinin ortak menfaatlerini korumayı ve pazarlık güçlerini artırmayı hedeflemiştir. Küresel Güney hükümetleri daha adil bir ticaret ve finansal gelişim için daha liberal şartlar talep etmişlerdir. Bu ülkeler daha kararlı ve kendine güvenen bir görüntü sergileyerek Küresel Kuzey ile Küresel Güney arasında eşit güç dağılımı olması gerektiğini savunmuşlardır. Ancak 1973 ve 1978 petrol krizleri ile ortaya çıkan ekonomik kriz hem Batılı bağışçı devletleri, hem de gelişmekte olan ve uluslararası yardım alan ülkeleri etkilemiştir. Aşırı enflasyon baskısı ve yüksek faiz oranlarının, Güney'in fakir hükümetlerini olumsuz etkilediği görülmüştür.¹⁰³

1960'lı yıllara ekonomik düalizm damga vurmuştur. 1950'lerin tekli ekonomi modeli yerine iki sektörlü kalkınma modelleri geliştirilerek, sanayi ve tarım sektörlerinin birbirlerine olan destek ve bağımlılıkları ortaya konulmuştur. Önce sanayileşme anlayışından daha ileri bir adım atılarak kalkınmada tarımın da önemli olduğu görüşü hâkim olmuş, tarım pasif bir sektör olmaktan çıkarılarak aktif bir sektör haline getirilmiştir. Dengeli büyümeye karşılık olarak "Dengesiz Büyüme" görüşü savunulmaya başlanmıştır. Yaşanan istihdam ve işsizlik sorunları, GSMH büyümesine ilave olarak istihdam imkânlarının çoğalmasını da kalkınmanın bir amacı haline getirmiştir. Ekonomik büyüme ile kalkınmanın eşanlamlı olduğunu, ekonomik büyüme sayesinde bütün kalkınma hedeflerine ulaşılacağını savunan neoklasik kalkınma yaklaşımı, 1970'li yıllarda gözden düşmeye başlamıştır. Ekonomik ve sosyal kalkınma için büyümenin gerekli ve yeterli koşul olduğuna olan inanç, giderek yerini büyümenin gerekli olduğu, ancak tek başına yeterli olamayabileceği görüşüne bırakmıştır. Büyük umutlar bağlanan GSMH artışının kalkınma için yeterli olmadığı görülmüştür. 1970-80 arasında geçen on yılda kalkınma konusunda çok ciddi problemler gün yüzüne çıkmıştır. Bunlar arasında eksik istihdam ve işsizlik, gelir dağılımında eşitsizlik, yoksulluğun artması, kırsaldan kentlere göç yoğunluğu, artan dış borçlar en önemlileri olarak yer almıştır. Yoksulluğun ve gelir dağılımındaki eşitsizliğin devam etmesi, azgelişmiş ve gelişmiş ülkeler arasındaki farkın

¹⁰³ Sarıkamış, a.g.e., s. 40-43.

azalmak yerine giderek daha da artması, insanların yokluk ve yoksulluk içinde yaşamaya devam etmesi, yeni yaklaşımlar için arayış içerisinde girilmesine neden olmuştur. Bu amaçla kalkınma tek bir hedefe değil, çoklu hedeflere odaklanmış, bu hedefler arasında istihdamın kalkınma planlarına eklenmesi ile yabancı yardımların projelere ve teknik yardımlara tahsis edilmesi yer almıştır.¹⁰⁴ 1970’li yılların kalkınma sorunlarının giderilmesi maksadıyla yoksulların temel gereksinimlerinin giderilmesini amaçlayan ve Uluslararası Çalışma Örgütü tarafından desteklenen “Temel İhtiyaçlar Yaklaşımı” stratejisi ortaya çıkmıştır. Beslenme, barınma, sağlık ve eğitim gibi temel ihtiyaçları karşılanması sorunları çözülmeden elde edilecek büyümenin, kalkınmayı sağlayamayacağı görüşü hâkim olmuştur.¹⁰⁵

1960-70’li yıllarda kalkınma düşüncesi ile harekete geçen birçok Afrikalı ekonomi plancısı ve onların yabancı danışmanları, yüksek büyüme oranlarına ulaşabilmek için sermaye birikimi, tarımın ekonomideki payının azaltılarak devlet kontrolünde sanayileşme ve büyük miktarda dış yardıma gerek olduğunu savunmuşlardır. Büyük miktarda yabancı yardımı alabilmek için ise Afrika ülkeleri tarafından beş yıllık veya altı yıllık kalkınma planları hazırlanmıştır. Mali’de hazırlanan kalkınma planını ile %11 büyüme hedeflenmiştir. Ancak yabancı danışmanların çoğunun yeterli tecrübeye sahip olmaması, hazırlanan planların gerçeklerden uzak, politik desteği ve uygulama potansiyeli olmayan planlar olması nedeniyle istenilen sonuçlar elde edilememiştir. Afrika ülkeleri bağımsızlıklarını kazandıklarında tarıma dayalı ticarete bağımlı iken 1970’lerde yabancı yardımlara bağımlı hale gelmişlerdir. 1970’li yıllar, Asya’da elde edilen Yeşil Devrim’in başarısının Afrika’da da gerçekleştirilebileceğine olan inançla Afrika’ya tarım alanında yapılan yabancı yardımların altın çağını oluşturmuştur. Yabancı yardımların artmasında Batı Afrika’nın Sahil bölgesinde 1968-74 yılları arasında yaşanmış olan kuraklık da etkili olmuştur. 1970’li yılların başında birçok kalkınma ekonomisti, Beş Yıllık Planlar ile ekonomik büyüme odaklı Kalkınma Programları’ndan elde edilen sonuçların kırsal kesimde yaşayan yoksullara fayda sağlamadığı görüşünde birleşmişlerdir. Bu nedenle yabancı yardımlar; kırsalda yaşayan yoksul insanların temel ihtiyaçlarının karşılanmasına,

¹⁰⁴ Thorbecke, a.g.m., s. 130-136.

¹⁰⁵ Taban, a.g.e., s. 5-6.

kırsal kalkınma projelerine ve küçük ölçekli tarıma destek sağlayacak şekilde doğrudan yardımlara dönüşmüştür.¹⁰⁶

2.5.2. Neoliberal Dönüşüm ve 1980'lerin Yapısal Uyum Programları

1980'li yıllar, yardım konseptinde ve rolünde önemli değişime tanıklık etmiştir. Neoliberalizmin yükselmesi, içe dönük sanayileşmeyi ve ekonomik korumacılığı ortaya çıkarmıştır. Neoliberal yaklaşıma göre Üçüncü Dünya'nın az gelişmişliği kendine düşman uluslararası sistemden değil, yanlış hükümet politikalarından kaynaklanmıştır. Neoliberalizm, Dünya Bankası ve IMF'nin yapısal uyum politikaları ile kendini göstermiştir. Kredi veren ülkelerde yaşanan ekonomik durgunluk ile kredi alan ülkelerin yüksek faizli borçlarını ödeyememeleri, 1980'lerdeki uluslararası yardım sistemini etkilemiştir. Bu dönemde kalkınma yardımı, gelişmekte olan ülkelerin bağışçılara olan bağımlılığına dayalı "yardım yorgunluğu" problemleri ile karşılaşmıştır. Yabancı yardımların fakir ülkelerde ekonomik problemleri çözmek yerine, bağımlılığı artırdığı görüşü hâkim olmuş, yardım şartlarının faydası ciddi biçimde sorgulanmıştır. 1980'ler kalkınmanın kayıp yılları olarak kabul edilmiş, neoliberal ideolojilerin ve yeni yapısal uyum politikalarının yükselişi 1970'lerin "Temel İhtiyaçlar Yaklaşımı"nı gölgede bırakmıştır.¹⁰⁷

Sahra-altı Afrika ve Latin Amerika ülkelerinin çoğunun karşı karşıya kaldığı borç krizinin büyüklüğü, yapısal uyum politikalarının kalkınmanın devam etmesi için gerekli koşul haline gelmesine neden olmuştur. Bütçe açıklarının kapatılması ve ödemeler dengesinin sağlanması sayesinde istikrarın inşa edilmesi, az gelişmiş ülkelerin politik hedefi olmuştur.¹⁰⁸ Bu dönemde IMF ve Dünya Bankası, özelleştirmeyi savunmuşlardır. Dar anlamda kamu iktisadî teşebbüslerinin, geniş anlamda ise tüm kamu mülk ve hizmetlerinin özel sektöre devri anlamına gelen özelleştirme kavramı, neoliberal yaklaşımın sermaye birikim modelinin en önemli uygulama aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Neoliberal dönüşüme kavramsal çerçeve hazırlamak için farklı gerekçe ve amaçlar ortaya atılmıştır. Bu çerçevede özelleştirmenin en önemli özelliği ekonomik

¹⁰⁶ Eicher, C., K., (2003). "Flashback: Fifty Years Of Donor Aid To African Agriculture". s. 13-15. (Güney Afrika Cumhuriyeti'nde 1-3 Aralık 2003 tarihlerinde düzenlenen Uluslararası Politika Konferansı'nda sunulmuş olan "Successes in African Agriculture: Building for the Future" isimli makalenin revize edilmiş versiyonu.)

¹⁰⁷ Sarıkamış, a.g.e., s. 45-46.

¹⁰⁸ Thorbecke, a.g.m., s. 148.

sistemin etkinlik ve verimliliğini artıracak olmasıdır. Çünkü kamu işletmeciliği etkin değildir; ekonominin harekete geçirilebilmesi için piyasanın tüm müdahalelerden arındırılması ve özel girişimciliğin devreye girmesi gerekmektedir. Özelleştirme olgusu, ekonominin dışa açılmasını ve uluslararası ekonomik sistem ile entegrasyonun sağlanmasını destekleyecek konumdadır. Ayrıca özelleştirmeden elde edilecek gelir, bütçe açıklarının kapatılmasında kullanılabilecektir. Neoliberal ekonomik politikalara geçiş için gelişmekte olan ülkelerde sıklıkla karşılaşılan özelleştirme uygulaması, IMF'nin tavsiye veya dayatması altında gerçekleştirilmektedir.¹⁰⁹

1980'lerin başında yaşanan ekonomik durgunluk tüm Afrika'yı etkisi altına almış, Afrika ülkelerinin bağımsızlıklarını takip eden dönemde ortaya çıkan iyimser hava yerini kötümser havaya bırakmıştır. Devlet yönetimindeki iktisadî teşebbüslerinin ve kırsal kalkınma girişimlerinin düşük performansı ile tarım ve hayvancılık alanında oluşturulan kredili projelerden istenilen sonuçların elde edilememesi nedeniyle yabancı yardımlar tekrar ekonomik büyüme ve serbest pazara kaymıştır. Yabancı yatırımların yön değiştirmesinde Afrika'da yaşanan açlık ve kıtlık da etkili olmuştur. Bu dönemde devlet, büyümenin önünde engel olarak görülmüştür. Soğuk Savaş döneminde yapılan yardımlar etkisiz olmuş ve ideolojik nedenlerden dolayı uygun olmayan önceliklere göre gerçekleştirilmiştir.¹¹⁰

2.5.3. Soğuk Savaş Dönemi Sonrası Kalkınma Politikası

1990'lı yıllarda yaşanan üç ana politik gelişme küresel kalkınma politikasını etkilemiştir. Bu gelişmeler; Soğuk Savaş'ın sona ermesi, dünyanın gelişmekte olan kısmında yaşanan bölgesel ve yerel çatışmaların neden olduğu politik istikrarsızlıkların artışı, mülteci problemleri olarak sıralanmaktadır. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile çatışmacı bloklar arası rekabet de sona ermiş, bu durum kalkınmakta olan ülkelere yapılan yardımların ciddi biçimde kesilmesine neden olmuştur. Soğuk Savaş'ın bitmesi ve Sovyet tehdidinin ortadan kalkması, Batılı bağışçı devletlerin yardım motivasyonunu değiştirmiştir. OECD ülkeleri, Orta ve Doğu Avrupa'nın orta gelirli ülkelerinde ekonomik ve politik liberalleşme çabalarına yardım etmeyi tercih etmişlerdir. Bu durum, Sahra-altı Afrika ülkelerine yapılan yardımların 1994-2000 yılları arasında üçte bir oranında

¹⁰⁹ Oyan, O., (1998). *Türkiye Ekonomisi: Nereden Nereye?* (İkinci Baskı). Ankara: İmaj Yayınevi, s. 157-159.

¹¹⁰ Eicher, a.g.m., s. 17.

gerilemesine neden olmuştur. Kalkınma yardımı alabilmek için gerekli ekonomik şartlar politik şartlar ile güçlendirilmiştir. Soğuk Savaş sonrasında öne sürülen politik şartlar arasında devlet idaresinde iyi yönetim, insan haklarına saygı ve çok partili seçimler, yerel politik kurumlar ile yardım paylaşımı yer almıştır.¹¹¹

1990'larda küresel kalkınma politikalarının temel konuları ekonomik liberalleşme ve demokratikleşme olmuştur. Bu dönemde Sahra-altı Afrika ülkelerinin çoğunda yapısal uyum problemleri aşılamamış ya da ekonomik durgunluk yaşanmıştır. Afrika'nın bu durumu, Afrika ülkelerinin zayıf yönetimlerine bağlanmış, çare olarak da iyi yönetimler ve demokratikleşme önerilmiştir. İstikrar ve uyum politikaları asli hedefler olarak devam etmiştir. Kalkınma yolunda yolsuzluklarla mücadele etmek ve pazar ekonomisine başarılı bir şekilde geçmek için köklü değişimlerin yapılması gerektiği daha net bir şekilde ortaya çıkmıştır. 1997 yılında yaşanan Asya finansal krizi hem Doğu ve Güneydoğu Asya ülkelerini, hem de eski Sovyetler Birliği ülkelerinde yaşam şartlarını oldukça derinden etkilemiş, krizin sebep olduğu yoksulluğun azaltılması hedefi, kalkınma programlarının önemli bir parçası haline gelmiştir.¹¹² Yardım yapan ülkeler, 1990'larda yardım kapsamlarını yönetim, yolsuzluk ve yerinden yönetim gibi politik olarak hassas konuları içerecek şekilde genişletmişler, Afrika'ya yapmakta oldukları tüm yardımları ve tarım yardımlarını azaltmışlardır.¹¹³ Yaşanan küresel boyuttaki ekonomik krizler Afrika ülkelerine yapılan yardımların azalmasına neden olmuştur.

2.5.4. Küresel Kalkınmanın Yeni Çağı: 2000'li Yıllar

1980 ve 1990'lardan farklı olarak 2000'li yıllar çok önemli değişimlere sahne olmuştur. Küresel kalkınma söylemi daha geniş kapsamlı bir kalkınma anlayışına dönüşmüştür. Küresel yardım çabaları sadece bir bölgenin veya bir ülkenin kalkınmasına odaklanmak yerine insanî şartların iyileştirilmesi ve küresel ölçekte temel ihtiyaçların karşılanmasına yönelmiştir. Tek taraflı yardım kuruluşlarına ilave olarak çok taraflı yardım kuruluşları, özel kuruluşlar ve uluslararası hükümet dışı kuruluşlar küresel kalkınma politikasının yeni aktörleri haline gelmişlerdir. BM, Dünya Bankası ve OECD gibi önde gelen uluslararası örgütler, küresel kalkınma politikasının dinamiklerini şekillendirmede rol oynamaya başlamışlardır. BM, gerçekleştirdiği konferanslar ve zirve toplantıları ile

¹¹¹ Sarıkamış, a.g.e., s. 47-49.

¹¹² Thorbecke, a.g.m., s. 150-157.

¹¹³ Eicher, a.g.m., s. 30-31.

küresel yoksulluk bilincinin oluşturulmasına ve üyelerinin yoksullukla mücadele için daha fazla kaynak ayırmalarını ve bu konuya önem vermelerini sağlamaya çabalamıştır.¹¹⁴ BM, ayrıca kalkınmanın sosyal ve insanî boyutuna önem vermiş ve MKH'ni küresel gelişmenin asli faktörü haline getirmiştir. Dünya Bankası, finansal kalkınma yardımı için gerekli araştırma ve kapasite için ayırdığı büyük kaynaklar vasıtasıyla küresel kalkınma gündemini belirlemektedir. OECD ise sahip olma, sonuç-yönetimi, eşgüdüm ve uyum gibi etkili yardım ve dağıtım usulleri ile ilgilenmektedir.¹¹⁵

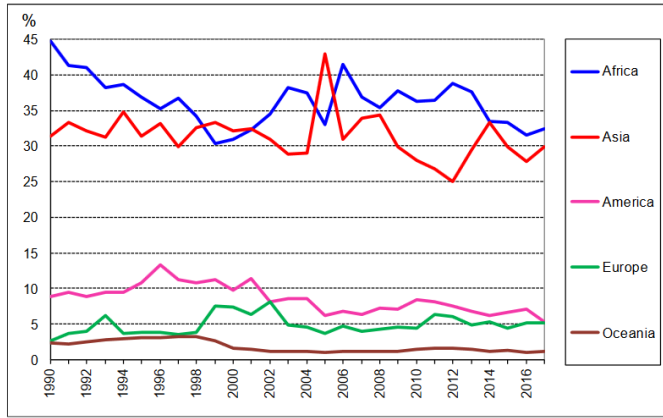
BM üyesi ülkeler, yoksulluğu üç sebepten dolayı küresel bir sorun olarak kabul etmişlerdir. Birinci olarak, Kuzey'in gelişmiş ülkeleri küresel seviyede sosyal adalet ve dayanışmanın sağlanabilmesi için yoksullukla mücadeleyi küresel bir sorumluluk olarak kabul etmişlerdir. İkinci olarak, açık olarak ortaya çıkmıştır ki, aşırı yoksulluk dünyada sosyal ve ekonomik istikrarı tehdit etmekte ve kırılgan ülkeler, yasadışı göç ve güvenlik sorunlarının artmasına yol açmaktadır. Yoksulluğun azaltılması, yoksul insanlara daha iyi imkânlar sunacak ve yoksulluğa dayanan sorunların kaynağında çözülmesine katkı sağlayacaktır. Üçüncü olarak ise BM üyesi ülkeler küresel sorun olan azgelişmişliğin küresel seviyede çözülebileceği konusunda fikir birliğine varmışlar, bu amaçla dünya ticaret rejimindeki eşitsizliğin, çokuluslu şirketlerin ve gelişmiş ülkelerin finans ve teknoloji üzerindeki hâkimiyetinin ilgilenilmesi gereken sorunlar olarak kabul etmişlerdir.¹¹⁶

OECD tarafından 2018 yılında hazırlanmış olan Resmi Kalkınma Yardımları (Official Development Assistance – ODA) istatistiklerine göre hazırlanmış olan grafik Şekil 2.2.'de görülmektedir. Söz konusu grafiğe göre 1990-2017 yılları arasındaki dönemde en fazla kalkınma yardımı Afrika ülkelerine yapılmış, bunu Asya takip etmiştir. 2015-16-17 yıllarında Afrika ülkeleri içerisinde en fazla kalkınma yardımı alan ilk on ülke ve ne kadar yardım aldıkları Çizelge 2.4.'te görülmektedir. Son üç yılın ortalamasına göre Etiyopya, Nijerya ve Tanzanya ilk üç sırada yer almakta, 2017 yılı rakamlarına göre de aynı sıralama devam etmektedir. Afrika ülkelerine 2017 yılı içerisinde toplam 52,8 milyar dolar kalkınma yardımı gerçekleştirilmiştir. Toplam kalkınma yardımı 2015 yılında 51 milyar dolar, 2016 yılında ise 49.9 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu duruma göre 2017 yılında Afrika'ya yapılan kalkınma yardımlarında artma eğilimi göze çarpmaktadır.

¹¹⁴ Sarıkamış, a.g.e., s. 54.

¹¹⁵ Sarıkamış, a.g.e., s. 29.

¹¹⁶ Sarıkamış, a.g.e., s. 55.

Şekil 2.2. Resmi Kalkınma Yardımlarının kıtalara göre dağılımı¹¹⁷

Çizelge 2.4. Afrika’da en fazla kalkınma yardımı alan ülkeler ve miktarı (milyar \$)¹¹⁸

Ülke	2015	2016	2017	Ortalama	Yüzde
Etiyopya	3.235	4.074	4.117	3.809	7
Nijerya	2.432	2.498	3.359	2.763	5
Tanzanya	2.582	2.318	2.584	2.495	5
Kenya	2.464	2.188	2.475	2.376	5
Demokratik Kongo Cumhuriyeti	2.599	2.102	2.280	2.327	5
Güney Sudan	1.675	1.587	2.183	1.815	4
Uganda	1.628	1.757	2.008	1.798	4
Fas	1.481	1.992	1.885	1.786	3
Mozambik	1.815	1.529	1.776	1.707	3
Mısır	2.499	2.130	-114	1.505	3
Diğerleri	28.643	27.733	30.247	28.874	56
Toplam	51.055	49.908	52.800	51.254	100

2.5.5. Güney-Güney İşbirliği ve Yeni Yardım Mimarisi

2000’li yıllara kadar kalkınma yardımı politikasının ana akımı, Batılı bağışçı devletler ile IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası aktörler tarafından belirlenmiştir. 2000’li yılların başlangıcı ile birlikte Küresel Güney’in yeni bağışçıları ortaya çıkmaya başlamıştır. Yeni bağışçılar, uluslararası kalkınma yapısına sessizce ve mevcut kuralları yıkmadan girmişlerdir. Ancak mevcut bağışçıların daha az cömert ve daha az cazip yardımlarından farklı olarak yeni bağışçılar daha uygun şartlarda daha cömert yardımlar dağıtmaktadırlar. Küresel Güney’in büyük ülkeleri 2000’li yıllar ile birlikte kendi

¹¹⁷ OECD (2019), Development Aid At A Glance Statistics By Region, 2. Africa, s. 3. <https://www.oecd.org/dac/financing-sustainable-development/development-finance-data/Africa-Development-Aid-at-a-Glance-2019.pdf> (Erişim Tarihi: 10.02.2021). (2020 yılına ait rapor henüz internette bulunmamaktadır. Bu nedenle 2019 kullanılmıştır.)

¹¹⁸ OECD (2019), s.6.

ekonomik ağırlıkları sayesinde uluslararası politikayı etkilemeye başlamışlardır. Güney-Güney İşbirliği, gelişmekte olan ülkeler arasında kaynakların, personelin, teknolojinin ve bilginin dolaşımını ifade etmektedir. Söz konusu işbirliği, Güney ülkeleri arasında Yabancı Doğrudan Yatırım, diplomatik toplantılar ve anlaşmaları kapsamaktadır. Küresel Kuzey'in gelişmiş ülkelerinden oluşan OECD tarafından da uluslararası kalkınma işbirliğinde önemli bir rol oynadığı kabul edilen Güney-Güney işbirliği, Kuzey-Güney işbirliğinin de kıymetli bir tamamlayıcısı olarak görülmüştür. Kalkınma politikası Güney-Güney işbirliğinin bir yönüdür. Kalkınma alanında Güney'in bağışçı ülkeleri diğer bağışçılardan farklı olarak sömürgeci bir geçmişe sahip değillerdir.¹¹⁹

Kalkınma yardım yapısı, geçmişteki güç düzeni için şekillendirilmiştir. Kalkınma yardımı paradigması, kolonyal ve post-kolonyal dönemde Batı hegemonyası anlayışı kapsamında gelişmiştir. 2000'li yıllarda Güney ülkeleri küresel normları ve standartları şekillendirebilecek politik ve ekonomik etkiye sahip olmuşlardır. Bu ülkeler Brezilya, RF, Hindistan, ÇHC (BRIC)¹²⁰, Körfez ve diğer petrol zengini ülkeler ile Türkiye gibi orta gelirli ülkelerden oluşmaktadır. Yükselen yeni bağışçı ülkeler olarak tanımlanan BRIC ülkelerinin temel ortak özellikleri, nüfuslarının yüksek olması, zengin doğal kaynaklara sahip bulunması, gelirlerinin ve tüketici sayılarının hızla artmasıdır. Kişi başına düşen GSMH açısından zengin ülke statüsünde olan BRIC ülkeleri, ciddi anlamda gelir adaletsizliği ve yoksulluk sorunları ile karşı karşıya bulunmaktadır. Buna rağmen, güçlü ekonomik performansları ve demografik yapıları sayesinde küresel ekonomiyi etkileme gücüne sahiptirler. ÇHC ve Hindistan, sanayi ürünleri bakımından önemli üretici konumda iken, RF ve Brezilya'nın önemi hammadde ve enerji tedarikçisi olmalarından gelmektedir.¹²¹ BRIC ülkeleri, yardım bağışçıları olarak yükselmekte ve klasik yardım sisteminin hâkimiyetine karşı rekabet oluşturmaktadırlar. BRIC ülkeleri, Dünya Bankası ve OECD tarafından oluşturulmuş yardım usul ve standartlarının oluşturulmasında yeterince rol alamadıkları için onlara uymak konusunda da çekingen davranmaktadırlar. Bu ülkeler, Batı hâkimiyetindeki yardım sistemine karşı dikkate alınması gereken önemli bir alternatif oluşturmaktadırlar. Bu yükseliş, gelişmekte olan ülkelere kalkınma yardımı kaynakları kapsamında daha fazla seçenek sunmaya başlamıştır. Bu nedenle, doğrudan yardım şartı daha az etkili hale gelmekte, geleneksel bağışçı ülkelerin hükümet ve demokrasi

¹¹⁹ Sarıkamış, a.g.e., s. 61-63.

¹²⁰ BRIC (Brazil, Russia, India, China)

¹²¹ Özsoylu, A., F. ve Algan, N., (2011). *Dünya Ekonomisinin Yeni Aktörleri: BRIC-Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin*. Adana: Karahan Kitabevi, s. 1-3.

konularına müdahil olmak için farklı yollar bulmaları gerekmektedir. Yeni bağışçıların Afrika'ya olan ilgisi de Afrika'ya olan kalkınma yardımlarının artmasını sağlamıştır. Daha fazla sayıda Afrika ülkesi, bu yardımlardan faydalanabilmeye başlamıştır. Ancak bu durumun Afrika'ya ekonomik ve sosyal alanlarda kalkınma sağladığını söylemek mümkün değildir.¹²²

BRIC ülkeleri içerisinde ÇHC ve Brezilya'dan sonra gelen en önemli Küresel Güney bağışçısı Hindistan'dır. Hindistan'ın politik ağırlığı, sahip olduğu jeostratejik önem ve nükleer güç sayesinde artmaktadır. Hindistan çok taraflı kuruluşlar ile sağlam ilişkiler kurmaya çalışmakta ve kendisini geliştirmekte olan ülkelerin sözcüsü olarak görmektedir. Diğer BRIC ülkeleri gibi Hindistan da dünyada ekonomik ve politik güç olmayı hedeflemektedir. Bu kapsamda Hindistan'ın Afrika ülkeleri ile olan ilişkileri küresel güç olma yolundaki stratejinin bir parçasını oluşturmaktadır. ÇHC ile benzer olarak Hindistan'ın yardım politikası da “müdahil olmama” prensibine dayanmaktadır. Yardım şartı olarak demokrasi getirme ve hükümet düzenini iyileştirme gibi hususları öne sürmemektedir. Hindistan yabancı yardım politikasını büyük güç statüsü kazanmanın bir vasıtası olarak algılamakta, bu nedenle ticarî ve ekonomik işbirliğine odaklanmaktadır. ÇHC ve Hindistan, Afrika'da güçlü bir varlığa sahiptir.¹²³

Hindistan, Güney-Güney İşbirliğini beş temelde gerçekleştirmektedir. Bunlar; kapasite inşası ve yetenek transferi, imtiyazlı finans, tercihli ticaret, yatırım ve teknik işbirliğinden oluşmaktadır. ÇHC daha çok altyapı, ticaret ve yatırımlara odaklanırken Hindistan kapasite inşası, insan değişimi ve iklim değişikliği konularına yoğunlaşmaktadır. Gerek ÇHC gerekse Hindistan, Afrika kıtasına olan ekonomik ve finans desteklerini artırmaktadırlar. Hindistan, 2017 yılından başlayarak sonraki beş yıl için 40 Afrikalı ortağına 10 milyar dolar imtiyazlı kredi tahsis etmiştir. Hindistan ayrıca Hindistan-Afrika Kalkınma Fonu'na 100 milyon dolar, Hindistan-Afrika Sağlık Fonu'na 10 milyon dolar, 50.000 Afrikalı öğrencinin eğitimini sağlayacak burs için yardım fonu oluşturmuştur.¹²⁴ Özetle, yeni yardım mimarisi eskisinden oldukça farklıdır. Çoğunluğu batılı ülkelerden oluşan OECD bağışçılarına ilave olarak Küresel Güney bağışçıları, Arap bağışçıları ve diğer bölgesel güçler tarafından büyük miktarlarda yardımlar yapılmaktadır. Kalkınmanın

¹²² Sarıkamış, a.g.e., s. 64-65.

¹²³ Sarıkamış, a.g.e., s. 68.

¹²⁴ Li, Y., (Kasım 2018). “Assessment Of South-South Cooperation And The Global Narrative On The Eve Of Bapa+40”. İsviçre: South Center, Research Paper 88. s. 14,17.

yeniçağı, ulusal ve uluslararası yardım ajanslarından ve gelişmekte olan ülkelere yardım akışını yönetmek için gerekli kurallar ve düzenlemelerden oluşan karmaşık bir ağı yapısından oluşmaktadır.¹²⁵

¹²⁵ Sarıkamış, a.g.e., s. 70-71.

3. HİNDİSTAN’IN POLİTİK VE EKONOMİK DURUMU

3.1. Giriş

Hindistan, geçmişten günümüze bölgesel ve küresel ölçekte gerek politik, gerekse ekonomik olarak büyük öneme sahip olmuş bir ülkedir. Ülkenin zengin kaynakları sömürgecilik döneminde birçok batılı ülkeyi cezbetmiş, bu nedenle uzun bir dönem sömürge yönetimi altında yaşamak zorunda kalmıştır.

Bağımsızlığını 1947 yılında kazanan Hindistan, o tarihten günümüze kadar olan süre içerisinde dış politika ve iç politika kapsamında önemli dönüşümler geçirmiştir. Hindistan’ın ilk başbakanı Cevahirlal (Jawaharlal) Nehru, iç politikada İngiliz sömürge yönetiminden miras kalan uzun süreli sorunlar ile uğraşırken, dış politikada ise Soğuk Savaş’ın çift kutuplu yapısına karşılık “*bağlantısızlık*” yolunu seçmiştir. Hindistan’ın o dönemdeki dış politikası, Hindistan millî menfaatleri için dünya ile işbirliği ve dünya barışının uyumlu olduğu ahlakî bir politika olarak tanımlanmaktadır. Nehru’dan sonra yönetime gelen kızı ve Hindistan’ın ilk kadın başbakanı İndra Gandhi yönetiminde 1960’ların ortalarından 1980’lerin ortalarına kadar geçen sürede Hindistan dış politikasına realist politikalar hâkim olmuştur.¹²⁶ Ekonomik politikalarda başlangıçtan beri sıkı bir devletçilik anlayışı ile hareket eden Hindistan, Soğuk Savaş’ın da sona ermesi ile birlikte radikal bir değişiklik yaparak, ekonomide liberal politikalar izlemeye başlamıştır. Günümüzde Hindistan, gerek dış politikada gerekse ekonomide kendi millî amaçları doğrultusunda pragmatik bir yol izlemeyi tercih etmektedir.

Günümüzde hızla büyüyen bir ekonomiye sahip olan ve uluslararası politik arenada her geçen gün görünürlüğünü daha da artıran Hindistan, bugün bölgesel ve küresel bir aktör olma yolunda önemli adımlar atmaktadır. Hindistan’ın bu noktaya hangi aşamalardan geçerek geldiğini anlamak maksadıyla, bu bölümde öncelikle Hindistan’ın tarihine kısa, ancak anlamlı bir göz atılmaktadır. Takiben geçmişte yaşadığı sömürgecilik tecrübesi, bağımsız mücadelesi, bağımsızlık sonrası komşuları ile yaşadığı politik sorunlar, iç politikada yaşadığı toplumsal ve ekonomik sıkıntılar ile tüm bu sorunların günümüz Hindistan’ının dış politikasına etkileri irdelenmektedir. Hindistan’ın ekonomik görünümü

¹²⁶ Mukherjee, R., Malone, D.M., (2011). “Indian Foreign Policy and Contemporary Security Challenges”. *International Affairs*, 87:1, The Royal Institute of International Affairs, Oxford, s. 87. (DOI: 10.1111/j.1468-2346.2011.00961.x).

kapsamında ise hızla büyüyen ekonomisinin geçirmiş olduğu safhalar, ekonomisinin dinamikleri, ekonomisi ile dış politikası arasındaki etkileşim konuları ele alınmaktadır.

3.1.1. Bağımsızlık Öncesi Hindistan

XV. yüzyılın sonunda Vasco da Gama komutasındaki üç Portekiz gemisi, Hindistan'a ulaşmak amacıyla yola çıkmıştır. Bu seyahatte keşfedilecek yerlerin Portekiz ile İspanya arasında nasıl paylaşılacağı hususu, Papa VI. Aleksandr tarafından belirlenmiş, iki ülke arasında imzalanan 1494 tarihli Tordesillas Antlaşması'yla da bu paylaşım onaylanmıştır. Söz konusu anlaşma ile Afrika, Hindistan ve Doğu'daki tüm topraklar Portekiz'e bırakılmıştır. Güçlü bir donanmaya sahip olan Portekiz, her yıl Hindistan'a gidip ürünlerini satmış, Hindistan'dan satın aldığı malları ise gemiler ile Avrupa'ya taşımıştır. Bir süre bu şekilde ticarete devam eden Portekizliler, 1505 yılında Hindistan'da askerî bir üs kurmuşlar, takiben kurmuş oldukları ilave üsler ile Hindistan'daki egemenliklerini sağlamlaştırmışlardır. Hindistan'ın kaynakları yalnızca Portekizlileri değil, zamanla Felemenklileri, İngilizleri, Fransızları, Danimarkalıları ve Almanları da cezbetmiştir.¹²⁷ İngilizler sahip oldukları güçlü ve büyük donanma sayesinde denizlerde egemenliği ele geçirmiş, rakiplerini yenmiş ve Hindistan'ı kendi sömürgeleri haline getirmişlerdir. İngilizlerin Hindistan'da ilk sömürge yönetimi 1612 yılında bir ticaret merkezi olarak kurulmuştur. 1803 yılına gelindiğinde Pencap haricinde tüm Hindistan, İngiliz sömürgesi haline gelmiştir. İngilizler ülkede demir ve kömür madenlerinin işletilmesi ile çay ve pamuk üretilmesi gibi ticarî değeri olan alanlarda imtiyazlar elde etmişler, bu maksatla Hindistan'da yaygın bir demiryolu ve sulama ağı kurmuşlardır.¹²⁸

XVIII. yüzyıla gelindiğinde batılı ülkelerin sömürgecilik faaliyetlerinin en önemli rekabet alanlarından birisi de Güney-Doğu Asya olmuş, özellikle de Hindistan, İngiltere-Fransa arasındaki rekabetin merkezinde yer almıştır. 1756-1763 yılları arasında iki ülke arasında gerçekleşen Yedi Yıl Savaşları sonucunda, İngiltere Hindistan'ın tamamını Fransa'nın elinden almıştır. Bundan sonra İngiltere ekonomisi için çok önemli bir konuma gelen Hindistan, İngiltere'nin dış politikasının temel unsurlarından biri haline gelmiştir. İngiltere denizlerde kurmuş olduğu hâkimiyet ile Hindistan'a yönelik olarak XIX. yüzyılın ortasına kadar bir güvenlik endişesi yaşamamıştır. Bu dönemde sıcak denizlere inme

¹²⁷ Bayur, Y., H., (1987). *Hindistan Tarihi (1737-1949)*. (2. Baskı), Cilt III, Ankara: Türk Tarih Kurumu, s. 55-97.

¹²⁸ Özsoylu ve Algan, a.g.e., s. 119-120.

politikası kapsamında Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik olarak yapmış olduğu girişimlerde başarısız olan ve 1854-1856 Kırım Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu, İngiltere ve Fransa koalisyonuna yenilen Rusya, faaliyetlerini Orta Asya'ya kaydırmıştır. Bu durum Rusya ile İngiltere'nin Hindistan üzerinde karşı karşıya gelmesi anlamına gelmiştir. İki ülkenin Hindistan üzerinde etkinlik mücadelesi 1907 İngiliz-Rus anlaşmasına kadar sürmüştür.¹²⁹

Hindistan'ı İngiltere'ye kaptıran Fransa 1880'li yıllarda bir taraftan Afrika'da sömürgecilik faaliyetlerini genişletirken diğer taraftan da bugün Vietnam, Laos ve Kamboçya'dan oluşan Hindiçini'nde bulunan Annam İmparatorluğu'nu kontrolü altına almıştır. Fransa'nın bugün Tayland olarak bilinen Siyam'a girmesi ve sonrasında batı istikametinde Hindistan'a doğru ilerlemesi üzerine İngiltere, Hindistan'ın doğusunda yer alan Birmanya'yı işgal etmiştir. Fransa ve İngiltere, Siyam'da karşı karşıya gelmiştir. Ancak Fransa'nın savaşı göze alamaması neticesinde 1896 yılında iki ülke arasında anlaşma yapılmıştır. Söz konusu anlaşma ile Siyam üçe bölünmüş, batı Siyam İngiltere'nin, doğu Siyam Fransa'nın kontrolü altına girmiş, orta Siyam ise tampon bölge haline getirilerek iki ülke de buraya girmemeyi kabul etmiştir. Bu sayede İngiltere, Fransa'yı uzakta tutarak Hindistan'ın güvenliğini sağlamıştır.¹³⁰ Sonuç olarak XIX. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Avrupalı devletlerin egemenliği altına girmiş olan Asya'da Hindistan ve Birmanya, İngiltere tarafından, Hindiçini Fransa tarafından, Kuzey Asya ise Rusya tarafından ele geçirilmiştir.¹³¹

XX. yüzyılın başlarından itibaren İngiliz hegemonyasına karşı Mahatma Gandhi önderliğinde başlayan sivil itaatsizlik tüm Hindistan'a yayılmıştır. Bu itaatsizliğin temelinde İngiliz sömürsünün Hindistan ekonomisini çökertmesi nedeniyle Hindistan'ın içinde bulunduğu yoksulluk ve işsizlik, yüksek kast mensuplarından oluşan ordunun İngiliz menfaatlerine hizmet etmesi gibi nedenlerden dolayı İngiliz yönetimine karşı duyulan öfke yatmaktadır.¹³² Hindistan'daki İngiliz yönetimi Karl Marx tarafından “yıkıcı” olarak nitelendirilmiştir. İngiliz sömürgeciliğinin yıkıcılık özelliği nedeniyle tarım ve sanayi alanında kendi kendine yetebilen köy toplumu yok olmuştur. Bu yok oluş, Hint toplumunu

¹²⁹ Armaoğlu, F., (2005). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995* (Genişletilmiş 11. Baskı), İstanbul: Alkım Yayınevi, s. 48-49.

¹³⁰ Armaoğlu, a.g.e., s. 48-49.

¹³¹ Uçarol, R., (2015). *Siyasi Tarih (1789-2014)*. İstanbul: DER Yayınları, s. 1259.

¹³² Bayur, a.g.e., s. 303-307.

derinden etkilemiş, toplumun sakin yapısını bozmuştur.¹³³ İngiltere başta Hindistan olmak üzere kendi sömürgelerinde sanayileşmeyi önlemek ve onların kendisine yaklaşmasını engellemek için çeşitli yöntemler izlemiştir. Bu yöntemler arasında sömürgelerde üretilen hammaddeler üzerindeki ithalat vergilerinin kaldırılması, sömürgelerde yüksek katma değer yaratan ürünlerin üretiminin yasaklanması, İngiltere'nin mallarına rakip olan sömürge mallarının ihracatına yasak getirilmesi yer almıştır. İngiltere'nin bu uygulamalarına örnek olarak 1700 yılında Hindistan'dan gelen pamuklu dokuma ürünlerine yasak koyması verilebilir. Bu uygulamalara ilave olarak sömürgelerin gümrük vergisi almasının yasaklanması ve tarife uygulamalarının etkisini azaltacak önlemlerin alınması da eklenebilir.¹³⁴

İkinci Dünya Savaşı, İngiltere için maddî ve manevî büyük yıkım ve kayıplara yol açmıştır. 1939-1947 yılları arasında uğramış olduğu maddî zarar savaş öncesindeki 46 yıllık bütçesinin toplamına denk gelmektedir. İngiltere'nin devlet borçları 3,5 kat artmış, bu nedenle yabancı ülkelerdeki sermayesini çekmek zorunda kalmış, bu da yetmeyince ilave borçlanmaya gitmiştir. İngiltere'nin ekonomisi zayıflamış, kömür üretiminde kullandığı usullerin eskimiş olması nedeniyle verimlilik ve gelir azalmıştır. Ülkenin yiyeceğinin yarısından fazlası dışardan ithal edilir hale gelmiştir. Tüm bu olumsuz şartlarda İngiltere, yaralarını sarıp tekrar ayağa kalkabilmek için giderlerini azaltmak, sanayisini ve üretim tesislerini modernleştirmek amacıyla sömürgelerinden çekilmek yolunu seçmiştir. Sonuç olarak, İkinci Dünya Savaşı'nın getirmiş olduğu yıkım, İngiltere'nin Hindistan'dan çekilmesini zorunlu kılmış ve 1947 yılında Hindistan bağımsızlığına kavuşmuştur.¹³⁵

3.1.2. Bağımsızlık Sonrası Hindistan ve Stratejik Önemi

Hindistan, geçmişten günümüze bölgesel ve küresel ölçekte gerek politik, gerekse ekonomik olarak büyük öneme sahip olmuş bir ülkedir. Ülkenin zengin kaynakları kolonyalizm döneminde birçok batılı ülkeyi cezbetmiştir. Uzun bir dönem sömürge yönetimi altında yaşamak zorunda kalan ve 1947 yılında bağımsızlığını kazanabilen

¹³³ Patnaik, P., “Bir Kalkınma İktisatçısı Olarak Karl Marx” (çev. G. Manzak), *Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma Seçme Yazılar* (Üçüncü Baskı - 2016) (editör: F. Şenses). İstanbul: İletişim Yayınları, s. 23.

¹³⁴ Chang, H., “Merdiveni Tekmelemek: Tarihi Bir Perspektif İçinde “İyi Politikalar” ve “İyi Kurumlar” (çev. N. D. Güngör), *Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma Seçme Yazılar* (Üçüncü Baskı-2016) (editör: F. Şenses). İstanbul: İletişim Yayınları, s. 101.

¹³⁵ Bayur, a.g.e., s. 619-621.

Hindistan, özellikle Soğuk Savaş döneminin sona ermesinden sonra göstermiş olduğu politik ve ekonomik gelişmeler sayesinde uluslararası arenada görünürlüğünü ve söz hakkını her geçen gün daha da arttırmaktadır. Hindistan, bağımsızlığını kazandıktan sonra iç politikada İngiliz sömürgeciliğinden miras kalan büyük idarî sorunlar, ekonomik problemler ve yüksek yoksulluk ile mücadele etmiştir.

Bu dönemde Hindistan'ın en büyük iç sorunları arasında yoksulluk, toprak ve sınır problemleri yer almıştır. Hindistan'ın içeride yaşadığı sorunların en önemli nedenleri arasında dil ve etnik farklılıklar gösterilmektedir. Bugün 1.3 milyardan fazla¹³⁶ nüfusa sahip olan ülkede 10'dan fazla büyük dil konuşulmaktadır.¹³⁷ Hindistan'ın sosyal yapısının temelini oluşturan kast¹³⁸ sistemi toplumu katmanlara ayırmakta, katmanlar arasındaki hiyerarşik yapıyı sıkı bir şekilde düzenlemektedir. Temel olarak dört adet kast katmanı bulunmaktadır; din adamlarından oluşan Brahmanlar, hükümdar, komutan ve askerlerden oluşan Kşatriyalar, çoban, çiftçi ve tüccarlardan oluşan Vaysiyalar, bu üç gruba hizmet etmek zorunda olan aşağı tabaka insanlardan oluşan Südralardır. Ancak bugün çok daha fazla katman bulunmaktadır. Kast sistemine göre farklı katmandan olanların birbirleri ile evlenmeleri, hatta beraber yemek yemeleri yasak olup, her birey bir katmana ait olarak doğmakta ve katmanlar arası geçiş yapmak mümkün olmamaktadır. Kast'ın kurallarına uymayanlar Kast'tan çıkarılmakta, kimse onlarla konuşmamakta, görüşmemekte, toplumdan ve ailesinden uzaklaştırılmaktadır.¹³⁹ Irksal ve dinsel ayrıma dayanan kast yapısında Brahmanlar ayrıcalıklı bir sınıf olup, diğer sınıfları kendi menfaatleri doğrultusunda yönlendirmekte ve kullanmaktadırlar. Günümüzde yaşanan toplumsal ve teknolojik gelişmeler neticesinde bir yandan yeni kast sınıfları ortaya çıkarken, diğer yandan da sıkı kast kurallarında birtakım yumuşamalar olmuştur.¹⁴⁰ Din, farklı katmanlardan oluşan Hint sosyal ve siyasî yapısında önemli bir etkidir. Hint toplumunun dinî yapısı, ülkenin sosyal ve ekonomik politikasını etkilemektedir. Dinî gruplar arasında, özellikle de Hindular ve Müslümanlar arasında sıklıkla yaşanan şiddet olayları radikalleşmeye yol açmaktadır. Bu durum, Hindistan'ın diğer Müslüman ülkeler ile olan ilişkilerine de etki etmektedir. Hindistan için en çok etki yaratan sorunlardan bir tanesini de

¹³⁶ Dünya Bankasının 2017 rakamlarına göre Hindistan'ın nüfusu 1,339 milyardır. <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL> (Erişim 14.03.2019)

¹³⁷ İşyar, a.g.e., s. 157.

¹³⁸ Portekizce'de ırk, soy anlamına gelmektedir.

¹³⁹ Bayur, Y., H., (1987). *Hindistan Tarihi (1737-1949)* (2. Baskı). Cilt I, Ankara: Türk Tarih Kurumu, s. 14-20.

¹⁴⁰ Büyükbahçeci, E., (2016). "Hint'te Kast Sisteminin İlk İzleri ve Hint Edebiyatındaki Yeri". *DTCF Dergisi*, 56.2, s. 238-255. (DOI: 10.1501/Dtcfder_0000001489)

Maoist ideolojiyle ilişkilendirilen Naksalit hareketi oluşturmaktadır. Toprak, işsizlik, alt kast ve yerli kabile topluluklarının sosyo-ekonomik dışlanması etrafında toplanan hareket, 2006 yılında Hindistan Başbakanı tarafından potansiyel olarak en büyük güvenlik tehdidi ilan edilmiştir.¹⁴¹

Bulunduğu coğrafya nedeniyle sahip olduğu jeostratejik önem, hızla büyüyen ekonomisi ve insan gücü potansiyeli ile Hindistan bölgesel ve küresel bir aktör olma yolunda ilerlemektedir. Hindistan, Brzezinski tarafından büyük bir satranç tahtasına benzetilmiş olan ve batıda Lizbon'dan başlayarak doğuda Vladivostok'a kadar uzanan Avrasya sahasında kilit öneme sahip jeostratejik bir oyuncu olarak kategorize edilmiştir. Hindistan'ın Güney Asya'da en güçlü devlet olarak bölgesel bir güç olduğu, küresel güç olma yolunda ilerlediği ve bu yolda ÇHC'in rakibi olduğu değerlendirilmesi Brzezinski tarafından yapılmıştır.¹⁴² Hindistan, Soğuk Savaş'ın iki kutuplu dünyasında Doğu-Batı rekabetinin yaşandığı bir bölge olmuştur. Ülke, Sovyet Rusya'nın "Sıcak Denizlere İnme" politikası ile ABD'nin "Sovyetleri Çevreleme" politikasının kesiştiği bölge olmuştur.¹⁴³

Hindistan, önemli deniz yollarının geçtiği Hint Okyanusu'na olan yakınlığı ve hâkim konumu ile jeostratejik bir öneme sahip bulunmaktadır. Dünya deniz ticareti için önemli deniz yollarının geçtiği Hint Okyanusu, hammadde ve enerji kaynağı olan Ortadoğu ve Afrika'yı Hindistan, ÇHC, Japonya ve ABD gibi önemli tüketicilere bağlamaktadır. Hint Okyanusu'nun bu rolü, ona hâkim konumda olan Güney Asya ülkeleri ve özellikle de Hindistan için jeostratejik bir önem yaratmaktadır. Hindistan'ın konumundan dolayı sahip olduğu avantaj, Hint Okyanusu'ndaki deniz trafiğinin istikrarlı ve güvenli bir şekilde işlemesinden menfaat duyacak gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkeler için de önem arz etmektedir. Bir başka ifade ile Hindistan'ın bölgesel politikası küresel aktörlerin de ilgi alanına girmektedir.¹⁴⁴

Hint Okyanusu, XXI. yüzyılın önemli stratejik alanlarından biri haline gelmiştir. Bu gelişmenin altında yatan nedenlerden bir tanesini Asya ekonomilerinin büyümesi ve bu ekonomilerin hammadde ve enerji ihtiyaçlarının artması oluşturmaktadır. Söz konusu

¹⁴¹ Mukherjee ve Malone, a.g.m., s. 93-96.

¹⁴² Brzezinski, Z., (2005). *Büyük Satranç Tahtası* (çev. Y. Türedi). İstanbul: İnkılâp Kitabevi, s. 56-71.

¹⁴³ Çelebi, S., (2009). *Hindistan: Güney Asya'nın Güncel Jeopolitiği Bağlamında Uluslararası Politikada Mevcut ve Muhtemel Yeri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Ankara, s. 1.

¹⁴⁴ Çelebi, a.g.e., s. 18-19.

enerji ihtiyacı Ortadoğu ve Afrika'dan sağlanmaktadır. Hint Okyanusu, Asya ekonomileri ile bu ekonomilerin hammadde ve enerji ihtiyaçlarının karşılandığı Ortadoğu ve Afrika ülkelerini birbirine bağlamaktadır. Hint Okyanusu bölgesinin artan jeopolitik önemi, okyanusa kıyısı olan ülkelerin de öneminin artmasına neden olmaktadır. Hindistan, Hint Okyanusu'nun kendi ekonomisi ve güvenliği için önem arz etmesinden dolayı Moritus, Seyşeller, Madagaskar, Tanzanya, Mozambik ve Kenya başta olmak üzere Afrika kıtasının Hint Okyanusu kıyısında yer alan ülkeler ile ilişkilerini güçlendirmek için ikili ve üçlü girişimlerde bulunmaktadır. Hindistan'ın ticaretinin büyük kısmı, petrol ithalatının %89'u deniz ulaşımı vasıtasıyla gerçekleştirilmektedir. Deniz ulaşımında aksaklık yaşanmaması Hindistan ekonomisi için hayati öneme haizdir. Bu nedenle Hindistan Deniz Kuvvetleri tarafından Moritus'a ait Münhasır Ekonomik Bölge'de devriye görevleri icra edilmektedir. Hindistan, savunma işbirliğine yönelik olarak 2003 yılında imzalamış olduğu mutabakat muhtırası ile Seyşeller karasularında deniz devriyesi görevi icra etmektedir. Aden Körfezi, Hindistan için çok büyük önem arz etmektedir. Hindistan, Aden Körfezi rotasını kullanarak yıllık 50 milyar dolarlık ithalat, 60 milyar dolarlık ise ihracat gerçekleştirmektedir. Bu nedenle Hint Okyanusu'nun Afrika kıyılarında deniz haydutluğu ve terörizmle mücadele, Hindistan ekonomisini ve millî menfaatlerini doğrudan etkileyen unsurlar arasında yer almaktadır. Hindistan Deniz Kuvvetleri, Aden Körfezi'nde deniz haydutluğu ile mücadele kapsamında devriye görevlerine Ekim 2008'de başlamıştır. Ayrıca Hindistan, deniz haydutluğu ile mücadele kapsamında çok taraflı forumlara katılmaktadır. Bu forumlardan biri olan Hint Okyanusu Deniz Sempozyumu (Indian Ocean Naval Symposium - IONS), Hint Okyanusu'na kıyısı olan ülkelerin deniz kuvvetleri arasında bilgi akışını sağlayarak işbirliğini artırmayı, ortak bir düşünce ve müşterek çözümler oluşturmayı amaçlamaktadır. Afrika ülkelerinden Komor Adaları, Cibuti, Mısır, Eritre, Kenya, Madagaskar, Moritus, Mozambik, Somali, Güney Afrika Cumhuriyeti, Sudan ve Tanzanya bu forumda aktif olarak rol almaktadırlar.¹⁴⁵

Hindistan Savunma Bakanlığı'nın 2007 yılına ait "Hindistan Deniz Kuvvetleri Stratejisi" dokümanında Hindistan'ın ekonomik kalkınması ile deniz gücü arasında doğrudan bir bağ bulunduğu ifade edilmektedir. Söz konusu strateji doğrultusunda Hindistan, milli ekonomik menfaatlerini deniz gücüyle korumaya ve bu gücünü

¹⁴⁵ Dubey, A., K., (2016). "India-Africa Relations: Historical Goodwill and a Vision for the Future", **India and Africa's Partnership, India Studies in Business and Economics** (editörler: A.K. Dubey ve A. Biswas). Yeni Delhi: Jawaharlal Nehru Üniversitesi, s. 33-34. (DOI 10.1007/978-81-322-2619-2_2).

konuşlandırabileceği ileri üsler aramaya odaklanmıştır. Hindistan deniz gücü, kendi karasularını koruyan sahil güvenlik gücü olmaktan çıkarak, kıyıların çok ötesinde varlık gösterebilecek bir güce dönüşmeyi amaçlamaktadır. Hindistan, başka ülkelerde kurmak istediği ileri deniz üslerini uzun vadeli deniz stratejisinin ayrılmaz bir parçası olarak görmektedir. XXI. yüzyılda dünyanın kaderinin denizler ve okyanuslar üzerindeki hâkimiyet mücadelesi tarafından belirleneceğini savunan Alfred Mahan, Hint Okyanusu'nu kontrol edenin Asya'ya hâkim olacağı öngörüsünde bulunmuştur. Hindistan, her geçen gün okyanuslara özellikle de Hint Okyanusu'na daha fazla bağımlı hale gelmektedir. Bu nedenle Hint Okyanusu, Hindistan için hayatta kalma ve kalkınma açısından stratejik bir öneme haizdir. Hindistan'ın Hint Okyanusu üzerindeki hâkimiyet mücadelesindeki en büyük rakipleri ABD ve ÇHC'dir. Hindistan, rakiplerinden ABD ile özellikle son dönemde iyi ilişkilere sahip olmasına rağmen ÇHC ile büyük bir rekabet içerisinde bulunmaktadır.¹⁴⁶

Soğuk Savaş'ın sona ermesine rağmen Hindistan'ın ABD, RF ve ÇHC için önemi artarak devam etmektedir. ABD, Asya'da Hindistan ile RF'nin veya ÇHC'nin kuracağı bir ittifaktan endişe duymakta, böyle bir durumda Asya'da nüfuzunun azalacağını, bu azalmanın ise uluslararası politikadaki konumunu olumsuz şekilde etkileyebileceğini değerlendirmektedir. ABD'nin 11 Eylül saldırıları sonrasında Afganistan'ı işgal etmesi bu olumsuz etkiyi önleme yolunda atılmış bir adım olarak düşünülmektedir. ABD, bu sayede bölgeden dışlanmamayı, RF, ÇHC ve Hindistan arasında kendi kontrolü dışında bir yakınlaşmanın oluşmasını engellemeyi amaçlamaktadır. Hindistan ise ABD ile yakın ilişkiler yürütmekle birlikte RF ve ÇHC ile de ilişkilerini sürdürmektedir.¹⁴⁷ Diğer taraftan Hindistan, ekonomik gelişimi için ihtiyacı olan hammadde ve enerjiyi karşılayabilmek amacıyla Orta Asya, Orta Doğu ve Afrika ülkeleri ile yakın ilişkiler yürütmektedir.

Hindistan'ın ABD ile olan ilişkileri, bağımsızlığını kazandığı 1947'den Soğuk Savaş'ın sonuna kadar olan dönemin çoğunda anlaşmazlık şeklinde gerçekleşmiştir. ABD, Soğuk Savaş döneminde özellikle de Sovyetlerin Afganistan'ı işgali sırasında Pakistan'ı askeri bir müttefik olarak görmüştür. ABD temel düşünce olarak, Hindistan ve Pakistan ile olan ilişkisini sıfır toplamlı bir oyun olarak görmüş, ikisinden biriyle olan ilişkilerin iyileşmesinin, diğeriyle ilişkilerinde ABD için kabul edilemez maliyetler taşıdığını düşünmüştür. Soğuk Savaş sonrasında artan ticaret ve özel sektör bağları sayesinde ABD

¹⁴⁶ Rath, S., (2014), "Maritime Strategy of India and China: Influence of Alfred Thayer Mahan", **Naval War College Journal**, Vol.26, s. 73-78.

¹⁴⁷ Çelebi, a.g.e., s. 18-19.

ve Hindistan arasında kademeli bir yakınlaşma dönemi başlamıştır. Bu kapsamda Clinton yönetimi, Hindistan'ı ABD şirketleri için büyüyen bir pazar ve Güney Asya'da potansiyel bir yardımcı olarak görmeye başlamıştır. Hindistan-ABD ilişkilerindeki yükseliş eğilimi 11 Eylül 2001 olayları sonrasında devam etmiştir. İlişkiler, George W. Bush döneminde başlıca dış politika konusu olmuştur. Özellikle 2008'de gerçekleştirilen nükleer işbirliği, ilişkilerin boyutunu değiştiren önemli bir adım olmuştur. ABD, ÇHC'nin Asya'da ve tüm dünyada artan etkisine karşı güvenilir bir dengeleyici güç olarak Hindistan'ı desteklemiştir. Ancak Hindistan, 2008-2009 yıllarında yaşanan küresel mali kriz esnasında ÇHC'nin ABD karşısındaki finansal üstünlüğünü fark etmiş ve kendisi için en iyi stratejinin, ABD ve ÇHC arasında çıkarlara dayalı bir denge olduğunu görmüştür.¹⁴⁸

3.2. Hindistan'ın Dış Politikası

Hindistan, dış politikasında Soğuk Savaş döneminin Doğu-Batı bloklarından birine girmeden *Bağılantısızlık Hareketi* 'ne öncülük etmeye çalışmış, komşuları Pakistan ve ÇHC ile olan sorunları nedeniyle zaman zaman onlarla savaşmak zorunda kalmıştır. Soğuk Savaş döneminin sona ermesi ile birlikte dış politikasında bölgesel ve küresel aktörler ile stratejik ortaklıklar içerisine girmeye başlamış, kendisi de bölgesel ve küresel bir aktör olma yolunda adımlar atmaya başlamıştır. Hindistan'ın dış politikası Soğuk Savaş dönemi ve Soğuk Savaş sonrası olmak üzere iki safhada ele alınacaktır.

3.2.1. Soğuk Savaş Dönemi

Soğuk Savaş döneminde Hindistan tarihine damga vurmuş iki lider bulunmaktadır: Hindistan'ın ilk başbakanı Cevahirlal Nehru ve ilk kadın başbakanı aynı zamanda Nehru'nun da kızı olan İndra Gandhi.

3.2.1.1. Nehru ve bağılantısızlık hareketi

Hindistan, bağımsızlığını kazandığı 1947 yılından 1960'lara kadar izlemiş olduğu dış politikada *Bağılantısızlık Hareketi* 'ni temel almıştır. Bu strateji sayesinde büyük zorluklar ve çetin mücadeleler sonucunda kazanılmış olan bağımsızlığın korunması, ülke içerisinde birlik ve beraberliğin sağlanması, ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir.

¹⁴⁸ Mukherjee ve Malone, a.g.m., s. 100-101.

Bu dönemde Hindistan için korunması gereken en kutsal değer bağımsızlık olmuştur. Bağlantısızlık Hareketi'nin öncüleri olan Hindistan, Mısır ve Yugoslavya, aralarında oluşturmuş oldukları işbirliği ve dayanışma sayesinde bağımsızlıklarını koruma yolunda başarılı olmuşlardır. Bağlantısızlık Hareketi, Soğuk Savaş döneminin Doğu-Batı bloklarına karşı olmasına rağmen varlığını devam ettirebilmek için yine Doğu-Batı rekabetinin varlığına ihtiyaç duymuştur.¹⁴⁹

Bağlantısızlık Hareketi'nin başlangıcını Nisan 1955'de Endonezya'da toplanan Bandung Konferansı oluşturmuştur. *Üçüncü Dünya, Asya-Afrika Bloku, Asya-Afrika-Latin Amerika Grubu, Tarafsızlar, Bağlantısızlar Bloku* gibi isimlerle de anılan hareket uluslararası literatürde ise *Non-Alignment, Neutrality, Neutralism* gibi isimlerle ifade edilmiştir. Bağlantısızlık kavramının bu şekilde farklı isimler ile ifade edilmesinin nedeni ülkelerin ve uluslararası politika uzmanlarının kavrama farklı anlamlar yüklemeleri olmuştur. Başbakan Nehru sayesinde bağlantısızlık politikasını en iyi uygulayan ülke Hindistan olmuştur.¹⁵⁰ Mahatma Gandhi'nin "Herkes için Kalkınma"¹⁵¹ felsefenden etkilenmiş olan Nehru'nun dış politikası 5 temel esastan oluşmuştur. Bunlar; ülke bütünlüğü ve egemenliğine saygı, saldırmama, içişlerine karışmama, eşitlik ve karşılıklı fayda, barış içinde bir arada yaşama ilkeleridir. Nehru'ya göre barış içinde bir arada yaşamanın temel ilkesi bağlantısızlıktır. Bağlantısızlık herkesle dost olmayı gerektirir, dostluk sayesinde de barış sağlanacak ve korunacaktır. Ancak Nehru'dan sonra gelenlerin bağlantısızlığı aynı şekilde kavramadıkları ve uygulamaya koymadıkları görülmektedir.¹⁵²

3.2.1.2. İndra Gandhi ve realizm

1962 yılında ÇHC karşısında yenilgiye uğrayan Hindistan, uluslararası güç politikasının gerçekleri ile yüzleşmek zorunda kalmıştır. 1964 yılında Nehru'nun ölümü, 1965 yılında Pakistan-Hindistan Savaşı ve 1966 yılında Nehru'nun kızı İndra Gandhi'nin¹⁵³ başa geçmesi ile Hindistan'ın dış politikasında yeni bir dönem başlamıştır.

¹⁴⁹ Horimoto, T., (2017). "India's Foreign Policy for Major Power: Its Thucydides Trap in the Future?". *Senri Ethnological Studies*, (editörler: Minoru Mio, Koichi Fujita, Kazuo Tomozawa and Toshie Awaya), 96, National Museum of Ethnology, Osaka, Japonya, s. 197-198.

¹⁵⁰ Armaoğlu, a.g.e., s. 317-323.

¹⁵¹ İngilizcesi "Growth for All". Chaturvedi, S., "India's Development Partnership: Key Policy Shifts and Institutional Evolution", *Cambridge Review of International Affairs*, 25(4), Aralık 2012, s. 559. (DOI: 10.1080/09557571.2012.744639)

¹⁵² Narayanan, K., R., (1999). *Nehru ve Vizyonu* (çev. M. Demirkaya). Kerala: DC Books, s. 47-76.

¹⁵³ İndra Gandhi, Hindistan'ın ilk kadın başbakanı ve en uzun görev yapan ikinci başbakanıdır. Ölümünden sonra yerine oğlu Rajiv Gandhi geçmiştir. Her ikisi de aynı kaderi paylaşmıştır.

İç politikada Bayan Gandhi anayasal olan ve olmayan tüm metotları kullanarak gücü merkezde toplamaya ve kendisine karşı gelen politik aktörleri hizaya getirmeye çalışmıştır. Bayan Gandhi, babasının bağlantısızlık idealine saygı duyarken, gelişmekte olan ülkelerin problemlerini idealizm ve duygusallık ile değil, realist düşünce ve yaklaşımlarla çözebileceklerine inanmıştır. Bu düşünceden hareketle dış politikada realizmin etkisine giren Hindistan, Bağlantısızlık Hareketi'nden uzaklaşarak 1971 yılında Sovyetler Birliği ile Dostluk ve İşbirliği Antlaşması imzalamıştır. 1964 yılında nükleer denemeler yapmaya başlayan ÇHC'ye karşılık olarak Hindistan da ilk nükleer denemesini Sovyetler Birliği'nin desteğiyle 1974 yılında gerçekleştirmiştir. 1970-1980'lerin baskın karakteri olan İndra Gandhi, Anti-emperyalizm, Üçüncü Dünya Dayanışması ve Bağlantısızlık tabirlerini kullanmış olsa da realizmin gereği olarak güç politikasını uygulamıştır. 1984 yılında koruması tarafından düzenlenen suikastta hayatını kaybeden Bayan Gandhi'nin realist tavrı, yerine geçen oğlu Rajiv Gandhi tarafından sürdürülmüştür. Tarihin garip bir tesadüfı Rajiv Gandhi de 1991 yılında Tamil ayrılıkçı hareketi tarafından düzenlenen suikast neticesinde hayatını kaybetmiştir.¹⁵⁴

3.2.2. Soğuk Savaş Sonrası

1945 yılından beri süre gelen ve Soğuk Savaş'la özdeşleşen iki kutuplu dünya düzeninde taraflardan birinin yıkılması ve rekabetten çekilmesi neticesinde 1991 yılı, Hindistan'ın iç ve dış politikası ile ekonomik düzeninde bir dönüm noktası olmuştur. Bu dönemde Hindistan Kongre Partisi gücünü kaybetmiş, yerini önce koalisyonlar daha sonra da Hindistan Halk Partisi (Bharatiya Janata Partisi -BJP) almıştır. Bu değişim Hindistan'ın hem dış politikasına hem de ekonomi politikalarına yansımıştır. Hindistan'ın kuruluşundan beri izlenen sosyalist ekonomik politika ve zayıf malî yönetim, ülkenin ödemeler dengesinde ciddi krizlere yol açmıştır. Bu durum, dönemin Maliye Bakanı ve sonrasında da 2004-2014 yılları arasında başbakanlık yapmış olan Manmohan Singh tarafından da desteklenmiş olan yeni bir ekonomik yaklaşımın denenmesini zorunlu kılmıştır. Söz konusu yaklaşım büyük bir yenilenmeyi ve faydacılığı içermiştir. 1990'lı yıllarda alınan tedbirler ve yapılan değişimlere rağmen Hindistan politikasında bölünmeler devam etmiş, koalisyon hükümetleri ve geniş tabanlı ittifaklar kurulması zorunlu hale gelmiştir. Politik menfaatler doğrultusunda kimlik tabanlı siyaset ve diğer ideolojiler yok olmaya yüz

(<https://www.history.com/this-day-in-history/the-prime-minister-of-india-is-assassinated> (Erişim Tarihi: 27.01.2019))

¹⁵⁴ Mukherjee ve Malone, a.g.m., s. 88-89.

tutmuştur. İç politikada yaşanan bu ideolojik terk ediş, dış politikaya da yansımıştır. Hindistan bağlantısızlık ve batı karşıtlığı ideolojilerini terk ederek faydacı bir dış politikaya yönelmiştir.¹⁵⁵

Bu yeni dış politika; komşu ülkeler ile geçmişten gelen husumete dayalı ilişkileri normalleştirmeyi, uluslararası kuruluşlar ile uyumlu çalışmayı, dünyanın geride kalan tek süper gücü olan ABD ile pozitif ilişkiler kurmayı ve en önemlisi nükleer de dâhil olmak üzere ulusal güvenliğe daha fazla odaklanmayı içermiştir. Hindistan'ın yeni dış politikasının pratiğe dökülmesi kapsamında ÇHC ile ilişkilerin iyileştirilmesi, 1992'de uygulanmaya başlanan 'Doğuya Bakış' politikası ile Hindistan'ın doğusundaki Asya ile ilişkilerin geliştirilmesi, 1992 yılında diplomatik ilişkilerin kurulması sonrasında İsrail ile önemli savunma-tedarik ilişkilerin kurulması, Arap ülkeleri ve İran ile enerji alanında diplomasinin güçlendirilmesi yönünde adımlar atılmıştır. Ayrıca, nükleer testlerin sürdürülmesi, ABD nükleer füze savunma programına dâhil olunması (2001), ABD'nin Afganistan'ı işgaline destek verilmesi (2002), 2005 ve 2008 tarihli ABD-Hindistan nükleer işbirliği anlaşmalarının imzalanması şeklinde ortaya çıkmıştır.¹⁵⁶

3.2.3. Büyük Güç Olma Politikası

Hindistan'ın dış politika amaçları arasında büyük bir dünya gücü olma hedefi yer almaktadır. 2000'li yıllara girişle birlikte Hindistan'ın büyük güç olma yolundaki gizli isteği yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlamıştır. 2001 yılında Hindistan'ın da içerisinde yer aldığı BRIC grubunun kurulması ve 2000'li yılların ortalarında Hindistan'ın oldukça yüksek bir ekonomik büyüme hızını yakalaması, söz konusu hayalin daha da belirginleşmesini sağlamıştır. 2010'lu yılların başında Hindistan'ın büyük güç olduğu birçokları tarafından kabul edilmeye başlanmıştır. Bu durumdan en çok endişe duyan ülkelere biri de hiç kuşkusuz ÇHC olmuştur. Hindistan'ın Nisan 2012 yılında Agni-V kıtalararası balistik füzelerini başarılı bir şekilde fırlatması, ÇHC medyasında Hindistan'ın büyük dünya gücü olma hevesi ve göstergesi olarak yer almıştır. 2013 yılında Ekonomist dergisi, Hindistan'a ayırdığı özel sayısında Hindistan'ı büyük güç olarak tanımlamıştır. Hindistan bir taraftan ekonomik olarak büyürken diğer taraftan da ordusunu güçlendirmeye devam etmektedir. Stockholm Uluslararası Barış Araştırma Enstitüsü tarafından Mart

¹⁵⁵ Mukherjee ve Malone, a.g.m., s. 89.

¹⁵⁶ Mukherjee ve Malone, a.g.m., s. 90.

2014’de yayımlanan raporda, Hindistan’ın 2009-2013 yılları arasında ÇHC’nin yaptığı silah ithalatının yaklaşık üç katı silah ithalatı yaparak dünyanın en büyük silah ithalatçısı konumunda olduğunu belirtilmiştir. Hindistan Dışişleri Bakanlığı tarafından 2015 yılında yapılan açıklamada Hindistan’ın dış politika stratejisinin büyük bir değişim geçirdiği, bundan böyle “dengeleyici bir güç değil, lider bir güç olma” stratejisinin izleneceği ifade edilmiştir. Hindistan’ın sahip olduğu potansiyel güç ve jeopolitik konumu kendisini büyük güç olarak görmesine neden olmaktadır. Büyük bir dünya gücü olma amacını gerçekleştirebilmek için Hindistan küresel, bölgesel ve yerel seviyelerde çeşitli uygulamalar gerçekleştirmektedir.¹⁵⁷

Hindistan’ın millî güvenlik stratejisi, ABD, RF ve Japonya başta olmak üzere büyük ve küçük güçler ile stratejik ortaklıklar kurmayı içermektedir. Listenin en üst sırasında yer alan Hindistan-ABD ortaklığı, bazı Hintliler için endişe kaynağı oluşturmaktadır. Hindistan’ın Soğuk Savaş döneminden beri izlemekte olduğu herhangi bir kampa ait olmama stratejisine uygun olarak RF ile özel ve imtiyazlı bir ortaklık, Japonya ile de stratejik ve küresel ortaklık geliştirdiği görülmektedir. Hindistan, ÇHC ile yapmış olduğu stratejik ortaklık sayesinde iletişim kanallarını açık tutmak ve iki ülke arasındaki gerilimleri azaltmayı amaçlamıştır. Hindistan-Japonya-ABD üçlüsünün oluşturduğu çok taraflı stratejik ilişkiler ile ortaklıkların güçlendirilmesi ve muhtemel düşmanların gözünün korkutulması hedeflenmektedir.¹⁵⁸

Küresel Seviye

Hindistan küresel bir güç olabilmek için ABD’nin statükocu politikalarının yıkılması gerektiğine dikkat çekmektedir. Hindistan’ın sahip olduğu revizyonist düşüncesinin nihai hedefi kurallara uyan değil, kuralları kendisinin koyduğu bir uluslararası düzen kurmaktır. Bu kapsamda Hindistan, ABD ve müttefiklerine karşı çok kutuplu bir uluslararası sistem inşa edebilmek için ÇHC ve RF ile işbirliği içerisinde hareket etmektedir. BRICS¹⁵⁹ ve Şangay İşbirliği Örgütü bu işbirliğinin vücut bulmuş halidir. Hindistan ayrıca uluslararası konularda daha etkin söz hakkına sahip olabilmek için Birleşmiş Milletler Güvenlik

¹⁵⁷ Horimoto, a.g.e., s. 200-202.

¹⁵⁸ Basrur, R., “Modi’s Foreign Policy Fundamentals: A Trajectory Unchanged”, **International Affairs**, 93: 1, Oxford University Press, 2017, s. 16. (DOI: 10.1093/ia/iw006).

¹⁵⁹ BRIC ülkeleri (Brezilya (Brazil), Rusya (Russia), Hindistan (India), Çin (China)), 19 Şubat 2011 tarihinde Güney Afrika (South Africa)’nın da katılımı ile adını BRICS olarak değiştirmiştir. BRICS’in ilk zirve toplantısı 27 Mayıs 2013 tarihinde Güney Afrika’nın Durban şehrinde gerçekleştirilmiştir.

Konseyi'nin (BMGK) daimi bir üyesi olmaya çalışmaktadır. Hindistan, dünyanın muhtemelen en aktif ülkesi olarak birçok ülke ile stratejik ortaklıklar kurmaktadır. Hindistan göstermiş olduğu hızlı ekonomik büyüme sayesinde zengin ve askerî yönden güçlü bir ülke olmayı istemektedir.¹⁶⁰

Bölgesel Seviye

Hindistan Asya, Batı Pasifik, Ortadoğu, Afrika ve Hint Okyanusu bölgesinde hâkim bir konum elde etmeye ve görünürliğini artırmaya çalışmaktadır. Aynı zamanda ÇHC'ye rakip olan ABD, Japonya ve diğer ülkeler ile de yakın işbirliği yapmaktadır. Günümüzde Hindistan'ın diplomatik faaliyetleri yoğunlukta olarak bölgesel seviyeye yönelmiştir. Bu kapsamda Hindistan'ın dış politikası bölgesel bir güç olan ÇHC ile mücadele etmeye yöneliktir. ÇHC'nin Hindistan'ın en büyük muhasımı olan Pakistan'ı destekliyor olmasının yanında ÇHC-Hindistan mücadelesi Ortadoğu ve Hint Okyanusu'nda sürmektedir. Hindistan'ın ÇHC'ye karşı aldığı tedbirler arasında Asya-Pasifik bölgesinde ABD ve Japonya ile işbirliği yapması, Doğu ve Güneydoğu Asya ülkeleri ile politik ve ekonomik işbirliğinin artırılması, Vietnam ve Singapur başta olmak üzere Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (Association of Southeast Asian Nations-ASEAN) ülkeleri¹⁶¹ ile işbirliği yapması yer almaktadır. Hindistan'ın diğer ülkeler ile özellikle de ABD ve Japonya ile yakın ilişkiler kurması ÇHC tarafından kendisine yönelik bir kuşatma politikası olarak algılanmaktadır. Diğer taraftan Hindistan da ÇHC'in "İnci Stratejisi"¹⁶², "Bir Kuşak Bir Yol"¹⁶³ projesi, Pakistan, Nepal ve Bangladeş ile olan yakın ilişkileri gibi nedenlerden dolayı benzer bir algıya sahiptir.¹⁶⁴

¹⁶⁰ Horimoto, a.g.e., s. 202-203.

¹⁶¹ ASEAN ülkeleri; Bruney, Kamboçya, Endonezya, Laos, Malezya, Myanmar, Filipinler, Singapur, Tayland, Vietnam. <https://asean.org/asean/asean-member-states/> (Erişim Tarihi: 17.03.2019).

¹⁶² İngilizce'de "String of Pearl" olarak ifade edilen bu strateji ile ÇHC küresel seviyede bir enerji köprüsü olabilmeyi, ABD'nin enerji hatlarındaki hâkimiyetine karşı alternatif bir rota oluşturmayı ve kendi enerji hatlarının güvenliğini sağlamayı hedeflemektedir. Bu strateji Pakistan'ın Gvadar limanından başlayarak Güney Çin Denizi'ne kadar uzanan bölgede stratejik limanlar inşa etmeyi içermektedir. (Karaca, R. K., (2012). "Çin'in Değişen Enerji Stratejisinin Dış Politikasına Etkileri (1990-2010)", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 9, Sayı 33, s. 93-118.).

¹⁶³ İngilizce'de "One Belt One Road - OBOR" veya "Belt and Road Initiative - BRI" olarak ifade edilen proje 2013 yılında Çin Devlet Başkanı Xi Jinping tarafından ifade edilmiştir. Proje, tarihî İpek Yolu'ndan esinlenerek Asya, Avrupa ve Afrika ülkeleri arasındaki ortaklıkların kara ve deniz yolları ile güçlendirilmesini, bu sayede Çin'in tüm dünyaya kolaylıkla ve güven altında ulaşabilmesini amaçlamaktadır. (Sarker, M., N., I., Hossin, M., A., Yin, X., H., Sarkar, M., K., (2018). "One Belt One Road Initiative of China: Implication for Future of Global Development". *Modern Economy*, 9, s. 623-638. (DOI: 10.4236/me.2018.94040)).

¹⁶⁴ Horimoto, a.g.e., s. 203-204.

Yerel Seviye

Güney Asya’da Hindistan ekonomi, nüfus, yüzölçümü ve askerî güç olarak önemli bir ülkedir; bu açıdan bakıldığında Güney Asya’nın tek süper gücü olarak nitelendirilebilir. Hindistan, jeopolitik olarak Güney Asya’nın merkezinde yer almaktadır. Hindistan’ın bu gücü, komşu ülkelerin kendilerini güvensiz hissetmelerine ve dolayısı ile ÇHC gibi ülkeler ile ittifak yapmalarına neden olmaktadır. Hindistan’ın ABD merkezli dünya düzenini değiştirmek için izlediği revizyonist politikaya rağmen Güney Asya’da kendi statükosunu korumaya çalışması dikkat çeken bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Yerel seviyede Hindistan’ın hegemon güç olduğu ve Güney Asya ülkelerine kendi hegemonyasını kabul ettirme düşüncesiyle yaklaştığı görülmektedir. Hindistan, Pakistan ile nükleer bir savaşa hazır olurken, diğer ülkeler ile de ekonomi alanında entegrasyon oluşturmayı hedeflemektedir.¹⁶⁵

3.3. Komşuları ile İlişkileri ve Stratejik Ortaklıkları

Hint alt kıtasında Hindistan, Pakistan, Bangladeş, Nepal, Sri Lanka, Bhutan ve Maldiv Adaları yer almaktadır. Bu bölgenin etrafında ise RF ve ÇHC bulunmaktadır. Hindistan, alt kıtada yer alan diğer ülkelere göre daha büyük bir ülke konumunda iken ÇHC ve RF ile karşılaştırıldığında ise göreceli olarak zayıf bir ülkedir. Ancak Hindistan’ın alt kıtadaki diğer ülkelerden büyük olması onun bu ülkeler üzerinde etkin ve baskın olduğu anlamına gelmemektedir. Diğer taraftan Hindistan kendisinden daha güçlü olan RF ile uzun yıllara dayanan bir dostluk ve işbirliğine sahip olmuştur. Hindistan’ın ÇHC ile olan ilişkileri ise sorunlu başlamış olsa da sonradan iki ülke arasında yakınlaşma sağlanmıştır. Özetle ifade etmek gerekirse, Hindistan nüfus ve GSMH gibi klasik güç göstergelerine göre kendinden oldukça küçük ve zayıf ülkelere karşı hâkimiyet sağlamış olması gerekirken, pratikte durum bunun tersidir. Hindistan’ın temel güvenlik endişeleri görece daha güçlü komşusu olan ÇHC’den değil, Pakistan’dan kaynaklanmaktadır. Hindistan ile ÇHC arasında yaşanan sınır sorunu ve bunun neticesinde iki ülke arasında 1962 yılında yaşanan savaşa rağmen, Hindistan ÇHC’yi doğrudan toprak bütünlüğüne bir tehdit olarak algılamamaktadır. Diğer taraftan Hindistan, tarihsel ve kültürel olarak ortaklığı bulunan,

¹⁶⁵ Horimoto, a.g.e., s. 204-205.

İngiliz sömürgeciliği altında birlikteliği olan Pakistan'a karşı daha büyük güvenlik endişeleri taşımaktadır.¹⁶⁶

3.3.1. Hindistan – Pakistan İlişkileri ve Keşmir Sorunu

Hindistan ve Pakistan, 1947 yılında bağımsızlıklarını kazanmayı takip eden dönemde sebep oldukları gelişmeler nedeniyle Asya'daki uluslararası politikanın iki önemli odak noktası haline gelmişlerdir. Her iki ülkenin de birbirini tehdit olarak algıladığı husumetin temelinde, İngiltere'nin o topraklardan çekilirken, miras bırakmış olduğu sınır ve nüfus sorunları yatmaktadır. İngilizler çekilirken, Hint alt kıtasını Müslüman ve Hinduların yaşadıkları yerlere göre bölümlere ayırmışlardır. Hindistan'ın büyük kısmı Hindulara bırakılırken, Müslümanlara bugün Pakistan ve Bangladeş'ten oluşan (o dönemde tek bir ülke idi) daha küçük bir bölge verilmiştir. İngiliz sömürgesine karşı birlikte bağımsızlık mücadelesi vermiş olan Hindu Kongre Hareketi ile Müslüman Ligi, bağımsızlıkla birlikte karşı karşıya gelmiş, Müslümanlar Hindulardan ayrılmaya karar vermişlerdir. İngiliz sömürgesi altında Hindistan'da bulunan 600 civarında küçük yönetim, bağımsızlık aşamasında kendi halklarının aldığı karar doğrultusunda Hinduların tarafına (Hindistan) veya Müslümanların tarafına (Pakistan) katılmışlardır. Bu doğrultuda 1947 yılında imzalanan Hindistan-Pakistan Ayrımı Antlaşması'na göre Müslümanların çoğunlukta olduğu bölgeler Pakistan'a bırakılmıştır. Çoğunluğun Müslüman olduğu Keşmir'de ise bu antlaşmaya aykırı hareket edilerek, bölge Hindistan'a bağlanmaya çalışılmıştır.¹⁶⁷

Keşmir sorunu, önemli etnik ve dinî boyutları nedeniyle Hindistan'ın iç politikasını etkileyen ve yurtiçi bağlantıları olan bir sorundur. Konunun etnik ve dinî kökenleri bir yandan ülke içinde çatışmalara neden olurken, diğer yandan da sorunun uluslararası bir boyut kazanmasına yol açmaktadır. Bu tür bir irredantist çatışma potansiyeli, Hindistan ve Pakistan gibi iki nükleer güç arasında savaş çıkma riskini artırmaktadır. Realizm açısından bakıldığında Keşmir sorununun neden olduğu güvenlik ikileminin Hindistan ve Pakistan arasındaki silahlanmanın nükleer boyuta taşınmasına yol açtığı görülmektedir. Keşmir sorununun temelinde yatan etnik ve dinî kökenli çatışmalar, Hindistan'ın ve Pakistan'ın dış

¹⁶⁶ İşyar, a.g.e., s. 154-155.

¹⁶⁷ İşyar, a.g.e., s. 156.

politikalarında önemli bir etkiye sahiptir. Keşmir, büyük bir çatışmaya yol açabilme potansiyeli açısından dünya üzerindeki en riskli bölgelerden birisidir.¹⁶⁸

Keşmir sorunu, II. Dünya Savaşı sonrası Hindistan ve Pakistan'ın İngiliz sömürgeciliğinden bağımsızlıklarını kazandıkları döneme dayanmaktadır. İngiliz sömürge yönetimi döneminde Cammu-Keşmir eyaleti Hindistan'ı oluşturan diğer 562 eyaletin en büyüğü konumundaydı. Müslüman çoğunluğun yaşadığı Keşmir, Hintli bir yönetici tarafından yönetilmekteydi. Bağımsızlıkla birlikte tüm eyaletler, Hindistan ve Pakistan arasında geçmek istedikleri tarafı seçmişlerdir. Ancak Keşmir her iki tarafı da seçmemiş, Keşmir'in Hintli yöneticisi bağımsızlık yolunda arayışlara girmiştir. Gerek Hindistan, gerekse de Pakistan Keşmir'in kendilerine bağlanması gerektiğini savunmuşlardır. Pakistan'ın Keşmir'i işgal etme ihtimaline karşılık önce davranan Hindistan, askerlerini Keşmir'e sokmuştur. İki ülke arasında 1948 yılında çıkan savaş, BM'nin araya girmesi ile ateşkesle sona erdirilmiştir. Plebisit yapılarak sorunun çözülmesine yönelik girişimlere rağmen Hindistan'ın plebisite yanaşmaması nedeniyle çözüme ulaşılamamıştır. Hindistan'ın bağımsızlık sonrası politikaları sürekli olarak merkezde güç toplamaya odaklanmıştır. Bu anlayış Hindistan'ın askerî güce dayalı bir yapıya dönüşmesine, bölgesel ve küresel çapta hegemonya peşinde koşmasına yol açmıştır. Hindistan için Keşmir sorunu iki boyutlu etkileri olan bir sorundur. Birinci olarak Keşmir'de yaşayan insanların hem Hindistan hem de Pakistan ile etnik ve dinî bağlantıları bulunmaktadır. Bu nedenle etnik veya dinî kökenli bir çatışma, Hindistan'ın iç politikasını da etkilemektedir. Sorunun ikinci boyutu ise Hindistan ile Pakistan arasında bölgesel hâkimiyet mücadelesidir.¹⁶⁹

Keşmir'deki çatışmanın temel kaynağını orada yaşayan grupların etnik ve dinî ayrışma talepleri oluşturmaktadır. Nüfusun üçte ikisi Müslüman olup, Hindu ve Budistler Keşmir'in kuzey bölgelerinde çoğunluktadır. Cammu'da Hindular nüfusun %66'sını oluştururken Ladak'da ise Müslümanlar ile Budistler eşit orana sahiptir. Keşmir'de uzun süreden beri mevcut olan istikrarsızlıkların birçok yerel nedeni bulunmaktadır. Genel olarak bu nedenler etnik, dinî ve toprak çatışmaları, irredantizm, aşırı milliyetçilik, ekonomik reform ve sarsıntılardan oluşan bir karışım olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenlere kişisel, politik ve kültürel faktörler de dâhil edilebilmektedir. Müslüman

¹⁶⁸ James, C., C. ve Özdamar, Ö., "Religion as a Factor in Ethnic Conflict: Kashmir and Indian Foreign Policy", **Terrorism and Political Violence**, Vol.17, 2005, s. 447-451. (DOI: 10.1080/09546550590929219)

¹⁶⁹ James ve Özdamar, a.g.m., s. 453-455.

kimliğinin yükseliş göstermesi, Hindistan merkezi hükümetinin kendisini tehdit altında ve güvensiz hissetmesine yol açmakta, bu nedenle hükümet Keşmir'e daha fazla odaklanmaktadır. Bu kapsamda Yeni Delhi'de bazı sertlik yanlısı gruplar, Hindistan'ın Keşmir'e müdahale etmesini desteklemektedirler.¹⁷⁰

Hindistan ve Pakistan arasındaki sorunlar, dış politikalarına da etki etmiş ve birbirlerinden uzaklaşmalarına sebep olmuştur. Bağılantısızlık Hareketi'nin öncülüğünü yapmış olan Hindistan karşısında Pakistan, Batı Bloku'nun yanında yer almış, Şubat 1954'ten itibaren ABD'den askerî yardım almaya başlamış, Eylül 1955'te Bağdat Paketi'ne üye olmuştur. Hindistan'da iktidardaki Kongre Partisi'nin sosyalist ideolojiye sahip olması, Hindistan'ın Sovyet Rusya'ya yakınlaşmasında etkin olmuştur. Bu sayede Hindistan bir yandan Asya'da ÇHC ve Pakistan ittifakına karşı destek sağlamış olurken diğer yandan da Sovyet Rusya ile olası bir çatışma endişesini asgarî düzeye indirmiştir. Rusya, başta Keşmir olmak üzere Pakistan ile olan sorunlarda Hindistan'ın yanında yer almıştır. Bu gelişmeler neticesinde Hindistan'ın Batı Bloku ile olan ilişkileri sorunlu başlamıştır.¹⁷¹

Hindistan'ın ÇHC ile olan ilişkileri Pakistan-Hindistan ilişkilerini de etkilemiştir. Hindistan'ın ÇHC ile olan ilişkileri bozulunca Pakistan ile ÇHC arasında yakınlaşma başlamıştır. Batı Bloku yanlısı Pakistan, Rusya ve Hindistan'a karşı ÇHC'yi denge unsuru olarak görmüştür. Pakistan ile ÇHC arasında yapılan görüşmeler neticesinde, ÇHC Keşmir sorunu konusunda Pakistan'ı desteklediğini açıklamış ve plebisit çağrısında bulunmuştur. ÇHC'nin bu hamlesine karşılık olarak Hindistan, Aralık 1964'de Keşmir'i ilhak ettiğini bildirmiştir. Hindistan ile Pakistan arasında yaşanan gerilimler neticesinde 1965 yılında iki ülke arasında savaş çıkmıştır. BMGK'nin devreye girmesiyle iki taraf da ateşkesi kabul etmiştir. Rusya'nın girişimleri neticesinde iki ülke devlet başkanları seviyesinde bir araya gelerek görüşmeler yapılmış, söz konusu görüşmeler neticesinde Keşmir konusunda 1966 yılında Taşkent Deklarasyonu imzalanmıştır. Böylece iki ülke silahlı güçlerini çatışmaların başladığı tarihten önceki konumlarına çekmeyi, anlaşmazlıkları kuvvet kullanarak değil, barışçıl yollarla çözmeyi kabul etmişlerdir. Bu deklarasyonun etkisi, ancak beş yıl sürmüş, iki ülke 1971 yılında tekrar karşı karşıya gelmişlerdir. Pakistan'da yaşanan iç savaş neticesinde Doğu Pakistan'ın ayrılarak, Bangladeş adı ile bağımsızlığını ilan etmesi ve

¹⁷⁰ James ve Özdamar, a.g.m., s. 454-455.

¹⁷¹ Armaoğlu, a.g.e., s. 334-335.

Hindistan'ın bu süreçte Bangladeş'i desteklemesi Hindistan-Pakistan arasında yeni bir savaşın sebebi olmuştur. Rusya Hindistan'ı desteklerken ABD ve ÇHC Pakistan'ın yanında yer almışlardır. Hindistan ordusunun Doğu Pakistan'a girmesi ve Pakistan birliklerinin teslim olması sonucunda Bangladeş Devleti resmi olarak kurulmuştur. 1972 yılında Hindistan ile Bangladeş arasında imzalanan Dostluk ve İşbirliği Antlaşması ile Hindistan Bangladeş'i Pakistan'a karşı koruması altına almıştır. Doğudan ve batıdan Pakistan tehlikesi arasında sıkışmış olan Hindistan, Bangladeş'in kurulması ile doğusunu güven altına almıştır.¹⁷²

Hindistan ve Pakistan 1980'li yıllardan itibaren aralarındaki sorunların çözümüne yönelik yollar aramışlar, ancak iki ülke birbirlerine yönelik güvenlik endişelerini tam olarak ortadan kaldıramamışlardır. Pakistan ile olan ilişkiler tartışmalı ve kırılgan pozisyonunu devam ettirmiş, iki ülke 1999 yılında Kargil Savaşı ile tekrar karşı karşıya gelmiştir.¹⁷³ Aralık 2001 ayında Hindistan parlamentosuna yapılan saldırı iki ülke arasında yeni bir kriz yaratmışsa da ABD'nin araya girmesiyle bir barış süreci başlamıştır.¹⁷⁴ Bu dönemde gerek ÇHC gerekse de ABD, Hindistan-Pakistan rekabetinde daha dengeli bir politika izlemeye başlamışlardır. Bu denge Hindistan ve Pakistan başbakanlarının barış girişimlerinde bulunmalarını sağlamış, ancak sonuçlar başarılı olmamıştır. Kasım 2008 ayında Bombay (Mumbai)'da düzenlenen terör saldırısı Hindistan-Pakistan ilişkilerinde yeni bir gerilime yol açmıştır. Ancak uluslararası baskı neticesinde iki ülke arasında dondurulmuş olan görüşmeler karşılıklı güvensizliğe rağmen 2009 yılında tekrar başlamıştır.¹⁷⁵ Hindistan-Pakistan çekişmesi sadece sınır anlaşmazlıklarına dayanmamaktadır. Hindistan kendi topraklarında gerçekleştirilen saldırıları “sınır ötesi terörizm” olarak adlandırmakta ve bu saldırıları yapan grupların arkasında Pakistan askerî ve istihbarat birimlerinin olduğuna inanmaktadır.¹⁷⁶ Hint ve İslam medeniyetlerini dünya üzerindeki belli başlı medeniyetler arasında sayan Huntington, Hindu-Müslüman mücadelesini medeniyetler arası bir mücadele olarak görmektedir.¹⁷⁷

¹⁷² Armaoğlu, a.g.e., s. 336-338.

¹⁷³ Mukherjee ve Malone, a.g.m., s. 90.

¹⁷⁴ Ganguly, S., Pardesi, S., M.,(2009). “Explaining Sixty Years of India's Foreign Policy”, *India Review*, 8:1, s. 4-19. (DOI: 10.1080/14736480802665162).

¹⁷⁵ Mukherjee ve Malone, a.g.m., s. 96.

¹⁷⁶ Mukherjee ve Malone, a.g.m., s. 99.

¹⁷⁷ Huntington, S., P., v.d., (2014). *Medeniyetler Çatışması* (11. Baskı) (der. M. Yılmaz), İstanbul: Vadi Yayınları, s. 23-51.

Hindistan-Pakistan arasındaki Keşmir sorunu bugün hala çözümlenememiş bir sorun olmaya devam etmektedir. 1948, 1965, 1971 ve 1999 yıllarında savaştan iki ülke, 1990, 2002, 2008 ve 2019 yıllarında ise kriz yaşamışlardır. Son olarak 14 Şubat 2019 tarihinde Keşmir'in Hindistan kontrolündeki bölgesinde askerî bir konvoyla düzenlenen saldırı neticesinde 40 Hint askerî ölmüştür. Hindistan'ın saldırının sorumlusu olarak Pakistan'ı suçlaması iki ülke arasındaki gerilimin hızlı bir şekilde artmasına neden olmuştur. Söz konusu gerginlik nedeniyle Hindistan hava kuvvetlerine ait uçaklar tarafından Pakistan topraklarına taarruzlar gerçekleştirilmiş, Pakistan da buna karşılık olarak Hindistan'ın Keşmir'deki topraklarına hava taarruzu düzenlemiş ve Hint uçaklarını düşürmüştür.¹⁷⁸ Uluslararası kamuoyunun iki tarafa da itidal çağrısı yapması sonucunda çatışmaların büyümesi ve topyekûn bir savaşa dönüşmesi şimdilik önlenebilmiştir. Ancak son gelişmeler de göstermiştir ki, iki ülke arasında yaşanacak en ufak bir krizin kısa zamanda büyüyerek nükleer silahların kullanıldığı bir savaşa dönüşmesi, savaşın genişleyerek tüm Asya'ya hatta tüm dünyaya yayılması ihtimal dâhilindedir.

3.3.2. Hindistan – ÇHC İlişkileri

Hindistan'ın batı komşusu Pakistan'a yönelik tehdit algısına ilave olarak kuzey komşusu ÇHC ile de ilişkileri normal değildir. ÇHC ile Hindistan arasında yer alan Tibet, Nepal, Bhutan ve Hindistan'ın Ladakh toprakları her iki ülke için de jeostratejik öneme sahiptir. Hindistan için kuzeyden gelebilecek tehditlere karşı adeta bir kalkan görevi yapan bu topraklar, ÇHC için Asya'nın güneyine açılan bir kapı olarak görülmektedirler. Doğu Bloku'nda Sovyet Rusya ve ÇHC'nin arası açılmaya başlayınca Pekin yönetimi, Bağlantısızlar Grubu'na yönelmeye başlamıştır. Bu durum, Bağlantısızlar Grubu'nun öncülüğünü yapan Hindistan'ın koltuğunu sarsmak isteyen ÇHC'nin, iki ülke arasında geçmişten gelen sorunları gün yüzüne çıkartmaya başlamasına neden olmuştur. ÇHC'nin Mart 1959'da Tibet'i işgal etmesi neticesinde ilişkiler bozulmuş, Ekim 1959'da Hindistan ile ÇHC arasında sınır çatışmaları patlak vermiştir. ÇHC, Hindistan'ın Ladakh eyaletine girmiştir. Hindistan'ın kuzeyindeki toprakları ele geçirmek isteyen, hatta yayımlamış olduğu haritalarda bu toprakları kendi sınırları içerisinde gösteren ÇHC, 1962 yılında Hindistan'a savaş açmıştır. Hindistan'ı ağır bir yenilgiye uğratan ÇHC, hem Rusya'nın

¹⁷⁸ Biswas, S., (Şubat 2019). "Pakistan-Hindistan Krizinde Nükleer Savaş Tehdidi Var mı?". Web: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-47386859> (Erişim Tarihi: 07 Mart 2019).

hem de ABD'nin Hindistan'ın yanında yer almasından dolayı tek taraflı olarak ateşkes ilan ederek askerî harekâtı durdurmuştur.¹⁷⁹

ÇHC 1964 yılında nükleer güç haline gelmiş, Pakistan ile nükleer ve askerî alanlar başta olmak üzere diğer alanlarda iyi ilişkiler kurmuştur. Tüm bu gelişmeler, Hindistan'ın kendisini çevrelenmiş hissetmesine, bu kısıkaçtan kurtulabilmek amacıyla Sovyet Rusya ile yakınlaşmasına neden olmuştur. ÇHC'nin Doğu Bloku'ndan uzaklaşmasıyla ortaya çıkan boşluğu doldurmak isteyen Rusya için Hindistan ile yakınlaşmak gerekli olmuştur. İki ülke arasında 1971 yılında imzalanan Dostluk Antlaşması'yla ittifak oluşturulmuş, Hindistan Rusya'dan askerî ve ekonomik yardımlar almaya başlamıştır.¹⁸⁰ Söz konusu ittifak antlaşması, ÇHC tarafından kendisine yönelik bir tehdit olarak algılanmıştır. Orta Asya'da dengeleri Rusya lehine değiştiren bu hamleye karşılık olarak ÇHC, bir yandan Pakistan ile iyi ilişkilerini geliştirirken diğer yandan da dış politikasında köklü bir değişiklik yaparak, ABD ile işbirliği ve yakınlaşma içerisine girmiştir.¹⁸¹

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması, Hindistan'ın dış politikada yalnız kalmasına neden olmuştur. Sadece dış siyasî problemler değil, ülkenin içerisinde bulunduğu ekonomik kriz ve 1991 yılında Başbakan Rajiv Gandhi'nin suikasta uğramasının neden olduğu iç siyasî problemler, bu dönemde Hindistan'ın radikal kararlar almasını gerekli kılmıştır. Gerek dış politikada, gerekse ekonomide gerçekleştirilen reformlar neticesinde Batı ile ilişkilerin normalleştirilmesi, ekonomide neoliberal politikaların izlenmesi hedeflenmiştir. Üçüncü Dünya ve Bağlantısızlık Hareketi liderliği, Sovyet Rusya ile yapılan ittifakın doğal sonucu olan Batı karşıtlığı politikaları terk edilmiş, ABD ve ÇHC ile ilişkiler normalleştirilmiştir. Bu hamle ile Hindistan hem doğudaki tehdit algısını azaltmış, hem de batıda Pakistan'ın ABD ve ÇHC gibi iki büyük dış desteğini engellemiştir. Ayrıca Hindistan, bu dönemde RF, İran, Arap ülkeleri ve İsrail ile de iyi ilişkiler kurarak bölgesinde çok yönlü açılımlar gerçekleştirmiştir. Ekonomide ve dış politikada gerçekleştirilen bu ilerlemeler sayesinde Hindistan bölgesel bir güç haline gelmiştir.¹⁸² Hindistan, yeni liberal ekonomi politikası ile dışa açılmaya başlamış, bu değişim Hindistan'ın Afrika ile olan ekonomi politikalarına da yansımıştır. Soğuk Savaş

¹⁷⁹ Armaoğlu, a.g.e., s. 338-341.

¹⁸⁰ Fırat, M., (2012). "Hindistan'ın Afrika Politikası". *Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi*, 2(1), s. 50.

¹⁸¹ Armaoğlu, a.g.e., s. 296-297.

¹⁸² Fırat, a.g.m., s. 51.

döneminde sadece dış yardım şeklinde görülen ekonomik ilişkiler Soğuk Savaş sonrasında karşılıklı ticaret ve yatırım şekline dönüşmüştür.¹⁸³

Hindistan ve ÇHC bir yandan ticarî ilişkilerden iklim değişikliklerine kadar pek çok alanda çok yönlü işbirliği yaparken, diğer yandan da zenginlik, enerji ve etkinlik bağlamında birbirleriyle artan bir küresel rekabet içerisine girmiş durumdadırlar. Zengin hammadde kaynaklarına sahip Afrika'da ve Orta Asya'nın petrol ve doğalgaz alanlarında Hindistan ve ÇHC birbirleri ile mücadele içerisine girmişlerdir. Bu açıdan bakıldığında ÇHC, Hindistan için Pakistan'dan daha endişe verici bir konumda bulunmaktadır. Hindistan son yirmi yılda önemli bir ekonomik başarıya imza atmış olmasına rağmen ÇHC ekonomik gelişmesine Hindistan'dan önce başlamış, Hindistan'ın büyüme oranından 2-3 puan daha büyük büyüme oranına sahip olmuştur. Bu sayede ÇHC ekonomisi, Hindistan ekonomisinin yaklaşık üç katı bir büyüklüğe ulaşmıştır. Hintli analistler, ÇHC'nin Asya'da Hindistan'a karşı uygulayacağı bir çevreleme stratejisinden endişe duymaktadırlar. Bunun nedeni ÇHC'nin Hint Okyanusu'nda çok sayıda liman inşa etmesidir. ÇHC, artan ihracat ve uluslararası pazar hırsı nedeniyle Hindistan'ın komşuları ile önemli ticaret ilişkileri kurmaktadır. Bu durum Hindistan tarafından ÇHC'nin 'Hindistan'ı Hint alt kıtasına hapsetme' politikası olarak algılanmaktadır.¹⁸⁴

ÇHC ile Hindistan arasında 2010 yılının sonlarında ilişkilerde bir yakınlaşma olmuştur. 15-17 Aralık 2010 tarihlerinde iki ülke arasında ticaret ve işbirliği kapsamında 16 milyar dolarlık anlaşma imzalanmış, 1962 yılından beri Tibet üzerinde süregelen sınır anlaşmazlığı konusunda ilerleme kaydedildiği açıklanmıştır. ÇHC bir yandan Hindistan ile ilişkilerini geliştirirken diğer yandan eski müttefiki Pakistan ile de dostluğunu sürdürmüş, iki ülke arasında da 18-19 Aralık 2010 tarihlerinde 15 milyar dolar değerinde ticarî anlaşmalar imzalanmıştır. ÇHC'nin bölgedeki bu girişimleri karşısında RF de harekete geçmiş, 20-21 Aralık 2010 tarihlerinde RF Devlet Başkanı tarafından Hindistan'a yapılan ziyaret esnasında iki ülke arasında nükleer, savunma ve ticaret alanlarında 120 milyar dolar tutarında anlaşmalar imzalanmıştır.¹⁸⁵

¹⁸³ Fırat, a.g.m., s. 58.

¹⁸⁴ Mukherjee ve Malone, a.g.m., s. 97-98.

¹⁸⁵ Uçarol, a.g.e., s. 1259.

3.3.3. Diğer Komşu Ülkeler ile İlişkiler

Hindistan dış politikasında Nepal, Maldivler, Sri Lanka, Bangladeş gibi küçük komşuları üzerinde etkinlik sağlamaya çalışmaktadır. Her ne kadar Hindistan bu ülkelerden kendisine karşı bir güvenlik tehdidi algılamasa da İngiliz sömürge döneminin bir alışkanlığı olarak Hindistan alt kıtasının tamamının tek mirasçısı ve temsilcisi olarak kendisini görmekte ve bu ülkelerin de kendi kontrolü dâhilinde hareket etmelerini istemektedir. Bağlantısızlık Hareketi'nin savunucusu olan Hindistan, büyük güçlerin kurmuş oldukları dünya düzenine karşı dururken diğer taraftan kendisi de etrafındaki küçük ülkeleri etkisi altına alarak Hindistan merkezli bir oluşum yaratmaya ve bu sayede bölgesel bir güç olmaya çalışmaktadır. Hindistan'ın askerî gücünün bir yansıması olarak değerlendirilen bu tavrı küçük komşuları tarafından tehdit olarak algılanmaktadır.¹⁸⁶ Hindistan'ın komşularının çoğu zayıf ülkelerdir. Komşu ülkelerin bu zayıflığı, Hindistan'a karşı bir güven sorunu hissetmelerine neden olmaktadır. Söz konusu zayıf ülkelerde etkili olan muhalif politik görüşler, âsi gruplar ve ideolojik hareketler, Hindistan karşıtı söylem ve eylemlere başvurmaktadırlar. Bu durum Hindistan'ın bu ülkeler ile uzun süreli ilişki ve işbirliği içerisine girmesine engel olmaktadır. Örneğin, Nepal'de iktidarda olan Birleşik Komünist Partisi'nden ayrılan radikal bir grup partiyi Hindistan'a karşı barışçıl politika izlemekle eleştirmiştir. Bu ayrılık sadece iktidar partisine değil aynı zamanda Nepal-Hindistan ilişkilerine özellikle de ekonomik boyutta etki etmiştir. Hindistan'ın Nepal ile olan ilişkilerinde inişli çıkışlı bir süreç yaşanmış olmasına rağmen Sri Lanka ve Bangladeş ile olan ilişkileri son yıllarda gelişim göstermiştir.¹⁸⁷ Hindistan, 1980'lerde Sri Lanka'ya yapmış olduğu askerî müdahalesini Tamil mülteci akını ve büyük dış güçlerin bölgeye müdahalesi riskinden kaynaklanan güvenlik endişelerine dayandırmıştır. Fakat Hindistan'ın barışı koruma adına yapmış olduğu girişim ters etki yaratmış, Tamil grubunu, Tamil Elam Kurtuluş Kaplanları'nı (Liberation Tigers of Tamil Eelam – LTTE) ve Sri Lanka Hükümetini ayırtmıştır.¹⁸⁸ Sri Lanka, klasik güç unsurları açısından Hindistan'ın güvenliğine tehdit olabilme niteliğine sahip değildir. Ancak Soğuk Savaş döneminin etkisi ve Hindistan'ın özellikle sınır bölgelerinde olmak üzere yaşadığı iç sorunlar, Sri Lanka'nın bir güvenlik konusu olarak ele alınmasına katkı sağlamıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte jeopolitik ve güvenlik anlayışında yaşanan değişim Hindistan-Sri Lanka

¹⁸⁶ İşyar, a.g.e., s. 158-159.

¹⁸⁷ Mukherjee, R., (2014). "Continuity and Change in India's Foreign Policy", *Foreign Affairs*, s. 82-83. (DOI: 10.1142/9789814566582_0005).

¹⁸⁸ Mukherjee ve Malone, a.g.m., s. 98.

ilişkilerine de yansımıştır. Hindistan'ın örgütlerle arasına mesafe koyması, Sri Lanka'da iç savaşın sona ermesi ve hükümetin LTTE'ye karşı zafer elde etmesi üzerine Hindistan ile Sri Lanka ilişkilerinde yumuşama hissedilmiştir.¹⁸⁹ Hindistan, Bangladeş ile olan ilişkilerinde ise 2009 yılından sonra gelişmeler olmuş, iki ülke birbirlerine başbakanlar seviyesinde ziyaret düzenlemişlerdir. 2011 yılında iki ülke arasında sınır düzenlemeleri ve ticaret alanlarında rekor seviyede bir gelişme sağlanmıştır.¹⁹⁰

3.3.4. Ortadoğu ve Akdeniz Havzası ile İlişkiler

Hindistan'ın Ortadoğu ve Akdeniz alt bölgesi ülkeleri ile tarihî ve sosyal bağları bulunmaktadır. Hintli tüccarlar için önemli bir ticaret merkezi olan Ortadoğu ve Arap Yarımadası'nda ortaya çıkan tüm tek tanrılı dinler Hindistan'ı da etkilemiştir. Hindistan, 1947 yılında İngiliz sömürgeciliğinden bağımsızlığını kazandıktan sonra Ortadoğu ülkeleri ile emperyalizm karşıtı eylemlerde beraber hareket etmiş, birlikte Bağlantısızlık Hareketi'ne dayalı dış politika izlemişlerdir. Soğuk Savaş sonrası dönemde Hindistan'ın dış politikası radikal değişime uğramış, daha az ideolojik ve daha fazla pragmatik bir politika izlemeye başlamıştır. 1991 yılında gerçekleştirilen ekonomik reformlar meyvelerini vermeye başlamış, yardım alan bir ülke konumundan hızla büyüyen bir ülkeye dönüşmüştür. Hindistan için Ortadoğu'nun önemi bariz olduğu halde, Akdeniz bölgesinin önemi konusu Yeni Delhi için soru işaretleri yaratmıştır. Hindistan, son yirmi yılda enerji kaynaklarına sahip Mısır ve Suriye ile İsrail gibi Akdeniz ülkelerine yönelik olarak ekonomi temelli politikalar izlemektedir. Hindistan, dünyanın dördüncü büyük ekonomisi olmasına rağmen dış politikasına bu ekonomik gücünü henüz yansıtamamıştır. Bu nedenle Akdeniz bölgesindeki ekonomik varlığı da çok büyük değildir. İsrail ve kısmen de Mısır hariç olmak üzere Hindistan'ın Akdeniz'deki ticarî ilişkileri önemsiz seviyededir ve yakın gelecekte de bu seviyede kalma eğilimindedir. XX. yüzyılın büyük kısmında İsrail'e karşı ilgisiz ve hatta muhasım politikalar izleyen Hindistan, 1992 yılında İsrail ile ilişkilerini normalleştirmiştir. Sonrasında iki ülke arasındaki politik ve ekonomik ilişkiler önemli ölçüde ilerleme sağlamış, İsrail Akdeniz bölgesinde Hindistan'ın en önemli ortağı haline gelmiştir. İkili ilişkilerin en çok yoğunlaştığı alan güvenlik ve askerî ilişkiler alanı olmuştur. İsrail, Hindistan'ın Rusya'dan sonraki en büyük silah tedarikçisi haline gelmiştir.

¹⁸⁹ Küçüksoğak, Ö., K., "Hindistan'ın Sri Lanka'daki Tamil Etnik Grubunun Siyasallaşması Sürecine Yönelik Yaklaşımının Bölgesel Güç Rolü Kapsamında İncelenmesi", **Güvenlik Stratejileri**, Yıl: 9 Sayı: 17, s. 170.

¹⁹⁰ Mukherjee, a.g.m., s. 82-83.

Buna karşılık olarak da Hindistan uzay teknolojisi konusundaki tecrübelerini İsrail ile paylaşmaktadır. Bu kapsamda Hindistan 2008 yılında İsrail'e ait bir keşif uydusunu fırlatmıştır. İsrail ile olan ilişkiler gelişirken, Hindistan'ın Akdeniz bölgesindeki diğer ülkeler ile olan ilişkileri duraklamıştır. Cemal Abdül Nasır döneminde Mısır ile önemli ilişkilere sahip olan Hindistan, Hüsnü Mübarek'in ABD merkezli politikası döneminde iki ülke birbirlerinden uzaklaşmışlardır. Buna rağmen Hindistan'ın büyüyen ekonomisi için ihtiyaç duyduğu yeni enerji kaynakları arayışı nedeniyle Mısır ve Suriye ile olan ikili ticaretin hacmi artış göstermektedir. Arap Baharı hareketleri öncesinde Hindistan, Suriye ve Mısır'daki petrol sektörüne küçük de olsa yatırımlar yapmıştır. Suriye'de yönetimde olan Baas Partisi'nin seküler yapısı Hindistan ile Suriye ilişkilerinin gelişmesinde olumlu etken olmuştur.¹⁹¹

3.3.5. Hindistan'ın Stratejik Ortaklıkları

Günümüz dünyasında ülkelerin çoğu çok sayıda stratejik ortaklıklar içinde yer almaktadırlar. Büyük güçlerin güvenlik temeline dayalı stratejik ortaklıklar içerisinde yer almalarının temel nedenleri beş başlık altında toplanmakta olup, her başlık için Hindistan'ın sahip olduğu motivasyonlar ve uygulamaları aşağıda tek tek ele alınmıştır.

Askerî İmkân Kabiliyetlerin Artırılması

Ülkeler ihtiyaç anında kullanmak üzere askerî güçlerini artırmanın yollarını ararlar, bu ihtiyaç anı çoğunlukla topyekûn bir savaş için değil, daha çok kısıtlı çatışmalar için geçerli olmaktadır.¹⁹² Hindistan'ın GSMH'sı 1991 yılında başlattığı liberal ekonomi uygulamaları ile hızlı bir artış göstermiş, o dönemde 274.84 milyar dolar olan GSMH, 2015 yılına gelindiğinde 2.07 trilyon dolara çıkmıştır. Bu sayede Hindistan, askerî harcamalarını artırma imkânı elde etmiştir. 1998 yılında 13.95 milyar dolar olan Hindistan'ın askerî harcamaları, 2015 yılında 42.95 milyar dolara ulaşmıştır. Hindistan 2010-2014 yılları arasında dünya çapında en büyük silah ithalatçısı ülke olmuştur. Soğuk Savaş döneminde silahlarının büyük çoğunluğunu Sovyetler Birliği'nden tedarik eden Hindistan, son dönemlerde bu bağımlılığı azaltmak için diğer ülkelerden de ithalat

¹⁹¹ Kumaraswamy, P., R., "India: Overcoming the Distant Dilemma", **The Mediterranean Region in a Multipolar World Evolving Relations with Russia, China, India, and Brazil**, Mediterranean Paper Series, February 2013, s. 21-23.

¹⁹² Basrur, a.g.m., s. 15.

yapmaya başlamıştır. Ancak RF, 2010-2014 yılları arasında %69.8 ile Hindistan'ın silah alımı yaptığı ülkeler arasında ilk sırada yer almıştır. Hindistan silahlı kuvvetlerinin kullanımında bulunan küçük silahlardan tanklara, savaş gemilerine ve uçaklara kadar askerî malzemenin büyük çoğunluğu Rus üretimidir. Bu dönemde RF'yi ABD ve Fransa takip etmiştir. RF, birinciliği kaybetmemek adına, Hindistan ile Aralık 2015'de ortak askerî helikopter, savaş uçağı ve nakliye uçağı üretimi konusunda anlaşmalar imzalamıştır. Hindistan, ayrıca ABD ile ortak uçak gemisi üretimi gibi birçok gelişmiş teknoloji alanında işbirliği adımları atmaktadır. Japonya ile de amfibi uçak ve dizel-elektrikli deniz altıları tedariki için görüşmeler yapmaktadır. Görüldüğü üzere Hindistan'ın silah ithalatı pastasının büyüklüğü ve kaynak çeşitliliği, Hindistan'ın bu konuda teknoloji transferi anlaşmaları yapabilmesine olanak sağlamaktadır.¹⁹³

Yakın Güvenlik İlişkileri

Ülkeler, muhasımları üzerinde psikolojik baskı oluşturma adına ortaklıklar kurmaktadır.¹⁹⁴ Hindistan da büyük stratejik ortakları ile ve hatta ÇHC ile de yakın güvenlik ilişkileri kurmuştur. Bu kapsamda ABD, RF ve Japonya ile çift taraflı güvenlik işbirliği anlaşmaları imzalamış, güvenlik diyalogları oluşturmuş, müşterek askerî tatbikatlara iştirak etmiştir. Hindistan, kendisine rakip olan ÇHC'nin yükselişine karşılık olarak ABD ve Japonya ile yakınlaşmaktadır. Bu kapsamda Hindistan, ABD ve Japonya arasında Ekim 2015'de üçlü Malabar Deniz Tatbikatı gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, Ağustos 2016'da Hindistan ve ABD arasında karşılıklı lojistik destek sağlanması konusunda imzalanan mutabakat muhtırası ile her iki ülke birbirlerinin savaş gemilerine ve askerî uçaklarına konaklama ve yakıt ikmali desteği vermeyi kabul etmişlerdir. Hindistan'ın RF ile olan ilişkileri zayıflıyor gibi gözükmektedir. Ancak RF ile geçmişten gelen istikrarlı bir ilişkiye sahip olan Hindistan, RF'ye yapılması öngörülen yaptırımları desteklememe konusunda ve RF'nin Kırım'ı ilhakını açıktan eleştirmeme hususlarında oldukça dikkatli davranmaktadır. Ayrıca Hindistan, RF'den büyük miktarda silah ithalatını sürdürmektedir. Hindistan bir dizi uluslararası örgütlere üye olarak büyük güçler ile irtibatını güçlendirmektedir. Bu kapsamda; ABD, Japonya ve RF ile ASEAN Savunma Bakanları

¹⁹³ Basrur, a.g.m., s. 16-17.

¹⁹⁴ Basrur, a.g.m., s. 15.

Toplantısı'nda, RF ve ÇHC ile Şangay İşbirliği Örgütü'nde, Brezilya, RF, ÇHC ve Güney Afrika Cumhuriyeti ile BRICS'de işbirliği içerisinde bulunmaktadır.¹⁹⁵

Politik Destek Elde Edilmesi

Ülkelerin liderleri farklı nedenlerden dolayı destek aramaktadırlar. Bunlar arasında; politik anlaşmazlıklar yaşadıkları muhasımlarına karşı avantaj kazanmak, uluslararası örgütlere katılım sağlamak, kendilerine uygulanması muhtemel yaptırımlara karşı uluslararası baskıyı azaltmak bulunmaktadır. Stratejik ortaklıkların münhasır limitlerine rağmen bu ortaklıklardan politik destek anlamında daha fazla şey elde edilmektedir. Soğuk Savaş döneminde Rusya, Hindistan'a sürekli politik destekte bulunmuş, Keşmir Sorunu ve ÇHC tehdidine karşı ona silah ve ağır sanayi alanlarına arka çıkmıştır. Bu nedenle Hindistan tarafından 1998 yılında gerçekleştirilen nükleer denemeler sonrasında ABD, Japonya ve diğer ülkeler tarafından kendisine uygulanan yaptırımlar döneminde de Rusya, Hindistan'a desteğini esirgememiştir. Bu nedenlerden dolayı Hindistan'ın gözünde RF, Hindistan'ın güç zamanlarında onun yanında yer almış değerli bir ortak konumunu sürdürmektedir. Ancak daha sonra yaşanan gelişmeler kapsamında ABD, Hindistan'ın nükleer faaliyetlerde yer almasına yardım eden öncü ülke olmuştur. Japonya, Hindistan'ın BMGK'nin geçici üyesi seçilmesine ABD ve RF ile birlikte destek vermiştir.¹⁹⁶

Bağımlılığın Önlenmesi

Silah ithalatı için kaynak çeşitliliğinin artırılması Hindistan'ın stratejik bağımsızlık anlayışının bir sonucu olarak karşımız çıkmaktadır. Bir diğer sonuç da askerî işbirliği alanında görülmektedir. ABD ile hızlı bir şekilde gelişen savunma işbirliğine rağmen Hindistan ABD ile askerî işbirliğini güçlendirecek kurucu anlaşmalar imzalamaktan uzak durmaktadır. Hindistan hükümeti, bu kapsamda İletişim ve Bilgi Güvenliği Anlaşması ile konumsal istihbarat konusunda Temel Paylaşım ve İşbirliği Anlaşması'nı onaylamadan bekletmektedir. Bu çekingenliğin altında ABD'nin Hindistan'a karşı bir avantaj kazanabileceği endişesi yatmaktadır. Hintli politikacılarda Hindistan'ın ABD'ye bağımlılığının bazı kritik politikalar üzerinde istenmeyen olumsuz etkiler yaratabileceği düşüncesi hâkimdir. Buna örnek olarak da Hindistan-İran ilişkileri verilmektedir. ABD'nin

¹⁹⁵ Basrur, a.g.m., s. 17-18.

¹⁹⁶ Basrur, a.g.m., s. 15-18.

baskısı nedeniyle Hindistan, İran'dan alacağı petrol ve doğalgazı kısıtlamak durumunda kalmıştır. ABD'nin dominant etkisinin Hindistan üzerinde yarattığı endişeler nedeniyle Hindistan sürekli olarak çok kutuplu bir küresel düzenin gerekliliğinden bahsetmektedir. Bu maksatla Hindistan, RF ile olan ilişkilerini muhafaza etmekte, Fransa ile de ilişkilerini geliştirmeye çabalamaktadır.¹⁹⁷

Tarafsızlığın Sağlanması

Müttefikliklerin aksine ortaklıklar müşterek veya toplu savunmayı gerekli kılmamakta, bu nedenle bir başkasının çatışmasına sürüklenme riskini ortadan kaldırmaktadır. Hindistan da ortaklarının güvenlik anlaşmazlıklarına sürüklenmemek için dikkatli davranmaktadır. Örneğin Tayvan konusunda diplomatik olarak ABD'ye mesafeli durmakta, ÇHC karşıtı bir pozisyon almamaktadır. Hindistan, Kuzey Kore konusunda da ABD ile bu ülke arasındaki gerilimlere alet olmamaktadır. Japonya ve ABD ile birlikte Doğu ve Güney Çin Denizleri'nde müşterek deniz tatbikatları gerçekleştirmesine rağmen Hindistan bu bölgelerdeki anlaşmazlık konularında taraf olmamaktadır. Benzer şekilde RF ile Japonya arasındaki toprak anlaşmazlıklarında Hindistan tarafsızlığını korumaktadır. Hindistan ve stratejik ortaklarının birbirlerini askerî veya politik olarak destekleme zorunluluğu bulunmamaktadır. Hindistan ortaklıklarında bu hususa önem göstermektedir.¹⁹⁸

3.4. Hindistan'ın Ekonomi Politikaları

Ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi bir ülkenin kendisine potansiyel olarak rakip veya hasım olan diğer ülkeler ile işbirliğinin geliştirilmesi için bir fırsat oluşturabilmektedir. Bu fikre sahip olan bazı Hintliler, büyük güçler ile ekonomik ilişkiler oluşturulması sayesinde Hindistan'ın kapasitesini artırarak uluslararası alanda daha büyük bir strateji geliştirebileceğine, bu sayede içerde yaşanan güvenlik sorunlarına daha çok odaklanabileceğine inanmaktadırlar. Dış politika perspektifinden bakıldığında ekonomik gelişmişlik, Hindistan'ın büyük güç statüsüne erişmesi için gerekli anahtar olarak görülmektedir. Bu noktadan hareketle, ticaret ve ikili ekonomik işbirliği Hindistan'ın dünya ile olan ilişkilerinin temel taşı haline gelmiştir. Bu kapsamda Hindistan günümüzde

¹⁹⁷ Basrur, a.g.m., s. 19.

¹⁹⁸ Basrur, a.g.m., s. 15-20.

Orta Asya’da ve Ortadoğu’da olduğu gibi Afrika’da ekonomik gelişmenin sağlanması ve yaygınlaştırılması için önemli girişimlerde bulunmaktadır. Ekonomik diplomasi, Hindistan’a küresel fırsatlardan faydalanarak kendi halkı için yoksulluğu ve hoşnutsuzluğu azaltma imkânı sağlamaktadır. Hindistan, ekonomik performansı sayesinde başarılı bir uluslararası aktör olma yolunda önemli bir güç haline gelmiştir.¹⁹⁹

Hindistan ekonomisi geliştikçe Hindistan’ın diplomasisi de değişim göstermiş, bu değişim Hindistan’ın dış ilişkilerinde pragmatizme yönelmesine katkı sağlamıştır. 1949 yılında sadece 2.3 milyar dolar değerindeki ticaret hacmine sahip olan Hindistan, özellikle 1990’dan sonra göstermiş olduğu ekonomik gelişim ile dünya pazarlarına entegre olmuştur. Hindistan, uluslararası ortamda yatırımlarını ve ticarî bağlantılarını geliştirmek için ikili ve çok taraflı ilişkilerde istikrarlı olmayı amaçlamıştır. Hindistan yapmış olduğu dönüşüm ile kendi özel sektörünün dünya ekonomisinde söz sahibi olmasını sağlayacak bir dış politika izlemeye başlamıştır. Ekonomik hedeflerin eklenmesi ile birlikte Hindistan’ın diplomasisi çeşitlenmiş, artan ekonomik gücü sayesinde Dünya Ticaret Örgütü, G-20 gibi uluslararası ortamlarda daha etkili olmaya başlamıştır. Hindistan, Soğuk Savaş dönemindeki ideolojik pozisyonundan farklı olarak günümüzde ABD, ÇHC, Japonya, İran, İsrail gibi ülkeler ile ekonomik ilişkilerde bulunmaktadır.²⁰⁰

Hindistan, 1947’de bağımsızlığını kazanmasının ardından günümüze kadar Güney-Güney İşbirliği (South South Cooperation - SSC) politikası izlemiş ve kendi kıt kaynaklarına rağmen kalkınmakta olan ülkelere yardımda bulunmuştur. Günümüzde OECD ülkelerinin sahip olduğu %3’lük büyüme oranına 1950’lerde ulaşan Hindistan, azgelişmiş olan ülkelere kalkınma desteği sağlayan önemli bir aktör haline gelmiştir. Hindistan ayrıca IBSA (Hindistan, Brezilya, Güney Afrika), RIC (Rusya, Hindistan, ÇHC) ve BRIC gibi Güney-Güney İşbirliğinin değişik forumlarında aktif bir katılımcı olarak rol almaktadır. Hindistan bu sayede küresel bir güç olarak tanınmayı amaçlamaktadır. Ancak Brezilya ve ÇHC gibi Hindistan da “bağış yapan ülke” olarak anılmak istememekte, kendisini daha çok “kalkınma ortağı” olarak göstermeyi tercih etmektedir.²⁰¹

¹⁹⁹ Mukherjee ve Malone, a.g.m., s. 103-104.

²⁰⁰ Mukherjee, a.g.m., s. 88-89.

²⁰¹ Chaturvedi, a.g.m., s. 557-558.

3.4.1. Hint Tipi Sosyalizm ve Devletçilik

Hindistan, Soğuk Savaş döneminde ve sonrasında siyasal açıdan bölgesel bir güç haline gelmiş, iki kutuplu yapı karşısında Hindistan üçüncü bir yol olarak Bağlantısızlık Hareketi'nin öncülüğünü yapmıştır. Siyasî alandaki bu başarıya rağmen, bahse konu dönemde ekonomik olarak aynı başarıyı gösterememiştir. Hindistan ekonomisinde 1947 yılında başlayıp 1991 yılına kadar geçen süre içerisinde merkezî planlama hâkim olmuştur. Ekonomide uyguladığı politikalar daha çok “Hint tipi sosyalizm” olarak da adlandırılan devletçi uygulamalardan oluşmuştur. Tarımsal kalkınma için baraj inşaatları ve sulama yatırımları, ağır sanayiye geçiş için demir-çelik fabrikaları kurulmuş olmasına rağmen bu dönemde ancak %1 gibi çok düşük bir büyüme hızı yakalanabilmiştir. 1962 yılında ÇHC, 1965 ve 1971 yıllarında Pakistan ile yaptığı savaşlarda büyük kayıplara uğrayan Hindistan, 1960-70’li yıllarda içe dönük ithal ikamesine dayalı sanayileşme modeli, dış ticarete ise sıkı denetimlere dayalı üretim ve yatırım politikaları uygulamıştır. Bu durum kendi kendine yeterli olmaya çalışan ülkede yüksek maliyetli üretim yapan ve rekabete açık olmayan bir sanayi yapısının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu dönemde yaşanan gerek küresel ölçekli, gerekse ulusal ölçekli ekonomik krizler Hindistan’ın ekonomi politikalarını olumsuz yönde etkilemiştir.²⁰² Hindistan’da uygulanan sosyalist felsefeye dayanan kamu sektörü kâr elde edememiştir. Ülkede hâkim olan yaygın yoksulluk, sermaye birikimi yapabilen bir orta sınıfın oluşmasına engel olmuştur. Bu dönemde nüfusun ancak %1’den daha az bir kısmı gelir vergisi ödeyebilmiştir. Kamuda uygulanan bürokrasi nedeniyle yabancı yatırımların gelmesi de olumsuz yönde etkilenmiştir.²⁰³ 1980’li yılların başında Hindistan, ekonomide ağırlıklı olarak kamu sektörünün rol oynadığı, özel sektörün ancak küçük ölçekli faaliyet göstermesine müsaade edilen, yüksek gümrük vergileri, ihracat-ithalat kotaları ve lisansları ile iç pazarın korunduğu dış dünyaya kapalı bir ülke durumundadır. Bu ekonomik yapının yol açmış olduğu yaklaşık 10 yılda bir yaşanan ekonomik krizler, yüksek kamu açıkları, yüksek enflasyon ve düşük büyüme hızı gibi hususlar, Hindistan ekonomisinin temel özellikleri haline gelmiştir.²⁰⁴

²⁰² Özsoylu ve Algan, a.g.e., s. 123-125.

²⁰³ Goldstein ve Pevehouse, a.g.e., s. 589.

²⁰⁴ Özsoylu ve Algan, a.g.e., s. 128-131.

3.4.2. Liberalizm ve Dışa Açılma

Hindistan, ekonomik sorunlarının üstesinden gelebilmek için ekonomide bir reform süreci başlatmıştır. Sanayi sektöründe ve dış ticarete yapılan düzenlemeler ile ihracat ve ithalattaki sıkı denetimler esnetilmiş, özel sektörün lisans kısıtlamalarının bir kısmı kaldırılmıştır. Atılan liberal adımlar sayesinde ithal malların maliyetinin düşmesi ile birlikte üretim maliyetlerinde önemli düşüş sağlanmıştır. İthalat, ihracat, döviz kuru, vergiler ve yatırımlar kapsamında yapılan düzenlemeler olumlu sonuçlar vermiş, ekonomik büyüme beklenenin üstünde çıkmıştır. Bu yeni strateji GSMH’de, dış ticarete ve verimlilikte artış sağlarken, bütçe ve cari işlemler dengesinde büyük açıklar ortaya çıkmasına neden olmuştur. Hindistan’ın borç yükü 1980-1990 arasında %48,6’dan %64,4’e çıkmıştır.²⁰⁵ Büyük bütçe açıklarına ilave olarak Körfez Krizi ve buna bağlı olarak petrol fiyatlarının artması ile önemli ticaret ortağı olan Sovyetler Birliği’nin dağılması nedenlerinden dolayı Hindistan, 1991 yılında büyük bir malî kriz yaşamış, dış borçlarını ödeyemez duruma gelmiştir. İçinde bulunduğu ekonomik krizden çıkabilmek için IMF ve Dünya Bankası’ndan borç alan Hindistan, kriz nedeniyle bürokrasinin azaltılması ve zarar eden kamu teşebbüslerinin satılması gibi radikal ekonomik değişiklikler yapmak ve sanayileşme politikasını güncellemek durumunda kalmıştır.²⁰⁶

Açıklanan yeni ekonomi programı; tarifelerin düşürülmesi, Özel Ekonomik Bölgeler (ÖEB) oluşturarak yabancı sermayenin ülkeye rahatça girmesinin önünün açılması, özel sektörün faaliyet göstermesine izin verilmesi, ithal ikameci sanayileşme ve kendi kendine yeterlilik politikalarının terk edilerek dünya ekonomisi ile bütünleşmesi ana başlıklarından oluşmuştur. Ekonomik liberalleşmenin en fazla yaşandığı sanayi sektörü devlet tekeline çıkarılarak özel sektörün ve yabancı yatırımcıların önü açılmış, bu kapsamda demiryolları ve nükleer çalışmalar haricinde kalan ağır sanayi, haberleşme, madencilik, elektrik ve uçak sanayi gibi sektörlerde faaliyet göstermelerine müsaade edilmiştir. Hindistan, artan bütçe açıklarını kapatabilmek için IMF’den destek almıştır. Otomotiv sanayiinde elde edilen başarı ile küresel pazarda kendine pay bulabilmeyi başarmıştır. Ülke, özellikle bilişim teknolojileri alanında yapmış olduğu girişimler ve yetiştirmiş olduğu nitelikli beşerî sermaye ile yazılım ve hizmet sektörlerinde dünya çapında önemli bir pozisyona ulaşmıştır. Hindistan uyguladığı liberalleşme stratejisi ile yüksek büyüme hızını elde ettiği

²⁰⁵ Özsoylu ve Algan, a.g.e., s. 128-131.

²⁰⁶ Goldstein ve Pevehouse, a.g.e., s. 589-590.

dönemde diğer Asya ülkelerinin uygulamakta olduğu emek yoğun ve ucuz mal üretimine dayalı sanayileşmenin aksine ileri teknoloji gerektiren üretime yönelmiştir.²⁰⁷

Bağımsızlığını kazandıktan sonra izlemiş olduğu devletçi sanayi politikaları nedeniyle %1'i bulamayan büyüme hızı ile yoksullaşan Hindistan, 1980'li yıllarda atmış olduğu adımlarla büyüme hızını artırmıştır. 1990'lı yıllarda %6'yı yakalayan ülke, 2000'den sonra ise %7,5 düzeyine ulaşmıştır. Bu büyüme hızının 2020'ye kadar devam etmesi öngörülmektedir.²⁰⁸ Son 15 yıllık süre dikkate alındığında Hindistan, ÇHC'den sonra en hızlı ve istikrarlı büyüme gösteren BRICS ülkesi olmuştur.²⁰⁹ Gelişmekte olan ülkelerin süreçleri incelendiğinde çarpıcı sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Örneğin, gelişmiş olan ülkelerin tavsiye ettikleri iyi politikaların aslında gelişmekte olan ülkeler için gerçekten de iyi olmadığı, tavsiye edilmeyen ve uzak durulması söylenen kötü politikaların ise gelişmekte olan ülkeler için daha faydalı olduğu görülmektedir. Bir paradoks olan bu durumun açıklaması ise oldukça basittir. Buna göre gelişmiş ülkeler, sözde iyi politika tavsiyesinde bulunarak aslında gelişmekte olan ülkelerin kendilerine yaklaşımlarını engellemeye çalışmaktadırlar. Oysa ki gelişmiş ülkeler kendi gelişme süreçlerinde şu anda gelişmekte olan ülkelere önerdikleri politikaları değil, önermedikleri kötü politikaları izleyerek zirveye ulaşmışlardır. Örneğin İngiltere ve ABD serbest pazar ekonomisinin aksine bebek endüstrilerini koruyucu ve destekleyici politikalar izlemişler, tarife korumacılığını en etkin şekilde kullanan ülkeler olmuşlardır.²¹⁰ Gelişmekte olan ülkelere dayatılan sermaye hesabının serbestleştirilmesi de Hindistan ve ÇHC gibi ülkelerin kalkınma deneyimleri ile örtüşmemektedir. Hatta bu ülkelerin kalkınma süreçlerinden elde edilen sonuçlar göstermektedir ki, akıntıya karşı hareket eden ülkeler daha başarılı olmuşlardır. Devletin devre dışı kaldığı liberal politikaların izlenmesi yerine ÇHC ve Hindistan örneklerinde görüldüğü üzere devletin düzenleyici bir rol ile müdahalede bulunabilmesi gerekmektedir. Bu açıdan yaklaşıldığında dış rekabet gücünün artırılması noktasında Hindistan ve ÇHC dışa açık modeller olmalarına rağmen serbest piyasa modeli değillerdir.²¹¹

²⁰⁷ Özsoylu ve Algan, a.g.e., s. 134-135.

²⁰⁸ Özsoylu ve Algan, a.g.e., s. 116-119.

²⁰⁹ Özsoylu ve Algan, a.g.e., s. 9-10.

²¹⁰ Chang, a.g.m., s. 90-114.

²¹¹ Öniş, Z., Şenses, F., "Küresel Dinamikler, Ülkeçi Koalisyonlar ve Reaktif Devlet: Türkiye'nin Savaş Sonrası Kalkınmasında Önemli Politika Dönüşümleri", *Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma Seçme Yazılar* (Üçüncü Baskı-2016) (editör: F. Şenses). İstanbul: İletişim Yayınları, s. 726-734.

3.4.3. Kalkınma İşbirliği Politikası

Hindistan'ın kalkınma işbirliği politikasının temel prensibini Hindistan'ın dış politikasına da yön veren Nehru'nun idealizmi oluşturmaktadır. Buna göre uluslararası toplumu oluşturan tüm ülkeler için ekonomik kalkınma bir zorunluluktur. Tüm ülkelerin katkıda bulunacağı ve bir parçası olacağı bu yeni ekonomik düzende tüm milletler korkmadan veya umutsuzluğa düşmeden yaşayabilecektir. Hindistan, kendi tecrübelerinden hareketle yeni bağımsızlığını kazanmış ülkelere ve onların halklarına sosyal ve ekonomik kalkınmalarını sağlayabilmeleri için yardımda bulunmaktadır. Bu nedenle Hindistan insan gücü eğitim programları başlatmıştır. Söz konusu programların temelinde Hindistan Teknoloji Enstitüsü'nden (Indian Institute of Technology-IIT) mühendislerin bağımsızlıktan sonra Hindistan'ın yeniden inşa edilmesine sağladıkları teknik desteğin faydaları yatmaktadır. Hindistan yeteneklerin geliştirilmesinde katılmış olduğu Afrika Programı İçin Özel İngiliz Toplulukları Yardımı (Special Commonwealth Assistance for Africa Programme- SCAAP), ABD Üçüncü Ülke Programı ve BM Teknik Yardım Programı gibi çok taraflı programlardan elde etmiş olduğu tecrübelerden de yararlanmıştır. Yetenek geliştirme programları ile ilgilenmek üzere Hindistan Dışişleri Bakanlığı bünyesinde 1961 yılında Ekonomik ve İşbirliği Dairesi kurulmuştur. Söz konusu programların artması üzerine Hindistan Teknik ve Ekonomik İşbirliği (Indian Technical and Economic Cooperation-ITEC) örgütü kurulmuştur.²¹²

Hindistan'ın uzun süredir izlediği kalkınma işbirliği politikası 2000'li yılların başında önemli değişimler geçirmiştir. Ekonomik gelişme sayesinde Hindistan, hem yardım alan hem de geliştirmekte olan ülkelere yardım eden bir ülke haline gelmiştir. Hindistan, sadece büyük ülkelere yardım almayı kabul etmiş, 25 milyon dolardan aşağı gelen yardımları kabul etmeyerek kendisine bağış yapan küçük ülkeleri devre dışı bırakmıştır. Bu politika değişikliğinde 1998 Pokharan nükleer testlerinden sonra artan milliyetçilik duyguları etkili olmuştur. Ayrıca, yüksek ekonomik kalkınma, dış ticaretin ve doğrudan yabancı yatırımların artması sayesinde elde edilen önemli ölçüde yabancı döviz birikimi söz konusu politika değişikliğini desteklemiştir. 1991 yılında döviz rezervi sadece 5,8 milyar dolar olan Hindistan'ın döviz rezervi 2009-2010 yılında 285 milyar dolara ulaşmıştır. Dünya Ticaret Örgütü ve Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü gibi uluslararası kuruluşlarda söz sahibi olabilmek için Brezilya ve Güney Afrika ile birlikte geliştirmekte

²¹² Chaturvedi, a.g.m., s. 558-559.

olan ülkeler grubunu pekiştirme kabiliyeti de Hindistan'ın daha büyük bir küresel güç olma arzusunu harekete geçirmiştir. Güneyli diğer liderlerle birlikte çok taraflı forumlarda gösterilen bu duruş, Vaşington Mutabakatı'na karşı Güney-Güney İşbirliği fikrinin güçlenmesini sağlamıştır.²¹³

Hindistan'ın kalkınma işbirliği programında Nepal hep seçkin bir yere sahip olmuştur. Nepal, 1954 yılında Hindistan Yardım Misyonu'nun (Indian Aid Mission-IAM) kurulduğu ilk ülke olmuştur. IAM, Hindistan tarafından finanse edilen çeşitli projelerin uygulanmasını koordine etmek ve takip etmekle görevlendirilmiştir. Hindistan hükümeti, benzer projeleri gerçekleştirmek için diğer ülkelere de yönelmiştir. Örneğin Afganistan'da kalkınma işbirliği ve ticaret kapsamında 1970 yılında bakanlık seviyesinde bir müşterek komisyon oluşturulmuştur. Benzer müşterek komisyonlar Sri Lanka, İran ve Çekoslovakya ile de kurulmuştur. Müşterek komisyon kurulmasının temelinde yatan fikir, Hindistan ile söz konusu ülkeler arasındaki ekonomik işbirliğinin genişletilmesi ve derinleştirilmesi kapsamında ülkelerin milli kaynaklarının her iki tarafın da menfaatine olacak şekilde keşfedilmesi ve işletilmesi olmuştur. Hindistan, devam eden işbirliği ve eğitim programlarını 1964 yılında Hindistan Teknik ve Ekonomik İşbirliği Programı olarak birleştirmiştir. Söz konusu program kapsamında Hindistan geçmişte elde ettiği kalkınma deneyim ve uzmanlarını paylaşarak sanayi projelerinde ortak ülkeler ile işbirliği yapmaktadır. Hindistan'ın kalkınma işbirliği üç ana faaliyet üzerine odaklanmaktadır. Bunlar; teknik yardım, ekonomik işbirliğinin geliştirilmesi ile yardım ve ticarete ilişkin konularda analiz ve danışmanlık fonksiyonlarıdır. Gelişmekte olan ekonomiler yeniden yapılanma aşamasından geçmeleri nedeniyle tekno-ekonomik araştırmalar yürütebilmek için Hindistan'ın Ulusal Sanayi Kalkınma İşbirliği Örgütü'nün desteğine ihtiyaç duymuşlardır. 1970'li yıllarda bu tür araştırmalar Afganistan, Yemen, İran ve Moritus için yapılmıştır. ITEC programları Gana, Nijerya, Tanzanya ve Uganda gibi ülkelere destek sağlamışlardır. 1994 yılında Hindistan tarafından Özel Gönüllüler Programı adı altında başlatılan inisiyatif ile Asya ve Afrika ülkelerinin kalkınma programlarına yardım sağlanmıştır. Sonraki yıllarda bu programın ne olduğu hakkında bilgi bulunmamaktadır. Hindistan'ın kalkınma işbirliği politikası 2003 yılında yenilenerek tekrardan başlamıştır. Yeni politikaya göre Hindistan, ilk olarak dış yardımlara olan bağımlılığını gözden geçirmeyi, ikinci olarak diğer kalkınmakta olan ülkelerin çabalarına desteği artırmayı, üçüncü olarak da diğerlerine yapılan uluslararası yardımın kredi bacağına incelemeyi

²¹³ Chaturvedi, a.g.m., s. 559-560.

amaçlamıştır. Söz konusu yeni politika kapsamında Hindistan yardım uygulamalarını güncellemiş, bu sayede Hindistan'ın dışa yönelik yardım programının yükselmesinde önemli bir dönüm noktası gerçekleştirilmiştir. Bu maksatla Hindistan Kalkınma İnisiyatifi adı altında özel bir kurum oluşturulmuştur. Sadece tekno-ekonomik ve entelektüel işbirliğinin artırılması değil, Hindistan'ın denizaşırı piyasalara girmesi ve güçlenmesi işlemleri de söz konusu kurumun görevleri arasında yer almıştır. Hindistan'ın kalkınma işbirliği politikasında 2003 yılında başlatmış olduğu değişim kapsamında 2007 yılında Hindistan Uluslararası Kalkınma İşbirliği Ajansı (India International Development Cooperation Agency - IIDCA) kurulmuştur. Söz konusu ajansın amacı Hindistan'ın kalkınma yardımlarının tek merkezden idaresinin sağlanması olmuştur. Bu ajansın görevi yüksek borç yükü olan ülkelerin belirlenerek bu ülkelere borç ve kredi sağlanması, Hindistan'a olan borçlarının bir kısmının silinmesi işlemleri yerine getirmek olmuştur.²¹⁴

Yukarıda bahsedilen yardım politikası ve teşkilat değişiklikleri Hindistan'ın kalkınma işbirliği programının genişlemesi için gerçekleştirilmiştir. Hindistan'ın yardımları geleneksel olarak Güney Asya bölgesine odaklanmıştır, ancak son yıllarda diğer bölgelere ve ülkelere de yönelmeye başlamıştır. Bu kapsamda Hindistan kalkınma işbirliğini Afrika ve Latin Amerika'daki çeşitli ülkelere doğru genişletmiştir. Söz konusu genişleme sadece coğrafi olarak değil, ayrıca yardım miktarı ile kalkınma yardımı faaliyetlerinin çeşitliliğinde de genişleme yaşanmıştır. Hindistan söz konusu yardımların etkili ortaklıklar yoluyla gerçekleştirilmesi üzerine çaba harcamaktadır. Afrika ülkeleri için önemli olan ürünler arasında pamuk, kakao, şeker kamışı, demir ve alüminyum cevherleri yer almaktadır. Dolayısıyla bu tür yardımlarda bulunmak doğrudan para yardımında bulunmaktan daha etkili olmaktadır. Hindistan, Bangladeş için de benzer bir uygulamada bulunmuş, Bangladeş'in özellikle tekstil ürünlerinin Hindistan'ın büyük pazarına girişine müsaade etmiştir.²¹⁵

3.4.4. Hindistan-ÇHC Rekabeti

Ülkelerin sınırlarını aşarak uluslararası ilişkiler kurmayı öngören ve dünyayı küçülten küreselleşme, politika belirleyici olarak ulus devletlere değil pazarlara önem vermektedir. Bu kapsamda geleneksel güçler olan ABD, AB ve Japonya gibi ülkelerden

²¹⁴ Chaturvedi, a.g.m., s. 560-564.

²¹⁵ Chaturvedi, a.g.m., s. 564-566.

BRICS ülkelerine doğru düzenli bir güç kayması ortaya çıkmaktadır. Söz konusu BRICS ülkeleri, dünya nüfusunun %45'ine, dünya ticaretinin %30'una ve dünya yatırımlarının %25'ine sahiptir. Bu oranlara sahip olmaları sayesinde küresel ticareti, finansı ve kalkınmayı yeniden şekillendirmeyi amaçlamaktadırlar. BRICS ülkelerinden ÇHC ve Hindistan dünyanın geleceği ile ilgili konularda etki sahibi olan kilit ülkelerdir. Bu iki ülke geçmişlerinde sahip oldukları tarihi başarılarına tekrar ulaşmak istemektedirler. XVIII. ve XIX. yüzyıllarda tüm dünyaya ait GSMH'nın %44'üne sahip olan ÇHC ve Hindistan, XX. yüzyılda bu paylarını kaybetmişlerdir. 1913'te %16,4'e, 1950'de ise %8,7'ye kadar düşen pay, 1985-95 yılları arasında tekrar yükselişe geçerek %12,59'a, 1995-2003 yılları arasında ise artışını sürdürerek %16,88'e ulaşmıştır. Bu iki ülkenin 2025-2030 yıllarına kadar dünya GSMH'nın %40'ını kontrol edecek seviyeye ulaşacakları öngörülmektedir. 2035 yılında Hindistan'ın dünyanın en büyük üçüncü ekonomisi olması beklenmektedir. Kaçınılmaz olarak diğer birçok ülkenin geleceği de ÇHC ve Hindistan'ın yükselmesine doğrudan bağlıdır.²¹⁶

ÇHC ve Hindistan etkilerini artırmak amacıyla Asya ve ötesindeki ülkelerle ve örgütlerle yaptıkları ittifaklarla stratejik bağlar oluşturmaktadırlar. ÇHC ile Hindistan arasındaki eski (1990 öncesi) ve yeni (1990 sonrası) gerginliklerin giderilmesi, barış ve kalkınma için gerekli kritik bir hedeftir. 1990 sonrasında Hindistan'daki liberalizme geçiş iki ülke arasında kronolojik olarak ayırma neden olmuştur. Eski gerilimler ÇHC-Hindistan arasındaki askerî ve toprak anlaşmazlıklarından kaynaklanan rekabet ve şüpheyeye dayanmaktadır. İki ülke arasındaki yeni gerilimler ise dünya pazarlarındaki rekabetlerinden kaynaklanmaktadır. ÇHC ile Hindistan arasındaki askerî ve savunma harcamalarındaki rekabet, Asya'daki gerilimi ve güvensizliği artıracak, bu durum dünyanın geri kalanında olumsuz etkiler oluşturmaktadır. Diğer taraftan iki ülke arasındaki diyalog, ticaret ve yatırım yoluyla uzun vadede bağların güçlenmesini amaçlamaktadır. Bu sayede tarihî güvenlik endişelerinin üstesinden gelinebileceği düşünülmektedir. İki ülke arasındaki bu umutlar çeşitli toplantılarda da dile getirilmiştir. Örneğin Nisan 2011'de iki ülke arasında yapılan toplantıda 100 milyar dolarlık bir ticaret hedefinde uzlaşa sağlanmış, ÇHC kendi lehine olan ticaret fazlalığını azaltmayı taahhüt etmiştir. Benzer hedefler Mayıs 2013'de ÇHC Devlet Başkanı ve Hindistan Başbakanı arasında yapılan toplantıda da tekrarlanmıştır. 1990'ların başından beri hammadde ve yeni pazarlara erişim için her iki

²¹⁶ Roy, S., (2014). "China and India, "Rising Powers" and African development: Challenges and opportunities". *The Nordic Africa Institute*, Uppsala-İsveç, s. 6-7.

Asyalı gücün Afrika ile ticarete olan ilgisi artmaktadır. Bu durum, Soğuk Savaş dönemi politikası ve ideolojisinin savaş sonrası ekonomik kalkınma politikasına dönüşmesi ile desteklenmektedir. Her iki ülke de uluslararası ve Güney-Güney örgütleri sayesinde uluslararası ilişkilerde etkinliklerini arttırmayı amaçlamaktadırlar. Artan ekonomik nüfuzları ve politik etkinlikleri ile uyumlu olarak dünya güç dengesinde de yükseldikleri görülmektedir.²¹⁷

ÇHC ve Hindistan'ın Afrika politikaları benzerlikler olduğu kadar farklılıklar da göstermektedir. İki ülke açıktan ve gizliden rekabet içerisinde olsalar da ÇHC, Hindistan'dan daha ileridedir. Hindistan, Afrika'ya gerektiğinde devlet olarak desteklediği özel sektörü ile girmektedir. ÇHC ise geçmişten beri devlet eliyle girdiği Afrika'da özel sektöre doğru bir dönüşüm içerisindedir. ÇHC, Afrika'ya yönelik ekonomi uygulamalarını siyasî uygulamaları ile desteklemekte veya azaltmaktadır. Buna karşılık Hindistan daha ılımlı politikalar izlemektedir. Her iki ülke de Afrika ülkelerinde barışı destekleme harekâtlarında destekleyici görev almışlardır.²¹⁸

ÇHC ile Hindistan arasındaki rekabet ÇHC'nin sınır komşusu Myanmar'ın kaynakları üzerinde de yaşanmaktadır. Myanmar'ın yaklaşık 600 milyon varil petrol ve 2,5 trilyon metreküp doğalgaz kaynağına sahip olduğu tahmin edilmektedir. ÇHC, Myanmar ile petrol ve doğalgaz hattı inşası konusunda Eylül 2010'da anlaşma imzalamıştır. İki ülke arasındaki bir diğer rekabet alanı İran-Pakistan-Hindistan (Iran-Pakistan-India / IPI) doğalgaz hattı projesi oluşturmaktadır. Söz konusu hattın güzergâhı Harita 3.1.'de gösterilmiştir.

Hindistan'ın Pakistan ile olan sorunları nedeniyle projeye sıcak bakmaması, İran ve Pakistan'ın ÇHC'ye yaklaşmalarına neden olmuştur. Pakistan, ÇHC'in projeye katılımı konusunda ısrarcı davranmaktadır. Bu sayede Pakistan hem ekonomik olarak boru hattının yapımında ve doğalgazın geçişinden pay alacak, hem de dış politikasına uygun olarak ÇHC ile ilişkileri güçlendirerek Hindistan'ı proje dışı bırakmış olacaktır. Ancak, ÇHC tarafından ekonomik ve siyasî endişelerle projeye katılım yönünde bir açıklamada

²¹⁷ Roy, a.g.e., s. 8.

²¹⁸ Roy, a.g.e., s. 13-14.

bulunulmamıştır. Buna rağmen ÇHC'nin projeyi bir koz olarak yedekte tuttuğu değerlendirilmektedir.²¹⁹

Harita 3.1. İran-Pakistan-Hindistan doğalgaz hattı güzergâhı²²⁰

ÇHC için Malakka Boğazı'nın önemi çok fazladır. Çünkü ÇHC, deniz yollarını kullanarak ithal ettiği petrolün %80'ini Malakka Boğazı'ndan geçirmektedir. ÇHC, enerji kaynaklarını ve rotalarını çeşitlendirebilmek, alternatif geçiş güzergâhları ve kaynaklar oluşturmak durumundadır. Bu amaçla ÇHC, Orta Asya'daki enerji projelerini destekleyerek enerji hatları üzerinde söz sahibi olmayı istemektedir. Böylece ÇHC, enerji üreticileri ile enerji tüketicilerini birbirine bağlayan “*Pan-Asya küresel enerji köprüsü*” olmayı amaçlamaktadır. ÇHC, küresel enerji köprüsü rolü sayesinde stratejik boyutta bir yandan Orta Asya ülkeleri ile ilişkilerini geliştirirken, diğer yandan da RF'nin bölgedeki etkisini dengelemeyi hedeflemektedir. ÇHC'nin mevcut ve kurmayı planladığı petrol ve doğalgaz güzergâhları Harita 3.2.'de görülmektedir.

²¹⁹ Karaca, a.g.m., s. 104.

²²⁰ Middle East Strategy at Harvard, <https://blogs.harvard.edu/mesh/2009/05/iran-pakistan-pipeline-irans-new-lifeline/> (Erişim Tarihi: 14.09.2019)

Harita 3.2. ÇHC'nin kurmayı planladığı petrol ve doğalgaz güzergâhları²²¹

ÇHC'nin, Malakka Boğazı'na alternatif olarak planladığı diğer seçenek ise “İnci Stratejisi”dir. ÇHC, söz konusu strateji ile hem ABD kontrolündeki enerji koridorlarına alternatif rotalar oluşturmayı, hem de bir diğer rakibi Hindistan'ı çevrelemeyi amaçlamaktadır. ÇHC'nin İnci Stratejisi kapsamında oluşturmayı planladığı rota Harita 3.3.'de görülmektedir. ÇHC'nin enerjinin çoğunluğunu ithal ettiği Orta Doğu'ya olan bağımlılığını azaltma kapsamında Afrika ile yakından ilgilenmektedir. ÇHC'nin Afrika'ya yaptığı doğrudan yatırımların %50-80'i zengin doğal kaynaklara sahip ülkelere yapılmaktadır. Bu kapsamda ÇHC'nin Afrika politikasında Angola öne çıkmaktadır. ÇHC, Angola'nın enerji ihracatında ilk sırada yer almaktadır.²²²

²²¹ Colachal, A., R., (2015), “India Expands Presence in Indian Ocean Region, Offering Military Assistance to Others to Counter China!”, Asian Tribune, <http://asiantribune.com/node/86538> (Erişim Tarihi: 14.09.2019)

²²² Karaca, a.g.m., s. 105-107.

Harita 3.3. ÇHC'nin İnci Stratejisi rotası²²³

Gerek ÇHC, gerekse de Hindistan için ekonomilerinin ihtiyaç duyduğu enerjinin sorunsuz elde edilmesi istikrar, refah ve güçlü silahlı kuvvetler yaratmada başarı anlamına gelmektedir. Bu sayede her iki ülke de dış ve iç politikalarında kendilerine daha fazla güvenebileceklerdir. Ancak, enerjinin elde edilmesinde yaşanabilecek sıkıntılar gerek ÇHC'yi, gerekse de Hindistan'ı zor duruma sokacak, bu iki ülke birbirlerine yönelik olarak daha saldırgan ve rekabetçi bir dış politika izlemek durumunda kalacaklardır.²²⁴

Hindistan, hem ekonomik güç olarak hem de askerî güç olarak büyümesini sürdürmektedir. ÇHC ile yapılacak muhtemel bir çatışma, kalkınma için kullanılacak kaynakların tüketilmesine yol açacaktır. Dünya ekonomik sistemine entegre olmuş ve Soğuk Savaş sonrası çok yönlü diplomatik ilişkiler kurmuş olan Hindistan'ın bir sonu belli olmayan maceraya atılmaktan kaçınacağı değerlendirilmektedir. Ancak gelecekte Hindistan ile ÇHC arasındaki mesafe daraldıkça çatışma ihtimalinin daha da artacağı gerçeği göz önünden kaçırılmamalıdır. İki ülke arasında sınır anlaşmazlıkları nedeniyle birçok küçük ölçekli çatışma yaşanmaktadır. Bu çatışmaların geçmişte olduğu gibi topyekûn bir savaşa dönüşme ihtimali bulunmaktadır. Gelecekte iki ülke arasında yaşanacak önemli problem sahalarından birisini de su sorunu oluşturacaktır. Suyun

²²³ US Naval Institute Blog, <https://blog.usni.org/posts/2018/02/21/slocs-matter> (Erişim Tarihi: 14.09.2019).

²²⁴ Karaca, a.g.m., s. 114.

gelecekte topraktan daha değerli olacağı, bir milyar insanın temiz suya erişiminin olmadığı bir dünyada, bugünün ekonomik büyümesinin yarının su savaşlarını doğuracağı ihtimal dâhilindedir.²²⁵

3.5. Hindistan Ekonomisinin Dinamikleri

3.5.1. Hindistan'ın Sahip Olduğu Ekonomik Avantajlar

Hindistan bölgesinde ekonomik bir güç haline gelmektedir. Bu yükselmenin altında yatan temel neden Hindistan'ın sahip olduğu ekonomik avantajlardır. Bu avantajlar arasında; Hindistan'ın 1.3 milyarın üzerindeki nüfusu ile geniş bir iç pazara sahip olması, özellikle 1990 sonrası liberalizm ile birlikte yabancı sermayeye kolaylıklar sağlaması, yabancı yatırımcıları ülkeye çekmesi, Hindistan'ın altyapı ihtiyaçlarının yabancı sermaye için bir cazibe oluşturması, yurtdışında yaşayan çok sayıda Hintlinin Hindistan'a büyük miktarlarda yatırımlar yapması sayılabilmektedir. Hindistan ekonomisinin atılım gösterdiği temel sektör 'outsourcing' olmuştur. Özellikle ABD ve AB kaynaklı yabancı firmaların başta bilişim alanı olmak üzere üretimlerini kendi ülkelerinde değil de Hindistan'da gerçekleştirmeleri sayesinde Hindistan önemli bir sermaye girişi, istihdam artışı, teknoloji transferi ve nitelikli beşerî sermaye kazanımı elde etmiştir. Nüfusunun yaklaşık %75'i kırsal alanda yaşayan Hindistan'da geliri ve tüketim potansiyeli artan bir orta sınıf ortaya çıkmaktadır. Din adamlarının etkin ve en üstte olduğu katı bir kast sistemine sahip olan Hint sosyal yapısında her geçen gün bu orta sınıfın önemi artmaktadır. Din adamları gibi Hint milliyetçiliğini şiddetle savunan kesimler de orta sınıfın önemini kabul etmek durumunda kalmıştır. Hindistan ekonomisinin dayandığı liberal uygulamalar, Hint sosyal yapısında yaşanan bu değişimde etkili olmuşlardır.²²⁶

Hindistan'da dâhili ve harici etkenler sayesinde yapısal reformlar gerçekleştirilmiştir. Liberalizme geçiş kapsamında Hindistan'da devletçilik anlayışından fiyat mekanizmasının işlediği serbest pazar yapılanmasına geçilerek üretimde, dağıtımda, tüketimde, ticaret ve yatırımda bariyerlerin kaldırılmasına olanak sağlanmıştır. Buna rağmen liberalizmin meziyetleri tartışmalı bir konu olup, devletçilik ile serbest pazar piyasası ve ekonominin tamamen açık hale getirilmesi arasında tezat görüşler ortaya çıkmaktadır. Bu iki görüşün

²²⁵ Horimoto, a.g.e., s. 207-208.

²²⁶ İşyar, a.g.e., s. 160.

savunucularının birbirlerine olan saldırısı, ekonomi politikasının ve yerel taleplerin oluşturulmasında etkili olmaktadır. Hindistan, çok partili demokratik sistemle yönetilmesine rağmen ciddi yerel engeller ile karşılaşmaktadır. Bu engeller temel ekonomik, sosyal ve politik hak talepleri ile ortaya çıkmaktadır. Aşiretler, toprak sahibi olmayan tarım işçileri, kentlerde yaşayan yoksullar ve diğer marjinal gruplar, talepleri için baskı oluşturmaktadırlar. Ayrıca son dönemlerde bankacılık, sigortacılık, perakendecilik sektörlerinde çalışan işçiler özelleştirmelerin sebep olacağı işsizlik nedeniyle liberalizme karşı durmaktadırlar. Yolsuzluk da her seviyede olumsuz etkileri ile birlikte görülmektedir.²²⁷ Son yirmi yılda yakalamış oldukları yüksek büyüme oranlarına rağmen Hindistan ve ÇHC dünyanın en büyük yoksul nüfusuna sahip iki ülkesidir. Bu durum, liberalizmin yoksullukla mücadelede ne derece etkili olduğunun da sorgulanmasına neden olmaktadır. Dünya Bankası tarafından yapılan tahminlere göre dünya üzerindeki yoksul sayısı son yirmi yılda 400 milyon azalmıştır. Ancak bu azalma toplam yoksul sayısına oranla küçük bir düzelmeye denk gelmektedir.²²⁸

3.5.2. Hindistan'ın GSMH Bazlı Ekonomik Büyümesi

Hindistan ekonomisinin son 25 yıllık süre içerisinde yapmış olduğu ekonomik büyümeye bakıldığında tüm bölgelerden, gelir gruplarından ve dünya ortalamasından daha yüksek büyüme oranlarına sahip olduğu görülmektedir. Aynı dönemde Türkiye'nin Hindistan'dan düşük büyüme oranına sahip olduğu, buna rağmen özellikle 2000 yılından sonra istikrarlı bir büyüme oranı yakaladığı görülmektedir. Dünya çapında 1990-2020 yılları arasında bölgelere göre ve gelir seviyelerine göre GSMH baz alınarak hesaplanmış büyüme değerleri Çizelge 3.1.'de gösterilmiştir. Buna göre 1990-2000 yılları arasında %5,6 ile Güney Asya ülkeleri en hızlı büyüme ortalamasına sahip iken onu %3,8 ile Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkeleri, %3,7 ile de Doğu Asya ve Pasifik bölgesi ülkeleri takip etmiştir.

2000-2010 yılları arasında ise Güney Asya bölgesi %7'lik ortalama büyüme hızına erişerek birinciliğini sürdürmüş, Sahra-altı Afrika ülkeleri ise ciddi bir yükseliş ile %6,2'lik ortalama büyüme hızına erişerek ikinciliğe yerleşmişler, Ortadoğu ve Kuzey

²²⁷ Roy, a.g.e., s. 7.

²²⁸ Şenses, F., "Neoliberal Küreselleşme Çağında Yoksulluk Araştırmalarındaki Kayıp Bağlatılar: Türkiye Deneyiminden Çıkarılacak Dersler", *Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma Seçme Yazılar* (Üçüncü Baskı-2016) (editör: F. Şenses). İstanbul: İletişim Yayınları, s. 691.

Afrika bölgesi de %5,3'lük ortalama ile büyüme oranını artırmıştır. 2009-2015 yılları arasında sıralamada değişimler göze çarpmaktadır. Güney Asya bölgesi %6,6 ile liderliğini sürdürürken, Doğu Asya ve Pasifik bölgesi %4,8 ile ikinciliğe yükselmiş, Sahra-altı Afrika bölgesi ise %4,3 ile üçüncülüğe gerilemiştir. Avrupa ve Orta Asya %1,3 ile sonuncu sırada yer almaktadır. 2016-2020 yılları arasında Güney Asya bölgesi %6.4 birinci, Doğu Asya ve Pasifik bölgesi %6.1 ile ikinciliğini korurken Sahra-altı Afrika %2.4 ile alt sıralara gerilemiştir. Hindistan %6.6 ile ortalamaların üstünde bir büyüme oranı göstermektedir.

Çizelge 3.1. Bölge, ülke ve gelirlere göre GSMH bazlı ekonomik büyüme değerleri^{229 230}

Bölge/Ülke	1990-2000	2000-2009	2009-2015	2016-2020
Dünya Ortalaması	2.9	3.2	2.9	2.7
Doğu Asya ve Pasifik	3.7	4.6	4.8	6.1
Avrupa ve Orta Asya	1.6	2.3	1.3	2.8
Latin Amerika	3.1	3.6	2.7	1.2
Ortadoğu ve Kuzey Afrika	3.8	5.3	3.3	1.9
Kuzey Amerika	3.6	2.1	2.1	2.2
Güney Asya	5.6	7.0	6.6	6.4
Sahra-altı Afrika	2.3	6.2	4.3	2.4
Düşük Gelirli Ülkeler	2.3	4.9	5.3	5.4
Yüksek Gelirli Ülkeler	2.8	2.0	1.8	1.9
Hindistan	6.0	7.5	7.0	6.6
Türkiye	3.9	4.9	4.8	3.3

Çizelgeye göre yüksek gelirli ülkeler en düşük büyüme hızına sahip olup, giderek büyüme hızları azalmaktadır. Yüksek gelirli ülkelerin bulunduğu Kuzey Amerika ve Avrupa bölgesi dünya ortalamasının bile altında kalmaktadır. Düşük gelirli ülkeler ise yüksek büyüme hızına ulaşmış durumdadır.

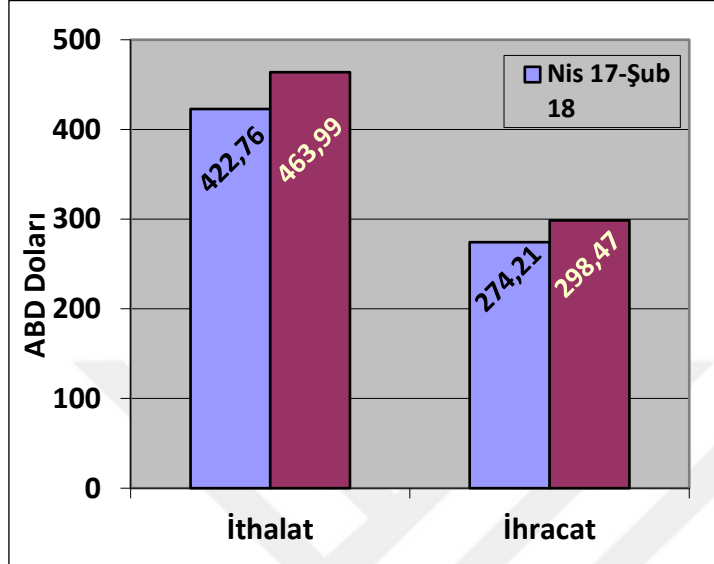
3.5.3. Hindistan'ın İthalat ve İhracatı

Hindistan'ın hızla büyüyen ekonomisi içerisinde ithalat ve ihracat arasındaki denge Hindistan Ticaret ve Sanayi Bakanlığı verileri doğrultusunda Şekil 3.1.'de gösterilmiştir. Nisan 2017-Şubat 2018 arasında Hindistan'ın ithalatı 422,76 milyar dolar iken, bu rakam Nisan 2018-Şubat 2019 arasında %9'luk bir artışla 463,99 milyar dolara çıkmıştır. Aynı

²²⁹ World Bank, World Development Indicators, 2017. <https://data.worldbank.org/> (Erişim Tarihi: 13.09.2018).

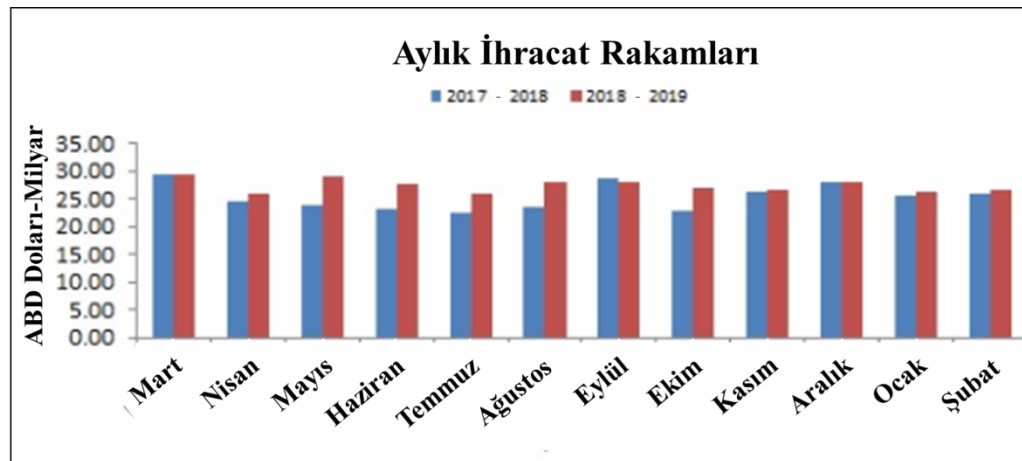
²³⁰ World Bank, Global Economy Prospects January 2020 GDP Growth Data, <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2020/01/08/modest-pickup-in-2020-amid-mounting-debt-and-slowing-productivity-growth> (Erişim Tarihi: 10.02.2021)

dönemlerde Hindistan'ın ihracatı ise 274,21 milyar dolardan %8,8'lik bir atışla 298,47 milyar dolara yükselmiştir. Hindistan'ın bu dönemlere ait dış ticaret açığı ise 148,55 milyar dolardan 165,52 milyar dolara yükselmiştir.

Şekil 3.1. Hindistan'ın ithalat-ihracat dengesi²³¹

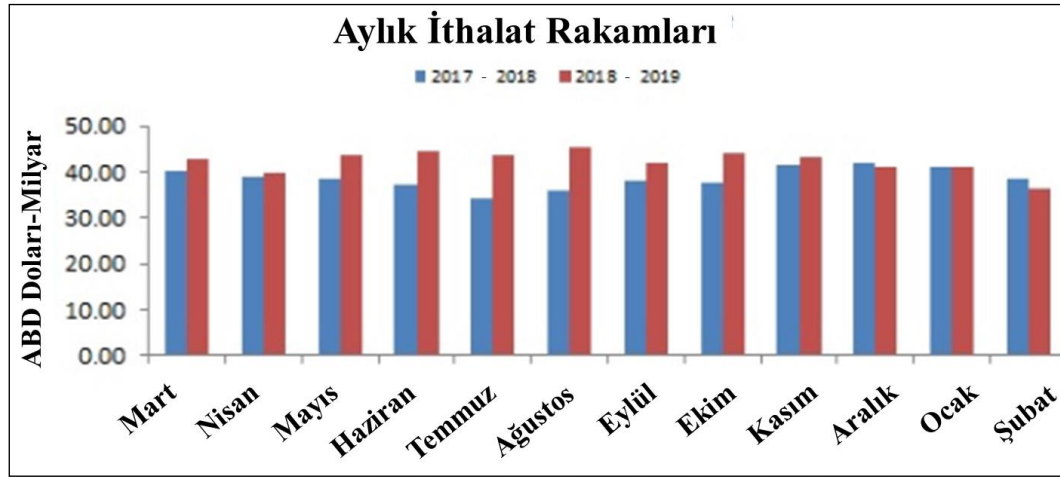
Hindistan'ın Mart 2017-Şubat 2018 arasındaki bir yıllık ihracat gelirleri ile Mart 2018-Şubat 2019 arasındaki bir yıllık dönemde elde ettiği ihracat gelirleri aylık bazda Şekil 3.2.'te gösterilmiştir. Bu dönemde Hindistan'ın aylık ihracat rakamı yaklaşık 25-30 milyar dolardır.

Şekil 3.2. Hindistan'ın 2017-2018 ve 2018-2019 aylık ihracat rakamları²³²

²³¹ Government of India Ministry of Commerce and Industry, Directorate General of Commercial Intelligence and Statistics resmî internet sayfası, <http://www.dgciskol.gov.in/home.aspx> (Erişim Tarihi: 08.04.2019).

Hindistan'ın Mart 2017-Şubat 2018 arasındaki bir yıllık ithalat giderleri ile Mart 2018-Şubat 2019 arasındaki bir yıllık dönemde yaptığı ithalat harcamaları aylık bazda Şekil 3.3.'de gösterilmiştir. Bu dönemde Hindistan'ın aylık ithalat rakamı yaklaşık 35-40 milyar dolardır. Çizelgelarda görülen grafikler üzerinden her iki dönem karşılaştırıldığında, özellikle son üç aylık dönemlerde Hindistan'ın ihracatının ve ithalatının bir önceki dönem ile aynı seviyede olduğu görülmektedir.

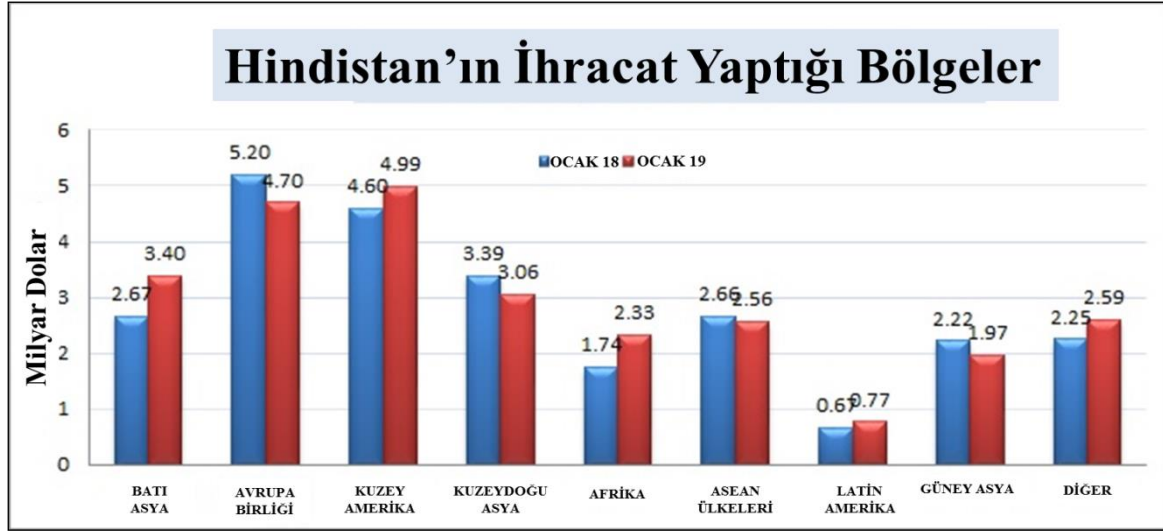

Şekil 3.3. Hindistan'ın 2017-2018 ve 2018-2019 aylık ithalat rakamları²³³

Hindistan'ın Ocak 2018 ve Ocak 2019 aylık bazda karşılaştırmalı olarak dünyada hangi bölgelere ve ne kadar dolarlık ihracatta bulunduğu Şekil 3.4.'te gösterilmiştir. Tüm bölgelere yapılan ihracat rakamları toplandığında Hindistan'ın Ocak 2018 ayında 25,4 milyar dolarlık ihracat yaptığı, Ocak 2019 ayında ise bu rakamın %3'lük bir artışla 26,37 milyar dolara yükseldiği görülmektedir. Aynı Çizelgede Hindistan'ın en çok ihracatı AB ve Kuzey Amerika'ya yaptığı anlaşılmaktadır. Ancak Ocak 2018 ve Ocak 2019 verileri karşılaştırmalı olarak incelendiğinde AB'ye olan ihracatta 5,2 milyar dolardan 4,7 milyar dolara bir azalma olduğu, buna karşılık Kuzey Amerika ülkelerine olan ihracat rakamlarında ise 0,39 milyar dolarlık bir artış olduğu gözlemlenmektedir. Hindistan'ın ihracatını Ocak 2018'e göre en fazla arttırdığı bölge %34'lük artış ile Afrika olmuştur. Bu dönemde Hindistan'ın Afrika'ya ihracatı 1,74 milyar dolardan 2,33 milyar dolara yükselmiştir.

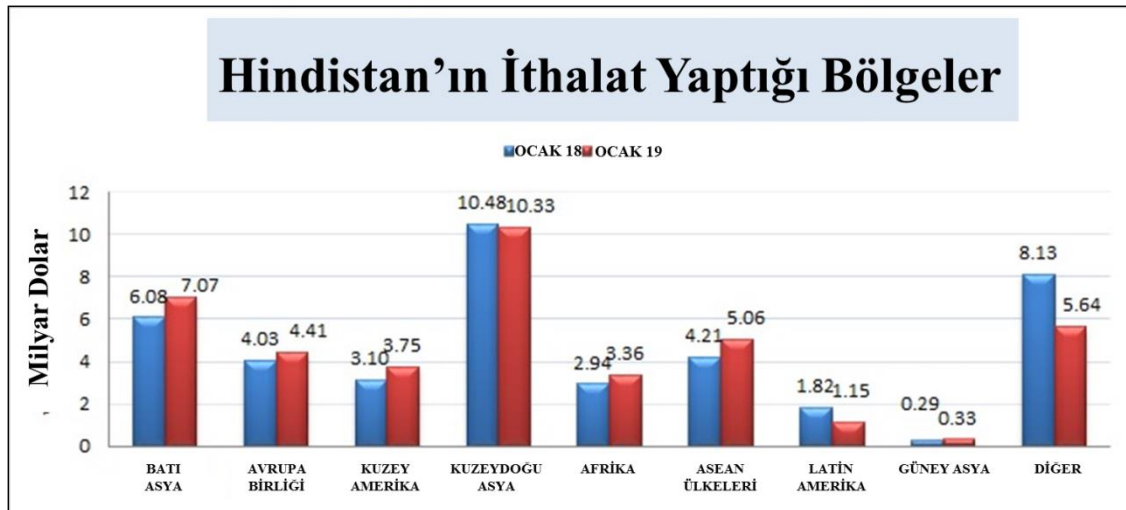
²³² Government of India Ministry of Commerce and Industry.

²³³ Government of India Ministry of Commerce and Industry.

Şekil 3.4. Hindistan'ın ihracat yaptığı bölgeler²³⁴

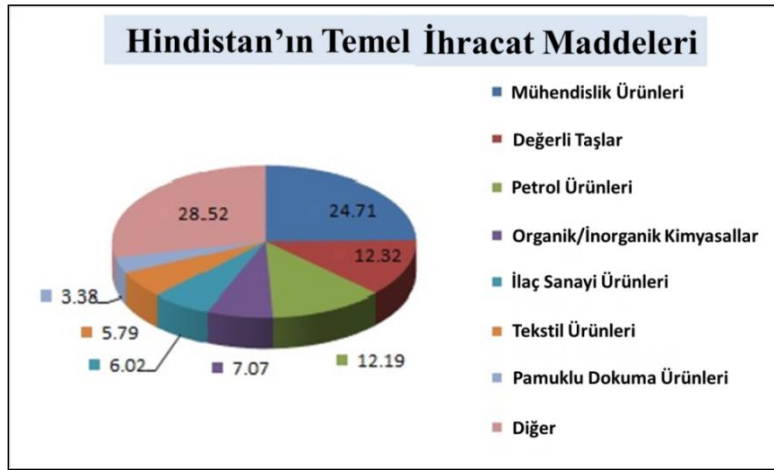
Hindistan'ın Ocak 2018 ve Ocak 2019 aylık bazda karşılaştırmalı olarak dünyada hangi bölgelerden ve ne kadar dolarlık ithalat yaptığı bilgisi ise Şekil 3.5.'de gösterilmiştir. Hindistan Ocak 2018 ayında 41,08 milyar dolar ithalat yaparken Ocak 2019 ayında ise bu rakam %0,04'lük bir artışla 41,1 milyar dolara yükselmiştir. Hindistan'ın ithalat yaptığı bölgeleri gösteren Çizelge incelendiğinde ise Kuzeydoğu Asya ve Batı Asya ülkelerinin önde gelmekte olduğu, buna karşılık en çok ihracatta bulunduğu AB ve Kuzey Amerika ülkelerinin alt sıralarda yer aldığı görülmektedir. Hindistan'ın Afrika'dan yapmış olduğu ithalat Ocak 2018'de 2,94 milyar dolar iken, Ocak 2019'da 3,36 milyar dolara çıkarak %14'lük bir artış göstermiştir.

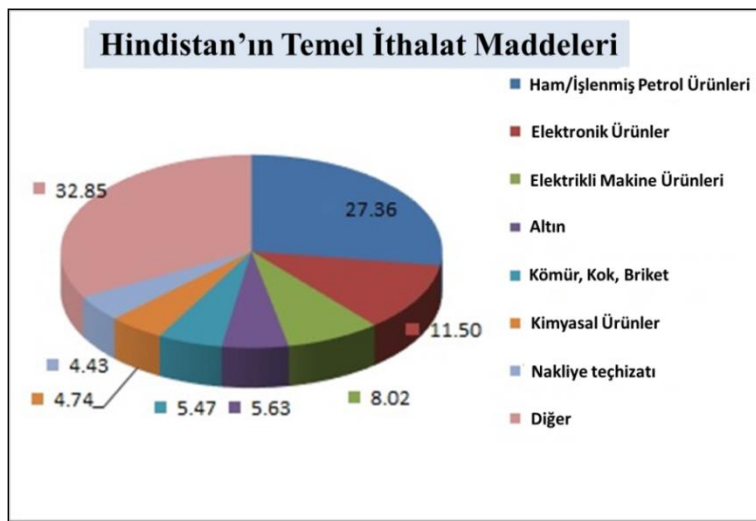
Şekil 3.5. Hindistan'ın ithalat yaptığı bölgeler²³⁵

²³⁴ Government of India Ministry of Commerce and Industry.

Hindistan ekonomisinde görülen istikrarlı büyümenin dış ticarete yansımaları irdelenmiştir. Bu kapsamda Hindistan Ticaret ve Sanayi Bakanlığı tarafından yayımlanmış olan verilere göre Hindistan'ın temel ihracat maddeleri ile bu maddelerin toplam ihracattaki oranları Şekil 3.6.'da, ithalat maddeleri ile bunların toplam ithalat içindeki yüzdesi ise Şekil 3.7.'de gösterilmiştir. Söz konusu verilere göre Hindistan ağırlıklı olarak mühendislik ürünleri, değerli taşlar ve petrol ürünleri ihraç ederken, yurtdışından ham petrol, elektronik ürünler ve elektrikli makineler satın almaktadır. Ayrıca organik ve inorganik kimyasal ürünler ile ilaç sanayi ürünleri Hindistan'ın yurtdışı satışlarında önemli bir paya sahiptir.

Şekil 3.6. Hindistan'ın temel ihracat maddeleri²³⁶

Şekil 3.7. Hindistan'ın Temel İthalat Maddeleri²³⁷

²³⁵ Government of India Ministry of Commerce and Industry.

²³⁶ Government of India Ministry of Commerce and Industry.

3.5.4. Hindistan’da Bilişim Sektöründe Sağlanan Gelişim

Hindistan’ın bilişim teknolojileri sektöründe gelmiş olduğu noktaya özel bir yer ayırmak gerekmektedir. Bilgi ve İletişim Teknolojisi (Information and Communications Technology - ICT) temelli hizmetler ağlar üzerinden uzaktan erişim ile sağlanan hizmetlerdir. Söz konusu hizmetler içerisine; uzaktan iletişim, bilgisayar hizmetleri (yazılım da dâhil), satış ve pazarlama hizmetleri, bilgi hizmetleri, sigorta hizmetleri, finans hizmetleri, idare ve işletme hizmetleri, lisanslama hizmetleri, mühendislik ve teknik hizmetler, eğitim hizmetleri girmektedir.²³⁸ Bilişim teknolojileri ve yazılım sektörü Hindistan’ın kalkınma ve sanayileşme başarısında yer alan öncü sektörlerdendir. Temelleri 1950’li yıllarda Hindistan Teknoloji Enstitülerinin kurulmasıyla atılmış olan bilişim sektöründe önceleri ithal edilen donanımlar için yerli yazılımlar üretilmiştir. Yazılım sektörünün gelişimini sağlamak maksadıyla 1990 yılında Hindistan Yazılım Teknolojileri Parkları (Software Technology Parks of India – STPI) kurulmuştur. Sektörün gelişmesinin önündeki engellerin kaldırılması ve uzun vadeli planların yapılması maksadıyla 1998’de ulusal çapta bir çalışma grubu²³⁹ oluşturulmuştur. 2000 yılında kurulan Bilişim Teknolojileri Bakanlığı ile sektör Hindistan devleti tarafından yasalarla desteklenmiştir. Hindistan bu başarısı ile özellikle haberleşme, sigortacılık ve bankacılık gibi alanlarda faaliyet gösteren çok uluslu firmaların gözdesi haline gelmiş, söz konusu firmalar çağrı merkezlerini Hindistan’da kurmuşlar, finansal muhasebe ve veri tabanı üretimini bu ülkeye kaydırmışlardır. Bilişim sektöründe yabancı firmaların Hindistan’a yönelmesi önemli bir istihdam oluşmasını ve ihracat geliri elde edilmesini sağlamaktadır. Bilişim teknolojileri sektöründe dünya çapında adeta lider konuma gelen Hindistan elde ettiği geliri de her geçen gün daha da arttırmaktadır. STPI’ların elde ettiği başarı Hindistan’ın ekonomik büyümesine katkı sağlayacak ikinci önemli sektör olan biyoteknoloji / ilaç teknoloji parklarının kurulmasına destek olmuştur.²⁴⁰ Bilişim teknolojisinde sağlanan kalkınma istihdam, verimlilik ve üretimde hızlı bir artış sağlamaktadır. Bu nedenle bir ülkenin kalkınması için bilişim teknolojisi sektöründe gelişim sağlanması önemlidir. Hindistan bu sektörde hızlı adımlarla ilerlemekte, Hindistan hükümeti de dijital ekonomiye geçmek için

²³⁷ Government of India Ministry of Commerce and Industry.

²³⁸ Government of India Ministry of Commerce and Industry, Directorate General of Commercial Intelligence and Statistics, (Haziran 2018), India's Export Of ICT-Enabled Services, An All-India Survey: 2016-17, June 2018, s. 16. <http://dgciskol.gov.in/Writereaddata/Downloads/IctExportReport.pdf> (Erişim Tarihi: 12.05.2019)

²³⁹ Bilgi Teknolojileri ve Yazılım Geliştirme Ulusal Çalışma Grubu (National Task Force on Information Technology and Software Development) (Özsoylu ve Algan, a.g.e., s. 145.).

²⁴⁰ Özsoylu ve Algan, a.g.e., s. 142-149.

çeşitli düzenlemeler yapmaktadır. Politikacılar, araştırmacılar ve uluslararası kuruluşlar tarafından yapılan daha detaylı ve kapsamlı bilgi ihtiyaçlarının karşılanması için bilişim teknolojilerine dayanan hizmetlere artan şekilde gereksinim duyulmaktadır. Hindistan'da 250 kişiden fazla istihdamı olan büyük şirketler, bilişim teknolojileri hizmetlerinin ihracatından elde edilen gelirin %96'sını sağlarken, 250 kişiye kadar olan istihdam sağlayan diğer şirketler ise sektördeki ihracat gelirinin %4'ünü sağlamaktadırlar.²⁴¹

Dünya çapında bilişim ve hizmet sektörlerinde öncü konuma gelmiş olan Hindistan'da hizmet sektörü, işgücünün %30'dan daha azını oluşturmaya rağmen GSMH'nin %60'ını oluşturmaktadır. Hindistan'da işgücü iyi eğitilmiş olup, İngilizce bilmektedirler. Bu da Hindistan'ın özellikle büyük Amerikan pazarına ihracatta bulunmasında avantaj sağlamaktadır. Ayrıca Hindistan coğrafi konumu nedeniyle Kuzey Amerika'da gece iken kendisinde gündüz olmasının vermiş olduğu konumsal avantajdan faydalanmaktadır. Amerikan şirketleri ve hastaneleri gece boyu hizmet alabilmek için Hindistan'da konuşlu çağrı merkezlerinde ve teknik destek merkezlerinde çalışan işgücünü kullanmaktadırlar.²⁴² Bu olumlu gelişmelere rağmen Hindistan, Pakistan ve Filipinler ile birlikte beyin göçünden en fazla olumsuz etkilenen ülkelerden biri pozisyonundadır.²⁴³

Hindistan 2016-2017 mali yılı içerisinde bilişim teknolojileri ihraç ettiği ülkeler Çizelge 3.2.'de verilmiştir. Hindistan Ticaret ve Sanayi Bakanlığı'na bağlı Ticarî İstihbarat ve İstatistik Dairesi tarafından hazırlanan verilere göre Hindistan 2016-2017 mali yılında bilişim teknolojileri ihracatından 103 milyar dolar gelir elde etmiştir. Bu gelirin %81'lik bölümü, yabancı kişi ve kuruluşlara Hindistan'da görev yapan ofisler vasıtasıyla internet, telefon veya diğer bilişim teknolojileri ağı üzerinden sağlanan hizmetlerden elde edilmiştir. Geri kalan %19'luk kısmı ise yerinde hizmet sağlamak için yurtdışına personel gönderimi şeklinde gerçekleşmiştir. Toplam bilişim teknolojileri ihracatında ilk sırada %63 ile bilgisayar hizmetleri ve yazılım yer almakta, onu %14 ile yönetim, idare ve geri hizmetler takip etmekte, %11 ile mühendislik ve teknik hizmetler üçüncü sırada gelmektedir. Hindistan'ın 2016-17 döneminde gerçekleştirdiği bilişim teknolojileri ihracatında %56 ile Amerika kıtası ilk sırada yer alırken, onu %26 ile Avrupa, yaklaşık %14 ile Asya kıtası takip etmektedir. Ülke sıralamasında ise %57 ile ABD'ye yapılan bilişim teknolojileri

²⁴¹ Government of India Ministry of Commerce and Industry, India's Export Of ICT-Enabled Services, s. 11-12.

²⁴² Goldstein ve Pevehouse, a.g.e., s. 590.

²⁴³ Goldstein ve Pevehouse, a.g.e., s. 603.

ihracatı ilk sırada yer almakta, ikinci sırada İngiltere, üçüncü sırada ise Fransa, İtalya, İrlanda, İspanya, Lüksemburg, vb., diğer Avrupa ülkeleri gelmektedir.²⁴⁴

Çizelge 3.2. Hindistan'ın bilişim teknolojileri ihraç ettiği ülkeler ve kıtalar²⁴⁵

Kıta / Ülke	Milyon Dolar
Asya	13,965.9
Japonya	1,130.5
Singapur	5,261.3
Hong Kong	574.1
Diğer Doğu Asya Ülkeleri	1,840.8
Güney Asya	1,399.6
Batı Asya	5,587.9
Avrupa	26,206.5
Almanya	2,439.8
Macaristan	38.6
Hollanda	1,632.7
İsviçre	2,083.6
İngiltere	12,327.0
Diğer	7,684.8
Amerika	58,216.9
ABD	56,682.9
Kanada	1,333.6
Latin Amerika Ülkeleri	200.4
Avusturalya	2,916.4
Avusturalya	2,812.6
Yeni Zelanda	103.8
Diğer Ülkeler	1,756.8
Toplam	103,062.5

²⁴⁴ Government of India Ministry of Commerce and Industry, India's Export Of ICT-Enabled Services, s. 31-35.

²⁴⁵ Government of India Ministry of Commerce and Industry, India's Export Of ICT-Enabled Services, s. 36.

4. HİNDİSTAN’IN SAHRA-ALTI AFRIKA POLİTİKASI

4.1. Giriş

Afrika kıtası, Soğuk Savaş döneminin sona ermesinin ardından uluslararası ortamda yeni bir güç mücadelesinin yaşandığı alan olarak öne çıkmaktadır. Bölgesel güç olma yolunda önemli girişimlerde bulunan Hindistan, uluslararası politikadaki etkinliğini ve ekonomideki ağırlığını artırabilmek için Sahra-altı Afrika ülkeleri ile iyi ilişkiler kurmuş ve bu ilişkilerini geliştirmeye yönelmiştir. ABD, RF, AB, ÇHC, Brezilya, Japonya ve son yıllarda yapmış olduğu girişimlerle Türkiye de Sahra-altı Afrika ülkelerine yönelmiş, Hindistan’ı bu rekabette tek başına bırakmamışlardır. Ancak Hindistan’ın diğer ülkelere göre Sahra-altı Afrika ülkeleri için daha avantajlı bir konuma sahip bulunmaktadır. Hindistan, Afrika ile tarihsel bağlara sahip bulunmaktadır. Sömürgecilik döneminin benzer acılarını yaşamış olan Hindistan ve Afrika, bağımsızlık yolunda sömürgeciliğe karşı mücadelede birbirlerini desteklemişlerdir. 1947 yılında bağımsızlığını kazanmış olan Hindistan, Soğuk Savaş döneminde bağımsızlığını kazanmış olan Afrika ülkeleri ile ilişkilerini Bağlantısızlık Hareketi üzerinden geliştirmiştir. Soğuk Savaş döneminin sona ermesinden sonra da Afrika ülkeleri ile olan ilişkilerini yeni bir dış politika anlayışı kapsamında düzenlemiştir. Bu yeni anlayış, ABD ve AB ülkelerinin ekonomik ve kültürel emperyalizmin izlerini taşıyan yaklaşımlarından farklı bir içeriğe sahiptir. Bu kapsamda Hindistan, özellikle de Sahra-altı Afrika ülkeleri ile Güney-Güney Diyalogu oluşturarak uluslararası sisteme yeni bir bakış açısı getirmeye çalışmaktadır.²⁴⁶

Bu çalışmanın temel konusu olan günümüzde Hindistan’ın Sahra-altı Afrika ülkeleri ile politik ve ekonomik ilişkilerinin araştırılması kapsamında önce Hindistan-Afrika arasındaki ilişkilerin geçmişine göz atılmaktadır. Sonrasında, Hindistan-Afrika ilişkilerinin politik ve ekonomik alanları ele alınmaktadır. Bölüm sonunda ise her bir bölgeden Hindistan’ın en fazla ticaret ilişkisi olan ait Sahra-altı ülkesi verilerine dayanarak Hindistan’ın kendileri için olan ticarî yeri irdelenmektedir.

²⁴⁶ Fırat, a.g.m., s. 41-43.

4.2. Hindistan-Afrika İlişkilerinin Tarihî Gelişimi

4.2.1. Sömürgecilik Dönemi Öncesi

Hindistan'ın Afrika ile olan ilişkileri oldukça eskiye dayanmaktadır. Hint alt kıtası ile Afrika'nın birbirlerine coğrafi olarak yakın olması ve iki kıta arasında yer alan Hint Okyanusu'nun uygun seyrüsefer imkânı sağlaması, iki bölge insanlarını birbirlerine yakınlaştırmıştır. Hindistan'ın batı kıyılarındaki Kuç Körfezinden yola çıkan Hintli denizciler, her yıl Aralık-Mart ayları arasındaki dönemde kuzey-doğu istikametinden esen muson rüzgârlarından yararlanarak Doğu Afrika kıyılarına ulaşmışlar, ticaret ve takas yaptıktan sonra Haziran-Eylül ayları arasındaki dönemde güney-batı istikametinden esen rüzgârlarla Hindistan'a geri dönmüşlerdir. Bu ticaret esnasında buğday, pirinç ve marmelat gibi yiyecekler ile kumaş, metal eşyalar, porselen ve cam eşyalar satmışlar, bunun karşılığında tütün, palmye yağı, altın, bakır, baharat, fildişi, gergedan boynuzu ve hayvan derisi satın almışlardır. Ticarî ilişkiler aynı zamanda iki bölge arasındaki insan gücü akışını kolaylaştırmıştır.²⁴⁷

4.2.2. Sömürgecilik Dönemi

Hindistan ve Afrika'nın oldukça büyük bir bölümü uzun yıllar İngiliz sömürge yönetimi altında kalmıştır. Afrika topraklarının İngiliz sömürge yönetimine geçmesi ise Hindistan'dan çok sonra olmuştur. İngilizler Afrika topraklarını işgal ederken Hindistan'dan getirmiş oldukları çoğu Hintli askerlerden oluşan birlikleri kullanmışlardır. Birçok Hintli asker daha sonra evlenerek Afrika'ya yerleşmiştir. Kısaca, İngiliz sömürgecilik dönemi Hindistan ile Afrika ülkeleri arasında kuvvetli ortak paydalar oluşmasına neden olmuştur.²⁴⁸

Eski çağlardan beri Afrika'da bulunan önemli miktardaki Hintli ticaret adamlarının sayısı XVII. yüzyılda köle ticareti ile birlikte daha da artmıştır. Zamanla Hindistan'dan duvar ustası, marangoz, demir ustası, gemiciler ve askerler de gelmiş, Hintli terzi, ayakkabıcı ve kuyumcu ustaları kendi dükkânlarını açmışlardır. Köleliğin kaldırılmasını müteakiben, kölelerin yerini sözleşmeli işçiler almıştır. Koloni yönetimlerinin tarım, madencilik veya demiryolu inşaatı için ihtiyaç duydukları işgücü talepleri Hintli ve Çinli

²⁴⁷ Dubey, a.g.m., s. 12.

²⁴⁸ Dubey, a.g.m., s. 17-18.

işçiler tarafından karşılanmıştır. Hindistan'dan gelen sözleşmeli işçileri Moritus'a taşıyan ilk gemi 1834 yılında yola çıkmıştır. İngilizler tarafından 1860 yılında getirilen sözleşmeli Hintli işçiler, Doğu Afrika'da Mombasa ve Kampala arasında demiryolu inşaatında ve şeker üretiminde kullanılmışlardır. Sözleşmeli çalışanlara ilave olarak kendi istekleri ile gelen Hintli girişimciler ve tüccarlar da yer almıştır. Günümüzde bile bu tüccarların torunları yaşadıkları ülkelerin GSMH'sına önemli katkıda bulunmaktadır. Hindistan'daki Afrikalıların izleri XIII. yüzyıla kadar gitmektedir. Bu dönemde Afrika'dan getirilen köleler, yerel işçi ve hatta asker olarak çalıştırılmışlardır. Hindistan'ın Bengal, Gucerat ve Deccan bölgelerinin kalkınmasına katkıda bulunmuşlardır.²⁴⁹ Günümüzde Afrika'da oldukça fazla sayıda Hintli, Hindistan'da ise oldukça fazla sayıda Afrika kökenli insan yaşamaktadır. Örneğin, Sudan'da yaşayan Beja kabilesi Hindistan'dan gelmiş, Hindistan'da yaşayan Siddi toplumu ise Afrika'dan göç etmiştir.²⁵⁰

Sömürgecilik döneminde Hindistan ile Afrika arasındaki ticaret, İngiltere'nin kontrolünde gerçekleşmiştir. Hindistan'dan yola çıkan veya Hindistan'a giden İngiliz gemileri için Doğu Afrika kıyılarında yer alan limanlar stratejik öneme sahip olmuştur. İngiltere; Güney Afrika, Kenya, Moritus gibi sömürgelerinde çalıştırmak üzere ihtiyaç duyduğu işgücünü Hindistan'dan getirmiştir. Afrika toplumları ile beraber yaşamaya başlayan Hintliler, sömürgeciliğe karşı da Afrikalılar ile beraber mücadele ederek önemli tecrübeler kazanmışlardır.²⁵¹ Sömürgecilik döneminde Hindistan ile Afrika arasındaki politik ilişkiler Mahatma Gandhi, Hint Ulusal Kongresi ve Afrika'da yaşayan Hintliler vasıtasıyla kurulmuştur. Gandhi, Hindistan ile Afrika'yı birleştirme yolunda önemli bir rol oynamıştır. Gandhi, 1893 yılında Güney Afrika'ya avukat olarak çalışmaya gitmiştir. Ancak, bu ülkede maruz kaldığı ırkçılığa dayanan ayrımcılıkla mücadele için hayatının 21 yılını harcamıştır. Gandhi bu mücadeleyi haksızlıklara karşı şiddet içermeyen protesto, sivil itaatsizlik ve toplu yürüyüş gibi kendi bulduğu yöntemleriyle gerçekleştirmiştir. Gandhi önderliğindeki Hintliler, Güney Afrika'da İngiliz ayrımcılık politikalarına karşı mücadele etmek için 1894 yılında Hint Natal Kogresi'ni kurmuşlardır. Benzer politik oluşumlar kapsamında Güney Afrika'da yaşayan Hintliler tarafından 1903 yılında Transval Hint Kongresi ve 1920 yılında da Güney Afrika Hint Kongresi kurulmuştur. Gandhi, bu kongreler ile Hint Ulusal Kongresi arasındaki bağlantıyı sağlamıştır. Güney Afrika'da

²⁴⁹ Dubey, a.g.m., s. 13-14.

²⁵⁰ Fırat, a.g.m., s. 43-44.

²⁵¹ Fırat, a.g.m., s. 44.

kurulan bu siyasî örgütlerin liderleri, Hint Ulusal Kongresi'nin liderleri ve diğer sol ideolojiye sahip oluşumlarla sürekli olarak irtibat halinde olmuşlardır. Gandhi'nin Güney Afrika'da elde etmiş olduğu başarı, namının tüm Afrika kıtasına yayılmasını sağlamıştır. Gandhi'nin bağımsızlık stratejisi, Afrika milliyetçileri için rol model olmuştur. Afrikalı liderler, Hint Ulusal Kongresi'nin eşitlik hakkı, siyasî hayata katılım hakkı, protesto hakkı gibi görüşlerinden etkilenmişlerdir. Bu etki kapsamında Ganalı milliyetçiler tarafından Batı Afrika Kongresi kurulmuştur. Hint Ulusal Kongresi tarafından Afrika ülkelerine sözleşmeli işçilere karşı kötü muamele veya ayrımcılık yapıp yapılmadığını gözlemlemek ve rapor etmek üzere temsilciler gönderilmiştir. Bu temsilcilerin haksızlıklara ve sömürge yönetimlerine karşı Afrika liderleri ile birlikte mücadele etmeleri, Hindistan'ın Afrika'da saygınlığının artmasını sağlamıştır. Hint Ulusal Kongresi, Afrika'nın milliyetçi liderlerini açıktan açığa desteklemesi ve Afrika ülkelerindeki İngiliz Yönetimlerinin ırkçı politikalarına karşı durması sayesinde önemli bir itibar elde etmiştir. Güney Afrika'da kazanmış olduğu tecrübe Gandhi'nin politik ideolojisini şekillendirmiş, onu kendi ülkesinde gerçekleştireceği daha zorlu bir mücadeleye hazırlamıştır. Gandhi, 1914 yılında Güney Afrika'dan Hindistan'a dönmüş ve Hindistan'ın bağımsızlık mücadelesinde kilit isim olmuştur. 1928 yılında Hint Ulusal Kongresi tarafından Hindistan'ın bağımsızlık mücadelesi ile dünya çapında emperyalizm ve sömürgecilik karşıtı mücadeleler arasında resmî olarak bağ kurulmuştur. Bu kapsamda, politik kurumlar ve Afrikalı liderler ile irtibat kurmak amacıyla bir denizaşırı daire başkanlığı kurulmasına karar verilmiştir. Hint Ulusal Kongresi tarafından Kenya ve Güney Afrika Birliği'nde yaygın olan ırkçılık karşıtı çok sayıda karar alınmış, 1934 yılında Faşist İtalya yönetimi tarafından işgal edilmek istenen Habeşistan (Etiyopya)'a destek olunmuştur. Hindistan, kendi bağımsızlık mücadelesi ile Afrika'nın sömürgeciliğe karşı mücadelesini bağdaştırmış, Afrika'nın dekolonizasyon sürecini kendi bağımsızlık mücadelesinin devamı olarak görmüştür. Hindistan, Afrika ülkelerinin özgürlük mücadelelerini politik, stratejik ve ahlakî yönlerden desteklemiştir.²⁵² Gandhi, Hindistan'ın bağımsızlığını kazanmasında oynadığı rol sayesinde ulusal bir kahramana dönüşmüştür. Gana, Nijerya, Tanzanya, Zambiya gibi Sahra-altı Afrika ülkeleri bağımsızlık yolunda Gandhi'nin şiddet içermeyen pasif direniş anlayışını uygulamışlar ve başarılı olmuşlardır.²⁵³

²⁵² Dubey, a.g.m., s. 15-17.

²⁵³ Fırat, a.g.m., s. 44.

4.2.3. Soğuk Savaş Dönemi

Hindistan'ın 1947'den sonra izlemiş olduğu genel dış politikası Afrika politikası içinde geçerli olmuştur. Bu dönemde Hindistan-Afrika ilişkilerinde etkili olan isim, Hindistan'ın ilk başbakanı Jawaharlal Nehru olmuştur. Nehru'nun Bağılantısızlık Hareketi, sömürgecilikle mücadele eden Afrika ülkelerini kendisine çekmiş, Hindistan bu sayede uluslararası arenada Afrika ülkelerinin sözcülüğünü yapmıştır. Nehru döneminde Hindistan'ın dış politikasının temel ilkelerinden biri, ırkçılığa ve sömürgeciliğe karşı mücadele ile bağımsızlık mücadelelerini desteklemek olmuştur. Bu ilke doğrultusunda hareket eden Hindistan, Afrika ülkelerinin bağımsızlık mücadelelerini desteklemiş, bağımsızlığını kazanmış olan Afrika ülkeleri ile diplomatik ilişkiler kurmuştur. ırkçılıkla mücadele kapsamında apartheid rejiminin hâkim olduğu Güney Afrika ile diplomatik ilişkiler kurmamıştır. Hindistan'ın bu desteği Afrika ülkelerinde o kadar olumlu bir karşılık bulmuştur ki, 1957'de bağımsızlığını kazanan Gana'nın lideri Kwame Nkrumah ilk denizaşırı ziyaretini Hindistan'a gerçekleştirmiştir. Soğuk Savaş döneminin iki kutuplu dünya düzenine tepki olarak 1955 Bandung Konferansı ile başlayan Bağılantısızlık Hareketi'nin en önemli savunucusu olan Nehru, Afrika ülkelerinin de bu harekete dâhil olmalarını sağlamıştır. Hindistan, uluslararası ortamlarda Afrika ülkelerinin haklarını savunmuş, Afrika ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanmasıyla birlikte Afrika kıtasında Hindistan'ın itibarı artmıştır. Hindistan'ın Afrika ülkeleri ile olan bir diğer ortak noktasını da Afrika'da yaşayan çok sayıdaki Hintli oluşturmaktadır. Nehru, Afrika'da yaşayan Hint asıllıların haklarını savunurken, aynı zamanda onların bulundukları toplumla kaynaşmaları, onları siyasî ve ekonomik alanda desteklemeleri gerektiğini savunmuştur.²⁵⁴ Soğuk Savaş döneminde Hindistan'ın Afrika ile olan çok boyutlu ilişkilerinde özellikle ırkçılıkla mücadele ve Afrika ülkelerinin bağımsızlık mücadelelerine destek verilmesi önemli bir yer tutmuştur. Ayrıca, Bağılantısızlık Hareketi kapsamında Hindistan-Afrika dayanışmasının sağlanması ve Güney-Güney İşbirliği kapsamında güvenlik ve ekonomi alanlarında diplomasi ve işbirliğinin oluşturulması amaçlanmıştır.²⁵⁵

Hindistan'ın 1962 yılında ÇHC ile yapmış olduğu savaştan mağlup olarak ayrılması ve Nehru'nun dış politikada güvenlik endişesi sebebiyle Sovyetler Birliği ile yakınlaşması, Afrika ülkeleri tarafından Bağılantısızlık Hareketi ile uyuşmayan bir tavır olarak

²⁵⁴ Fırat, a.g.m., s. 44-45.

²⁵⁵ Dubey, a.g.m., s. 18.

algılanmıştır. Aynı dönemde ÇHC, Sovyetler Birliği ve Doğu Bloku'ndan uzaklaşarak Afrika ülkeleri ile yakınlaşmıştır. ÇHC'nin Afrika ülkelerinin sömürgecilikle mücadelelerine hem ekonomik hem de askerî malzeme anlamında yardımda bulunması, Hindistan'ın Afrika'daki etkisinin azalmasına yol açmıştır. 1962 yılında ÇHC ile yapılan savaşın kaybedilmesi Hindistan'ın dış politikasında bir kırılma noktası olmuş ve 1964 yılında İndra Gandhi'nin başbakan olması ile birlikte Hindistan daha milliyetçi ve realist bir dış politika izlemeye başlamıştır. Bu yeni durumun Afrika ülkeleri ile olan ilişkilere yansması ise siyasî ilişkilerin yanında ekonomik ilişkilerin de geliştirilmesi şeklinde olmuştur. Hindistan, bu sayede ÇHC'nin Afrika'da olan etkinliğini kırmayı ve kendi etkinliğini arttırmayı amaçlamıştır. İndra Gandhi ile birlikte, Hindistan Afrika'ya yönelik dış politikasını gözden geçirmiş, tekrar yakınlaşmanın sağlanması yönünde adımlar atılmıştır. Bu kapsamda ilk adım olarak 1964 yılında İndra Gandhi, Afrika ülkelerine ziyarette bulunmuştur. İndra Gandhi döneminde Hindistan-Afrika ilişkileri büyük bir ivme kazanmıştır. Hindistan ile Afrika ülkeleri arasında karşılıklı işbirliğini geliştirmeyi amaçlayan ITEC programı oluşturulmuştur. Söz konusu program ile Afrika ülkelerine sermaye yardımı yapılması, bu ülkelerde orta ve küçük ölçekli sanayi kurulması için teknik ve uzmanlık hizmeti sunulması öngörülmüştür. Hindistan Afrika ülkelerinin bağımsızlık hareketlerini diplomatik olarak tanımış ve bu ülkelere maddî yardımlarda bulunmuştur. 1970'li yılların başlarında elde etmiş olduğu uluslararası politik başarılar sayesinde Hindistan'ın Afrika ülkeleri üzerindeki imajı yenilenerek artmıştır. Söz konusu politik başarılar arasında Sovyetler Birliği ile imzalanan 1971 Dostluk Anlaşması, 1971 yılında Pakistan ile yapılan savaşın kazanılması, 1974 yılında nükleer faaliyetlere başlanması yer almıştır. Hindistan, Afrika ülkeleri nezdindeki yeni imajı sayesinde BM, Bağlantısızlık Hareketi ve İngiliz Devletler Topluluğu (Commonwealth) gibi uluslararası ortamlarda Afrika ülkelerinin bağımsızlık hareketlerinin sözcülüğünü yapmıştır. İndra Gandhi'den sonra 1984 yılında başbakan olan Rajiv Gandhi döneminde Afrika'nın Hindistan dış politikasındaki önemi daha da artmıştır. Bu önem doğrultusunda, Rajiv Gandhi tarafından Afrika ülkeleri birçok kez ziyaret edilmiş, Afrika ülkelerinin bağımsızlık hareketlerinin desteklenmesine devam edilmiştir. Bağlantısızlık Hareketi'ne üye ülkeler tarafından Afrika Fonu kurulması sağlanmış, Hindistan tarafından bu fona başlangıçta 500 milyon Rupî (yaklaşık 7 milyon dolar)²⁵⁶ bağış yapılmıştır. 1984-1985 yıllarında yaşanan kuraklık

²⁵⁶ 1 ABD doları, 71,485 Rupî yapmaktadır. <https://transferwise.com/tr/currency-converter/usd-to-inr-rate?amount=1> (Erişim Tarihi: 15.10.2019).

sonucu açlık tehlikesi ile karşı karşıya kalan Etiyopya, Sudan, Somali, Kenya ve Tanzania gibi Doğu Afrika ülkelerine 100.000 ton gıda yardımında bulunulmuştur.²⁵⁷

Hindistan'ın Afrika'ya olan ilgisi sadece siyasî ve ekonomik alanlarda değil, kültür alanında da görülmektedir. 1950 yılında kurulmuş olan Hindistan Kültürel İlişkiler Konseyi (Indian Council for Cultural Relations-ICCR) vasıtasıyla Afrika'dan gelen öğrencilere Hindistan'da burslu olarak eğitim verilmektedir. Buna ilaveten, 1955 yılında Delhi Üniversitesi'nde açılmış olan Afrika Çalışmaları Okulu ve 1959 yılında kurumuş olan Hindistan - Afrika Konseyi (Indian Council for Africa- ICA) de kültürel alanda işbirliğinin gerçekleştirilmesini amaçlamaktadır.²⁵⁸

4.3. Hindistan'ın Günümüz Afrika Politikası

Soğuk Savaş boyunca iki kutuplu dünya düzenine karşı Bağlantısızlık Hareketi içerisinde yer alarak Üçüncü Dünya ülkelerinin lideri olmaya çalışmış olan Hindistan, komşuları Pakistan ve ÇHC'den gelen tehdit algısına karşılık olarak yine Soğuk Savaş'ın taraflarından olan Sovyetler Birliği'nden destek almak durumunda kalmıştır. Ancak Sovyetler Birliği'nin yıkılması ve Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte Hindistan, ekonomik ve politik olarak güç bir duruma düşmüştür. İçine düştüğü durumdan kurtulmak için liberal ekonomiye geçen Hindistan, dış politikada ekonomik ilişkilere dayanan bir değişime gitmiştir.²⁵⁹

Soğuk Savaş'ın sona ermesi, Hindistan'ın dış politikasında yeni bir kırılma noktası olmuştur. Ekonomide liberal uygulamaları devreye koyan Hindistan, dış politikada da bağlantısızlık ve batı karşıtlığı ideolojilerini terk ederek pragmatik, ekonomik çıkarların ön planda tutulduğu, dışa açık, realist ve proaktif bir dış politikaya yönelmiştir.²⁶⁰ Hindistan, Soğuk Savaş döneminde Afrika ülkelerine sadece ekonomik yardımlar yapmakta iken Soğuk Savaş sonrası ilişkilerde tek taraflı yardımlardan ziyade, karşılıklı çıkara dayanan ticaret ve yatırımlar ön plana çıkmıştır. Hindistan, günümüz Afrika politikasında kendisine en büyük rakip olarak ÇHC'yi görmektedir. Bu nedenle Hindistan, ÇHC'nin Afrika'daki etkinliğini azaltarak kendi etkisini artırabilmek amacıyla hem ekonomi hem de siyasî

²⁵⁷ Fırat, a.g.m., s. 46-48.

²⁵⁸ Fırat, a.g.m., s. 46.

²⁵⁹ Fırat, a.g.m., s. 57.

²⁶⁰ Fırat, a.g.m., s. 48-50.

alanlarda açılımlar yapmaktadır. Bu kapsamda, Afrika ile olan tarihî geçmişinden ve Afrika’da yaşayan Hint kökenlilerden yararlanmaya çalışmaktadır. Ayrıca, batılı ülkeler ve ÇHC’ye karşı, Afrika’da Güney-Güney Diyalogu kapsamında Brezilya ve Güney Afrika Cumhuriyeti ile işbirliği yapmaktadır.²⁶¹

4.3.1. Siyasî İlişkiler

Soğuk Savaş’ın sona ermesi ile birlikte Hindistan’ın dış politikasını revize etmesi doğal olarak Afrika politikasını da etkilemiştir. Dışa açılımın ön plana çıktığı yeni dış politika kapsamında Afrika ülkeleri ile olan siyasî ve ekonomik ilişkilerde büyük bir gelişme ve genişleme yaşanmaya başlamıştır. Yeni dönemle birlikte, Hindistan-Afrika ilişkilerinin ağırlık noktasına ekonomik işbirliği oturmuştur. Siyasî, kültürel ve askerî konular, ilişkilerin diğer alanlarını oluşturmuştur. Yeni dönemde Hindistan-Afrika ilişkilerinin en göze çarpan özelliği, ilişkilerin uygulamada realist ve pragmatik olmasına karşılık, söylemde Soğuk Savaş döneminin eşitlik ve karşılıklı saygı ilkelerini taşımaya devam etmesidir. Hindistan, uluslararası sistemin Kuzey-Güney ayrımına karşılık olarak Güney-Güney Diyalogu’nu savunmaktadır. Güney-Güney Diyalogu kapsamında 2003 yılında Hindistan-Brezilya-Güney Afrika Diyalog Forumu IBSA kurulmuştur. IBSA, başta Afrika ülkelerinin sorunları olmak üzere uluslararası sorunlara çözüm bulabilmek amacıyla görüş alışverişinde bulunmak ve ortak tutum takınmayı amaçlamaktadır. Hindistan, IBSA sayesinde Afrika politikasında batılı ülkelere ve ÇHC’ye karşı Brezilya ve Güney Afrika’nın desteğini almaktadır. Böylece Hindistan, hem Afrika’daki varlığını ve etkinliğini arttırmakta, hem de sömürgecilik ve hegemonya karşıtı mücadelesini Güney-Güney Diyalogu kapsamında sürdürmektedir.²⁶²

Hindistan’ın Afrika’ya yönelik yeni politikası proaktif bir yaklaşım içermektedir. Küresel güçlerin Afrika’ya yeniden hücum ettiği bu dönemde Hindistan, sömürgecilik ve hegemonya anlayışından uzak tuttuğu Afrika ilişkilerini, bu şekliyle sürdürmek istemektedir. Bu yönüyle Hindistan, diğer dış güçlerden farklılık göstermektedir. Hindistan, Afrika ile işbirliği için Afrika Birliği’nin “Banjul Formülü”nü kabul etmiştir. Afrika ülkelerine kolektif pazarlık gücü kazandıran Banjul Formülü, Afrika Birliği’nin Temmuz 2006’da Gambiya’da gerçekleştirmiş olduğu zirve toplantısında almış olduğu

²⁶¹ Fırat, a.g.m., s. 57.

²⁶² Fırat, a.g.m., s. 56.

kararlara dayanmaktadır. Bu formüle göre Afrika Birliği, Afrika adına Afrika ülkelerini temsil eden büyük bir kurul vasıtasıyla Afrika ile işbirliği yapacak ülkelerin uymaları gereken usulleri belirlemektedir. Söz konusu kurulda Afrika Devlet ve Hükümet Başkanları, Afrika Birliği Başkanı, Afrika Birliği Komisyonu Başkanı, Afrika'nın Kalkınması İçin Yeni Ortaklık (New Partnership for Africa's Development - NEPAD) İcra Komitesi Başkanı yer almaktadır. Hindistan, Banjul Formülü'ne ve kurulun uygulamalarına uymayı kabul eden nadir büyük ortaklardan birisi olmuştur.²⁶³

Hindistan, 1990'lı yıllarda ekonomik sebepler göstererek birçok Afrika ülkesindeki büyükelçiliğini kapatmıştır. Yeni Afrika politikası kapsamında 2000'li yıllarla birlikte büyükelçiliklerini tekrar açmaya başlamış, bugün Hindistan büyükelçiliği ve konsoloslugu bulunan Afrika'daki ülke sayısı 30'a yaklaşmıştır. 2003 yılında Hindistan Dışişleri Bakanlığı Afrika Dairesi genişleyerek üç Bölgesel Genel Müdürlüğe bölünmüştür. ÇHC'nin 2006'da gerçekleştirdiği Çin-Afrika İşbirliği Forumu'nun (Forum on China-Africa Cooperation - FOCAC) başarılı olmasına karşılık olarak Hindistan, 2008'de Yeni Delhi'de 14 Afrika ülkesinin liderlerinin katılımıyla Birinci Hindistan-Afrika Zirvesi'ni gerçekleştirmiştir.²⁶⁴ 2011, 2015 ve 2018 yıllarında gerçekleştirilmiş olan zirve toplantılarına ilave olarak yıllık olarak gerçekleştirilen üst düzey karşılıklı ziyaretler ile Hindistan-Afrika ilişkileri güçlendirilmiştir.

4.3.2. Eğitim

Hindistan, 2011 Hindistan-Afrika Zirvesi'nde eğitim alanında da Afrika ile ilişkilerini geliştirme yolunda adımlar atmıştır. Bu kapsamda 22.000 Afrikalı öğrenciye üç yıl boyunca burslu eğitim vermeyi önermiştir. Bugün, burslu olarak Hindistan'da öğrenim gören birçok Afrikalı öğrenci bulunmaktadır. Ayrıca, dünya üzerindeki yaşam ve yaşam türlerini inceleyen bilim dalları ile jeoloji, astronomi, meteoroloji, oşinografi gibi yer bilimleri üzerinde eğitim verecek bir Hindistan-Afrika Üniversitesi'nin kurulması düşünülmektedir. Hindistan, eğitim ve öğretim programları alanında Afrika ülkelerinden oldukça yoğun ilgi görmektedir. Hindistan Dış Ticaret Enstitüsü (Indian Institute of Foreign Trade - IIFT), Tanzania'da kurmuş olduğu IIFT şubesinden olumlu dönüşler almakta, Uganda'da da bir şube açmayı planlamaktadır. ITEC programı Afrika ülkelerinde

²⁶³ Dubey, a.g.m., s. 35.

²⁶⁴ Fırat, a.g.m., s. 55.

başarılı olmuştur. Bu başarı nedeniyle Hindistan, Afrika'ya ilave eğitim kontenjanı vermiştir. Eğitim alanındaki bu faaliyetlere ilave olarak Hindistan, Afrika ülkelerinin İngiliz dili, bilişim teknolojisi, girişimcilik ve meslekî eğitim alanlarında enstitüler kurmalarına destek olmaktadır. Hindistan'ın bu girişimleri, bir tarafın diğerine hükmetmesi şeklinde olmayıp, daha ziyade insan odaklı ve sürdürülebilir bir ortaklık şeklinde yürümektedir.²⁶⁵

4.3.3. Askerî İlişkiler

Hindistan'ın Afrika ülkeleri ile olan ilişkilerinde Soğuk Savaş döneminden farklı olarak siyasî, ekonomik ve kültürel ilişkilerin yanı sıra güvenlik ve askerî konularda işbirliği de yer almaktadır. Hindistan, BM'nin Afrika misyonlarında görev almakta, ikili askerî işbirliği anlaşmaları kapsamında, Hindistan Afrika ülkelerinde askerî güç bulundurmakta, bu ülkelere silah ve askerî malzeme yardımında bulunmaktadır.

Afrika'da barışın sağlanması ve sürdürülmesi maksadıyla, Hindistan BM'nin Afrika'da icra ettiği birçok barışı koruma harekâtına katılım sağlamaktadır. Hindistan'ın bu desteği, Afrika kıtasına barış ve kalkınmayı getirmek istemesine dayanmaktadır.²⁶⁶ Hindistan, yeni dış politikasında önemli bir yer tutan uluslararası terörizmle mücadele doğrultusunda BM'nin Mozambik, Somali, Angola, Sierra Leone, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Etiyopya, Liberya ve Eritre'deki misyonlarına en büyük askerî katkıyı sağlamıştır.²⁶⁷ BM'nin; Kongo (1960-1964), Angola (1989-1999), Mozambik (1992-1994), Somali (1993-1994), Liberya (1993-1997), Ruanda (1994-1996), Sierra Leone (1999-2001), Etiyopya-Eritre (2006-2008), Fildişi Sahili (2004-2017), Liberya (2003-2018) görevlerine askerî katılım sağlamıştır. Hindistan hâlihazırda; Demokratik Kongo Cumhuriyeti (Ocak 2005'den beri) ve Güney Sudan (Nisan 2005'den beri) görevlerine yaklaşık 5.500 asker ve polis gücü ile katılım sağlamaktadır. Hindistan tamamen kadınlardan oluşan bir birliğini 2007 yılında BM barışı koruma görevine göndermiştir. Liberya'da polis gücü olarak görev yapan bu birlik, 24 saat boyunca başkent Monrovia'da asayişin sağlanması ve gece devriyesi görevlerinde bulunmaktadır. Ayrıca, Liberya polis gücünün oluşturulmasına da katkı sağlamıştır.²⁶⁸ Askerî alandaki ilişkiler kapsamında

²⁶⁵ Dubey, a.g.m., s. 36.

²⁶⁶ Dubey, a.g.m., s. 32.

²⁶⁷ Fırat, a.g.m., s. 55-56.

²⁶⁸ BM Barışı Koruma sayfası, <https://peacekeeping.un.org/en/india> (Erişim Tarihi: 23.04.2019).

Hintli subaylar tarafından Botsvana, Burkina Faso, Gana, Kenya, Moritus, Nijerya, Senegal, Madagaskar, Seyşeller, Güney Afrika Cumhuriyeti, Tanzanya ve Uganda askerlerine eğitim verilmiştir. Söz konusu ülkeler ile imzalanan savunma işbirliği anlaşmaları kapsamında, Hindistan tarafından askeri teçhizat ve silah yardımıyla bulunulmuştur. Ayrıca Hindistan, Etiyopya ve Nijerya'da askerî akademilerin açılmasında rol almıştır.²⁶⁹ 2011 yılında gerçekleştirilmiş olan Üçüncü Hindistan-Afrika Zirve Toplantısı'nda barış ve güvenlik alanlarında işbirliği yapılması konusunda Afrika ve Hindistan tarafından görüş birliğine varılmış, Afrika, Hindistan'ın Mali ve Somali'de olduğu gibi Afrika Birliği görevlerini desteklemesinden duyduğu memnuniyeti ifade etmiştir.²⁷⁰

4.4. Hindistan-Afrika Zirve Toplantıları

4.4.1. Birinci Hindistan-Afrika Zirve Toplantısı

Hindistan-Afrika ilişkileri Nisan 2008 ayında Yeni Delhi'de gerçekleştirilen Hindistan-Afrika Zirvesi ile en üst seviyeye ulaşmıştır. Söz konusu zirvede Hindistan, Afrika'yı enerji güvenliği açısından çok değerli gördüğünü ve bu kapsamda ilişkilerini sürdüreceğini belirtmiştir. Kalkınmaya yönelik olarak eğitim, bilim ve teknoloji, tarımsal verimlilik ve gıda güvenliği, endüstriyel gelişme, altyapı, sağlık gibi temel alanlarda işbirliği yapılmasına odaklanılmıştır.²⁷¹ Delhi Zirvesi'nde, iş insanlarını, sanatçıları, akademisyenleri, yazarları, gazetecileri ve sivil toplum temsilcilerini bir araya getiren faaliyetler düzenlenmiştir.²⁷²

4.4.2. İkinci Hindistan-Afrika Zirve Toplantısı

Hindistan-Afrika Zirvesi'nin ikincisi 2011 yılında Etiyopya'nın başkenti Addis Ababa'da gerçekleştirilmiştir. Söz konusu zirve toplantısında uluslararası konularda ortak düşünceye sahip olmanın önemine ve beraber çalışma arzusuna vurgu yapılmıştır. Afrika'da ÇHC ile rekabetini sürdüren Hindistan, zirve toplantısında Afrika ülkelerine

²⁶⁹ Fırat, a.g.m., s. 55-56.

²⁷⁰ Üçüncü Hindistan-Afrika Forum Zirvesi, Hindistan-Afrika Stratejik İşbirliği Çerçeve Anlaşması, http://www.mea.gov.in/Uploads/PublicationDocs/25981_framework.pdf (Erişim Tarihi: 28.04.2019). s. 10.

²⁷¹ Roy, a.g.m., s. 10.

²⁷² Fırat, a.g.m., s. 55.

yapmakta oluğu ekonomik yardımları arttıracaklarını ifade etmiştir. Zirve toplantısında Hindistan Başbakanı Manmohan Singh tarafından yapılan açıklamada; Hindistan'ın Afrika'nın ortağı olduğu, Afrika kıtasına kalkınma yardımı olarak 5 milyar dolar kredi açacağı, kalkınma yardımına ilave olarak yeni kurumların ve eğitim programlarının oluşturulması için 700 milyon dolar, Etiyopya-Cibuti tren yolu için de 300 milyon dolar yardım yapılacağını açıklamıştır. Hindistan'ın Afrika ile olan ekonomik ilişkilerinin merkezinde kapasite artırımının bulunduğunu ifade eden Başbakan Singh; Hindistan-Afrika Entegre Tekstil Grubu, Hindistan-Afrika Orta Vade Hava Durumu Tahmin Merkezi, Hindistan-Afrika Gıda İşleme Grubu gibi 80 adet yeni tesisin kurulacağını bildirilmiştir.²⁷³ Hindistan-Afrika arasındaki ilişkilerin geliştirilmesine yönelik hedefler İkinci Hindistan-Afrika Zirvesi'nde tekrarlanmış, 2011 yılı ticaret hacmi olan 45 milyar doların 2015 yılında 70 milyar dolara çıkarılması, Hindistan'ın Afrika'ya olan 5,4 milyar dolar olan yardımının 500 milyon dolar daha artırılması kararlaştırılmıştır.²⁷⁴

4.4.3. Üçüncü Hindistan-Afrika Zirve Toplantısı

26-29 Ekim 2015 tarihlerinde Yeni Delhi'de ilk defa olarak 54 Afrika ülkesinin tamamının devlet ve hükümet başkanları ile Afrika Birliği'nin temsilcilerinin katılımı ile gerçekleştirilmiş olan Üçüncü Hindistan-Afrika Zirve Toplantısı sonrasında karşılıklı kalkınma için yeni bir dönüşüm programı yayımlanmıştır. Çok yönlü Hindistan-Afrika ilişkileri bu zirve ile yeni bir boyut kazanmıştır.²⁷⁵ Söz konusu zirve toplantısında Hindistan-Afrika ilişkilerinin geleceğine yön verecek olan iki önemli belge kabul edilmiştir. Delhi Deklarasyonu ve Hindistan-Afrika İşbirliği Çerçeve Anlaşması belgeleri; Hindistan-Afrika arasında politik, ekonomik, sosyal, bilim ve teknoloji, kültür, güvenlik ve diğer alanlarda işbirliğinin çerçevesini oluşturmaktadır.²⁷⁶ Hindistan-Afrika Stratejik İşbirliği Çerçeve Anlaşması kapsamında; ekonomi, ticaret ve sanayi, tarım, yenilenebilir enerji, denizcilik ve okyanuslardan faydalanma, altyapı, eğitim ve yetenek geliştirme, sağlık, barış ve güvenlik alanlarında işbirliği yapılması ve mevcut işbirliğinin geliştirilmesi

²⁷³ Dubey, a.g.m., s. 35-36.

²⁷⁴ Roy, a.g.m., s. 10.

²⁷⁵ Government of India Ministry of External Affairs, India's Diplomatic Journey: 2014-2018 "Unprecedented Outreach Unparalleled Outcomes", s. 35, 77. www.mea.gov.in (Erişim Tarihi: 12.03.2019).

²⁷⁶ Institute for Defence Studies and Analyses, Dördüncü Hindistan-Afrika Stratejik Diyalogu: Hindistan ve Afrika: Güvenlik İşbirliğinin Derinleştirilmesi. <https://idsa.in/event/india-africa-strategic-dialogue-2018> (Erişim Tarihi: 30.04.2019).

kararlaştırılmıştır.²⁷⁷ Ekonomik ve kalkınma işbirliğinin glendirilmesi kapsamında Hindistan Afrika'ya ulaşım alanında 10 milyar dolar yatırım yapmayı, Hindistan-Afrika Kalkınma Fonu ve Hindistan-Afrika Sağlık Fonu'na 600 milyon dolar yardımda bulunmayı taahhüt etmiştir.²⁷⁸ Hindistan'ın Afrika ile olan ilişkilerinin derinlemesine anlaşılabilmesi amacıyla bu ereve anlaşmasının önemli maddeleri aşağıda listelenmiştir.

*Ekonomide İşbirliği*²⁷⁹;

- Hindistan-Afrika ticareti son 15 yılda hızlı bir artış göstermiş olup, son beş yılda iki katına çıkmıştır. Hint şirketleri Afrika'da iletişim, hidrokarbon arama ve çıkarma, tarım, hafıf sanayi, bilişim teknolojileri ve eğitimi, su arıtma ve tedarik yönetimi, petrol arıtma, kimyasal maddeler, ilaç, kömür, otomotiv, ekilik, mühendislik danışmanlığı ve yönetimi, kâğıt ve tekstil gibi çok çeşitli alanlarda artan şekilde yatırımlar yapmaktadırlar. Bu yatırımlar sermaye ve teknoloji girdisi sağlamakta, katma değer oluşturmaya, sanayileşmeye ve ekonomik faaliyetlerin çeşitlenmesine destek olmakta, en önemlisi de istihdam ve nitelikli işgücü yaratmaktadır.
- Hindistan büyüyen ekonomiler içerisinde Afrika ile serbest ticaret bölgesi uygulamasını başlatan ilk ülkelerdendir. 2008 yılında başlayan serbest ticaret bölgesi uygulaması 2012 yılında tam anlamıyla faaliyete geçmiş, 2014 yılında genişletilerek günümüzde gümrük tarife uygulamalarının %98'ini kapsar hale gelmiştir. 34 Afrika ülkesine genişletilmiş olan bu tek taraflı plan ile Afrika lkelerinin Hindistan'a olan ihracatlarının artırılması amaçlanmaktadır. Afrika tarafı, Hindistan'ın serbest gümrük kapsamını genişleterek çok sayıda az gelişmiş ülkenin de dâhil edilmesini istemektedir.
- Hindistan-Afrika ortaklığının en önemli yönlerinden birini, Hindistan Kalkınma ve Ekonomik Yardım Paketi kapsamında verilen imtiyazlı krediler oluşturmaktadır. Bu krediler, Hint şirketlerinin deneyimli oldukları alanlarda ekonomik projelerin ve Afrika lkelerinin öncelikli sosyal projelerinin desteklenmesi için kullanılmaktadır. Son on yılda 40'tan fazla Afrika ülkesinde yaklaşık 140 projeye 9 milyar dolar imtiyazlı kredi sağlanmıştır. Bu projelerden 60 adedi tamamlanmıştır.

²⁷⁷ nc Hindistan-Afrika Forum Zirvesi, Hindistan-Afrika Stratejik İşbirliği ereve Anlaşması.

²⁷⁸ Hindistan Dışışleri Bakanlığı resmi internet sayfası, India's Diplomatic Journey, s. 35, 77.

²⁷⁹ nc Hindistan-Afrika Forum Zirvesi, Hindistan-Afrika Stratejik İşbirliği ereve Anlaşması, s. 3-4.

- Hindistan ve Afrika, teknolojinin birçok soruna çözüm sağladığı bilinci ile uygun maliyetli teknoloji, yeni teknoloji ve ileri teknoloji alanlarında etkili bir işbirliği geliştirmeyi amaçlamaktadırlar.
- Enerji ve altyapı alanları, mevcut Hindistan-Afrika işbirliğinin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Su tedarik yönetimi, enerji üretimi ve dağıtımı, karayolu ve demiryolu inşası ve bakımı, hidrokarbon arama faaliyetleri için imtiyazlı kredi konusunda eğitim, kapasite inşası, danışmanlık ve proje uygulaması alanlarında işbirliği sürmektedir.
- Hindistan ve Afrika, sürdürülebilir ve kapsamlı ekonomik büyüme için özel sektör tarafından gerçekleştiren yatırımların önemine binaen tecrübe ve bilgi paylaşımında bulunmayı kabul etmektedirler. İki taraf arasında ticaretin hızlandırılması, teknoloji transferi ile eğitim ve araştırma alanlarında işbirliğinin güçlendirilmesi, uzaktan algılama ve doğal kaynakların haritalanması, tarım arazileri, orman örtüsü, mineral ve deniz kaynakları, hava durumu tahmini ve doğal afetlerle mücadele alanlarında uzay teknolojisinin kullanılması, tıp, tarım ve hidroloji alanlarında nükleer teknolojinin kullanılması için işbirliği ve eğitim imkânlarının araştırılması öngörülmektedir.

Ticaret ve Sanayide İşbirliği²⁸⁰;

Hindistan-Afrika ortaklığının merkezinde insan kaynakları ve yetenekli işgücü bulunmaktadır. Her iki taraf, insanların teknolojik kapasitelerinin geliştirilmesine önem vermektedir. Hindistan, Afrika’da farklı sektörlerde kapasite artırımı yapacak kurumların oluşturulmasına çalışmaktadır. Bu gayretler, Afrika’nın sanayi ve hizmet sektörlerine, uzun vadede ise kıtanın kalkınmasına çok büyük katkı sağlamaktadır. Bu kapsamda Afrika ve Hindistan;

- İstihdam ve gelir sağlamak amacıyla küçük ve orta ölçekli girişimler ile orta ve küçük endüstri dallarının kurulmasını,
- Afrika endüstri bölgelerinde Afrikalı mühendisler, teknikerler, yöneticiler ve işçiler ile gıda güvenliği ve güneş enerjisi gibi alanlarda çalışan uzmanların eğitimini amaçlayan Kamu-Özel İşbirliğinin geliştirilmesini,

²⁸⁰ Üçüncü Hindistan-Afrika Forum Zirvesi, Hindistan-Afrika Stratejik İşbirliği Çerçeve Anlaşması, s. 5.

- Üretim yapacak kadın gruplarının ihtiyaç duyacakları krediye erişimlerini sağlayacak bir mekanizma oluşturulmasını kabul etmişlerdir.

*Tarımda İşbirliği*²⁸¹;

Hindistan ve Afrika nüfuslarının büyük bölümü geçimlerini tarımdan sağlamaktadırlar. Bu nedenle tarım, hayvancılık ve su yönetimi, gıda ve beslenme güvenliği açısından hayati öneme haiz bulunmaktadır. İki taraf arasında; tarım teknikleri, sulama, toprak kalitesinin artırılması, tarım aletlerinin tedariki için gerekli imtiyazlı kredi sağlanması, kapasite inşası sağlayacak kurumların oluşturulması ile tecrübe ve eğitim paylaşımı alanlarında yoğun işbirliği yapılmaktadır. Afrika ve Hindistan; turizm, tarım, balıkçılık, ormancılık ve enerji üretimi alanlarının iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine karşı hassas olduğunu bilmektedirler. Bu kapsamda her iki taraf;

- Uygun ve karşılanabilir teknoloji kullanarak tarımsal tekniklerin geliştirilmesi, organik tarım yapılması, tohum çeşitliliğinin artırılması, gübrelemenin etkin kullanımı konularında işbirliğinin artırılmasını,
- Su kaynaklarının etkin ve etkili kullanımı, teknoloji ve bilgi transferi sayesinde sulama tekniklerinin geliştirilmesi alanlarında ortak çabaların artırılmasını,
- Hindistan tarafından Afrikalı çiftçilere modern tarım aletlerinin ve teknolojisinin tedarik edilmesini,
- Tarım ve gıda üretimi endüstrisine yatırım yaparak istihdam ve gelir yaratılmasını,
- Özellikle kadın ve gençler olmak üzere tüm küçük ölçekli gıda üreticilerinin desteklenmesini kabul etmişlerdir.

*Yenilenebilir Enerjide İşbirliği*²⁸²;

Hindistan ve Afrika; güneş, rüzgâr, su, jeotermal ve bio-enerji gibi yenilenebilir enerji üretimi ve enerji nakil sistemlerinin inşası alanlarında mevcut işbirliğinin artırılmasını kabul etmişlerdir.

²⁸¹ Üçüncü Hindistan-Afrika Forum Zirvesi, Hindistan-Afrika Stratejik İşbirliği Çerçeve Anlaşması, s. 6.

²⁸² Üçüncü Hindistan-Afrika Forum Zirvesi, Hindistan-Afrika Stratejik İşbirliği Çerçeve Anlaşması, s. 7.

*Denizcilik ve Okyanuslardan Faydalanmada İşbirliği*²⁸³;

Afrika ve Hindistan halklarının geçim kaynakları büyük oranda deniz ve okyanuslardan sağlanmaktadır. Küresel ve bölgesel ticaret ile deniz kaynaklarının ekonomik kalkınmaya katkısı nedeniyle okyanuslar büyük önem taşımaktadır. Bu kapsamda Hindistan ve Afrika;

- Sürdürülebilir balıkçılık, deniz ulaşımı, deniz kaynaklarının işletilmesi ve kirliliğin önlenmesi alanlarında eğitim, kapasite inşası ve ortak projeler vasıtasıyla yakın işbirliği oluşturmayı,
- Liman işletmeciliği, deniz ulaştırması, yasadışı balık avcılığı ile mücadele ve hidrografi araştırmaları alanlarında işbirliğinde bulunmayı kabul etmişlerdir.

*Altyapı Alanında İşbirliği*²⁸⁴;

Hindistan ve Afrika; su tedariki, deniz ulaşımı, karayolu ve demiryolu inşası ve bakımı gibi altyapı alanlarında imtiyazlı krediler vasıtasıyla eğitim, kapasite inşası ve proje yürütülmesinde mevcut işbirliğinin geliştirilmesini öngörmektedirler.

*Eğitim ve Yetenek Geliştirme Alanında İşbirliği*²⁸⁵;

İkinci Hindistan-Afrika Zirve Toplantısından sonraki dönemde 60 eğitim enstitüsünde verilen 300 kursa 24.000 Afrikalı öğrenci burslu olarak katılmıştır. Söz konusu kurslar; bilişim teknolojileri, yenilenebilir enerji, tarım, deniz ve havacılık mühendisliği, hidrografi, küçük orta ölçekli sanayi girişimciliği, kırsal kalkınma, parlamento ilişkileri, ikmal ve yönetimi, iklim değişikliğine uyum sağlama, doğal afet yönetimi, siber güvenlik, adli tıp, savunma ve güvenlik alanlarında verilmiştir.

Afrika ve Hindistan; eğitimde işbirliği ve yetenek transferi konularının ekonomik, bilimsel, teknik ve sosyal kalkınmaya katkı sağlaması öngörülen genç nüfusa iş imkânı sağlanması açısından oldukça önemli olduğunu kabul etmektedirler. Afrika ve Hindistan; bilim, teknoloji, araştırma ve yaratıcılık alanlarında gelişmenin kalkınma sürecinin hayati

²⁸³ Üçüncü Hindistan-Afrika Forum Zirvesi, Hindistan-Afrika Stratejik İşbirliği Çerçeve Anlaşması, s. 7.

²⁸⁴ Üçüncü Hindistan-Afrika Forum Zirvesi, Hindistan-Afrika Stratejik İşbirliği Çerçeve Anlaşması, s. 7.

²⁸⁵ Üçüncü Hindistan-Afrika Forum Zirvesi, Hindistan-Afrika Stratejik İşbirliği Çerçeve Anlaşması, s. 7-8.

bir parçası olduğu görüşündedirler. Afrika ve Hindistan; eğitim kurumlarında bilgi ve iletişim teknolojileri ile erken tanışmanın kapasite inşası, eğitim, sağlık, sanayi, yoksullukla mücadele ve kamu hizmetlerinin sağlanması için kilit role sahip olduğuna vurgu yapmaktadırlar. Bu kapsamda Afrika ve Hindistan;

- Bilimsel ve teknolojik kalkınma ile bilgi ve iletişim teknolojileri alanlarında işbirliği yapmaya devam etmeyi,
- Afrika'da güçlü, güvenilir ve erişilebilir bir fiber-optik altyapı kurulması için ortak yatırımlar yapmayı,
- Pan Afrika E-network projesi için altyapıyı yenilemeyi, yaygınlaştırmayı ve geliştirmeyi,
- Afrikalı öğrencilerin ve akademisyenlerin özellikle mühendislik, tıp, teknoloji ve tarım alanlarında Hindistan'ın önde gelen eğitim kurumlarına erişmelerini ve kaydolmalarını sağlamayı kabul etmişlerdir.

Sağlık Alanında İşbirliği²⁸⁶;

Hindistan ve Afrika, sosyo-ekonomik kalkınmayı sağlayacak beşerî sermayenin oluşturulabilmesi için sağlıklı olmanın gerekliliğini bilmektedirler. Taraflar; HIV, verem, sıtma, ebola ve çocuk felci ile mücadelede eğitim ve tecrübe paylaşımında bulunmayı garanti etmektedirler. Her iki taraf; sağlıklı beslenme ve gıda güvenliğinin geliştirilmesi ihtiyacını kabul etmektedirler. Bu kapsamda Hindistan ve Afrika;

- Ölümcül salgın hastalıkların önlenmesi ve kontrol altında tutulması için gerekli eğitim, karşılıklı danışma ve araştırma yapmayı,
- Afrika'nın anne ölümlerinin azaltılmasına yönelik sağlık kampanyasını desteklemeyi,
- Karşılanabilir ve kaliteli ilaçlara ve tedaviye erişimin sağlanmasını,
- Doktorların ve sağlık personelinin eğitimini desteklemeyi,
- Sağlık sisteminin geliştirilmesi ve kamu sağlığı programlarının uygulanması alanlarında tecrübe ve uzmanlık paylaşımında bulunmayı kabul etmişlerdir.

²⁸⁶ Üçüncü Hindistan-Afrika Forum Zirvesi, Hindistan-Afrika Stratejik İşbirliği Çerçeve Anlaşması, s. 9-10.

*Barış ve güvenlik alanlarında işbirliği*²⁸⁷;

- Afrika Birliği'nin Barış ve Güvenlik girişimlerini desteklemeyi,
- Çatışmanın önlenmesi, yönetimi ve çözümü için uygulanacak programları desteklemeyi,
- Uyuşturucu, silah ve insan ticareti, deniz haydutluğu ve terörizm, yasa dışı balık avcılığı gibi sorunlar ile mücadele ederek deniz ulaşım hatlarının güvenliğinin sağlanması için eğitim, kapasite inşası, bilgi ve istihbarat paylaşımı alanlarında işbirliği yapmayı,
- Siber suçlarla mücadele ve internetin terörizm amacıyla kullanılmasının engellenmesi gibi siber güvenlik alanlarında tecrübe ve bilgi paylaşmayı kabul etmişlerdir.

4.4.4. Dördüncü Hindistan-Afrika Zirve Toplantısı

Dördüncü Hindistan-Afrika Zirve Toplantısı'nın ana gündem maddesi güvenlik olmuştur. Güvenlik kavramı, Soğuk Savaş sonrası dönemde daha geniş bir anlam kazanmıştır. Geleneksel devlet merkezli askerî güvenlik anlayışına ilave olarak askerî olmayan konular da güvenlik kavramı içerisinde yer almaya başlamıştır. Afrika Birliği'nin Afrika'nın Barış ve Güvenlik Yapısı (African Peace and Security Architecture - APSA) genişletilmiş güvenlik anlayışını baz almaktadır. Hindistan, BM'nin barışı koruma görevlerinde aktif görev alarak Afrika kıtasında çatışmaların önlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Hindistan ayrıca, askerî okullarında binlerce Afrikalı subayın eğitim almasını ve yeteneklerini geliştirmesini sağlamaktadır. Hint Okyanusu'nda görev yapan Hindistan Deniz Kuvvetleri; tsunami, doğal afetler ve deniz haydutluğu kaynaklı tehditlere karşı mücadele etmektedir. Hindistan, Afrika ülkelerinin iklim değişikliği, siber saldırılar, enerji, gıda ve su kıtlığına dayanan güvenlik endişelerini paylaşmaktadır. Hindistan-Afrika arasında güvenlik konularında işbirliğinin güçlendirilmesi için Hindistan'ın Savunma Çalışmaları ve Analizleri Enstitüsü (Institute for Defence Studies and Analyses – IPSA) tarafından Dördüncü Hindistan-Afrika Zirve Toplantısı düzenlenmiştir. Hindistan-Afrika Stratejik Diyalogu isimli panel, Yeni Delhi'de 27-28 Mart 2018 tarihlerinde Afrika ülkeleri ile Hindistan arasında güvenlik alanında işbirliğinin geliştirilmesi ve derinleştirilmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Hindistan ve Afrika ülkelerinden politikacılar, devlet

²⁸⁷ Üçüncü Hindistan-Afrika Forum Zirvesi, Hindistan-Afrika Stratejik İşbirliği Çerçeve Anlaşması, s. 10.

memurları ve akademisyenler tarafından sunumlar gerçekleştirilmiştir.²⁸⁸ Stratejik Diyalog Paneli kapsamında beş adet sunum yapılmış ve panel sonunda tartışma bölümü gerçekleştirilmiştir.

“Gelişen Hindistan-Afrika Güvenlik İşbirliği” sunumu kapsamında;

- Hindistan ve Afrika ülkeleri arasında bulunan güvenlik işbirliğinin, barışı koruma ve terörizme karşı koyma gibi farklı alanlardaki yansıması nedir?
- Afrika ülkelerinin diğer ortaklar ile işbirliğinin hatları nelerdir?
- Hindistan ile Afrika ülkeleri arasındaki güvenlik işbirliği gelecekte nasıl olacaktır?

“Deniz Güvenliğinde İşbirliği” sunumu kapsamında;

- Hindistan ve Afrika ülkeleri tarafından karşılaşılan temel deniz sorunları nelerdir ve bu sorunlara cevapları nelerdir?
- Hindistan’ın deniz alanında Afrika’daki kilit ortaklar ile ikili ve bölgesel işbirliğinin içeriği nedir?

“Enerji ve Gıda Güvenliğinde İşbirliği” sunumu kapsamında;

- Afrika ve Hindistan’da enerji ile ilgili karşılaşılan sorunlar nelerdir? Bu sorunların üstesinden gelmek için hangi girişimlerde bulunulmaktadır?
- Afrika ve Hindistan’ın gıda güvenliğine yönelik temel endişeleri nelerdir? Afrika ülkeleri ve Hindistan gıda güvenliği alanında nasıl işbirliği yapabilir?
- Hindistan ve Afrika ülkeleri arasında yenilenebilir enerji alanında mevcut işbirliği ne seviyededir?

“Siber Güvenlik Alanında İşbirliği” sunumu kapsamında;

- Hindistan’da ve Afrika’da siber güvenliğe yönelik tehditler ve alınacak önlemler nelerdir?

²⁸⁸ Institute for Defence Studies and Analyses, Dördüncü Hindistan-Afrika Stratejik Diyalogu.

- Hindistan ile Afrika arasında siber güvenlik alanında işbirliği nasıl gerçekleştirilebilir?

“Yetenek ve Kapasite İnşası Alanında İşbirliği” sunumu kapsamında;

- Hindistan ve Afrika’da geleneksel ve geleneksel olmayan güvenlik alanlarında yeteneklerin geliştirilmesinin önündeki engeller nelerdir?
- Yetenek geliştirme ve kapasite inşası kapsamında Hindistan-Afrika işbirliği nasıl ve hangi alanlarda perçinlenebilir? sorularına cevap bulunmaya çalışılmıştır.²⁸⁹

4.5. Hindistan-Afrika Ekonomik İlişkileri

Hindistan ile Afrika arasındaki ticarî ilişkiler son on yılda Küresel Güney’in ortaya çıkmasıyla birlikte çok büyük bir gelişme göstermiş, Hindistan Afrika’nın dördüncü en büyük ticaret ortağı haline gelmiştir. Bu yükselişin arkasında, Hindistan hükümetinin atmış olduğu bazı önemli adımlar yer almaktadır. Bunlar içerisinde; 2002 yılında uygulamaya konulan “Afrika’ya Odaklanma” inisiyatifi, 2008 yılında devreye konulan azgelişmiş ülkeler için Serbest Gümrük Tarifeleri, Hindistan-Afrika Zirve Toplantıları ve özel sektöre yönelik uygulamalar yer almaktadır. Söz konusu girişimler sayesinde Hindistan ile Afrika arasındaki ticaret hacmi ve yatırım akışı önemli artış kaydetmiştir.²⁹⁰

4.5.1. Ekonomik İlişkilerin Temelleri

1990’lı yılların başında Hindistan ekonomisi tam anlamıyla çöküşe geçmiştir. Ülke çok büyük bütçe açığı ve çok düşük seviyelerdeki döviz rezervinin yol açtığı ekonomik krize girmiştir. Ödemeler dengesinde ortaya çıkan kötüleşme, krizi tetiklemiştir. Krizden çıkabilmek için Hindistan, 1991 yılında ekonomide liberalizme geçmek durumunda kalmıştır. Bu değişimle birlikte önceki yılların karma ekonomi politikaları terk edilmiş, liberal politikalar kapsamında pazar ekonomisi ve özelleştirmeye yönelinmiştir. Hindistan, IMF ve Dünya Bankası kontrolünde Yapısal Uyum Programı’nı uygulamaya başlamıştır. 1990’lı yılların sonuna gelindiğinde özel sektörün sağladığı hızlı gelişimle birlikte Hindistan ekonomisi tekrar rayına oturmuştur. Soğuk Savaş’ın sona ermesi ile birlikte

²⁸⁹ Institute for Defence Studies and Analyses, Dördüncü Hindistan-Afrika Stratejik Diyalogu.

²⁹⁰ Afreximbank and Exim India (2018), *Deepening South-South Collaboration: An Analysis of Africa and India’s Trade and Investment*, Kahire, s. 23.

Afrika ülkeleri de IMF ve Dünya Bankası tarafından fonlanan Yapısal Uyum Programı'nı uygulamak zorunda kalmışlardır. Birçok Afrika ülkesi ekonomik kalkınma için pazar ekonomisini benimsemiştir. 1980'ler boyunca eksi büyüme gösteren Afrika, siyasî birliğini sağlamış olan ülkeler başta olmak üzere tüm kıta olarak 1990'ların ortasından sonra sabit bir pozitif büyüme göstermeye başlamıştır. Bu dönemde Hint özel sektörü Afrika'ya yönelmiştir.²⁹¹

Hindistan, Afrika ile olan ekonomik ilişkilerini güçlendirmek için önemli adımlar atmıştır. Bu kapsamda Afrika ile olan ilişkilerinde önceleri emperyalizm karşıtı politikalar ve ticaret politikaları izlemiş, 1990 yılından itibaren takip etmeye başladığı liberal politikalar doğrultusunda ekonomik büyüme politikasına daha fazla önem vermeye başlamıştır. Hindistan, Afrika ülkelerine teknik yardımda bulunmuş, Afrika özel sektörleri ile ticaretini geliştirmek için girişimler yapmıştır. Hindistan, Afrika'dan daha çok tarım ürünleri, bakır ve petrol gibi madenler ithal ederken, Afrika'ya tekstil, ilaç ve mühendislik ürünleri ihraç etmiştir.²⁹²

Hindistan'ın Afrika ülkeleri ile ekonomik ilişkileri Soğuk Savaş döneminin sona ermesi ile birlikte gelişme ve genişleme göstermiştir. Hindistan ile Afrika arasındaki ilişkilerin gelişmesi dünyanın ekonomik sisteminin değişmesi ile eşzamanlı olarak ortaya çıkmıştır. Her iki tarafın da stratejik vizyonu, ideolojik ve politik olmaktan çıkarak ekonomik kalkınmaya yönelmiştir. Özellikle Afrika ülkeleri vizyonlarının peşinden gidebilmek için Hindistan ve ÇHC gibi Asya ülkeleri ile güçlü ekonomik ilişkiler geliştirme yolunu tercih etmişlerdir. Afrika ülkelerinin ekonomileri büyük oranda ticarete dayanmaktadır. Afrika'nın yıllık ortalama büyüme oranı 1980-2000 yılları arasında sadece %1,1 iken, bu oran 2000-2009 yılları arasında %6,2'ye kadar yükselmiş, sonraki dönemde ise %4,3'e düşmüştür.²⁹³

Hindistan, yeraltı ve yerüstü kaynaklarının araştırılması, iş imkânları, diplomatik girişimler ve stratejik ortaklıklar sayesinde Afrika'ya girmektedir. Hindistan, Afrika'ya olan yaklaşımında ticaret, yatırım ve kalkınma desteğini bütünleştirmeyi hedeflemektedir. Hindistan, Afrika'nın ÇHC, AB ve ABD'den sonraki en büyük dördüncü ticaret ortağı iken, Afrika Hindistan'ın en büyük altıncı (AB, ÇHC, BAE, ABD ve ASEAN'dan sonra)

²⁹¹ Dubey, a.g.m., s. 30.

²⁹² Roy, a.g.m., s. 10.

²⁹³ Roy, a.g.m., s. 9.

ticaret ortağı konumundadır. Doğu ve Güneydoğu Afrika ile geçmişten gelen bağları olan ve Afrika'da önemli bir Hintli nüfusa sahip olan Hindistan, doğrudan yabancı yatırım kapsamında Afrika'da cazip yeni yatırım alanları aramaktadır.²⁹⁴

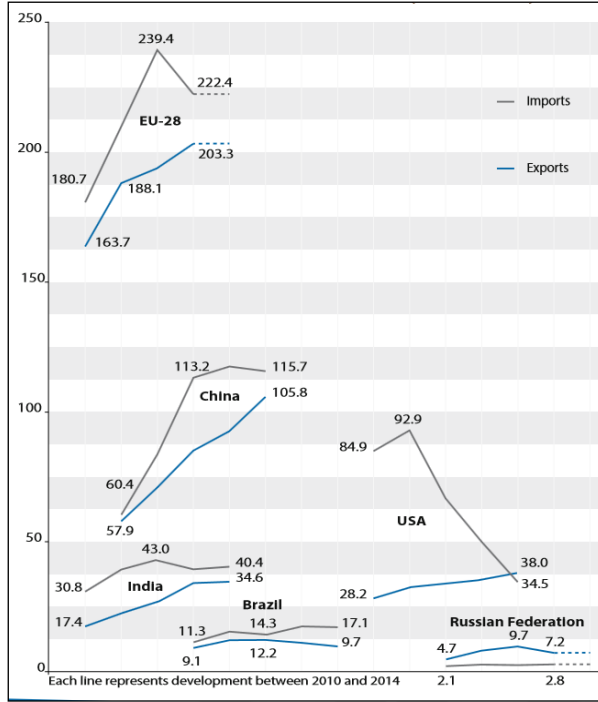
Hindistan'ın Afrika ile olan ticareti 2000'li yıllarda sadece 5 milyar dolar iken proaktif girişimler sayesinde 2012 yılında 60 milyar doların üzerine çıkmıştır. Değişim sadece ticaret miktarında olmamış, Hindistan'ın Afrika ülkeleri ile olan ticaretinin içeriği de önemli değişiklikler göstermiştir. 1970'lerin başında Hindistan-Afrika ticareti yoğun olarak Hint keneviri, tekstil ve kıyafet gibi klasik mallardan oluşurken, 1970'lerin ortalarından itibaren mühendislik ürünleri, demir ve çelik, kimyasal ürünler ve türevleri (ilaç, kozmetik, vb.) ticarette ön plana çıkmaya başlamıştır. Hindistan'ın 1970 ve 1980'lerde Afrika'dan yapmış olduğu ithalat temel olarak işlenmemiş pamuk, çiğ kaju fıstığı, bakır, çinko, kurşun, inci, yarı değerli taşlar, kaya fosfatı, boya ve renklendirme malzemelerinden oluşmuştur. 1990'larla birlikte hidrokarbon, metal ve kimyasal ürünler Hindistan'ın Afrika'dan yapmakta olduğu ithalatın en önemli kalemini oluşturmuştur.²⁹⁵

BM Afrika Ekonomi Komisyonu ve Hindistan Sanayi Konfederasyonu tarafından 2015 yılında Hindistan ile Afrika arasındaki ticaret ve kalkınma ortaklığı konusunda rapor hazırlanmıştır. Söz konusu raporda yer alan verilere göre AB, ABD ve BRIC ülkelerinin 2010-2014 yılları arasında Afrika'ya gerçekleştirmiş oldukları ihracat-ithalat miktarları Şekil 4.1.'de gösterilmektedir.

AB, 2014 yılı itibari ile hem ihracatta hem de ithalatta 200'er milyar doların üzerinde bir rakamla açık ara önde iken, ÇHC 100'er milyar doların hemen üzerinde bir rakamla ikinci sırada yer almaktadır. Söz konusu dönemde ABD'nin ihracat rakamları büyük bir değişim göstermezken, ithalat rakamları önemli ölçüde düşüş göstermiştir. Hindistan 2010 yılında yaklaşık 30 milyar dolar olan ithalat rakamını 2014 yılında 40 milyar dolara, 2010 yılında yaklaşık 17 milyar dolar olan ihracat rakamını ise 2014 yılında iki katına çıkartarak 34 milyar dolara ulaşmıştır. Özellikle ihracatta elde etmiş olduğu bu hızlı yükseliş Hindistan'ı 2014 yılı itibari ile ABD'nin önüne geçirerek Afrika ile ticarî ilişkilerde üçüncü sıraya yerleştirmiştir. Hindistan, bu konumu ile BRIC ülkeleri arasında ÇHC'nin arkasında, Brezilya ve RF'nin ise önünde yer almıştır.

²⁹⁴ Roy, a.g.m., s. 13.

²⁹⁵ Dubey, a.g.m., s. 31.

Şekil 4.1. AB, ABD ve BRIC ülkelerinin 2010-2014 arası Afrika'ya ihracat-ithalat rakamları (milyar \$)²⁹⁶

Hindistan'ın Afrika ülkeleri ile olan ticaret hacmi her geçen yıl daha da artmaktadır. 2003-2004 yıllarında 7,1 milyar dolar olan ticaret hacmi günümüzde 60 milyar doları geçmiş durumdadır. Hindistan'ın tüm ihracatı içerisinde Afrika'nın payı %6'dan %8,6'ya, tüm ithalatı içerisinde Afrika'nın payı ise %4,1'den %7,9'a yükselmiştir. Hindistan'ın 2010-2020 yılları arasındaki 10 yıllık süre içerisinde Afrika ülkeleri ile yapmış olduğu ihracat ve ithalat rakamları Çizelge 4.1.'de görülmektedir. Hindistan Ticaret ve Sanayi Bakanlığı verilerine göre; Nisan 2010 – Mart 2015 arasında yer alan beş yıllık dönemde Hindistan'ın Afrika ülkelerine olan ihracatı sürekli artış göstermekte, bu dönemden sonra düşüşe geçen ihracat rakamları Nisan 2018-Mart 2019 döneminde tekrar artış eğilimi göstermektedir. Hindistan, en yüksek ihracat değerine Nisan 2014 – Mart 2015 arasında ulaşmıştır. Hindistan'ın Afrika ülkelerine yapmış olduğu ithalata bakıldığında ise Nisan 2016 – Mart 2017 haricindeki dönemlerde ithalatın 30 milyar doların üzerinde seyrettiği görülmektedir. Hindistan'ın en yüksek ithalat rakamlarına Nisan 2011 – Mart 2012 ve Nisan 2012 – Mart 2013 döneminde ulaştığı görülmektedir. İhracat-ithalat arasındaki denge incelendiğinde; Hindistan'ın Afrika ile olan ticaretinde en yüksek dış ticaret açığına Nisan 2011 – Mart 2012 döneminde ulaştığı, bu dönemden sonra dış ticaret açığının

²⁹⁶ United Nations Economic Commission for Africa and Confederation of Indian Industry, AFRICA-INDIA Facts & Figures 2015, s. 9.

kaplanmaya başladığı, Nisan 2013 – Mart 2017 döneminde en düşük seviyelere ulaştığı görülmektedir. Son dönemde Hindistan'ın Afrika ile olan ticaretinde ihracatı artarken ithalatının düştüğü, ithalatın ihracattan fazla olmasına rağmen dış ticaret açığının son dönemde küçüldüğü görülmektedir.

Çizelge 4.1. Hindistan'ın Afrika'ya yaptığı ihracat-ithalat rakamları (milyar dolar)²⁹⁷

	Nis 10 - Mar 11	Nis 11 - Mar 12	Nis 12 - Mar 13	Nis 13 - Mar 14	Nis 14 - Mar 15	Nis 15 - Mar 16	Nis 16 - Mar 17	Nis 17 - Mar 18	Nis 18 - Mar 19	Nis 19 - Mar 20
İhracat	19,7	24,6	29,1	31,2	32,8	25	23,1	24,9	28,5	28,9
İthalat	31,9	44,1	41,1	36,6	38,6	31,6	28,8	37,7	41,1	37,7
Fark	12,2	19,5	12	5,4	5,8	6,6	5,7	12,8	12,6	8,8

Günümüzde Hindistan ile Afrika arasındaki ortaklığın temelini enerji alanında işbirliği oluşturmaktadır. Hindistan, dünyanın en büyük altıncı enerji tüketicisi olup, önümüzdeki dönemde ABD, ÇHC ve Japonya'dan sonra dördüncü enerji tüketicisi olması öngörülmektedir. Dünya petrol rezervlerinin sadece %0,4'üne sahip olan Hindistan, enerji ihtiyacının %75'ini ithal etmektedir. Bu oranın 2030 yılında %90'a çıkması öngörülmektedir. Hidrokarbon kaynağı açısından büyük oranda Ortadoğu ülkelerine bağımlı olan ve petrol ithalatının %70'ini Ortadoğu'dan ithal eden Hindistan, kaynak çeşitliliği yaratabilmek amacıyla dikkatini Afrika'ya çevirmektedir.²⁹⁸ Enerji kaynaklarını çeşitlendirmeyi amaçlayan Hindistan için Afrika önemli bir enerji potansiyeli taşımaktadır. Hindistan'ın ham petrol ithalatının %24'ü Afrika ülkelerinden gerçekleştirilmektedir. Hindistan'ın Petrol ve Doğalgaz İşbirliği Videsh Limited Şirketi, 3 milyar dolar olan en büyük denizaşırı yatırımını Sudan'a yapmıştır. Şirket ayrıca Senegal, Fildişi Sahili, Nijerya ve Gabon'da ortaklıklara sahiptir. Hindistan, enerji gereksinimleri için Afrika ülkeleri ile keşif ve arama, dağıtım, işleme, depolama ve nakliye alanlarındaki tecrübesini paylaşmaktadır. Hindistan'ın bu alandaki yatırımı eğitimli ve tecrübeli yerli işgücünün oluşmasını sağlamaktadır.²⁹⁹

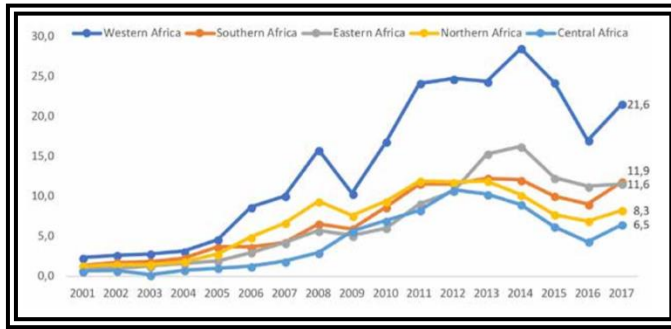
Afrika İhracat-İthalat Bankası (African Export-Import Bank – AFREXIMBANK) ve Hindistan İhracat-İthalat Bankası (Export-Import Bank of India - Exim India) tarafından müşterek olarak hazırlanmış olan raporda Güney-Güney İşbirliği kapsamında Hindistan ve Afrika arasındaki ticaret ve yatırımlar analiz edilmiştir. Söz konusu raporda yer alan

²⁹⁷ Government of India Ministry of Commerce and Industry, Export Import Data Bank, Export by Region. <https://tradestat.commerce.gov.in/eidb/irgn.asp> (Erişim Tarihi: 10.02.2021).

²⁹⁸ Fırat, a.g.m., s. 51-52.

²⁹⁹ Dubey, a.g.m., s. 31-32.

verilere göre Hindistan'ın 2001-2017 yılları arasında Afrika ile olan ticaretinin bölgesel bazda seyrini gösteren analiz Şekil 4.2.'de görülmektedir. Hindistan'ın 2001 yılında her bir bölge ile ticareti oldukça düşük iken, 2017 yılına gelindiğinde bu ticaret rakamları katbekat artmış durumdadır. Karşılıklı ticarete en büyük pay sahibi petrol ve petrol ürünleri ve Hindistan'ın Afrika ile olan ticaretinde en büyük paya ise Batı Afrika ile olan ticareti sahip olmuştur. Ancak son on yılda yaşanan gelişmeler neticesinde Hindistan'ın tüm bölgeler ile olan ticaretinde önemli bir artış görülmektedir. 2017 verilerine göre 21,6 milyar dolar ile Batı Afrika ilk sırada yer alırken, 11,9 milyar dolar ile Güney Afrika ikinci, 11,6 milyar dolar ile Doğu Afrika üçüncü sırada yer almakta, 6,5 milyar dolar ile Orta Afrika son sırada bulunmaktadır. Doğu Afrika, Hindistan'ın Afrika'da en fazla ihracat gerçekleştirdiği bölge durumundadır. Hindistan'ın Doğu Afrika'ya gerçekleştirdiği ihracatın tüm Afrika'ya olan ihracat içerisindeki oranı 2001 yılında %29,7 iken bu oran 2017 yılında %34,5'e yükselmiştir. Aynı dönemde Batı Afrika'ya gerçekleştirilen ihracatın oranı %28,2'den %22,6'ya gerilemiştir. Hindistan'ın Afrika'dan yaptığı ithalat içerisinde Batı Afrika'dan gerçekleştirilen ithalatın oranı 2001 yılında %39,4 iken 2017 yılında bu oran %44,9'a yükselmiştir. 2017 yılında Hindistan'ın Afrika'dan yaptığı ithalat içerisinde yüzdesi ikinci en fazla olan bölge Güney Afrika olmuş, onu Orta Afrika izlemiştir.³⁰⁰

Şekil 4.2. Hindistan'ın Afrika ile olan ticaretinin bölgesel analizi (milyar \$)³⁰¹

4.5.2. İhracat

4.5.2.1. İhracat kalemleri bazında analiz

Hindistan'ın Afrika'ya olan ihracatı artarak gelişmekte olup, 2000'li yılların başından itibaren ihracat kalemleri değişiklik göstermeye başlamıştır. En dikkat çekici

³⁰⁰ Afreximbank and Exim India, s. 27-28.

³⁰¹ Afreximbank and Exim India, s. 27.

husus, tekstil ürünlerinin 2001 yılında %24,1 olan oranının sert düşüşler göstererek 2017 yılında %6,4'e gerilmesi, buna karşılık 2001 yılında %0,1 orana sahip olan petrol ve petrol ürünlerinin 2006 yılında çok hızlı bir şekilde %25'e yükselmesidir. Kısaca söylemek gerekirse, tekstil ürünlerinin ağırlığı azalmış, onun yerine petrol ürünlerinin ağırlığı artmıştır. 2017 yılında Hindistan'ın Afrika'ya yaptığı toplam ihracatın %38,8'ini petrol ürünleri, ilaç ve tıbbî ürünler ile karayolu vasıtaları oluşturmuştur. Hindistan'ın 2017 yılında Afrika'ya gerçekleştirmiş olduğu petrol ürünleri ihracatının %82'si Güney Afrika Cumhuriyeti, Mozambik, Moritus, Kenya ve Tanzania'ya gerçekleştirilmiştir.³⁰²

Hindistan'ın Afrika'ya son iki yılda ihraç ettiği malzeme tipi ve dolar cinsinden miktarına ait rakamlar Çizelge 4.2.'de verilmiştir. Mineral yakıtlar ve yağlar ile ilaç ve tıbbî ürünlerin ihracatındaki artış devam etmektedir. Listede nükleer reaktör ve parçalarının bulunması oldukça dikkat çekmektedir. Elektrikli aletlerin ihracatında önemli bir artış, önceki yıllardaki teamüle uygun olarak tahıllarda ise büyük bir düşüş görülmektedir.

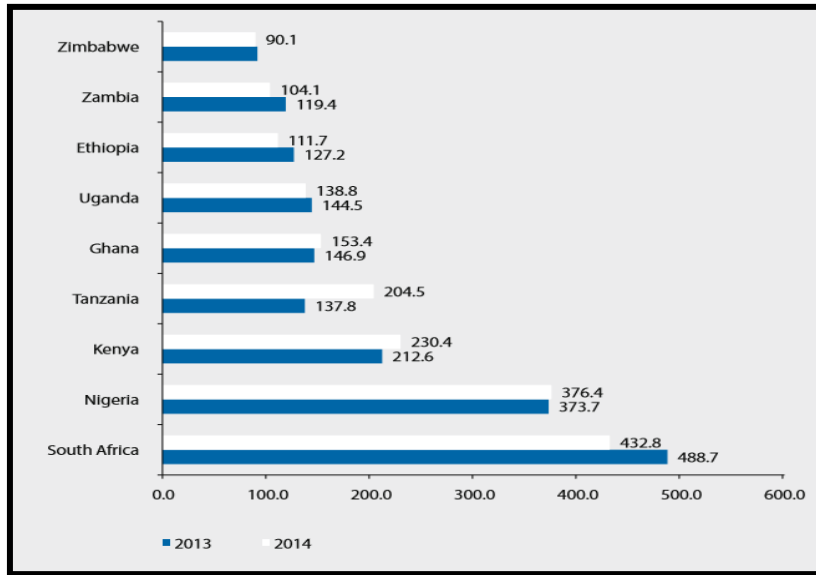
Çizelge 4.2. Hindistan'ın Afrika'ya ihraç ettiği ürün ve miktarı (milyon \$)³⁰³

Ürün	2018-2019	2019-2020	Artış (%)
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler	5,103.14	6,090.89	19,36
İlaç ve tıbbî malzemeler	2,983.23	3,192.76	7,02
Demiryolu veya tramvay dışındaki araçlar ve bunların parçaları ile aksesuarları	3,008.09	2,966.18	-1,39
Nükleer reaktörler, kazanlar, makine ve mekanik cihazlar, bunlardaki parçalar	2,072.67	2,116.30	2,11
Elektrikli aletler ve parçaları	1,180.96	1,406.95	19,14
Tahıllar	1,824.55	1,309.25	-28,24
Plastik ürünler	1,151.05	1,020.53	-11,34
Pamuk	831,64	871,58	4,8
Şeker ve şekerleme	745,91	844,22	13,18
Organik kimyasallar	793,16	698,93	-11,88
Demir veya çelik eşya	722,51	666,85	-7,7
Muhtelif kimyasal ürünler	441,93	507,24	14,78
Et ve yenebilir et sakatatı	262,77	477,5	81,72
Örme veya el işi olmayan giyim ve giyim aksesuarlarından olan eşyalar	460,32	461,52	0,26
Örme veya el işi giyim eşya ve giyim aksesuarları	400,02	451,09	12,77

³⁰² Afreximbank and Exim India, s. 25-26.

³⁰³ Government of India Ministry of Commerce and Industry, Export Import Data Bank, Export by Region.

Hindistan'ın petrol ürünlerinden sonra bir diğer önemli ihracat kalemi olan tıbbî ilaç ürünlerini 2013-2014 yıllarında ihraç ettiği Afrika ülkeleri ve miktarları Şekil 4.3.'te görülmektedir. En çok ihracat yapılan ülkeler arasında %17 ile Güney Afrika Cumhuriyeti, %15 ile Nijerya ve %9 ile Kenya yer almaktadır. 2014 yılında Hindistan, tüm Afrika'ya 2,8 milyar dolar tutarında tıbbî ilaç ürünleri ihraç etmiştir. Bu rakam, Hindistan'ın Afrika'ya gerçekleştirmiş olduğu tüm ihracatın %8'ini oluşturmaktadır. Hindistan, tüm dünyaya gerçekleştirmekte olduğu toplam tıbbî ilaç ihracatının %25'ini Afrika'ya göndermektedir. Bu rakamlar da göstermektedir ki Afrika, Hindistan'ın tıbbî ilaç ihracatı için oldukça büyük bir pazar konumundadır.³⁰⁴

Şekil 4.3. Hindistan'ın 2013-2014 yıllarında tıbbî ilaç ürünleri ihraç ettiği afrika ülkeleri ve miktarları (milyar \$)³⁰⁵

4.5.2.2. Bölgesel bazda analiz

2018 – 2019 ve 2019 – 2020 dönemlerinde Hindistan'ın Afrika kıtasına bölgesel bazda yapmış olduğu ihracattan elde etmiş olduğu gelirler Çizelge 4.3.'te görülmektedir. Söz konusu dönemde Hindistan'ın tüm Afrika kıtasına yapmış olduğu ihracat yaklaşık 28,5 milyar dolardan 28,9 milyar dolara çıkarak %1,57'lik bir artış göstermiştir. Bu artışla birlikte Hindistan'ın Afrika'ya olan ihracatı toplam ihracatının %9,21'ine tekabül etmektedir. Hindistan, Afrika'da bölgesel olarak en fazla Batı Afrika, ikinci olarak ise Güney Afrika ülkelerine ihracatta bulunmaktadır. Hindistan'ın Doğu Afrika ile olan

³⁰⁴ United Nations Economic Commission for Africa and Confederation of Indian Industry, s. 14.

³⁰⁵ United Nations Economic Commission for Africa and Confederation of Indian Industry, s. 14.

tarihten gelen yakın işbirliği içerisinde olmasına rağmen son dönemde ihracatta önemli bir düşüş olmuştur. Bu bölgeleri Kuzey Afrika takip etmektedir. Hindistan, Afrika’da en az ihracatı Orta Afrika ülkelerine gerçekleştirmektedir.

Çizelge 4.3. Hindistan’ın Afrika’ya yaptığı ihracatın bölgelere göre dağılımı³⁰⁶

Bölge	2018 - 2019 (milyon dolar)	2019 - 2020 (milyon dolar)	Artış (%)	Pay (%)
Batı Afrika	7,698.24	8,176.68	6.21	2.60
Güney Afrika	6,234.00	7,280.63	16.78	2.31
Doğu Afrika	7,377.98	6,636.38	-10.05	2.11
Kuzey Afrika	5,888.58	5,441.01	-7.60	1.73
Orta Afrika	1,342.08	1,456.21	8.50	0.46
Toplam	28,540.88	28,990.91	1.57	9.21

Batı Afrika

Hindistan’ın 2017 yılında Batı Afrika’ya ihraç ettiği kalemler arasında %20,3 ile tahıl ürünleri ilk sırada yer almakta olup, en fazla Benin, Gine, Senegal ve Fildişi Sahili’ne ihraç edilmiştir. İkinci sırada yer alan ilaç ve tıbbî malzemeler ise %12,3’lük paya sahip olup, çoğunlukla Nijerya, Gana ve Gine’ye ihraç edilmiştir. Karayolu vasıtalarının payı %9,9 olup, Nijerya, Senegal, Gana ve Gine ihracat yapılan başlıca ülkeler arasında yer almaktadırlar. Tekstil ürünleri ise %8,1’lik paya sahip olup, en çok Senegal, Togo, Nijerya ve Gana’ya ihraç edilmiştir. Hindistan’ın Batı Afrika’ya ihraç ettiği tahıl ürünlerinin oranı 2001 yılında %5,6 iken, 2017’de %20,3’e, petrol ürünlerinin oranı %0’dan %5,9’a, ulaşım ekipmanlarının oranı %0,2’den %2,2’ye, elektrikli cihazların oranı %2,8’den %4,0’a, ilaç ve tıbbî malzemelerin oranı ise %11,5’ten %12,3’e yükselmiştir. Diğer taraftan tekstil ürünlerinin oranı %19,3’ten %8,1’e, metallerin oranı ise %7,1’den %3,7’ye düşmüştür. Hindistan’ın Batı Afrika’da en fazla ihracat yaptığı ülkeler Nijerya, Senegal ve Gana olup, bu ülkelere 2017 yılı içerisinde gerçekleştirilmiş olan ihracat Hindistan tarafından bölgeye gerçekleştirilen toplam ihracatın %56’sını oluşturmaktadır.³⁰⁷

Hindistan’ın 2018-2019 ve 2019-2020 dönemlerinde Batı Afrika’ya ihraç ettiği ürünler ve dolar bazında miktarları Çizelge 4.4.’te gösterilmiştir. Mineral yakıtlar ve

³⁰⁶ Government of India Ministry of Commerce and Industry, Export Import Data Bank, Export by Region.

³⁰⁷ Afreximbank and Exim India, s. 35-37.

yağlar, nükleer reaktörler ve parçaları ile ilaç ve tıbbî malzemeler ilk üç sırada yer almaktadır. Özellikle mineral yakıtlar ve yağların ihracatı yaklaşık iki katına çıkmıştır. Benzer bir artış elektrikli aletler ve parçalarında da görülmektedir.

Çizelge 4.4. Hindistan'ın Batı Afrika'ya ihraç ettiği ürün ve miktarı (milyon \$) ³⁰⁸

Ürün	2018-2019 (milyon dolar)	2019-2020 (milyon dolar)	Artış (%)
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler	683,19	1,023.06	49,75
Nükleer reaktörler, kazanlar, makine ve mekanik cihazlar, bunlardaki parçalar.	745,29	904,23	21,33
İlaç ve tıbbî malzemeler	803,78	846,83	5,36
Demiryolu veya tramvay dışındaki araçlar ve bunların parçaları ile aksesuarları.	794,67	842,5	6,02
Tahıllar	1,170.33	771,9	-34,04
Elektrikli aletler ve parçaları	321,23	479,92	49,4
Pamuk	313,7	365,68	16,57
Plastik ve plastik ürünler	312,27	311,4	-0,28
Demir veya çelik eşya	283,21	284,1	0,32
Örme veya el işi giyim eşya ve giyim aksesuarları	162,55	232,58	43,08
Diğer tekstil ürünleri; kullanılmış giyim ve tekstil ürünleri	169,31	155,53	-8,14
Muhtelif kimyasal ürünler	116,47	132,38	13,65
Organik kimyasallar	144,71	124,12	-14,23
El yapımı filamentler	101,22	123	21,51
Örme veya el işi olmayan giyim ve giyim aksesuarlarından olan eşyalar	123,83	103,99	-16,02
Kağıt ve karton; kağıt hamuru, kağıt veya karton malzemeleri	108,08	97,18	-10,09

Doğu Afrika

Hindistan'ın başta Kenya, Tanzanya, Mozambik ve Moritus olmak üzere Doğu Afrika ülkelerine 2017 yılında en fazla miktarda ihraç ettiği kalemlerin başında %25,6 ile petrol ve petrol ürünleri yer almaktadır. İkinci sırada yer alan ilaç ve tıbbî malzemeler ise %15,2'lik paya sahip olup, çoğunlukla Kenya, Tanzanya ve Etiyopya'ya ihraç edilmiştir. Karayolu vasıtalarının payı %5,8 olup, Kenya, Etiyopya ve Tanzanya ihracat yapılan başlıca ülkeler arasında yer almaktadır. 2001-2017 yılları arasındaki dönemde özellikle petrol ve petrol ürünleri ile ilaç ve tıbbî malzeme ihracatında oldukça önemli bir artış gözlenmektedir. 2001 yılında %0,8 olan petrol ve petrol ürünleri ihracatı, 2017 yılında %25,6'ya, 2001 yılında %9,2 olan ilaç ve tıbbî malzeme ihracatı, 2017 yılında %15,2'ye

³⁰⁸ Government of India Ministry of Commerce and Industry, Export Import Data Bank, Export by Region.

yükselmiştir. En büyük düşüş ise tekstil ürünleri ile demir çelik ihracatında görülmektedir. 2001 yılında %24 olan tekstil ürünleri ihracatı, 2017 yılında %4,4'e, 2001 yılında %13,7 olan demir çelik ise 2017 yılında %4,3'e gerilemiştir. Hindistan'ın 2017 yılında Doğu Afrika'da en fazla ihracat yaptığı ülke %21,4 ile Kenya olup, onu Tanzanya, Moritus, Etiyopya ve Mozambik takip etmektedir. Bu ülkelere yapılan ihracat Doğu Afrika'ya 2017 yılında yapılan ihracatın %69,7'sine denk gelmektedir.³⁰⁹ Hindistan'ın 2018-2019 ve 2019-2020 dönemlerinde Doğu Afrika'ya ihraç ettiği ürünler ve dolar bazında miktarı Çizelge 4.5.'te gösterilmiştir.

Çizelge 4.5. Hindistan'ın Doğu Afrika'ya ihraç ettiği ürün ve miktarı (milyon \$)³¹⁰

Ürün	2018-2019 (milyon dolar)	2019-2020 (milyon dolar)	Artış (%)
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler	2,453.86	2,067.72	-15,74
İlaç ve tıbbî malzemeler	580,22	672,67	15,93
Şeker ve şekerleme	321,93	425,91	32,3
Demiryolu veya tramvay dışındaki araçlar ve bunların parçaları ile aksesuarları	371,52	406,67	9,46
Nükleer reaktörler, kazanlar, makine ve mekanik cihazlar, bunlardaki parçalar	442,01	351,08	-20,57
Tahıllar	411,14	308,17	-25,05
Plastik ve plastik ürünler	292,32	252,68	-13,56
Elektrikli aletler ve parçaları	181,24	205,21	13,22
Demir veya çelik eşya	155,67	142,46	-8,49
Demir ve çelik	243,07	137,61	-43,39
Kağıt ve karton; kağıt hamuru, kağıt veya karton malzemeleri.	130,47	126,74	-2,86
Örme veya el işi olmayan giyim ve giyim aksesuarlarından olan eşyalar	106,02	100,26	-5,44
Ayakkabı ve ayakkabı parçaları	165,9	94,98	-42,75
Çeşitli kimyasal ürünler	95,08	94,84	-0,25
Pamuk	112,44	91,51	-18,62

Genel olarak Hindistan'ın Doğu Afrika'ya yönelik ihracatında 2019-2020 döneminde düşüş görülmekte, diğer bölgelerde artış gösteren mineral yakıtlar ve yağların ihracatı bu bölgede düşüş göstermektedir. İlaç ve tıbbî malzemelerin ihracatı artış gösterirken en büyük artış şeker ve şekerleme ürünlerinin ihracatında görülmektedir.

³⁰⁹ Afreximbank and Exim India, s. 29-32.

³¹⁰ Government of India Ministry of Commerce and Industry, Export Import Data Bank, Export by Region.

Güney Afrika

Hindistan'ın 2017 yılında Güney Afrika ülkelerine ihracat kalemleri arasında %21,7 ile petrol ve petrol ürünleri ve %20,5 ile karayolu vasıtaları ilk iki sırada yer almış ve çoğunlukla Güney Afrika Cumhuriyeti'ne ihraç edilmiştir. Petrol ve petrol ürünlerinin ihracat içerisindeki payı 2001 yılında %1,5 iken, bu oran 2017 yılında %21,7'ye, karayolu vasıtalarının payı ise 2001 yılında %3,7'den 2017 yılında %20,5'e yükselmiştir. 2001 yılında %4,9 ihracat oranına sahip olan ilaç ve tıbbî malzemeler 2017 yılında %15 ile üçüncü sırada yer almış ve Güney Afrika Cumhuriyeti, Botswana ve Svaziland'a ihraç edilmiştir. Hindistan'ın Güney Afrika ülkelerine gerçekleştirmiş olduğu tekstil ürünleri ihracatı ise 2001 yılında %13,5 iken, 2017 yılında %2,8'e düşmüştür. Hindistan'ın 2017 yılında ihracat yapmış olduğu Güney Afrika ülkeleri arasında %93,3 ile Güney Afrika Cumhuriyeti ilk sırada yer almış, onu Botswana ve Namibya takip etmiştir.³¹¹

Hindistan'ın 2018-2019 ve 2019-2020 dönemlerinde Güney Afrika'ya ihraç ettiği ürünler ve dolar cinsinden miktarları Çizelge 4.6.'da gösterilmiştir. En büyük artış %85,85 ile listede ilk sırada yer mineral yakıtlar ve yağların ihracatında olmuştur. Listedeki ikinci sırada demiryolu veya tramvay dışındaki araçlar ve bunların parçaları ile aksesuarları, üçüncü sırada ise ilaç ve tıbbî malzemeler yer almaktadır. Dönem içerisinde ikinci büyük artış oranı %68,66 ile çeşitli kimyasal ürünlerde, üçüncü büyük artış oranı ise %40,06 ile elektrikli aletler ve parçalarında görülmektedir.

³¹¹ Afreximbank and Exim India, s. 44-46.

Çizelge 4.6. Hindistan'ın Güney Afrika'ya ihraç ettiği ürün ve miktarı (milyon \$)³¹²

Ürün	2018-2019 (milyon dolar)	2019-2020 (milyon dolar)	Artış (%)
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler	1262,84	2347,06	85,85
Demiryolu veya tramvay dışındaki araçlar ve bunların parçaları ile aksesuarları	909,47	1097,51	20,67
İlaç ve tıbbî malzemeler	976,7	1013,28	3,74
Elektrikli aletler ve parçaları	286,9	401,86	40,06
Nükleer reaktörler, kazanlar, makine ve mekanik cihazlar, bunlardaki parçalar	327	336,1	2,78
Plastik ve plastik ürünler	219,49	200,77	-8,52
Doğal veya kültür incileri, değerli veya yarı değerli taşlar	176,96	182,26	2,99
Çeşitli kimyasal ürünler	80,46	135,71	68,66
Organik kimyasallar	172,27	116,35	-32,46
Tahıllar	96,46	100,08	3,75
Örme veya el işi giyim eşya ve aksesuarları	121,14	97,1	-19,84
Demir veya çelik eşya	113,23	90,79	-19,81
Esans yağlar ve reçine katkıları; parfümeri, kozmetik	69,03	73,61	6,63
Örme veya el işi olmayan giyim ve giyim aksesuarlarından olan eşyalar	68,88	70,28	2,03
Diğer tekstil ürünleri; kullanılmış giyim ve tekstil ürünleri	69,8	66,81	-4,28

Orta Afrika

Hindistan'ın 2017 yılı içerisinde Orta Afrika'ya ihraç ettiği ürünler arasında %26,9 ile ilaç ve tıbbî malzemeler ilk sırada yer almakta olup, çoğunlukla Demokratik Kongo Cumhuriyeti ve Kamerun'a ihraç edilmiştir. İkinci sırada yer alan et ve et ürünleri en fazla Gabon, Angola ve Demokratik Kongo Cumhuriyeti'ne, üçüncü sırada gelen karayolu vasıtaları Demokratik Kongo Cumhuriyeti'ne, tahıl ürünleri ise Kamerun ve Angola'ya ihraç edilmiştir. İlaç ve tıbbî malzemelerin Hindistan'ın Orta Afrika'ya ihracatındaki oranı 2001 yılında %20,5 iken 2017'de %26,9'a, tahıl ürünleri ise 2001 yılında %1,8'den 2017 yılında %6,3'e yükselmiştir. Hindistan'ın 2017 yılında Orta Afrika'da en fazla ihracat gerçekleştirdiği ülkeler arasında %28,3 ile Angola ilk sırada yer almış, onu %24,4 ile Demokratik Kongo Cumhuriyeti ve %21,9 ile Kamerun izlemiştir.³¹³

Hindistan'ın 2018-2019 ve 2019-2020 dönemlerinde Orta Afrika'ya ihraç ettiği ürünler ve dolar bazında miktarları Çizelge 4.7.'de gösterilmiştir. Hindistan'ın Orta Afrika'ya ihracatı dolar bazında diğer bölgeler ile olan ihracatına göre oldukça düşük

³¹² Government of India Ministry of Commerce and Industry, Export Import Data Bank, Export by Region.

³¹³ Afreximbank and Exim India, s. 48-50.

olmasına rağmen malzeme tipi açısından diğer bölgeler ile benzerlik göstermektedir, listenin ilk sıralarında yer alan ürünlerin aynı ürünler olduğu görülebilmektedir. Mineral yakıtlar ve yağların ihracatında 2018-2019 dönemine göre 2019-2020 döneminde %134,41'lik büyük bir artış meydana gelmiştir.

Çizelge 4.7. Hindistan'ın Orta Afrika'ya ihraç ettiği ürün ve miktarı (milyon \$)³¹⁴

Ürün	2018-2019 (milyon dolar)	2019-2020 (milyon dolar)	Artış (%)
İlaç ve tıbbi malzemeler	411,82	445,24	8,12
Demiryolu veya tramvay dışındaki araçlar ve bunların parçaları ile aksesuarları	174,49	197,21	13,02
Nükleer reaktörler, kazanlar, makine ve mekanik cihazlar, bunlardaki parçalar	150,23	171,58	14,21
Elektrikli aletler ve parçaları	81,69	69,67	-14,72
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler	26,81	62,84	134,41
Plastik ve plastik ürünler	60,29	51,35	-14,83
Çeşitli kimyasal ürünler	34,53	39,03	13,03
Demir veya çelik eşya	43,45	38,43	-11,56
Diğer tekstil ürünleri; kullanılmış giyim ve tekstil ürünleri	30,4	30,01	-1,29
Kağıt ve karton; kağıt hamuru, kağıt veya karton malzemeleri	30,8	29,66	-3,73
Kauçuk ve kauçuktan eşya	25	28,35	13,42
Organik kimyasallar	32,4	27,96	-13,69
Şeker ve şekerleme	11,96	25,26	111,27
Optik, fotografik sinematografik ölçüm, kesinlik kontrolü, tıbbi veya cerrahi enstrümanlar ve bunlardaki parçalar ve aksesuarlar	16,47	18,1	9,95
Alüminyum ve alüminyumdan eşya	11,4	16,85	47,77

4.5.2.3. Ülkesel bazda analiz

Hindistan Ticaret ve Sanayi Bakanlığı verilerine göre Hindistan'ın 2018 - 2019 ve 2019 – 2020 dönemlerinde Sahra-altı Afrika'ya yapmış olduğu ihracatın ülkelere göre dağılımı Çizelge 4.8.'de görülmektedir. Söz konusu verilere göre Hindistan, Sahra-altı Afrika ülkelerinin hemen hemen tamamına ihracatta bulunmaktadır. Bölgesel olarak en fazla ihracat yapılandan en az ihracat yapılandan göre Batı Afrika'da; Nijerya, Togo, Gana ve Senegal, Doğu Afrika'da; Kenya, Tanzanya, Etiyopya, Moritus, Somali ve Cibuti, Güney

³¹⁴ Government of India Ministry of Commerce and Industry, Export Import Data Bank, Export by Region.

Afrika’da; Güney Afrika Cumhuriyeti ve Mozambik, Orta Afrika’da ise Uganda ön plana çıkmaktadır.³¹⁵

Çizelge 4.8. Hindistan’ın Sahra-altı Afrika’ya ihracatının ülkelere göre dağılımı³¹⁶

Bölge/Ülke	2018 – 2019 (milyon dolar)	2019 – 2020 (milyon dolar)	Artış (%)	Pay (%)
Güney Afrika Gümrük Birliği Ülkeleri	4,377.55	4,412.45	0,8	1.40
1) Güney Afrika Cumhuriyeti	4,067.20	4,108.17	1,01	1.30
2) Botswana	178,31	178,74	0,24	0.06
3) Namibya	82,37	66,18	-19,66	0.02
4) Lesoto	30,46	40,78	33,88	0.01
5) Svaziland	19,2	18,57	-3,26	0.01
Diğer Güney Afrika Ülkeleri	1,856.45	2,868.18	54,5	0,91
1) Mozambik	1,073.31	2,174.31	102,58	0,69
2) Zambiya	319,05	247,64	-22,38	0,08
3) Angola	282,36	285,1	0,97	0,09
4) Zimbabve	181,72	161,13	-11,33	0,05
Batı Afrika	7,698.24	8,176.68	6,21	2,6
1) Nijerya	3,005.21	3,609.91	20,12	1,14
2) Togo	694,09	1,040.60	49,92	0,33
3) Gana	717,33	617,42	-13,93	0,19
4) Senegal	639,24	477,1	-25,36	0,15
5) Fildişi Sahili	448,64	414,67	-7,57	0,13
6) Gine	404,84	354,82	-12,36	0,11
7) Benin	426,9	326,62	-23,49	0,10
8) Kamerun	178,25	228,45	28,16	0,07
9) Liberya	178,81	219,52	22,77	0,07
10) Burkina Faso	181,44	153,94	-15,15	0,05
11) Mali	130,69	146,14	11,82	0,05
12) Gambiya	156,61	132,33	-15,51	0,04
13) Sierra Leone	112,27	115,37	2,76	0,04
14) Kongo Cumhuriyeti	132,88	112,91	-15,03	0,04
15) Moritanya	115,59	83,83	-27,48	0,03
16) Nijer	94,84	73,6	-22,4	0,02
17) Gabon	55,17	45,55	-17,44	0,01
18) Ekvator Ginesi	11,89	10,92	-8,13	0
19) Gine Bissau	10,76	8,99	-16,42	0
20) Yeşilburun	1,6	2,17	36,23	0
21) Sao Tome	1,18	1,5	26,58	0
22) Saint Helena	0,02	0,33	1,938.27	0

³¹⁵ Hindistan’ın ihracat hacmi 500 milyon doların üzerinde olan Afrika ülkeleri.

³¹⁶ Government of India Ministry of Commerce and Industry, Export Import Data Bank, Export by Country.

Çizelge 4.8. (devam) Hindistan'ın Sahra-altı Afrika'ya ihracatının ülkelere göre dağılımı

Orta Afrika	1,342.08	1,456.21	8,5	0,46
1) Uganda	580,08	621,52	7,14	0,19
2) Demokratik Kongo Cum.	302,94	352,77	16,45	0,11
3) Malavi	201,55	185,09	-8,17	0,06
4) Ruanda	144,9	124,05	-14,39	0,04
5) Çad	37,46	58,69	56,67	0,02
6) Burundi	48,35	58,47	20,92	0,02
7) Orta Afrika Cumhuriyeti	26,8	55,63	107,6	0,02
Doğu Afrika	7,377.98	6,636.38	-10,05	2,11
1) Kenya	2,071.84	2,108.58	1,77	0,67
2) Tanzanya	1,704.04	1,740.08	2,11	0,55
3) Etiyopya	766,03	798,31	4,21	0,25
4) Moritus	1,160.78	662,13	-42,96	0,21
5) Somali	537,25	583,87	8,68	0,18
6) Cibuti	790,66	316,01	-60,03	0,10
7) Madagaskar	196,38	301,73	53,65	0,10
8) Seyşeller	84,49	66,64	-21,12	0,02
9) Runion	47,23	40,15	-14,98	0,01
10) Komor Adaları	19,29	18,88	-2,13	0,01

4.5.3. İthalat

4.5.3.1. İthalat kalemleri bazında analiz

Hindistan'ın Afrika'nın doğal kaynaklarına olan bağımlılığı kapsamında Afrika'dan gerçekleştirdiği ham petrol ithalatının oranı 2001 yılında toplam ithalatın yaklaşık üçte birine denk gelirken, bu oran 2011 yılında üçte ikiye yükselmiştir. Petrol fiyatlarında yaşanan düşüş nedeniyle 2017 yılında ithalat oranı da düşmüştür. Hindistan'ın Afrika ülkelerinden 2017 yılında gerçekleştirdiği petrol ithalatının en büyük iki kaynağı Nijerya ve Angola olup, bunun %61,6'sı Nijerya'dan, %20,3'ü ise Angola'dan gerçekleştirilmiştir. İkinci en önemli ve büyük ithalat kalemi ise altındır. 2001 yılında sadece Güney Afrika'dan altın ithal eden Hindistan, 2017 yılında kaynaklarını çeşitlendirmiş, altın ithalatının %48,4'ünü Gana'dan, %22,8'ini Güney Afrika Cumhuriyeti'nden ve %12,3'ünü Tanzanya'dan gerçekleştirmiştir. Petrol ve altın ithalatının payları 2001 yılından itibaren yükselmiştir. Ayrıca, kömür, kok ve briket ile metal olmayan ürünlerin, doğalgaz ve sun'i gazın ithalatındaki paylarında da artış görülmektedir. Hindistan'ın Afrika'dan 2017 yılında gerçekleştirdiği kömür, kok ve briket ithalatının %98'i Güney Afrika ve Mozambik'ten, metal olmayan mineral ürünlerin %84'ü Botswana, Angola ve Güney Afrika

Cumhuriyeti'nden, doğalgaz ve sun'i gazın yaklaşık %90'ı Nijerya, Angola ve Ekvator Ginesi'nden sağlanmıştır. Hindistan'ın Afrika ülkelerinden ithal ettiği inorganik kimyasallar ve metal cevheri kalemlerinin oranları düşmekte olup, her ikisinin toplam payı 2001 yılında %28,5 iken, 2017 yılında %7,1'e düşmüştür.³¹⁷

Hindistan'ın 2018-2019 ve 2019-2020 dönemlerinde Afrika ülkelerinden gerçekleştirdiği ithalatın tip ve dolar bazında miktarı Çizelge 4.9.'da gösterilmiştir. Listenin ilk sırasında açık ara farkla mineral yakıtlar ve yağlar ile bunların damıtılmasından elde edilen ürünler yer almaktadır. İkinci sırada ise değerli veya yarı değerli taşlar, inciler bulunmaktadır.

Çizelge 4.9. Hindistan'ın Afrika'dan ithal ettiği ürün ve miktarı (milyon \$)³¹⁸

Ürün	2018-2019 (milyon dolar)	2019-2020 (milyon dolar)	Artış (%)
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler	24,186.09	23,632.04	-2,29
Doğal veya kültür incileri, değerli veya yarı değerli taşlar	7,852.59	5,599.05	-28,7
İnorganik kimyasallar; değerli metallerin organik veya inorganik bileşenleri	1,609.89	1,263.50	-21,52
Yenilebilir meyve ve kuruyemiş; kabuğu veya narenciye meyvesi veya kavun	1,421.69	1,126.39	-20,77
Bakır ve bakır eşyalar	699,58	872,93	24,78
Maden cevheri, cüruf ve kül	838,89	628,29	-25,11
Tuz; kükürt; topraklar ve taş; sıva malzemeleri, kireç ve çimento	531,67	486,9	-8,42
Gemiler, tekneler ve yüzer yapılar.	216,19	472,55	118,58
Yağlı tohumlar, tahıllar, tohumlar ve meyveler; endüstriyel veya tıbbî bitkiler	297,93	470,58	57,95
Pamuk	127,99	382,31	198,71
Demir ve çelik	479,19	370,79	-22,62
Yenilebilir sebzeler ve belirli kökler	300,75	362,36	20,49
Gübreler	529,65	275,63	-47,96
Ahşap ve ahşap eşya; odunkömürü	262,6	265,09	0,95
Kahve, çay, baharatlar	130,07	169,27	30,14

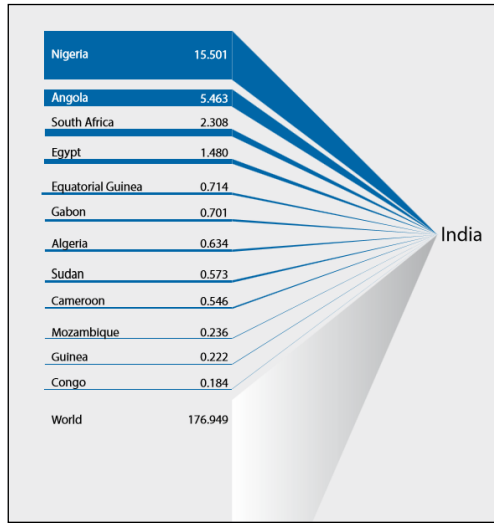
Hindistan'ın 2014 yılında Afrika'dan en fazla ithal etmiş olduğu ürünler arasında petrol, altın, kömür, elmas, Hindistan cevizi ve diğer kuruyemişler yer almaktadır. Bu ürünler Hindistan'ın 2014 yılında Afrika'dan gerçekleştirdiği ithalatın %82'sine denk gelmektedir.³¹⁹ Hindistan'ın 2014 yılında mineral yakıt ve ilişkili ürünler ithal ettiği Afrika

³¹⁷ Afreximbank and Exim India, s. 26.

³¹⁸ Government of India Ministry of Commerce and Industry, Export Import Data Bank, Import by Region.

³¹⁹ United Nations Economic Commission for Africa and Confederation of Indian Industry, s. 10.

ülkeleri ve miktarları Şekil 4.4.'te gösterilmiştir. Buna göre, Hindistan'ın 2014 yılında mineral yakıt ve benzeri ürünleri en fazla ithal ettiği Sahra-altı Afrika ülkeleri arasında sırası ile Nijerya, Angola ve Güney Afrika Cumhuriyeti yer almaktadır. Bu ülkelerden gerçekleştirilen mineral yakıt ithalatı, Hindistan'ın Afrika ülkelerinin tamamından gerçekleştirdiği toplam mineral yakıt ithalatının %88'ine tekabül etmektedir. Hindistan 2014 yılında toplam mineral yakıt ihtiyacının %16'sını Afrika ülkelerinden sağlamıştır.³²⁰

Şekil 4.4. Hindistan'ın 2014 yılında mineral yakıt ve ilişkili ürünler ithal ettiği Afrika ülkeleri ve miktarları (milyar dolar)³²¹

4.5.3.2. Bölgesel bazda analiz

Hindistan'ın 2018 – 2019 ve 2019 – 2020 dönemlerinde Afrika kıtasına bölgesel bazda yapmış olduğu ithalat giderleri Çizelge 4.10.'da görülmektedir. Bu Çizelgeye göre Hindistan'ın Afrika'dan toplam olarak yapmış olduğu ithalat 41,1 milyar dolardan %8,32'lük bir düşüşle yaklaşık 37,7 milyar dolara düşmüştür. Hindistan'ın Afrika'dan gerçekleştirdiği ithalatı, toplam ithalatının %8'ine denk gelmektedir. Hindistan, en fazla ithalatı Batı Afrika ve Güney Afrika ülkelerinden gerçekleştirmektedir. Doğu Afrika dördüncü sırada yer alabilmektedir. Hindistan'ın ihracatta olduğu gibi ithalatta da en az ilişki içerisinde olduğu bölge Orta Afrika'dır. Söz konusu dönemlerde tüm bölgelere yönelik ithalat rakamlarında düşüş görülmektedir.

³²⁰ United Nations Economic Commission for Africa and Confederation of Indian Industry, s. 12.

³²¹ United Nations Economic Commission for Africa and Confederation of Indian Industry, s. 12.

Çizelge 4.10. Hindistan'ın Afrika'dan yaptığı ithalatın bölgelere göre dağılımı³²²

Bölge	2018 – 2019 (milyon dolar)	2019 - 2020 (milyon dolar)	Artış (%)	Pay (%)
Batı Afrika	20,083.90	17,237.55	-14,17	3,6
Güney Afrika	13,198.18	13,090.41	-24,46	2,6
Kuzey Afrika	5,728.13	5,551.65	-3,08	1,17
Doğu Afrika	1,550.26	1,436.24	-7,36	0,3
Orta Afrika	554,26	377,11	-31,96	0,08
Toplam	41,114.73	37,692.96	-8,32	8

Batı Afrika

Hindistan'ın 2017 yılında Batı Afrika'dan ithal ettiği ürünler arasında %57,1 ile petrol ve petrol ürünleri ilk sırada yer almış olup, büyük çoğunlukla Nijerya'dan ithal edilmiştir. Petrol ve petrol ürünlerinin oranı 2001-2011 arasında ortalama %80'nin üzerinde yer alırken bu oran 2017 yılında oldukça gerilemiş durumdadır. Buna rağmen ilk sıradaki yerini korumuştur. %21,5 orana sahip olan altın ikinci sırada yer almış ve çoğunlukla Gana, Burkina Faso, Gine ve Mali'den ithal edilmiştir. %7,1 ithalat oranı ile üçüncü sırada yer alan doğalgaz ve sun'i gaz Nijerya'dan, %6,8 ithalat oranı ile dördüncü sırada yer alan meyve ve sebze ise çoğunlukla Fildişi Sahili, Gana, Gine Bissau ve Benin'den ithal edilmiştir. 2001 yılında %0 olan altın ithalatı ani bir yükselişle 2017 yılında %21,5'e, 2001 yılında %0 olan doğalgaz ve sun'i gaz ithalatı 2017 yılında %7,1'e yükselmiştir. Meyve ve sebze ithalat oranı 2001 yılında %4,8'den 2017 yılında %6,8 çıkmıştır. Diğer taraftan, sunta ve ahşap, inorganik kimyasallar ve tekstil ürünlerinin ithalatı söz konusu dönemde gerilemiştir. Hindistan'ın Batı Afrika ülkeleri içerisinde Hindistan'ın 2017 yılında en fazla ithalat gerçekleştirdiği ülke %64,9 ile Nijerya olmuş, onu Gana, Burkina Faso ve Fildişi Sahili takip etmiştir.³²³

Hindistan'ın 2018-2019 ve 2019-2020 dönemlerinde Batı Afrika'dan ithal ettiği ürünler ve dolar bazında miktarı Çizelge 4.11.'de gösterilmiştir. Listenin ilk sırasında mineral yakıtlar, mineral ürünler ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler yer almaktadır. Önceki döneme göre %50'lik bir düşüş yaşamasına rağmen değerli veya yarı

³²² Government of India Ministry of Commerce and Industry, Export Import Data Bank, Import by Region.

³²³ Afreximbank and Exim India, s. 35-38.

değerli taşlar ile inciler ikinci sırada gelmektedir. Dönem içerisinde pamuk ithalatında %624, yağlı tohumlar ve tahıllarda %135 gibi oldukça büyük artışlar dikkat çekmektedir.

Çizelge 4.11. Hindistan'ın Batı Afrika'dan ithal ettiği ürün ve miktarı (milyon \$)³²⁴

Ürün	2018-2019 (milyon dolar)	2019-2020 (milyon dolar)	Artış (%)
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler	12,829.28	12,635.75	-1,51
Doğal veya kültür incileri, değerli veya yarı değerli taşlar	4,210.95	2,075.72	-50,71
Yenilebilir meyve ve kuruyemiş; kabuğu veya narenciye meyvesi veya kavun	1,296.49	830,51	-35,94
İnorganik kimyasallar; değerli metallerin organik veya inorganik bileşenleri	564,73	376,38	-33,35
Pamuk	34,07	246,74	624,3
Ahşap ve ahşap eşya; odunkömürü	201,81	233,35	15,63
Maden cevheri, cüruf ve kül	174,2	194,54	11,67
Yağlı tohumlar, tahıllar, tohumlar ve meyveler; endüstriyel veya tıbbî bitkiler	82,22	193,49	135,32
Demir ve çelik	158,81	105,16	-33,78
Tuz; kükürt; topraklar ve taş; sıva malzemeleri, kireç ve çimento	93,84	62,75	-33,13
Alüminyum ve alüminyum eşyalar	103,89	53	-48,98
Elektrikli aletler ve parçaları	52,22	47,46	-9,11
Kauçuk ve kauçuktan eşya	51,36	42,08	-18,07
Kurşun ve kurşun eşya	38,5	24,37	-36,7
Kahve, çay ve baharatlar	17,3	21,93	26,79

Güney Afrika

Hindistan'ın 2017 yılında Güney Afrika'dan ithal ettiği ürünler arasında kömür, kok ve briket %34 oranla ilk sırada yer almış, büyük çoğunlukla da Güney Afrika Cumhuriyeti'nden ithal edilmiştir. İkinci sırada %23,9 ile metal olmayan mineral ürünler yer almış ve Botswana ile Güney Afrika Cumhuriyeti'nden ithal edilmiştir. %16,5 oran ile altın üçüncü sırada, %10,2 oran ile metal cevheri dördüncü sırada yer almış ve her iki kalem de çoğunlukla Güney Afrika Cumhuriyeti'nden ithal edilmiştir. Hindistan'ın Güney Afrika'dan ithal ettiği kömür, kok ve briket 2001 yılında %9,8 paya sahip iken, 2017 yılında ani bir yükselişle bu oran %34'e çıkmıştır. Metal olmayan mineral ürünlerin oranı 2001 yılında %0,2'den 2017 yılında %23,9'a, metal cevherinin oranı %3,9'dan %10,2'ye yükselmiştir. Altının oranı ise aynı dönemde %54,7'den %16,5'e düşmüştür. Hindistan'ın 2017 yılında Güney Afrika ülkelerinden en fazla ithalat gerçekleştirdiği ülke %78,7 ile

³²⁴ Government of India Ministry of Commerce and Industry, Export Import Data Bank, Import by Region.

Güney Afrika Cumhuriyeti olmuş, onu %19,9 ile Botsvana izlemiştir.³²⁵ Hindistan'ın 2018-2019 ve 2019-2020 dönemlerinde Güney Afrika'dan ithal ettiği ürünler ve dolar bazında miktarları Çizelge 4.12.'de gösterilmiştir.

Çizelge 4.12. Hindistan'ın Güney Afrika'dan ithal ürün ve miktarı (milyon \$)³²⁶

Ürün	2018-2019 (milyon dolar)	2019-2020 (milyon dolar)	Artış (%)
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler	7641,63	7213,45	-5,60
Doğal veya kültür incileri, değerli veya yarı değerli taşlar	2845,0	2937,08	3,23
Bakır ve bakır eşyalar	500,74	805,81	60,92
Maden cevheri, cüruf ve kül	639,72	425,85	-33,43
Demir ve çelik	270,26	229,06	-15,24
Ahşap veya diğer lifli selülozik malzemenin hamuru; kağıt veya karton atıkları ve hurdası	157,74	145,98	-7,45
Yenilebilir sebzeler ve belirli kökler	123,21	144,53	17,30
Nükleer reaktörler, kazanlar, makine ve mekanik cihazlar, bunlardaki parçalar	133,8	134,27	0,35
Organik kimyasallar	77,08	72,96	-5,34
Alüminyum ve alüminyum eşyalar	82,82	68,51	-17,27
Nikel ve nikel eşyalar	67,49	56,43	-16,38
Tuz; kükürt; topraklar ve taş; sıva malzemeleri, kireç ve çimento	47,75	55,73	16,71
Yenilebilir meyve ve kuruyemiş; kabuğu veya narenciye meyvesi veya kavun	55,01	51,4	-6,56
Demir veya çelik eşya	9,88	30,26	206,27

Güney Afrika'da da Batı Afrika'da olduğu gibi listenin ilk iki sırasında aynı ürünler yer almaktadır: mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler ile değerli veya yarı değerli taşlar, inciler. Söz konusu kalemler Hindistan'ın Güney Afrika'dan yapmış olduğu ithalatın %77,6'sını oluşturmaktadır.

Doğu Afrika

Hindistan'ın Doğu Afrika'dan ithal ettiği ürünler arasında Mozambik'ten kömür, kok ve briket, Tanzanya'dan altın, Zambiya ve Madagaskar'dan demir olmayan metaller, Tanzanya, Mozambik, Kenya ve Malavi'den sebze ve meyve yer almaktadır. Kömür, kok ve briket ithalatı 2001 yılında sadece %0,6 iken 2017 yılında çok büyük bir artışla %30,8'e yükselmiştir. Aynı dönemde altın %0'dan %19,5'e, demir olmayan metaller ise %0,5'ten %18,8'e yükselmiştir. Bununla birlikte Hindistan'ın Doğu Afrika'dan ithal ettiği sebze ve

³²⁵ Afreximbank and Exim India, s. 44-47.

³²⁶ Government of India Ministry of Commerce and Industry, Export Import Data Bank, Import by Region.

meyve, metal olmayan mineral ürünler, tekstil ürünleri, ham gübre ve ham mineraller, deri ürünleri kalemlerinde düşüş olmuştur. Hindistan, Doğu Afrika ülkelerinden en fazla ithalatı Mozambik, Tanzania ve Zambiya'dan gerçekleştirmekte olup, bu üç ülkeden 2017 yılında gerçekleştirilmiş olan ithalat, bölgenin tamamından gerçekleştirilen ithalatın %86'sını oluşturmıştır. Hindistan'ın 2001-2017 yılları arasında Doğu Afrika ülkelerinin çoğundan gerçekleştirdiği ithalat artışı gözlemlenirken Eritre, Somali ve Cibuti'den yapılan ithalat azalma olmuştur.³²⁷ Hindistan'ın 2018-2019 ve 2019-2020 dönemlerinde Doğu Afrika'dan ithal ettiği ürünler ve dolar bazında miktarları Çizelge 4.13.'te gösterilmiştir. Hindistan'ın Doğu Afrika'dan ithal ettiği ürünlerin listesi diğer bölgelerden ithal ettiği ürünlerin listesinden sıralama olarak farklılık göstermektedir. İlk sırada değerli ve yarı değerli taşlar ile inciler yer alsa da diğer bölgelerden farklı olarak meyve, sebze, kahve, çay, baharatlar, tohumlar ve tahıllar gibi gıda ürünleri ön sıralarda yer almaktadırlar.

Çizelge 4.13. Hindistan'ın Doğu Afrika'dan ithal ettiği ürün ve miktarı (milyon \$)³²⁸

Ürün	2018-2019 (milyon dolar)	2019-2020 (milyon dolar)	Artış (%)
Doğal veya kültür incileri, değerli veya yarı değerli taşlar	791,45	585,69	-26
Yenilebilir meyve ve kuruyemiş; kabuğu veya narenciye meyvesi veya kavun	26,53	212,71	701,88
Yenilebilir sebzeler ve belirli kökler	113,9	149,72	31,44
Kahve, çay ve baharatlar	104,85	138,63	32,22
Yağlı tohumlar, tahıllar, tohumlar ve meyveler; endüstriyel veya tıbbî bitkiler	55,02	84,25	53,12
Bakır ve bakır eşyalar	128,35	40,32	-68,59
Ahşap ve ahşap eşya; odunkömürü	30,91	22,45	-27,37
İnorganik kimyasallar; değerli metallerin organik veya inorganik bileşenleri	22,44	20,42	-9,02
Demir ve çelik	26,63	19,65	-26,19
Esans yağlar ve reçine katkıları; parfümeri, kozmetik	11,81	17,74	50,14
Kurşun ve kurşun eşyalar	17,99	14,59	-18,9
Pamuk	23,35	14,34	-38,59
Optik, fotografik sinematografik ölçüm, kesinlik kontrolü, tıbbî veya cerrahi enstrümanlar ve bunlardaki parçalar ve aksesuarlar	8,55	11,45	33,95
Nükleer reaktörler, kazanlar, makine ve mekanik cihazlar, bunlardaki parçalar	2,21	10,88	393,27
Elektrikli aletler ve parçaları	39,76	10,38	-73,9

³²⁷ Afreximbank and Exim India, s. 29-33.

³²⁸ Government of India Ministry of Commerce and Industry, Export Import Data Bank, Import by Region.

Orta Afrika

Hindistan'ın 2017 yılında Orta Afrika'dan en fazla ithal ettiği ürünler arasında %66,7 ile petrol ve petrol ürünleri ilk sırada, %14,6 ile doğalgaz ve sun'i gaz yer almış olup her iki kalem de çoğunlukla Angola ve Ekvator Ginesi'nden ithal edilmiştir. %12,9 ile üçüncü sırada yer almış olan metal olmayan mineral ürünler Angola ve Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nden alınmıştır. Hindistan'ın Orta Afrika ülkelerinden gerçekleştirdiği petrol ve petrol ürünleri ithalatı 2001-2017 yılları arasında hızlı bir yükselişle %0,1'den %66,7'e ulaşmıştır. Aynı dönemde doğalgaz ve sun'i gaz %0'dan % 14,6'ya, metal olmayan mineral ürünlerin oranı ise %0,2'den %12,9'a yükselmiştir. Diğer taraftan metal cevherinin oranı sert bir düşüşle %92,7'den %3,5'e gerilemiştir. Hindistan'ın 2017 yılında Orta Afrika ülkelerinden en fazla ithalat gerçekleştirdiği ülke %74,0 ile Angola olmuş, onu Ekvator Ginesi ve Demokratik Kongo Cumhuriyeti izlemiştir.³²⁹

Hindistan'ın 2018-2019 ve 2019-2020 dönemlerinde Orta Afrika'dan ithal ettiği ürünler ve dolar bazında miktarları Çizelge 4.14.'te gösterilmiştir. Hindistan'ın Orta Afrika'dan ithal ettiği ürünlerin listesinde ilk sırada mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler bulunsa da kakao, sebze, kahve, çay, baharatlar, pamuk gibi ürünlerde son dönemde önemli artışlar görülmektedir.

³²⁹ Afreximbank and Exim India, s. 49-51.

Çizelge 4.14. Hindistan'ın Orta Afrika'dan ithal ettiği ürün ve miktarı (milyon \$)³³⁰

Ürün	2018-2019 (milyon dolar)	2019-2020 (milyon dolar)	Artış (%)
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler	471,48	267,95	-43,17
Kakao ve kakao ürünleri	14,94	37,3	149,69
Yenilebilir sebzeler ve belirli kökler	15,22	30,22	98,53
Kahve, çay ve baharatlar	4,65	7,02	51,06
Pamuk	0,96	6,9	620,3
Kurşun ve kurşun eşyalar	8,6	4,7	-45,34
Yağlı tohumlar, tahıllar, tohumlar ve meyveler; endüstriyel veya tıbbî bitkiler	9,16	4,27	-53,42
Sakızlar, reçineler ve diğer sebze sosları ve özleri	5,19	2,88	-44,38
Bakır ve bakır eşyalar	1,09	2,26	107,5
Elektrikli aletler ve parçaları	3,66	2,23	-39,18
Alüminyum ve alüminyum eşyalar	3,34	1,82	-45,38
Plastik ve plastik ürünler	0,93	1,69	80,38
Modifiye nişastalar; tutkallar; enzimler	0,07	1,07	1,453.19
Ahşap ve ahşap eşya; odunkömürü	2,64	1,07	-59,45
Ham deri ve deriler (kürk hariç)	2,47	0,78	-68,26

4.5.3.3. Ülkesel bazda analiz

Hindistan'ın 2018 – 2019 ve 2019 – 2020 dönemlerinde Sahra-altı Afrika'dan yapmış olduğu ithalatın ülkelere göre dağılımı Çizelge 4.15.'te görülmektedir. Söz konusu verilere göre Hindistan, Sahra-altı Afrika ülkelerinin hemen hemen tamamından ithalatta bulunmaktadır. Bölgesel olarak en fazla ithalat yapılandan en az ithalat yapılandan göre Batı Afrika'da; Nijerya, Gana, Ekvator Ginesi, Kamerun, Kongo Cumhuriyeti ve Burkina Faso, Güney Afrika'da; Güney Afrika Cumhuriyeti, Angola, Zambiya, Mozambik ve Botswana, Doğu Afrika'da; Tanzania, Orta Afrika'da ise Çad ön plana çıkmaktadır.³³¹

Çizelge 4.15. Hindistan'ın Sahra-altı Afrika'dan ithalatının ülkelere göre dağılımı³³²

Bölge/Ülke	2018 – 2019 (milyon dolar)	2019 – 2020 (milyon dolar)	Artış (%)	Pay (%)
Güney Afrika Gümrük Birliği Ülkeleri	7,554.96	7,749.42	2,57	1,63
1) Güney Afrika Cumhuriyeti	6,517.33	6,969.79	6,94	1,47
2) Botswana	974,48	744	-23,65	0,16
3) Namibya	53,55	28,54	-46,69	0
4) Svaziland	9,6	7,03	-26,76	0
5) Lesoto	0	0,04	1,940.91	0

³³⁰ Government of India Ministry of Commerce and Industry, Export Import Data Bank, Import by Region.

³³¹ Hindistan'ın 500 milyon dolar üzerinde ithalat yaptığı Afrika ülkeleri.

³³² Government of India Ministry of Commerce and Industry, Export Import Data Bank, Import by Region.

Çizelge 4.15. (devam) Hindistan'ın Sahra-altı Afrika'dan ithalatının ülkelere göre dağılımı

Diğer Güney Afrika Ülkeleri	5,643.22	5,340.99	-5,36	1,12
1) Angola	4,027.49	3,649.02	-9,4	0,76
2) Zambiya	510,5	843,32	65,19	0,18
3) Mozambik	1,097.43	835,07	-23,91	0,18
4) Zimbabve	7,79	13,59	74,38	0
Batı Afrika	20,083.90	17,237.55	-14,17	3,63
1) Nijerya	10,884.71	10,213.61	-6,17	2,15
2) Gana	3,763.41	1,773.55	-52,87	0,37
3) Ekvator Ginesi	634,12	972,88	53,42	0,20
4) Kamerun	343,2	676,36	97,07	0,14
5) Kongo Cumhuriyeti	405,65	587,5	44,83	0,12
6) Burkina Faso	881,27	542,67	-38,42	0,11
7) Senegal	658,99	469,47	-28,76	0,1
8) Fildişi Sahili	603,05	454,88	-24,57	0,1
9) Gine	414,26	416,3	0,49	0,09
10) Togo	303,93	383,54	26,2	0,08
11) Benin	375,81	358,94	-4,49	0,08
12) Gabon	456,01	138,4	-69,65	0,03
13) Gine Bissau	123,79	124,54	0,6	0,03
14) Gambia	45,05	40,95	-9,1	0
15) Mali	18,31	38,07	107,97	0
16) Sierra Leone	11,73	24,49	108,86	0
17) Moritanya	15,77	10,7	-32,16	0
18) Liberya	141,21	7,75	-94,51	0
19) Yeşilburun	2,91	2,04	-29,71	0
20) Nijer	0,65	0,9	38,73	0
21) Sao Tome	0,01			0
22) Saint Helena	0,07	0,01	-79,78	0
Orta Afrika	554,26	377,11	-31,96	0,08
1) Çad	476,13	270,75	-43,14	0,05
2) Uganda	23,06	33,98	47,36	0,01
3) Demokratik Kongo Cum.	19,01	32,13	68,96	0,01
4) Malavi	22,8	31,76	39,29	0,01
5) Ruanda	6,68	4,1	-38,56	0
6) Burundi	4,55	3,83	-15,92	0
7) Orta Afrika Cumhuriyeti	2,02	0,56	-72,15	0
Doğu Afrika	1,550.26	1,436.24	-7,36	0,3
1) Tanzanya	903,47	1,023.47	13,28	0,21
2) Madagaskar	293,11	119,24	-59,32	0,03
3) Etiyopya	55,01	98,55	79,16	0,02
4) Kenya	137,12	89,62	-34,64	0,02
5) Moritus	71,59	27,89	-61,04	0,1
6) Komor Adaları	32,39	19,65	-39,34	0
7) Cibuti	15,82	19,54	23,49	0
8) Runion	18,16	18,52	2,01	0
9) Somali	18,33	15,05	-17,9	0
10) Seyşeller	5,27	4,71	-10,74	0

4.5.4. Yatırım ve Kalkınma Desteği

Sahra-altı Afrika, dünyanın en fazla yabancı yardım alan bölgesi konumundadır. 1990-2012 yılları arasında en fazla yabancı yardım alan Sahra-altı ülkeleri arasında ilk on sırayı Etiyopya, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Tanzanya, Kenya, Fildişi Sahili, Mozambik, Nijerya, Gana, Uganda ve Malavi oluşturmaktadır. Sahra-altı Afrika ülkeleri 2012 yılında yapılan toplam yabancı yardımın %35'ini almıştır. Bu miktar, Güney Asya bölgesine yapılan yabancı yardımların üç katına denk gelmektedir. En fazla yabancı yardıma rağmen, dünyanın en fakir ve İnsanî Kalkınma Endeksi (Human Development Index - HDI) ile kişi başına düşen GSMH'sı en düşük olan bölgesidir. Bu durum, yabancı yardımların ekonomik büyümeye ve bölgenin kalkınmasına olan etkisi konusunda önemli soru işaretleri oluşturmaktadır. Örneğin, Demokratik Kongo Cumhuriyeti en çok yabancı yardım alan ikinci ülke olmasına rağmen nüfusunun %71'i yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Tanzanya, Mozambik, Nijerya, Uganda ve Malavi'nin nüfusunun yarısından fazlası günlük 1.25 doların altında yaşamaktadır. Araştırmalar göstermektedir ki, yabancı yardım alan bir ülkenin ekonomi politikası, ekonomi kurumları ve siyasî yapısı o ülkeye yapılan yardımlar ile ülkenin büyümesi arasındaki ilişkide önemli bir rol oynamaktadır.³³³

Hindistan, Afrika ile olan ekonomik işbirliği vizyonunu genişletmektedir. Bu kapsamda Hindistan, Afrika ülkeleri ile ihracat ve ithalata dayanan ticarî ilişkilere ilave olarak yatırımlar konusunda da işbirliği içerisinde bulunmakta ve Afrika ülkeleri ile etkili ekonomik işbirliği yapmak için önemli adımlar atmaktadır. Bu adımlar arasında; 1992 yılından itibaren Tercihli Ticaret Bölgesi ülkelerine kredi sağlanması, Afrika ile bölgesel işbirliği için 1996'da bir milyar dolarlık döner sermaye oluşturulması, Hindistan ile Güney Afrika Kalkınma Topluluğu (Southern African Development Community - SADC)³³⁴ arasında işbirliğinin oluşturulması için 1997 yılında Mutabakat Muhtırası imzalanması yer almaktadır. Bu adımlara ilave olarak Hindistan, 2001 yılında kurulmuş olan NEPAD vizyonunu desteklemektedir. Hindistan NEPAD'a 200 milyon dolar yardımda

³³³ Tang, a.g.e., s.1473-1474.

³³⁴ Güney Afrika Kalkınma Topluluğu, 1980 yılında bir kalkınma koordinasyon konferansı olarak başlamış olup, 1992 yılında kalkınma topluluğuna dönüşmüştür. Güney Afrika ülkesi 15 üyeden oluşan topluluğun amacı, etkin üretim sistemleri, derin işbirliği ve entegrasyon, iyi yönetim ve sürekli barış sayesinde sürdürülebilir ve adil ekonomik büyüme ile sosyo-ekonomik kalkınmanın sağlanmasıdır. Topluluğun merkezi Botsvana'nın başkenti Gaboron'dadır. Üye ülkeler; Angola, Botsvana, Komor Adaları, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Lesoto, Madagaskar, Malavi, Moritus, Mozambik, Namibya, Seyşeller, Güney Afrika Cumhuriyeti, Tanzanya, Zambiya, Zimbabve. <https://www.sadc.int/about-sadc/overview/sadc-facts-figures/> (Erişim Tarihi: 23.04.2019).

bulunmuştur. Hindistan bu sayede madencilik, tarım ürünleri, motorlu araçlar ve yedek parçaları, bilişim ve iletişim teknolojileri alanlarında yakın ekonomik işbirliğini oluşturmayı amaçlamaktadır. NEPAD, Hindistan-Afrika işbirliğinin oluşturulması için büyük bir imkân sağlamaktadır. 1990'ların ortalarından sonra Hindistan'ın çeşitli sanayi ve ticarî kuruluşları Afrika'yı açılım alanı ilan etmişler, bu maksatla Afrika ülkelerine ziyaretler gerçekleştirmişlerdir. Bu kuruluşlar arasında;

- Hint Endüstrileri Konfederasyonu (Confederation of Indian Industries - CII),
- Hindistan Ticaret ve Endüstri Odaları Birliği (Associated Chambers of Commerce and Industry - ASSOCHAM),
- Hint Ticaret ve Endüstri Odaları Federasyonu (Federation of Indian Chambers of Commerce and Industry - FICCI) ile
- Hint İhracatçıları Örgütü Fedarasyonu (Federation of Indian Exporters' Organisation - FIEO) yer almaktadır. Söz konusu Hint kuruluşları tarafından Moritus, Kenya, Zambiya, Uganda, Zimbabve, Nijerya, Güney Afrika Cumhuriyeti ve Etiyopya ile müşterek iş anlaşmaları imzalanmıştır.³³⁵

2000'li yılların başlarında ise Hindistan İhracat ve İthalat Bankası tarafından başlatılan "Focus Africa" programı ile Sahra-altı Afrika ülkelerinden Nijerya, Güney Afrika, Moritus, Kenya, Etiyopya, Tanzanya ve Gana'ya ticaret ve yatırım alanlarında teşviklerde bulunulmuştur. Hint Okyanusu üzerinden yapılan deniz ticareti nedeniyle tarihî olarak daha çok Doğu ve Güney Afrika ile ilişkiler kurmuş olan Hindistan, 2004 yılından itibaren Batı Afrika ülkeleri ile de ilişkilerini geliştirmek için adımlar atmaya başlamıştır. Afrika-Hint Hareketi için Tekno-Ekonomik Yaklaşım (Techno-Economic Approach for Africa-India Movement – TEAM-9) ile dokuz Batı Afrika ülkesinde (Burkina Faso, Çad, Fildişi Sahilleri, Ekvator Ginesi, Gana, Gine Bissau, Senegal, Mali, Nijer) kamu ve özel sektör düzeyinde işbirliği yapılarak büyüme ve refahın artırılması amaçlanmıştır. Söz konusu dokuz ülkede tarım, küçük ölçekli sanayi, eczacılık ve sağlık, telekomünikasyon, ulaşım ve enerji alanları işbirliği yapılacak alanlar olarak belirlenmiştir.³³⁶

Hindistan'ın kamu ve özel şirketleri, başta enerji sektörü olmak üzere birçok sektörde Afrika'ya yatırım yapmaktadırlar. Hindistan'ın Petrol ve Doğalgaz Şirketi (Oil

³³⁵ Dubey, a.g.m., s. 30-31.

³³⁶ Fırat, a.g.m., s. 52.

and Natural Gas Company - ONGC); Nijerya, Fildişi Sahilleri, Liberya, Gabon ve Angola'da petrol arama, çıkarma ve enerji kaynaklarını geliştirme imtiyazlarına sahiptir. ONGC'nin uluslararası bölümü olan ONGC Videsh ile bir başka Hint firması olan Mittal ile birlikte petrol arama ve çıkarma imtiyazına karşılık olarak Nijerya'ya 6 milyar dolarlık altyapı yatırımında bulunmuştur. ONGC Videsh, Sudan ile yapmış olduğu anlaşma ile 690 milyon dolarlık yatırım yapma karşılığında Sudan petrollerinin %25'inin üretimini üstlenmiştir. Hindistan'ın Nijerya ve Sudan gibi ülkelerde kilit sektörlerde büyük yatırımlar yapmasının altında Afrika'daki petrol, doğalgaz ve doğal kaynaklara dayanan diğer endüstri dallarına yönelik olan stratejik menfaatlerini güvence altına almak istemesi yatmaktadır. Hindistan sadece petrol alanında değil, madencilik alanında da Afrika'da önemli yatırımlar yapmaktadır. Bu kapsamda Hintli şirketler tarafından Nijer'de uranyum, Zambiya'da bakır, Liberya ve Nijerya'da ise demir-çelik sektörlerinde yatırım izni alınmıştır. Hindistan adına Afrika'da en çok yatırımda bulunan TATA Grubu; Gana, Mozambik, Malavi, Namibya, Güney Afrika Cumhuriyeti, Tanzanya ve Uganda'da altyapı, enerji, iletişim, otomotiv ve hizmet sektörlerinde söz sahibi olmuştur.³³⁷ Hintli firmaların yapmış oldukları yatırımlar altyapı alanını da içermektedir. Bu kapsamda Hindistan'ın devlet şirketleri Afrika'nın karayolları ve demiryolları yapımı ile inşaat firmalarını desteklemektedirler. Son dönemde Hintli kamu ve özel şirketler tarafından Afrika'da finans, kimya ve ilaç üretimi, gıda üretimi, demir madenciliği ve çelik üretimi, hafif sanayi, tekstil, ulaşım, bankacılık ve perakende sektörlerine yatırımlar yapılmaktadır.³³⁸

BRIC ülkelerinin ve ABD'nin 2010-2013 yılları arasında Afrika'ya ve tüm dünyaya yapmış oldukları Yabancı Doğrudan Yatırım miktarları Çizelge 4.16.'da görülmektedir. BM Afrika Ekonomik Komisyonu ve Hint Endüstrileri Konfederasyonu'nun verilerine göre hazırlanmış olan Çizelgede açıkça görülmektedir ki, Hindistan, BRIC ülkeleri içerisinde Afrika'ya en fazla Yabancı Doğrudan Yatırım yapan ülkedir. Ancak, ABD'den sonra gelmektedir. Hindistan'ın 2013 yılında gerçekleştirdiği toplam Yabancı Doğrudan Yatırımlarının %16'sı Afrika'ya yapılmıştır.³³⁹

³³⁷ Fırat, a.g.m., s. 53.

³³⁸ Roy, a.g.m., s. 13.

³³⁹ United Nations Economic Commission for Africa and Confederation of Indian Industry, s. 2.

Çizelge 4.16. BRIC ve ABD'nin Afrika'da ve dünyada yaptığı yabancı doğrudan yatırım miktarları (milyar \$)³⁴⁰

Ülke	Bölge	2010	2011	2012	2013
Brezilya	Afrika	-0.002	-0.062	1.700	2.099
	Dünya	136.823	154.347	203.922	225.635
RF	Afrika	1.477	1.010	2.168	2.014
	Dünya	365.905	362.932	406.295	385.315
Hindistan	Afrika	11.900	16.400	12.400	13.600
	Dünya	71.315	78.541	79.675	84.342
ÇHC	Afrika	6.377	5.826	6.175	9.025
	Dünya	849.684	953.685	1,002.383	1,077.363
ABD	Afrika	52.426	51.617	52.971	55.543
	Dünya	3,741.910	4,050.026	4,384.671	4,660.906

Afrika'nın ve tüm dünyanın BRIC ülkelerine ve ABD'ye 2010-2013 yılları arasında yapmış oldukları Yabancı Doğrudan Yatırım miktarları Çizelge 4.17.'de görülmektedir. BM Afrika Ekonomik Komisyonu ve Hint Endüstrileri Konfederasyonu'nun verilerine göre hazırlanmış olan Çizelgede açıkça görülmektedir ki, Afrika ülkeleri, BRIC ülkeleri içerisinde en fazla Yabancı Doğrudan Yatırımı Hindistan'a yapmaktadırlar. Hindistan, ABD'den de önde gelmektedir. Hindistan'a 2013 yılında Afrika ülkelerinden 65 milyar dolar Yabancı Doğrudan Yatırım gelmiş olup, bu miktar Hindistan'a gelen toplam Yabancı Doğrudan Yatırımlarının %26'sını oluşturmaktadır.³⁴¹

Çizelge 4.17. Afrika ve dünyanın BRIC ve ABD'de yaptığı yabancı doğrudan yatırım miktarları (milyar \$)³⁴²

Ülke	Bölge	2010	2011	2012	2013
Brezilya	Afrika	1.428	1.970	2.090	1.875
	Dünya	670.042	692.938	737.274	715.182
RF	Afrika	1.047	0.904	1.143	0.268
	Dünya	489.256	455.904	496.396	472.281
Hindistan	Afrika	57.031	56.546	58.021	65.418
	Dünya	212.725	210.608	218.666	249.288
ÇHC	Afrika	26.009	28.619	31.216	47.713
	Dünya	2,574.709	2,948.808	3,211.271	3,550.143
ABD	Afrika	2.183	1.391	3.676	2.371
	Dünya	2,280.044	2,433.848	2,605.755	2,763.956

³⁴⁰ United Nations Economic Commission for Africa and Confederation of Indian Industry, s. 2.

³⁴¹ United Nations Economic Commission for Africa and Confederation of Indian Industry, s. 3.

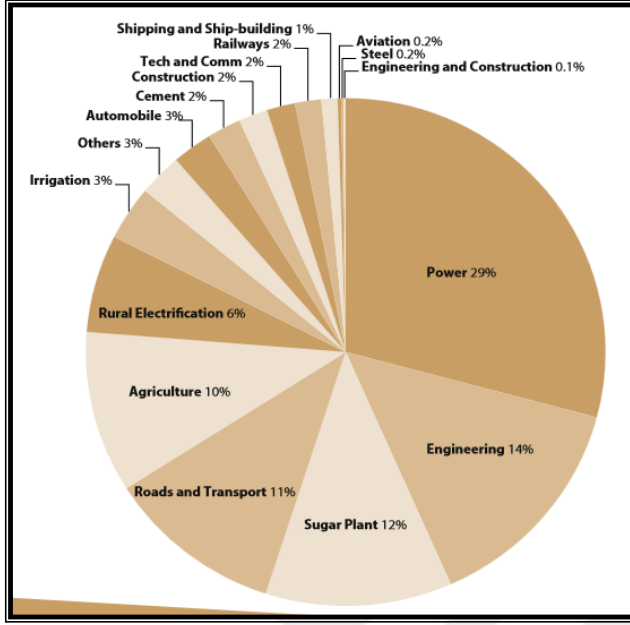
³⁴² United Nations Economic Commission for Africa and Confederation of Indian Industry, s. 3.

Hindistan, ticaret ve yatırımlara ilave olarak Afrika ülkelerinin kalkınma programlarına da destek vermektedir. Bu özelliğiyle diğer birçok büyük ülkeden farklılık göstermektedir. Hindistan, ITEC ve SCAAP kapsamında Afrika ülkelerine sivil ve asker eğitimi, donanım tedariki, danışmanlık hizmeti ve fizibilite çalışmaları, uzmanlar heyeti ziyaretleri gibi teknik işbirliği programları için bir milyar doların üzerinde yardımda bulunmuştur. Soğuk Savaş sonrası dönemde artış gösteren bu tür yardımlar kapsamında Nijerya, Senegal, Zimbabve, Tanzanya, Uganda, Kenya, Gana ve Etiyopya'da küçük ölçekli sanayi işletmelerinin gelişmesi için Hindistan tarafından bu ülkelere malî yardım yapılmaktadır. Eğitim alanı Hindistan'ın en önemli katkı sağladığı alan olarak öne çıkmaktadır. Bu kapsamda Afrikalı öğrenciler, Hindistan üniversitelerinde okumakta, Afrikalı çalışanlar Hindistan'da meslekî eğitim almaktadırlar. Birçok Hint üniversitesi özel sektörün de yönlendirmesiyle açtıkları programlar doğrultusunda Afrika'da faaliyet göstermektedir. Buna karşılık olarak ise sayıları binleri geçen doktor, öğretmen, mühendis, işletmeci ve uzman Hindistan'dan gelerek Afrika ülkelerinde görev yapmaktadırlar. Hindistan, kendi projeleri haricinde Afrika ülkelerinin kendi girişimlerini de desteklemektedir. Ayrıca Afrika ülkeleri arasında hızlı ve etkin bir iletişim ağı oluşturmak amacıyla fiber optik hatlar ve uydu bağlantısı kurulmasını öngören Pan-Afrika E-Network Projesi'ne de teknik ve malî destek vermektedir. Bu ağ sayesinde Afrika üniversitelerinde uzaktan eğitim programları yürütmekte, Afrika'daki hastanelere uzman desteği sağlamaktadır. Hindistan, tarım alanında da girişimlerde bulunmakta, bu kapsamda Kenya ve Uganda'da kurulan çiftlikleri işletmek üzere Hindistan'dan tarım uzmanları göndermektedir.³⁴³

Hindistan'ın Afrika ile olan kalkınma işbirliği; kapasite artırımı, eğitim, hibe desteği ve imtiyazlı kredi kullanılması şeklindedir. Örneğin, Birinci Hindistan-Afrika Zirve Toplantısı'nda Hindistan, kapasite artırımı için Afrika'ya 500 milyon dolar hibe desteğinde bulunmayı taahhüt etmiş, İkinci Hindistan-Afrika Zirve Toplantısı'nda ise 700 milyon dolar hibe desteğinde bulunacağını deklere etmiştir. Hindistan, 41 Afrika ülkesinde 137 projeye 7,4 milyar dolar kredi sağlamayı teklif etmiştir. Hindistan'ın Exim Bank üzerinden Afrika'ya verdiği kredilerin sektörlere göre dağılımı Şekil 4.5.'te gösterilmiştir. Buna göre sırasıyla enerji, mühendislik, şeker ekimi, ulaşım ve tarım sektörleri en büyük payı alan ilk beş sektör olup, toplam kredi miktarının %76'sı söz konusu sektörlerle gitmektedir. Geriye kalan %24'lük kısım ise kırsal kesime elektrik sağlanması, sulama, otomobil, çimento,

³⁴³ Fırat, a.g.m., s. 53-54.

inşaat, teknoloji ve iletişim, tren yolları, gemi inşaatı, havacılık ve çelik sektörlerinde kullanılmaktadır.³⁴⁴

Şekil 4.5. Hindistan'ın Exim Bank üzerinden Afrika'ya verdiği kredilerin sektörlere göre dağılımı³⁴⁵

4.6. Sahra-Altı Afrika Ülkelerinin Gözünden Hindistan

Hindistan'ın ekonomik işbirliği kapsamında Afrika ülkeleri ile olan ticarî ilişkilerini irdelerken söz konusu ilişkilerin Afrika ülkelerinin gözünden de incelenmesine gereksinim duyulmuştur. Bu kapsamda Sahra-altı Afrika'nın dört bölgesinde Hindistan'ın en fazla ihracat-ithalat yaptığı ülkenin resmî internet sitelerinde yer alan verilerinden faydalanılmıştır.

4.6.1. Güney Afrika Cumhuriyeti (Güney Afrika)

Hindistan'ın Güney Afrika'da en fazla ihracat ve ithalat yaptığı ülke Güney Afrika Cumhuriyeti olmuştur. Güney Afrika Cumhuriyeti'nin 2015-2019 yılları arasında en fazla ihracat ve ithalat yaptığı ülkeler Çizelge 4.18.'de görülmektedir.³⁴⁶ Güney Afrika

³⁴⁴ United Nations Economic Commission for Africa and Confederation of Indian Industry, s. 5.

³⁴⁵ United Nations Economic Commission for Africa and Confederation of Indian Industry, s. 5.

³⁴⁶ Veritabanında ihracat rakamları Güney Afrika Randı değerinden verilmektedir. (1 ZAR = 0.069 US \$) Exchange Rates UK, <https://www.exchangerates.org.uk/South-African-Rands-to-Dollars-currency-conversion-page.html> (Erişim tarihi: 10.02.2021).

Cumhuriyeti'nin en fazla ihracat ve ithalat yaptığı ülkeler arasında ilk üç sırada ÇHC, Almanya ve ABD yer almaktadır. Hindistan, Güney Afrika Cumhuriyeti'nin tüm dünyada en fazla ihracat yaptığı ülkeler arasında ÇHC, Almanya, ABD, İngiltere ve Japonya'nın ardından altıncı sırada yer almaktadır. Söz konusu dönemde Güney Afrika Cumhuriyeti'nin en fazla ithalat yaptığı ülkeler arasında ÇHC, Almanya, ABD'den sonra dördüncü sırada yer almaktadır. Güney Afrika Cumhuriyeti'nin BRIC ülkeleri ile 2015-2019 yılları arasında gerçekleştirmiş olduğu ihracat-ithalat değerleri dolar bazında Çizelge 4.19.'da verilmiştir. Gerek ihracat gerekse de ithalatta ilk sırada ÇHC, ikinci sırada ise Hindistan almaktadır.

Çizelge 4.18. Güney Afrika Cumhuriyeti'nin en fazla ihracat-ithalat yaptığı ülkeler³⁴⁷

İHRACAT (\$)					
	2015	2016	2017	2018	2019
ÇHC	6.513.741.461	6.980.381.057	8.620.938.081	7.820.997.871	9.590.206.752
ALMANYA	4.673.174.188	5.659.861.872	6.383.570.722	6.451.244.652	7.445.775.300
ABD	5.421.880.016	5.541.228.382	6.556.893.893	5.793.556.882	6.171.595.297
İNGİLTERE	2.886.318.077	3.207.091.521	3.491.328.517	4.410.403.293	4.692.552.999
JAPONYA	3.506.996.810	3.502.318.530	4.079.475.010	4.094.014.933	4.288.057.428
HİNDİSTAN	2.797.893.168	3.322.928.721	4.116.117.432	4.100.708.123	4.014.656.241
İTHALAT (\$)					
	2015	2016	2017	2018	2019
ÇHC	13.756.583.711	13.727.894.470	14.872.387.862	15.627.116.324	16.219.775.600
ALMANYA	8.441.757.458	8.947.860.715	9.620.961.601	8.393.905.384	8.668.223.959
ABD	5.263.564.137	5.030.280.777	5.508.518.536	5.047.326.622	5.745.844.483
HİNDİSTAN	3.705.408.038	3.149.310.419	3.898.252.971	3.514.582.192	4.311.969.998
S.ARABİSTAN	2.318.867.478	2.876.722.005	3.813.100.145	4.947.978.968	3.642.521.697
NİJERYA	2.660.489.359	2.101.736.994	1.776.087.220	3.508.300.035	3.596.513.731

³⁴⁷ The DTI, Department: Trade and Industry, Republic of South Africa, <http://trdestats.thedti.gov.za/TableViewer/tableView.aspx> (Erişim Tarihi: 10.02.2021). Veritabanında en son 2019 yılına ait verilere ulaşılabilir.

Çizelge 4.19. Güney Afrika Cumhuriyeti'nin BRIC ile yaptığı ihracat-ithalat (\$) ³⁴⁸

		2015	2016	2017	2018	2019
İHRACAT	ÇHC	7.467.493.278	6.928.255.228	9.393.631.538	8.581.520.502	9.609.933.221
	Hindistan	3.192.236.355	3.288.269.373	4.493.827.320	4.498.639.342	4.025.300.388
	Brezilya	635.105.111	378.410.064	449.962.056	465.614.104	427.169.799
	RF	294.086.888	284.189.824	395.310.060	405.815.998	381.002.843
İTHALAT	ÇHC	15.656.776.133	13.572.086.671	16.205.282.599	17.107.223.265	16.284.852.378
	Hindistan	4.246.977.432	3.115.603.566	4.256.350.228	3.836.762.057	4.320.826.561
	Brezilya	1.394.715.378	1.405.590.339	1.722.687.107	1.479.669.183	1.183.837.321
	RF	476.491.076	256.832.774	440.379.160	507.937.557	527.802.796

Güney Afrika Cumhuriyeti'nin 2015-2019 yılları arasında Hindistan'a ihraç etmiş olduğu ürünler ve dolar bazında değerleri Çizelge 4.20.'de gösterilmiştir. Güney Afrika Cumhuriyeti Hükümeti'nin resmi internet sayfasında verilmiş olan değerlere göre 2015 yılında 2,79 milyar dolar olan ihracat %43 artış ile 2019 yılında 4,01 milyar dolara ulaşmıştır. Güney Afrika Cumhuriyeti'nin 2019 yılında Hindistan'a en fazla ihraç ettiği ürünler arasında petrol ve petrol ürünleri ile kömür, kok ve briket gibi mineral ürünler yaklaşık 2,9 milyar dolar ile ilk sırada yer almıştır. İkinci sırada demir, çelik, alüminyum, bakır gibi temel metaller, üçüncü sırada ise selüloz ve kâğıt ürünleri yer almıştır.

³⁴⁸ The DTI, Department: Trade and Industry, Republic of South Africa.

Çizelge 4.20. Güney Afrika Cumhuriyeti'nin Hindistan'a ihraç ürünleri (bin \$)³⁴⁹

	2015	2016	2017	2018	2019
Mineral ürünler	1.896.787	2.374.545	3.019.354	3.047.457	2.937.300
Temel metaller	339.299	246.937	226.684	299.359	309.888
Ahşap veya diğer lifli selülozik malzemenin hamuru; kağıt veya karton atıkları ve hurdası	121.754	194.529	261.199	206.081	185.167
Doğal veya kültür incileri, değerli veya yarı değerli taşlar	57.722	69.630	98.104	67.937	153.427
Makine ve elektrikli aletler	149.616	165.959	186.279	162.010	150.734
Kimyasal ürünler	109.652	128.604	185.727	195.765	126.263
Sebze ürünleri	12.890	15.177	27.614	31.628	44.085
Hazır gıda, içecek, tütün	2.079	2.058	5.925	14.947	43.000
Tekstil ve tekstil ürünleri	12.990	12.263	12.708	11.237	20.536
Optik, fotografik sinematografik ölçüm, kesinlik kontrolü, tıbbi veya cerrahi enstrümanlar ve bunlardaki parçalar ve aksesuarlar	15.213	23.925	25.902	9.417	10.711
Plastik ve plastik ürünleri	13.988	7.583	8.985	6.501	8.828
Ahşap ve ahşap eşya; odunkömürü	22.467	37.636	30.022	20.827	8.677
Araba, uçak, gemi parçaları	26.650	26.639	15.199	11.568	8.151
Taş, alçı, çimento, asbest, mika veya benzeri malzemelerden eşya; seramik ürünler; cam ve züccaciye	14.729	11.569	8.665	12.255	6.108.
İşlenmemiş deri, kürklü postlar ve bunlardan eşya	1.191	1.243	2.014	1.640	764
Canlı hayvan, hayvansal ürünler	454	4.173	1.188	1.319	474
Çeşitli üretilmiş eşyalar	267	228	370	199	317
Sanat eserleri ve antikalar	13	134	69	461	127
Ayakkabı, baston, şemsiye, peruk	6	24	21	32	47

Güney Afrika Cumhuriyeti'nin verileri incelenerek oluşturulan Güney Afrika Cumhuriyeti'nin 2015-2019 yılları arasında Hindistan'dan ithal etmiş olduğu ürünler ve dolar bazında değerleri Çizelge 4.21.'de verilmiştir. Güney Afrika Cumhuriyeti Hükümeti'nin resmi internet sayfasında yayımlanmış olan verilere göre 2015-2019 yılları arasında Güney Afrika Cumhuriyeti'nin Hindistan'dan ithalatı 3,7 milyar dolardan 4,3 milyar dolara yükselmiştir. En fazla ithal edilen ürünler arasında ilk sırada araba, uçak ve gemi parçaları, ikinci sırada mineral ürünler, üçüncü sırada ise kimyasal ürünler yer almıştır.

³⁴⁹ The DTI, Department: Trade and Industry, Republic of South Africa.

Çizelge 4.21. Güney Afrika Cumhuriyeti'nin Hindistan'dan ithal ürünleri (bin \$)³⁵⁰

	2015	2016	2017	2018	2019
Araba, uçak, gemi parçaları	685.038	600.611	825.158	750.698	933.962
Mineral ürünler	1.152.178	717.889	930.912	442.632	869.820
Kimyasal ürünler	666.192	649.943	814.226	854.252	827.667
Makine ve elektrikli aletler	287.625	259.195	312.003	485.614	618.639
Tekstil ve tekstil ürünleri	158.674	160.827	176.221	179.335	197.627
Temel metaller	158.134	146.650	189.692	165.245	162.110
Sebze ürünleri	159.981	169.992	192.869	161.223	150.838
Plastik ve plastik ürünleri	84.286	87.924	109.027	112.095	130.304
Motorlu taşıtlar için orijinal bileşenleri ve parçaları	47.948	53.499	63.378	65.151	94.307
Hazır gıda, içecek, tütün	59.421	44.870	49.988	37.366	53.155
Ayakkabı, baston, şemsiye, peruk	24.194	28.534	28.985	25.836	47.491
Doğal veya kültür incileri, değerli veya yarı değerli taşlar	59.425	62.733	52.382	52.313	45.608
Taş, alçı, çimento, asbest, mika veya benzeri malzemelerden eşya; seramik ürünler; cam ve züccaciye	17.648	19.860	23.474	39.612	40.590
Ahşap veya diğer lifli selülozik malzemenin hamuru; kağıt veya karton atıkları ve hurdası	29.118	30.544	37.384	40.742	39.807
Optik, fotografik sinematografik ölçüm, kesinlik kontrolü, tıbbî veya cerrahi enstrümanlar ve bunlardaki parçalar ve aksesuarlar	26.330	30.795	32.705	35.820	34.407
Çeşitli üretilmiş eşyalar	26.159	27.042	26.335	27.366	28.738
İşlenmemiş deri, kürklü postlar ve bunlardan eşya	28.086	22.692	22.618	20.026	16.542
Canlı hayvan, hayvansal ürünler	27.071	27.903	3.153	12.089	11.883
Hayvansal ve bitkisel yağlar	5.442	5.445	5.595	4.610	5.709

4.6.2. Nijerya (Batı Afrika)

Hindistan, Batı Afrika'da en fazla Nijerya ile ticaret ilişkisinde bulunmaktadır. Nijerya Devlet İstatistik Ofisi tarafından resmi olarak verilen rakamlara göre Nijerya'nın en fazla ihracat yaptığı ülkeler ve dolar bazında ihracat miktarları Çizelge 4.22.'de gösterilmiştir. Buna göre Hindistan, 2012 yılında ABD'nin ardından ikinci sırada yer alırken 2018 yılı itibari ile Hollanda'nın önünde açık ara farkla ilk sırada yer almaktadır. 2012 yılında ilk sırada yer alan ABD ise 2018 yılında altıncı sıraya gerilemiştir. Nijerya'nın 2012-2018 yılları arasındaki dönemde İspanya, Fransa ve Güney Afrika Cumhuriyeti'ne olan ihracatında önemli artış olmuştur.

³⁵⁰ The DTI, Department: Trade and Industry, Republic of South Africa.

Çizelge 4.22. Nijerya'nın en çok ihracat yaptığı ülkeler (\$) ³⁵¹

	2012	2014	2016	2018
Hindistan	6.978.714.612,98	6.647.664.226,97	4.308.630.360,53	8.793.049.154,37
Hollanda	4.371.812.945,64	4.656.001.701,64	1.868.686.545,57	5.670.169.645,92
İspanya	3.425.412.798,26	4.250.358.108,32	2.200.033.156,88	5.330.859.834,93
Fransa	2.616.135.257,75	2.617.064.940,57	1.499.006.203,41	4.224.086.209,11
G. Afrika Cum.	2.077.029.293,50	2.263.630.866,25	1.307.061.587,94	3.388.885.665,47
ABD	10.425.529.660,58	1.726.039.570,13	2.884.744.843,78	3.186.310.414,94

Nijerya Devlet İstatistik Kurumu'nun verilerine göre Nijerya'nın en fazla ithalat yaptığı ülkeler Çizelge 4.23.'te verilmiştir. Söz konusu verilere göre ÇHC'nin diğer tüm ülkelere açık ara önde olduğu görülmektedir. Nijerya'nın ihracat yaptığı ülkeler listesinde ilk sırada yer alan Hindistan, ithalat listesinde ise 2018 yılı itibari ile Hollanda, Belçika ve ABD'den sonra beşinci sırada yer almıştır. Bu durum Hindistan aleyhine oldukça büyük bir ticaret dengesizliği oluşturmaktadır.

Çizelge 4.23. Nijerya'nın en çok ithalat yaptığı ülkeler (\$) ³⁵²

	2012	2014	2016	2018
ÇHC	3.387.384.391,06	4.526.997.809,59	4.856.494.365,91	7.153.758.074,44
Hollanda	227.672.506,15	1.261.185.302,14	2.877.906.191,51	3.865.418.575,92
Belçika	576.094.210,47	1.495.253.280,48	2.993.789.625,72	2.834.165.561,75
ABD	2.145.595.586,74	2.102.455.140,40	1.977.242.904,25	2.631.496.960,99
Hindistan	1.267.806.149,69	1.231.080.538,75	1.262.334.619,04	1.927.866.789,01
Almanya	418.929.623,04	790.994.735,93	761.874.308,23	1.001.648.195,54

Nijerya, 2018 yılı içerisinde yaklaşık 8,8 milyar dolar ile en fazla ihracatı Hindistan'a gerçekleştirmiştir. Söz konusu ihracat içerisinde en büyük payı %98 ile petrol ve petrol ürünleri ile sıvı doğalgaz almıştır. Geri kalan %2'lik kısım ise kabuklu yiyecekler, baharatlar, taze ve kurutulmuş meyve ve sebzeler, çeşitli metaller, kimyasallar, deri ve ahşap ürünlerinden oluşmaktadır. Nijerya'nın Hindistan'a ihraç ettiği ürünlerin listesi ve dolar bazına miktarı Çizelge 4.24.'te verilmiştir.

³⁵¹ National Bureau of Statistics, Nigeria, <https://nigerianstat.gov.ng/tradestat> (Erişim Tarihi: 03.10.2019).

³⁵² National Bureau of Statistics, Nigeria.

Çizelge 4.24. Nijerya'nın Hindistan'a 2018 yılında yaptığı ihracat (\$) ³⁵³

İhracat Ürünleri	Miktarı (\$)
Petrol ve petrol ürünleri	8.063.803.816,93
Sıvı doğalgaz	622.365.424,04
Kabuklu kaju fıstığı	55.871.746,38
Susam tohumu, susam yağı	13.476.725,82
Deri ürünleri	8.137.793,87
İşlenmemiş kurşun minerali	6.074.653,02
Alüminyum alaşımlar	5.146.449,34
Zencefil	3.678.207,71
Soya fasulyesi	2.352.005,27
Taze meyveler	2.175.221,87
Polietilen ve Politereftalat	1.330.595,72
Ham kakao çekirdeği	864.127,35
Kabuklu yer fıstığı	661.171,19
Taze ve kurutulmuş Hindistan cevizi	596.779,70
Rafine edilmiş kurşun minerali	541.315,37
Demir ve alaşımsız çelik külçeler	506.601,94
İşlenmemiş alüminyum, alaşımsız	486.089,54
İşlenmemiş pirinç minerali	483.374,38
Arap sakızı	433.053,90
Taze, kurutulmuş, boyanmış çiçekler (kesilmiş veya tomurcuk halinde)	378.624,03
Canlı balık	297.239,38
Kurutulmuş, kabuklu veya kabuksuz çekirdek	294.990,29
Atık ve hurda bakır	282.917,20
Doğal kauçuk	218.801,66
Kurutulmuş meyveler	196.998,93
Parfümeri, ilaç ve böcek öldürücü yapımında kullanılan bitkiler	148.469,92
Çinko tozları ve pulları	111.531,46
Ahşap ürünleri	110.946,42
Vinil klorür polimerleri	103.506,03
Diğer yonga levha ve benzeri malzemeler	102.742,89
Organik yüzey temizlik preparatları	80.219,26
Bezelye (taze veya dondurulmuş)	72.595,99
Puro, tütün ve tütün ürünleri	70.069,14
Barbunya ve beyaz fasulye	49.608,91
Yiyecek ve içecek üretimi için sanayi makinelerinin parçaları	45.167,44
Külçe halinde paslanmaz çelik	40.159,48
Yapıştırıcı ve koyulaştırıcılar	35.644,76
Alüminyum hidroksit	26.776,02
Plastik atıklar	22.359,23
Kabuklu Brezilya fıstığı	21.087,84
Bitkisel yağlar	18.799,44
Zirkonyum cevheri	18.591,15
Akrilik polimerler	16.869,82
Karabiber	14.519,70
Ateşe dayanıklı tuğla	13.375,32
Pullu yapı tozları; alüminyum parçacıkları	11.398,46
Kok veya yarı-kok kömürü	9.312,46
Bisküvi ve gofret	8.926,28
Sebze özleri	8.781,94
Seramik ürünler	8.618,79
Tabaklanmış keçi derisi	6.958,61

³⁵³ National Bureau of Statistics, Nigeria.

Nijerya'nın 2018 yılı içerisinde Hindistan'dan ithal etmiş olduğu ürünlerin listesi Çizelge 4.25.'de gösterilmiştir. 2018 yılı için toplam 1,9 milyar dolarlık ithalatın en büyük kalemini motosiklet ve bisikletler oluşturmuştur. Söz konusu liste detaylı olarak incelendiğinde Nijerya'nın Hindistan'dan ağırlıklı olarak otomotiv, kimyasal ürünler, ilaç, işlenmiş metaller ve çeşitli makineler ithal ettiği görülmektedir.

Çizelge 4.25. Nijerya'nın Hindistan'dan 2018 yılında yaptığı ithalat (\$) ³⁵⁴

İthalat Ürünleri	Miktarı (\$)
İthal motosikletler ve bisikletler, (motor hacmi > 50cc <= 250cc)	410.816.852,21
Sıtma ilaçları	98.810.887,41
Kâğıt ve karton rulolar	53.644.902,90
Tohum, buğday veya kurutulmuş meyveler için temizleme ve ayıklama makineleri	36.511.192,94
Penisilin ve türevi ilaçlar	33.860.118,29
Normal motor yakıtı	33.395.452,13
Antibiyotikler	29.994.264,82
Statik faz dönüştürücüler (konvertör)	25.080.277,81
Demir/çelik borular (çap> 406.4mm)	24.866.641,68
Tarım traktörleri	24.747.317,12
Tütün, kısmen veya tamamen köklü/soyulmuş	20.426.827,20
İnsanlar için aşılar	20.019.960,80
Borular, içi boş profiller (dökme demir, çelik)	18.691.328,77
Ferro-silikon	17.232.760,86
Montaj endüstrisi için motosiklet ve moped parçaları ve aksesuarları	16.582.782,89
Bilimsel veya okul kitapları, broşürler, broşürler ve benzeri makaleler	16.509.767,13
Örme veya tığ işi işlenmiş sivrisinek ağları	15.141.332,15
Montaj endüstrisi için motor monte edilmiş şasi	15.055.947,50
Parafin yağı	13.955.854,93
Gazlı içecekler için doldurma, kapama, şişeleme, etiketleme, vb. makineleri	13.705.762,38
Hayvansal / bitkisel katı veya sıvı yağ çıkarma / hazırlama makineleri	13.369.326,98
Poli levhalar (etilen tereftalat))	13.247.094,58
Denatüre edilmemiş etil alkol	13.219.486,50
Cyclic amitler (karbonatlar dâhil) ve onların türevleri, tuzlar.	12.494.783,74
Polietilen ve politerefat	11.994.110,18
Demir/çelik hat borusu (dairesel kesiti> 406.4mm)	11.776.644,32
Otobüslerde veya kamyonlarda kullanılan ve kauçuktan üretilmiş yeni pnömatik lastikler	11.659.643,20
Tohum, tahıl veya freze makinelerini temizleme, sınıflandırma veya derecelendirme için makine parçaları	10.966.496,05
İzosiyanatlar	10.770.210,40
Bitkiler için zararlılarla mücadele ilaçları	10.223.828,68
Propilen polimer levhaları, filmleri, folyoları ve şeritleri	10.061.794,45
Polyester levhalar, plakalar	9.644.575,88
Etil asetat	9.626.186,89

³⁵⁴ National Bureau of Statistics, Nigeria.

Çizelge 4.25. (devam) Nijerya'nın Hindistan'dan 2018 yılında yaptığı ithalat (\$)

Yassı / sıcak haddelenmiş demir/çelik, rulo halinde (rulo genişliği $\geq$ 600mm, kalınlık $\geq$ 3mm ve $<$ 4.7mm)	9.545.015,24
Yağlama yağları için katkı maddeleri (petrol yağları hariç)	8.863.990,43
Perakende satışlar için hormon ilaçları,	8.780.505,17
Diğer endüstrilerde kullanılan koku verici madde karışımları	8.518.654,78
Yiyecek veya içecek hazırlama / üretimi için makineler	8.167.248,76
Kauçuk veya plastik kullanımı için enjeksiyon-kalıplama makineleri	7.530.935,15
Alaşımsız Çinko, $\geq$ % 99.99 saf	7.441.877,32
Metal sarma makaralarının parçaları	7.426.396,91
Pigmentler ve bunlara dayalı hazırlıklar	7.077.440,36
Tarım amaçlı kullanılan ürünler	6.646.855,61
Bireysel fonksiyonu olan makine ve mekanik aletler	6.633.640,23
Kauçuk veya plastik, vb. İşlerinde kullanılan şişirme makineleri	6.610.520,37
Ahşap veya sunta imalatı için presler	5.988.449,89
Alkaloit veya türevlerinin ilaçları (hormon içermeyen)	5.735.868,61
Takviye gıdalar	5.655.491,64
Sülfonamidler	5.601.956,34
Polipropilen	5.527.886,29
Tahıl ve kurutulmuş sebzeler için değirmen ve işleme makineleri	5.468.644,34
Sodyum hidroksit (kostik soda)	5.357.147,29
Tıbbi teşhis amaçlı laboratuvar preparatları	4.466.324,62
Sıvıların filtrelmesi ve saflaştırılması için makine ve aletler	4.221.950,89
Vitaminler	4.208.891,36
Buhar makineleri	4.176.066,77
İndüksiyonlu ocaklar ve fırınlar	4.030.884,10
Motor hacmi 1000 cc'nin altında olan benzinli araçlar	3.477.574,43
Sıvı dielektrik transformatörler (10000kva'yı aşan güç kullanma kapasiteli)	3.418.187,90
Demir veya çelik köprüler ve köprü kısımları	3.359.209,80
Çelik damarlı alüminyum kablolar (yalıtılmamış)	3.029.526,13

4.6.3. Uganda (Orta Afrika)

Uganda'nın ticaret rakamları Uganda Ticaret, Endüstri ve İşbirliği Bakanlığı tarafından oluşturulan internet portalında yayımlanmaktadır. Söz konusu verilere göre Uganda'nın 2015-2018 yılları arasında en fazla ihracat gerçekleştirmiş olduğu ülkeler ve toplam ihracat değeri Çizelge 4.26.'da gösterilmiştir. Buna göre Uganda'nın 2015 yılı içerisinde 2,66 milyar dolar olarak gerçekleşen toplam ihracatı, 2018 yılında 3,63 milyar dolara ulaşmıştır. Hindistan, Uganda'nın 2018 yılında ihracat yaptığı ülkeler arasında %1'lik pay ile on dördüncü sırada yer almıştır.

Çizelge 4.26. Uganda'nın en çok ihracat yaptığı ülkeler (bin \$)³⁵⁵

	2015	2016	2017	2018
Toplam	2.666.134	2.901.549	3.450.682	3.633.927
Kenya	523.447	483.227	693.846	730.103
BAE	82.414	372.310	445.535	562.397
Dem. Kongo Cum.	334.659	398.201	459.647	474.126
Güney Sudan	343.781	281.158	347.682	406.133
Ruanda	259.323	226.726	220.594	261.102
İtalya	101.418	99.623	141.579	132.448
Hollanda	78.196	79.869	109.276	114.490
Almanya	76.537	76.622	88.086	94.585
Tanzanya	78.985	112.632	100.368	93.204
Belçika	69.035	67.876	110.266	75.306
Hong Kong	36.638	38.923	39.473	58.142
Sudan	88.013	61.898	78.377	55.402
ABD	32.969	40.056	75.063	43.734
Hindistan	24.737	45.164	44.025	40.979

Uganda'nın 2017-2018 yıllarında en fazla ithalat gerçekleştirmiş olduğu ülkeler Çizelge 4.27.'de gösterilmiştir. Buna göre Uganda'nın 2017 yılı içerisinde toplam ithalatı 5,84 milyar dolardan 2018 yılında 6,29 milyar dolara yükselmiştir. 2017 yılı ithalatının %20'si, 2018 yılının ithalatının ise %15.7'si ÇHC'den gerçekleşmiştir. Hindistan, Uganda'nın 2018 yılında en fazla ithalat yaptığı ülkeler sıralamasında %10.8 ile üçüncü sırada yer almaktadır.

Çizelge 4.27. Uganda'nın en çok ithalat yaptığı ülkeler (milyon \$)³⁵⁶

	2017 (5,84 milyar dolar)		2018 (6,29 milyar dolar)	
ÇHC	1150	%20	986	%15.7
BAE	623	%11	742	%11.8
Hindistan	725	%12	679	%10.8
Kenya	507	%8.7	643	%10.2
S. Arabistan	350	%6.0	539	%8.56
Tanzanya			359	%5.71
Japonya	377	%6.4	241	%3.83
G. Afrika Cum.	254	%4.4	239	%3.8
Endonezya	222	%3.8	180	%2.86

Uganda, 2017 yılı içerisinde Hindistan'dan toplam 725 milyon dolarlık ithalatta bulunmuştur. İthalat kalemleri, dolar cinsinden miktarı ve ithalat payları Çizelge 4.28.'de

³⁵⁵ Uganda Export Promotion Board, <https://ugandaexports.go.ug/statistics> (Erişim Tarihi: 10.02.2021).

³⁵⁶ Ministry of Trade, Industry and Cooperatives, Uganda, <https://ugandatrades.go.ug/TradeStatistics> (Erişim Tarihi: 06.10.2019)

gösterilmiştir. Buna göre Uganda'nın Hindistan'dan ithal ettiği kalemler arasında ilk üç sırada ilaçlar, işlenmiş petrol ve motosiklet yer almaktadır.

Çizelge 4.28. Uganda'nın Hindistan'dan 2017'de ithal ettiği ürünler (milyon \$)³⁵⁷

Ürün Tipi	Miktar	Yüzde (%)
Paketlenmiş ilaçlar	136	19
Rafine petrol	121	17
Motosiklet	46.5	6.4
Böcek ilaçları	26.9	3.7
Ham plastik kaplama	16.6	2.3
Kaplanmamış kâğıt	12.3	1.7
Nitrojen bileşenler	12.1	1.7
Ham şeker	9.87	1.4
Lastik teker	10.5	1.4
Yalıtılmış kablo	9.64	1.3
Polyasetal	8.5	1.2
Taş işleme makineleri	8.3	1.1
Sodyum veya potasyum peroksit	7.47	1.0
Piştirilmiş gıdalar	7.29	1
Kauçuk işleme makinesi	6.76	0.93
Isıtma makinesi	6.7	0.92
Traktör	6.17	0.85
Sırlı seramik	6.15	0.85
Bireysel fonksiyona sahip makineler	6.14	0.85
İşlenmemiş çinko	5.97	0.82
Kullanılmış giyecek	5.7	0.79
Endüstriyel gıda hazırlama makineleri	5.64	0.78
Tıbbî cihazlar	5.07	0.70
Sentetik iplik	4.99	0.69
Yıkama ve şişleme makineleri	4.92	0.68
Elektrik bataryaları	4.82	0.66
Hidrolik türbinler	3.9	0.54
Sıvı Pompası	3.77	0.52
Kaldırma makineleri	3.65	0.50
Boyama maddesi	3.51	0.48
İnsan veya hayvan kanı	3.3	0.46
Lastik boru	3.07	0.42
Demir yapılar	2.73	0.38
Demir alaşımlar	2.68	0.37
Sıcak haddelenmiş demir çubuklar	2.58	0.36
Elektrik kontrol panelleri	2.48	0.34
Metal sarma makineleri	2.18	0.30

³⁵⁷ Ministry of Trade, Industry and Cooperatives, Uganda.

Uganda, 2017 yılı içerisinde Hindistan’a 56,6 milyon dolarlık ihracatta bulunmuştur. İhracat kalemleri, dolar cinsinden miktarı ve ithalat payları Çizelge 4.29.’da gösterilmiştir. Uganda’nın Hindistan’a olan ihracatında kahve en büyük paya sahip bulunmaktadır. Onu, işlenmemiş pamuk ve kakao çekirdeği takip etmektedir.

Çizelge 4.29. Uganda’nın Hindistan’a en çok ihraç ettiği ürünler (milyon \$)³⁵⁸

Ürün Tipi	Miktar	Yüzde (%)
Kahve	23.2	41
İşlenmemiş pamuk	8.73	15
Kakao çekirdeği	8.26	15
Kuru bakla	3.1	5.5
Uçucu Yağlar	3.04	5.4
Tabaklanmış at ve sığır derileri	2.36	4.2
Suda çözülen proteinler	1.33	2.3
Tereyağı	1.6	2.8
Kesilmiş odun	0.869	1.5
Sebze özleri	0.441	0.78
Diğer hayvan derileri	0.393	0.69
Hurda plastik	0.307	0.54

4.6.4. Kenya (Doğu Afrika)

Kenya Merkez Bankası’nın verilerine göre Kenya’nın 2015-2018 arasındaki dönemde en fazla ihracat yaptığı ülkeler Çizelge 4.30.’da gösterilmiştir. Söz konusu verilere göre 2018 yılında 5,8 milyar dolar ihracat yapmış olan Kenya, en fazla ihracatı 593 milyon dolar ile Uganda’ya, 570 milyon dolar ile Pakistan’a gerçekleştirmiştir.

Çizelge 4.30. Kenya’nın en fazla ihracat yaptığı ülkeler (\$) ³⁵⁹

	2015	2016	2017	2018
Uganda	656.716,8	596.784,0	593.433,6	593.846,4
Pakistan	338.342,4	386.438,4	614.947,2	570.115,2
ABD	390.614,4	416.073,6	453.811,2	454.483,2
Hollanda	395.942,4	417.523,2	421.372,8	445.094,4
İngiltere	396.144,0	360.768,0	370.118,4	385.862,4
Toplam İhracat	5.577.619,0	5.549.059,0	5.703.619,0	5.883.648,0

³⁵⁸ Ministry of Trade, Industry and Cooperatives, Uganda.

³⁵⁹ Central Bank of Kenya, <https://www.centralbank.go.ke/value-direct-imports-selected-rest-world-countries/> (Erişim Tarihi: 08.10.2019).

Kenya Merkez Bankası tarafından resmî olarak yayımlanmış olan rakamlara göre Kenya'nın 2015-2018 döneminde en fazla ithalat yaptığı ülkeler Çizelge 4.31.'de görülmektedir. Buna göre Kenya'nın 2018 yılında gerçekleştirmiş olduğu 16,8 milyar dolarlık ithalatta en fazla paya 3,6 milyar dolar ile ÇHC ve 1,7 milyar dolar ile Hindistan sahip olmuştur. Hindistan'ı, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri takip etmektedir. Kenya'nın 2015-2018 yılları arasında ithalatta bulunduğu ülkeler arasında en fazla dikkati Suudi Arabistan ve ABD çekmektedir. Suudi Arabistan'ın 2015 yılındaki ithalatı 540 milyon dolar iken 2018 yılında bu rakam üç katına yükselerek, 1,6 milyar dolara ulaşmıştır. ABD için ise tersi bir durum oluşmuştur. 2015 yılında 1,2 milyar dolara ithalata sahip olan ABD'nin ithalatı yarıdan daha fazla bir düşüşle 511 milyon dolara gerilemiştir.

Çizelge 4.31. Kenya'nın en fazla ithalat yaptığı ülkeler (\$) ³⁶⁰

	2015	2016	2017	2018
ÇHC	5.920.000,0	5.590.000,0	3.910.000,0	3.661.017,0
Hindistan	2.430.633,6	1.970.284,8	1.635.936,0	1.777.430,4
S. Arabistan	540.000,0	664.819,2	1.100.236,8	1.657.449,6
BAE	869.510,4	875.145,6	1.328.246,4	1.415.433,6
Japonya	850.857,6	807.168,0	783.964,8	960.921,6
G. Afrika Cum.	591.830,4	480.470,4	594.048,0	622.329,6
ABD	1.210.118,4	453.811,2	550.828,8	511.372,8
Toplam İthalat	15.171.168,0	13.679.548,8	16.565.980,8	16.876.636,8

Kenya'ya ait bir devlet kuruluşu olan Ticaret Ağı Ajansı'nın verilerine göre 2018 yılında en fazla ihracat ve ithalat yaptığı ülkelerin listesi Çizelge 4.32.'de görülmektedir. Söz konusu veriler ile Kenya Merkez Bankası'nın verileri yaklaşık olarak birbirleri ile örtüşmektedir. Kenya'nın ihracatta bulunduğu ülkeler listesinde Hindistan 89,8 milyon dolar ile on altıncı sırada iken, ithalatta bulunduğu ülkeler listesinde 1,8 milyar dolar ile ÇHC'nin ardından ikinci sırada yer almaktadır. Kenya'nın Hindistan ile olan ticaretinde Hindistan lehine çok büyük bir dengesizlik dikkati çekmektedir. Kenya Hindistan'dan 1,8 milyar doların üzerinde ithalat yaparken sadece 89,8 milyon dolar ihracat yapabilmektedir. Bu açıdan bakıldığında Kenya, Hindistan için önemli bir pazar konumunda bulunmaktadır.

³⁶⁰ Central Bank of Kenya.

Çizelge 4.32. Kenya'nın ihracat ve ithalat yaptığı ülkeler (\$) ³⁶¹

İhracat	Miktar(\$)	İthalat	Miktar (\$)
Uganda	610.807.000	ÇHC	3.661.017.000
Pakistan	586.233.000	Hindistan	1.828.918.000
ABD	467.318.000	S.Arabistan	1.705.026.000
Hollanda	457.686.000	BAE	1.455.384.000
İngiltere	396.749.000	Japonya	985.508.000
UAE	345.583.000	Güney Afrika	639.087.000
Tanzanya	293.696.000	ABD	528.038.000
Mısır	198.662.000	Uganda	488.058.000
Ruanda	176.126.000	Almanya	460.055.000
Dem. Kongo Cum.	149.818.000	Endonezya	455.172.000
Somali	148.795.000	Mısır	358.759.000
Güney Sudan	127.940.000	RF	313.166.000
Almanya	110.168.000	İngiltere	310.311.000
ÇHC	109.896.000	İtalya	254.036.000
Suudi Arabistan	98.896.000	Fransa	236.882.000
Hindistan	89.838.000	Malezya	212.092.000
Dünya	6.050.421.000	Dünya	17.376.721.000

Kenya Ticaret Ağı Ajansı'nın verilerine göre 2018 yılında Kenya'nın Hindistan'a toplam tutarı 89,8 milyon dolar ihracatını oluşturan ürünler ve dolar cinsinden miktarı Çizelge 4.33.'te verilmiştir. Söz konusu ürünler arasında kimyasal ürünler, tarım ve hayvancılık ürünleri ile madenler önemli yer tutmaktadır.

³⁶¹ Kenya Trade Network Agency (KenTrade), <https://infotradekenya.go.ke/TradeStatistics?l=en> (Erişim Tarihi: 10.10.2019).

Çizelge 4.33. Kenya'nın 2018'de Hindistan'a ihraç ettiği ürünler ve miktarı (\$) ³⁶²

İhracat Ürünleri	Miktar (\$)
İnorganik kimyasallar; değerli metallerin organik ve inorganik bileşenleri	23.133.000
Tıbbî ilaç ürünleri	19.937.000
Yenilebilir sebzeler ve sebze kökleri	14.596.000
Kahve, çay, baharat	5.855.000
Bakır ve bakır ürünleri	5.052.000
Alüminyum ve alüminyum ürünleri	4.526.000
Yün, ince veya kaba hayvan yünü; at kılından iplik ve dokuma kumaş	3.475.000
Ham deri	3.453.000
Çinko ve çinko ürünleri	2.270.000
Bitkisel tekstil elyafları; kâğıt ipliği ve kâğıt ipliğinden dokunmuş kumaşlar	1.420.000
Plastik ve plastik ürünleri	1.202.000
Araçlar ve aksesuarları	1.054.000
Doğal veya kültür incisi, kıymetli taşlar, metaller	837.000
Çeşitli yenilebilir karışımlar	535.000
Demir veya çelik ürünleri	503.000
Makine, mekanik aletler, nükleer reaktörler, buhar kazanları ve parçaları,	441.000
Canlı ağaç ve diğer bitkiler; kesilmiş çiçekler	303.000
Tuz; sülfür; toprak ve taş; çimento	267.000
Odun veya diğer lifli selülozik maddelerin hamurları; geri kazanılmış (atık ve hurda) kâğıt	239.000
Optik, fotoğrafik, sinematografik, tıbbî ve ameliyat malzemeleri	183.000
Cevherler, cüruf ve kül	119.000
Hayvansal ürünler	68.000
Yağlı çekirdek ve meyveler, tohumlar	55.000
Demir ve çelik	46.000
Ayakkabı	28.000
Hayvansal ve bitkisel yağlar	23.000
Mobilya, yatak	23.000
Sakız, reçine, bitkisel özler	22.000
Sanat çalışmaları, antika eserler	21.000
Saat ve saat parçaları	21.000
Elektrikli makineler ile ekipman ve parçaları, ses kayıt cihazları, televizyon	21.000
Mineral yakıtlar ve mineral yağlar	20.000
Çeşitli kimyasal ürünler	20.000
Tekstil ürünleri, kullanılmış kıyafetler	15.000
Ahşap ve ahşap ürünleri	13.000
Alkolsüz ve alkollü içecekler, sirke	11.000
Özel dokuma kumaşlar; dantel; halılar; nakış	7.000
Örme giyim eşyası ve aksesuarı	5.000
Sabun, organik yüz temizleyici, temizlik ürünleri ve kremler	4.000
Kauçuk ve kauçuk ürünleri	3.000
Kâğıt ve karton	2.000
Basılı kitaplar, gazete, resim ve diğer baskı ürünleri	2.000
Oyuncaklar, oyunlar ve spor malzemeleri; bunların aksam ve parçaları	2.000
Parfümeri ve kozmetik ürünleri, uçucu esanslar	1.000

³⁶² Kenya Trade Network Agency (KenTrade).

Kenya Ticaret Ağı Ajansı'nın verilerine göre 2018 yılında Kenya'nın Hindistan'dan toplam tutarı 1,8 milyar doların üzerindeki ithalatını oluşturan ürünler ve dolar cinsinden miktarı Çizelge 4.34.'te verilmiştir. Söz konusu ürünler arasında mineral yakıtlar, ilaçlar, makineler, araçlar, çeşitli kimyasal ürünler önemli yer tutmaktadır.

Çizelge 4.34. Kenya'nın 2018'de Hindistan'dan ithal ettiği ürünler ve miktarı (\$) ³⁶³

İthalat Ürünleri	Miktarı (\$)
Mineral yakıtlar ve mineral yağlar	354.103
Tıbbî ilaç ürünleri	257.988
Makine, mekanik cihazlar, nükleer reaktör, buhar kazanı ve parçaları	227.278
Araçlar, parça ve aksesuarlar	136.523
Elektrikli makineler ve parçaları	90.009
Plastik ürünleri	85.595
Kâğıt ve karton	74.258
Demir ve çelik	62.086
Organik kimyasallar	54.413
Demir ve çelik ürünleri	54.196
Tahıllar	29.119
Alüminyum ve ürünleri	28.018
Kauçuk ve ürünleri	26.543
Çeşitli kimyasal ürünler	25.861
Bronzlaştırma ve boyama malzemeleri	25.027
Şeker ve şeker ürünleri	22.566
El yapımı elyaf lifleri	22.091
Tekstil ürünleri, kullanılmış kıyafetler	20.761
İnorganik kimyasallar, değerli metallerin organik ve inorganik bileşenleri	19.427
Çinko ve ürünleri	17.626
Optik, fotoğrafik, sinematografik, tıbbî ve ameliyat malzemeleri	16.295
Seramik ürünler	15.752
Basılı kitaplar, gazete, resim ve diğer baskı ürünleri	13.370
İnsan yapımı filamentler; şerit ve suni tekstil malzemelerinin benzeri	11.460
Baz metal ürünleri	8.796
Parfümeri ve kozmetik ürünleri, uçucu esanslar	8.022
Mobilya ve yatak	7.971
Cevherler, cüraf ve kül	7.635
Cam ve cam ürünleri	5.868
Ayakkabı	5.207
Taş, plaster, çimento, asbest, mika ve benzeri ürünler	5.206
Pamuk	5.058
Değirmencilik endüstrisi ürünleri; malt; nişastalar; buğday gluteni	5.040
Metal kaşık, çatal, bıçak seti, alet edevat	5.009
Sabun, organik yüz temizleyici, temizlik ürünleri ve kremler	4.851
Çeşitli yenilebilir ürünler	4.685

³⁶³ Kenya Trade Network Agency (KenTrade).

Çizelge 4.34. (devam) Kenya'nın 2018'de Hindistan'dan ithal ettiği ürünler ve miktarı (\$)

Tuz, sülfür, kum ve taş	4.457
Çeşitli üretilmiş ürünler	4.329
Yağlı çekirdek ve meyveler, tohumlar	4.257
Kılık kıyafet	4.117
İçecek ve sirke	3.726
Hayvan ve bilgisel yağlar	3.051
Patlayıcı ve yanıcı ürünler	3.030
Gıda endüstrisinin atıkları, hayvan yemi	2.972
Tahıl, un, nişasta, süt, pastacılık ürünleri	2.630
Kahve, çay, baharatlar	2.403
Tütün ve tütün ürünleri	2.361
Ahşap ve ahşap ürünleri	2.084
Albuminler; modifiye nişastalar; yapıştırıcılar; enzimler	2.058
Bakır ve ürünleri	2.045
Tekstil ürünleri	2.006
Gemi, bot ve yüzen cisimler	1.021

5. TÜRKİYE-HİNDİSTAN İŞBİRLİĞİNİN SAHRA-ALTI AFRİKA ÜLKELERİ İLE İLİŞKİLERDEKİ GELİŞİM POTANSİYELİ VE OLASI KATKILARI

5.1. Giriş

Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan itibaren gerek kendi iç sorunları gerekse de İkinci Dünya Savaşı ve ardından Soğuk Savaş döneminin sebep olduğu dış sorunlar ile boğuşmak durumunda kalmış, bu nedenle uzun yıllar boyunca Afrika kıtasına ilgi gösterememiştir. Kıtanın kuzeyindeki ülkeler ile kısmen de olsa ilişkilerde bulunan Türkiye, uzun bir süre Sahra-altı Afrika'ya uzak kalmıştır. 1990'lı yılların sonuyla birlikte dış politikasını gözden geçirerek yeni girişimlerde bulunan Türkiye, Afrika'ya açılma yolunda önemli adımlar atmaya başlamıştır. Birçok Sahra-altı Afrika ülkesi ile ikili ilişkiler kurmuş, bu ülkelere ağırlıklı olarak insanî ve ekonomik yardımlarda bulunmuştur. Ancak Türkiye'nin bu girişimlerine rağmen ikili ilişkiler arzu edilen seviyeye ulaşamamış, özellikle ticarî ilişkiler Batılı ülkelerin ve BRICS ülkelerinin gerisinde kalmıştır.

Türkiye'nin yeni dış politikasında sadece Afrika değil, Asya kıtası da öncelikli bir yere sahip olmuştur. Türkiye için Asya kıtasındaki odak noktalarından birisi de Hindistan olmuştur. Asya kıtasının önemli güçlerinden biri olan Hindistan'ın politik ve ekonomik özellikleri İkinci Bölüm'de detaylı olarak incelenmiştir. Hindistan 2000'li yıllarla birlikte önemli bir ekonomik büyüme göstermeye başlamıştır. Bu ekonomik büyüme Hindistan'ın Sahra-altı Afrika ülkeleri ile olan ekonomik ve ticarî ilişkilerine de yansımış, Hindistan kıtada önemli ortaklardan ve aktörlerden biri haline gelmiştir.

Hindistan ile Türkiye arasındaki ilişkiler oldukça eskiye dayanmaktadır. İki kültür arasında oluşan bağlar zaman zaman gelişmiş, zaman zaman ise kopma noktasına gelmiştir. Özellikle Hindistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonraki dönemde ilişkiler inişli çıkışlı bir grafik izlemiştir. Türkiye'nin Asya politikasında Pakistan ile olan ilişkilerinin ön planda olması, Türkiye-Hindistan işbirliğini kısıtlamıştır. Ekonomik ve ticarî anlamda hemen hemen tüm Sahra-altı Afrika bölgesinde etkinliğe sahip olan Hindistan ile Türkiye'nin ilişkilerinde son yıllarda meydana gelen gelişmeler göstermektedir ki, Türkiye'nin Asya politikası içerisinde Hindistan'ın önemi önceki dönemlere göre daha fazla artmaktadır. Bu artış, Türkiye'nin Hindistan ile ilişkilerini

geliştirme isteğine, dolayısı ile iki ülke arasındaki ilişkilerde yeni bir döneme işaret etmektedir. Türkiye, Hindistan ile güçlü ekonomik ilişkiler kurmak, bilişim, uzay ve teknoloji gibi Hindistan'ın önemli adımlar attığı alanlarda işbirliği yapmak istemektedir.

Türkiye'nin Sahra-altı Afrika ülkeleri ile ilişkilerinin gelişiminde kıtada etkin olan Hindistan'ın katkısı olabilir mi, olursa hangi alanlarda olabilir? Üçüncü Bölümde detaylı olarak anlatıldığı üzere Hindistan, Afrika'nın birçok ülkesi ile gerek politik gerekse ekonomik anlamda gelişmiş ilişkilere sahip bulunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, Türkiye'nin Hindistan ile ilişkilerini geliştirmesi sadece Asya'da değil, Afrika'da da Türkiye'ye yeni fırsatlar yaratabilecektir. Türkiye'nin Afrika'da iyi ilişkiler içerisinde bulunduğu ve iyi ilişkiler kurmak istediği ülkelerde özellikle ekonomi alanlarında Hindistan'ın işbirliği, tecrübe ve yatırımlarından yararlanılabilecektir. Bu ortaklık hem Türkiye'nin, hem Hindistan'ın, hem de ilgili Afrika ülkesinin ekonomik kalkınmasına olumlu katkılar sağlayacaktır.

Bu bölümde öncelikle Türkiye'nin Afrika politikası, bu politikanın dayandığı temeller ve Türkiye'nin güçlü ve zayıf olduğu alanlar irdelenmektedir. Takiben geçmişten günümüze Türk-Hint ilişkilerinin politik, ekonomik ve ticarî boyutlarına değinilmekte, Türkiye-Hindistan ilişkilerinin özellikleri analiz edilmektedir. Türkiye'nin Sahra-altı Afrika ülkelerinde ticarî ve ekonomik etkinliği ile işbirliğini artırabilmek için Hindistan'ın Sahra-altı Afrika'daki güçlü ve zayıf yönleri temel alınarak iki ülke arasında olası işbirliği alanları ortaya çıkarılmaya çalışılmaktadır. Afrika'da olası Türk-Hint işbirliğinin dayanacağı politik, ekonomik, sosyal ve kültürel etkenler ortaya konulmaktadır. Bu sayede iki ülkenin Afrika'da hangi alanlarda ve ülkelerde ortaklık kurabileceği, bu olası ortaklığın geliştirilmesi için gerekli olan parametrelerin neler olabileceği değerlendirilmektedir.

5.2. Türkiye'nin Sahra-Altı Afrika Ülkeleri ile İlişkileri

5.2.1. Genel

Pek çok araştırmacı tarafından insan varlığının ilk ortaya çıktığı yer olduğu iddia edilen kadim kıta Afrika, stratejik konumunun yanında oldukça bol ve çeşitli yeraltı ve yerüstü kaynakları ile birlikte beşerî kaynaklara sahiptir. Kıtada çok sayıda etnik grup, yüzlerce mahalli dil, inanç ve kültür bulunmaktadır. Dünyanın geri kalanı tarafından “kara

kıta” olarak görülen Afrika, gerçekte bu çeşitlilik ile tam bir renk cümbüşüne sahiptir. Ancak kıta sahip olduğu tüm zenginliklere rağmen, kıtlıkların, yoksullukların, siyasî karışıklıkların, çatışmaların ve insan kıyımlarının yaşandığı kıta olarak hafızalarda yer etmiştir. Geçmişten günümüze tüm emperyalist güçlerin ilgi odağı olan kıta, bu güçlerin sömürgeci politikalarının bir sebebi olarak sosyolojik olarak henüz gelişimini tamamlamamış, modern ulus anlayışına ve yapılanmasına ulaşamamıştır.³⁶⁴

XXI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren uluslararası sistemde daha etkin rol oynaması ve küresel sahnede ağırlığı daha çok artan bir aktör olması beklenen Afrika kıtası, pek çok alanda hızla gelişmekte olup, sahip olduğu ekonomik ve ticarî potansiyeli ile jeopolitik önemi sayesinde birçok ülkeyi ve yatırımcıyı kendisine çekmektedir. Afrika kıtası günümüzde göz alıcı bir büyüme, kentleşme ve modernleşme süreci içerisinde yer almaktadır. Etnik çatışmalar, salgın hastalıklar ve doğal afetler ile anılan kıtada bu olumsuzluklara rağmen neredeyse her ay üst düzey bir yabancı ziyaretçi ticarî, inşaat ve doğal kaynak anlaşması yapmaya gelmektedir. Afrika kıtası geçtiğimiz on yılda yıllık %5 ekonomik büyüme oranı elde etmiştir. Bu oranın önümüzdeki dönemde de devam etmesi öngörülmektedir. Dünyada en hızlı büyüyen 10 ekonomiden 6’sı Afrika’da yer almaktadır. Ekonomik rakamlara göre Afrika’nın 2050 yılında 29 trilyon dolarlık bir ekonomik büyüklüğe ulaşması öngörülmektedir. Bu rakam 2012 yılında ABD ve AB’nin toplam GSMH’sından daha büyük bir rakama denk gelmektedir. Afrika kıtasının nüfusunun %70’i, yıllık büyüme oranı %4 üzerinde olan ülkelerde yaşamaktadır. Kıtanın nüfusunun %34’üne denk gelen 313 milyon insan, orta sınıfı oluşturmaktadır. Günümüzde nüfusun %40’ı şehirlerde yaşamakta, bu oranın 2025 yılında %47’ye yükselmesi beklenmektedir. 2000 yılından bugüne Afrika’nın dünya ile olan ticareti %200 artmıştır. Ticarî ve ekonomik gelişmelere ilaveten sosyal ve demografik alanlarda da önemli gelişmeler yaşanmaktadır. Örneğin, okula kayıt sayısı %50 artmıştır. Afrika ülkeleri çatışmanın önlenmesi ve ekonomik kalkınma kapsamında bölgesel işbirliği ve entegrasyon alanlarında da önemli ilerlemeler kaydetmektedirler. 2013 yılında kuruluşunun 50. yılını kutlayan Afrika Birliği, önemli bir bölgesel ve küresel oyuncu konumundadır.³⁶⁵

³⁶⁴ Tamçelik, S., (2014). “Giriş”, Küresel Politikada Yükselen Afrika (ed. S. Tamçelik), Gazi Kitabevi, Ankara, s. xxxi.

³⁶⁵ Republic of Turkey, Ministry of Foreign Affairs, “Turkey-Africa Relations”, <http://www.mfa.gov.tr/turkey-africa-relations.en.mfa> (Erişim Tarihi: 07.01.2020).

Türkiye'nin Afrika kıtası ülkeleriyle ilişkileri 1990'lı yılların sonuna kadar minimum seviyede kalmıştır. Afrika kıtasının uluslararası arenada öneminin ve kıtaya olan ilginin artması, Türkiye'nin de kıtaya yönelik ilgisinin artmasına neden olmuş, bu değişim siyasî ve akademik alanlara da yansımıştır. Türkiye özellikle AB ile olan ilişkilerinde duraklamalar ve gerilemeler yaşadıkça son dönemde atmış olduğu adımlar ile birlikte klasik Batı ve AB odaklı dış politikasının dışına çıkmış, Asya ve Afrika'ya yönelmiştir. Türkiye, uzun yıllar gösteremediği ilgiyi, Sahra-altı Afrika ülkelerine yönelik olarak son yıllarda yapmış olduğu girişimler ile göstermeye başlamıştır. Türkiye-Afrika ülkeleri arasındaki ilişkiler uzun bir aradan sonra, son yıllarda tekrardan gelişim göstermeye başlamıştır. Türkiye'nin Afrika'ya yönelik bu dış politika değişikliğinin kısa süreli bir hevesten ziyade uzun soluklu bir plan olacağı, siyasî ve ekonomik alanlara ilaveten kültürel ve güvenlik alanlarında da ilişkilerin zamanla daha da gelişip derinleşeceği öngörülmektedir.³⁶⁶

5.2.2. İlişkilerin Tarihî Gelişimi

5.2.2.1. Türkiye Cumhuriyeti öncesi

Türkiye'nin AB, ABD, Kafkaslar, Balkanlar ve Orta Doğu ile olan ilişkilerine öncelik vermesi neticesinde Afrika ile olan ilişkileri ihmal edilmiştir. Aslında Türkiye ile Afrika arasındaki ilişkiler uzun bir tarihî geçmişe sahiptir. Türklerin Afrika'da IX. yüzyılda başlayan varlıkları, XX. yüzyıla kadar devam etmiştir. Afrika'da Türkler tarafından kurulan ilk devlet olan Tulunoğulları, bugünkü Mısır topraklarında IX. ve X. yüzyıllarda hüküm sürmüştür. Aynı topraklarda kurulan ikinci Türk devleti olan İhşidî Devleti 935-969 yılları arasında kısa bir süre hüküm sürebilmiştir. Mısır'da kurulan bir diğer Türk devleti de Selahaddin Eyyûbî tarafından 1171 yılında kurulan Eyyûbî Devleti olmuştur. 1250 yılına kadar hüküm süren Eyyûbî hanedanı, yerini Memlûk hanedanına bırakmıştır. Memlûk hanedanlığı, 1517 yılında Osmanlı Padişahı Yavuz Sultan Selim'in Ridaniye Seferi ile son bulmuştur.³⁶⁷ Kuzey Afrika'da Mısır, Libya, Tunus, Fas, Cezayir ve Etiyopya, Osmanlı İmparatorluğu'nun eyaletleri olmuşlardır. Osmanlı İmparatorluğu, Kuzey Afrika'yı kendi topraklarına kattıktan sonra XIX. yüzyılda Sudan'a kadar

³⁶⁶ Tepeciklioğlu, E., E., (2012). "Afrika Kıtasının Dünya Politikasında Artan Önemi ve Türkiye-Afrika İlişkileri", **Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi**, Cilt 1, Sayı 2, Bahar 2012, s. 66-76.

³⁶⁷ Tamçelik, S., Başbüyük, N., (2014). "Osmanlı Devleti'nin Afrika Kıtasıyla olan İlişkileri ve Siyasal Gelişimin Tarihi (1517-1918)", *Küresel Politikada Yükselen Afrika* (ed. S. Tamçelik), Gazi Kitabevi, Ankara, s. 162-163.

ilerlemiştir. Bu ülkelerdeki Müslüman nüfus, zengin altın ve elmas madenlerinin keşfedilmesi, Osmanlı'nın Afrika'nın bazı bölgeleri ile XVI. yüzyıldan itibaren yakın ilişkiler kurmasına neden olmuştur. Sonrasında batıya doğru yönelerek Batı Afrika'da bazı bölgelerde kendini hissettirmiştir. Osmanlı İmparatorluğu askerî veya bürokratik olarak fizikî varlığını kurmamış olsa da Zanzibar Sultanlığı örneğinde olduğu gibi diplomatik ve politik temaslar kurmuştur.³⁶⁸ Seydi Ali Reis komutasındaki Osmanlı donanması Zanzibar adasını işgalci güçlere karşı savunmuştur. Bugün Mali olarak bilinen topraklarda yer alan Timbuktu Krallığı ile iyi ilişkiler kurulmuştur. Benzer şekilde Nijer, Çad, Kuzey Nijerya ve Kuzey Kamerun topraklarına kurulmuş olan Kanim İmparatorluğu ile de ikili ilişkiler oluşturulmuştur.³⁶⁹ Osmanlı'nın ortak tarih, kültür, ekonomik, idarî ve askerî değerleri paylaştığı bu bölgeler Sahra-altı Afrika içerisinde yer almaktadır.

5.2.2.2. Soğuk Savaş dönemi

İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında Soğuk Savaş döneminde uluslararası şartlar ve kendi sosyal, ekonomik ve politik sorunları nedeniyle Türkiye'nin batılı olmayan toplumlarla olan ilişkileri kısıtlı kalmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar geçen dönemde Türkiye, Sahra-altı Afrika ile kısıtlı da olsa diplomatik ilişkiler kurmaya çalışmıştır. Türkiye'nin emperyalizme karşı vermiş olduğu bağımsızlık mücadelesi ve Kurtuluş Savaşı, emperyalizme karşı benzer şekilde bağımsızlık mücadelesi veren Sahra-altı Afrika'da sempati oluşturmuş olsa da karşılıklı ilişkiler daha ileriye gidememiştir. Türkiye ilk elçiliğini 1926'da Etiyopya'nın başkenti Addis Ababa'da açmıştır.³⁷⁰

Türkiye'nin 1946'da BM'ye, 1952'de Kuzey Atlantik Paketi Örgütüne (North Atlantic Treaty Organization - NATO) girmesi Afrika ile olan ilişkilerinde ana belirleyici olmuştur. Bandung Konferansı'nda Türkiye'nin Bağılantısızlık Hareketi'ne karşı göstermiş olduğu olumsuz tutum, Afrika kıtası ülkeleri ile karşı karşıya gelinmesine yol açmıştır. Takip eden dönemde yaşanan Süveyş Krizi esnasında ve Afrika ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanmaları sırasında izlenen dış politika nedeniyle ilişkiler bozulmuştur. Ayrıca Türkiye BM Genel Kurulu'nda 1956 yılında yapılan oylamada Cezayir'in bağımsızlığını desteklememesi ilişkilerin iyice bozulmasına yol açmıştır. Tüm bu

³⁶⁸ Uchehara, K., E., "Continuity and Change in Turkish Foreign Policy Toward Africa", **Gazi Akademik Bakış Dergisi**, No. 2-3(2008), s. 50-51.

³⁶⁹ Republic of Turkey, Ministry of Foreign Affairs, "Turkey-Africa Relations".

³⁷⁰ İpek, V., Biltekin, G., "Turkey's foreign policy implementation in sub-Saharan Africa: A post-international approach", *New Perspectives on Turkey*, No. 49, 2013, s. 125.

olumsuzlukların yanında ilişkilerde bazı olumlu gelişmeler de yaşanmıştır. Türkiye, BM Genel Kurulu'nda 1948 yılında yapılan oylamada Sahra-altı Afrika'ya ekonomik yardım yapılması kararını desteklemiştir. Türkiye, 1956'da Nijerya'da konsolosluk, 1957'de ise Gana'da elçilik açmıştır.³⁷¹

Türkiye, Sahra-altı Afrika ülkeleri ile diplomatik ilişkilerini oluşturmaya 1960'ların sonu ve 1970'lerde başlamıştır. İlişkilerin bu seviyede bozulmasına neden olan dış politika kararlarının yanlışlığı, Kıbrıs konusunda Türkiye'nin yalnız kalmasına yol açmıştır. Türkiye-ABD ilişkilerinin Kıbrıs konusu nedeniyle bozulmaya başlaması ile birlikte Türkiye, Afrika kıtası dış politikasını değiştirmiştir. Bu dönemde bağımsızlıklarını kazanan yeni Afrika ülkelerini Türkiye resmî olarak tanımış ve büyükelçilik ve konsolosluklar vasıtasıyla diplomatik ilişkiler başlamıştır.³⁷² Namibya, Rodezya, Zimbabve ve Eritre gibi ülkelere yardım sağlamış, Sierra Leone ve Somali ile Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması gibi karşılıklı ticaret ve ortaklık anlaşmaları imzalamıştır. Ancak Sahra-altı Afrika ülkelerinin bağımsızlık mücadelelerine Türkiye'nin yeterince finansal kaynak ve politik ilgi verememesi nedenlerinden dolayı ilişkiler daha ileri gidememiştir.³⁷³ Uzun yıllar boyunca ilişkiler bu minvalde seyretmiştir. 1990'lı yılların sonuna gelene kadar Afrika ülkeleri ile ilişkilerin kurulması ve geliştirilmesi Türkiye'nin öncelikli hedefleri arasında yer almamıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesini takip eden dönemde Türkiye dış politikasında radikal değişiklikler yapma ihtiyacı hissetmeye başlamıştır. Bu kapsamda, azgelişmiş Üçüncü Dünya ülkeleri ile ilişkilerini geliştirme hedefi oluşturmuştur.³⁷⁴

5.2.2.3. 2000'li yıllar ve günümüz

2000'li yıllara girerken Türkiye, özellikle Sahra-altı Afrika ülkeleri ile olan politik ve ekonomik ilişkilerini geliştirme adına önemli adımlar atmıştır. Türkiye'nin Afrika Kıtası'yla olan ilişkilerini ve işbirliğini geliştirmeye yönelik girişimleri kapsamında 1998 yılında başlattığı ve çok boyutlu olan "Afrika'ya Açılım Politikası", dış politikasının temel ilkelerinden biri haline gelmiştir. 2003 yılında Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı (DTM) tarafından "Afrika Ülkeleriyle Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi Stratejisi"

³⁷¹ İpek, a.g.m., s. 125-126.

³⁷² Uchehara, a.g.m., s. 51-54.

³⁷³ Tepeciklioğlu, E., E., (2017). "Economic Relations Between Turkey and Africa: Challenges and Prospects", *Afe Babalola University: J. of Sust. Dev. Law & Policy*, Vol. 8, No. 1, 2017, s. 3. (DOI: <https://dx.doi.org/10.4314/jsdlp.v8i1.2>).

³⁷⁴ Tepeciklioğlu (2012), a.g.m., s. 89-90.

hazırlanmıştır. 2005 yılı Türkiye tarafından “Afrika Yılı” ilan edilmiş, aynı yıl Türkiye, Afrika Birliği’ne gözlemci ülke olarak kabul edilmiştir.³⁷⁵ Türkiye, 2008 yılında Afrika Birliği tarafından, kıtanın stratejik ortağı ilan edilmiş, aynı yıl 49 Afrika ülkesinin katılımı ile İstanbul’da Birinci Türkiye-Afrika Ortaklığı Zirvesi gerçekleştirilmiştir.³⁷⁶ Zirvede, Türkiye-Afrika ilişkilerinin gözden geçirilmesi ve ilişkilerin geliştirilmesi için atılacak adımların belirlenmesi amacıyla iki adet çok önemli belge imzalanmıştır. Belgelerden biri, Türkiye-Afrika İşbirliği İstanbul Deklarasyonu: Ortak Bir Gelecek İçin İşbirliği ve Dayanışma, diğeri ise Türkiye-Afrika Ortaklığı İçin İşbirliği Çerçevesi olmuştur. Söz konusu belgelerde ilişkilerin her seviyede ve alanda güçlendirilmesi, karşılıklı fayda ve eşitlik ilkelerine dayanan, uzun vadeli ve istikrarlı bir işbirliği kurulması hedefi belirtilmiştir. Bu amaçla iki taraf arasında ekonomi, yatırım, ticaret, enerji, altyapı, ulaştırma, güvenlik, sağlık, kültür, turizm, eğitim, medya, enformasyon ve iletişim teknolojisi alanlarında işbirliği yapılması vurgulanmıştır.³⁷⁷ Stratejik ortaklık ile birlikte Türkiye-Afrika ilişkileri çok büyük bir ivme kazanmıştır. Türkiye, 2010 yılında Kahire’de düzenlenen “Darfur’un Yeniden Yapılandırılması ve Kalkındırılması için Uluslararası Bağışçılar Konferansı”nda Mısır ile birlikte eş başkanlık yapmıştır. BM çerçeve çalışması kapsamında icra edilen Somali Konferansları’na 2010 ve 2012 yıllarında iki kez ev sahipliği yapmıştır. Türkiye ayrıca 2011 yılında azgelişmiş ülkeler konusunda icra edilen Dördüncü BM Konferansı’na ev sahipliği yapmıştır.³⁷⁸

Türkiye birçok ülkeden farkı olarak, “Afrika sorunlarına Afrika çözümleri” anlayışıyla yaklaşmayı amaçlamıştır. Bu kapsamda Sahra-altı Afrika ülkeleriyle ilişkilerde önemli adımlar atılmıştır. Bölge ülkeleriyle siyasî, ticarî, kültürel, güvenlik ve askerî işbirliği ile yatırım ve kalkınma projeleri alanlarında gelişme sağlanmıştır. Türkiye, 2013 yılı itibarıyla Afrika politikasına daha fazla ağırlık vermiştir. İlişkiler karşılıklı güçlendirilmiş politik-ekonomik ortaklık şekline dönüşmüştür. Türkiye, 2013 yılından itibaren izlemeye başladığı “Afrika Ortaklık Politikası”na kamu kurumları, özel sektör, Sivil Toplum Kuruluşları (STK) ve insanî yardım örgütlerinin faaliyetleri dâhil olmuştur.³⁷⁹ 2014 yılında Ekvator Ginesi’nde düzenlenen İkinci Türkiye-Afrika Ortaklığı Zirvesi’nde Türkiye’nin 2015-2019 yılları arasında Afrika’da gerçekleştireceği projeler bir

³⁷⁵ Republic of Turkey, Ministry of Foreign Affairs, “Turkey-Africa Relations”.

³⁷⁶ Republic of Turkey, Ministry of Foreign Affairs, “Turkey-Africa Relations”.

³⁷⁷ Tepeciklioğlu (2012), a.g.m., s. 86.

³⁷⁸ Republic of Turkey, Ministry of Foreign Affairs, “Turkey-Africa Relations”.

³⁷⁹ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı resmi internet sayfası, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-afrika-iliskileri.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 27.12.2019).

program haline getirilmiştir. Söz konusu projeler özellikle ticaret ve yatırım, güvenlik, eğitim, kültür, teknoloji, kırsal ekonomi, tarım, enerji ve ulaştırma alanlarında belirlenmiştir. Türkiye, Afrikalı öğrencilerin eğitimlerine katkı sağlamaya özel bir önem vermiş, bu kapsamda 1992 yılından günümüze on binden fazla Afrikalı öğrenciye lisans, yüksek lisans ve doktora bursu sağlamıştır.³⁸⁰

Türkiye, 2015 yılında yerine getirmiş olduğu G-20 Başkanlığı esnasında Afrika'nın "Ajanda 2063" vizyonu ile uyumlu hareket etmiştir. Bu kapsamda G-20 çerçeve çalışması altında ilk defa "Sahra-altı Afrika'da Enerjiye Erişim" konulu üst düzey konferans düzenlenmiştir. Türkiye, Afrika'ya yönelik uyguladığı geniş ve çok katmanlı politika kapsamında;

- Karşılıklı üst düzey ziyaretlerin artırılması, Afrika'nın sesi olarak Afrika ülkelerinin yasal haklarını ve menfaatlerini koruyarak daha yakın ilişkiler kurulması,
- Afrika ülkelerinin ekonomik sorunlarını aşabilmeleri için ticarî, kalkınma ve insanî yardımlar yapılması,
- Talep edildiğinde kıtada yaşanan çatışmalarda diplomasi yoluyla barışın sağlanması,
- Kıta ülkelerinin demokrasi ve yönetim alanlarında daha ileriye gidebilmeleri için destek verilmesi,
- Afrika Birliği ve diğer bölgesel örgütlerin Afrika'nın sorunlarının çözümüne yönelik faaliyetlerinin desteklenmesi,
- Afrika'daki barışı koruma görevlerine aktif olarak katılım sağlanması,
- "Afrika Sorunlarına Afrika Çözümleri" prensibinin uygulanması hususlarını belirlemiştir.³⁸¹

Tüm Afrika ülkelerinde temsilcilik açmayı hedefleyen Türkiye'nin büyükelçilik sayısı 2019 yılı sonu itibari ile 42'ye yükselmiştir. Buna karşılık olarak da Ankara'daki Afrika büyükelçiliklerinin sayısı 36'ya çıkmıştır. Türkiye'nin Afrika'daki faaliyetlerinde T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA), T.C. İçişleri Bakanlığı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD),

³⁸⁰ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı resmi internet sayfası.

³⁸¹ Republic of Turkey, Ministry of Foreign Affairs, "Turkey-Africa Relations".

Kızılay, Maarif Vakfı ve Türk Hava Yolları (THY) da yer almaktadır. 1992 yılında Dışişleri Bakanlığı bağlısı olarak teşkil edilen TİKA, Afrika ülkeleri ile ilişkilerin geliştirilmesinde oldukça önemli bir rol oynamaktadır. TİKA, üretim sektörlerinin ve ekonomik altyapılarının iyileştirilmesinin yanında insanî yardım alanında projeler geliştirmekte ve çalışmalar yapmaktadır. Ticaret alanında da Türkiye'nin Afrika ve özellikle de Sahra-altı Afrika ülkeleri ile ilişkilerinde önemli gelişmeler olmaktadır. Sahra-altı Afrika ülkeleri ile 2002 yılında 1 milyar dolar olan ticaret hacmi 2018 yılı sonu itibarıyla 7.43 milyar dolara yükselmiştir. Türkiye, bir yandan Sahra-altı Afrika ülkeleri ile ikili ilişkilerini güçlendirme yönünde adımlar atarken diğer taraftan da Afrika Birliği ile kurumsal ilişkiler oluşturmaktadır. Afrika Birliği'ne 2005 yılında gözlemci, 2008 yılında stratejik ortak olarak kabul edilen Türkiye, 2009 yılından beri Afrika Birliği'ne 1 milyon dolar maddi katkıda bulunmaktadır.³⁸² THY, 30 Sahra-altı Afrika ülkesinde 34 varış noktasına uçuş yaparak kıtayı dünyaya bağlayan en büyük uluslararası havayolu şirketi konumuna ulaşmıştır.³⁸³ Bu bağlantı Türkiye'nin Sahra-altı Afrika ülkeleri ile olan ticaret ilişkilerinin gelişmesine büyük katkıda bulunmaktadır. Ayrıca THY'nin günlük uçuşları sayesinde Türkiye'ye gelen Afrikalı turistlerin sayısı da artış göstermiş, 2006 yılında 210 bin olan turist sayısı 2015 yılında 885 bine ulaşmıştır.³⁸⁴

5.2.2.4. Türkiye-Afrika uluslararası kongreler

Türkiye-Afrika ilişkilerinin güçlendirilmesi kapsamında uluslararası kongreler düzenlenmiştir. Türkiye ve Afrika ilişkilerinin gidişatının değerlendirilmesi amacıyla Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM) koordinatörlüğünde 2005-2015 yılları arasında on kez kongre düzenlenmiştir. Birinci Uluslararası Türk-Afrika Kongresi 23-24 Kasım 2005 tarihinde İstanbul'da gerçekleştirilmiştir. Kongrede belirlenen hedefler arasında ekonomik, sosyal, kültürel ve politik ilişkilerin geliştirilmesi ile Afrika'nın sorunlarına çözümler üretilmesi yer almıştır. İkinci Uluslararası Türk-Afrika Kongresi 12-14 Aralık 2006 tarihlerinde düzenlenmiştir. Oldukça büyük bir katılımın gerçekleştiği kongrede 30 Afrika ülkesinden 550 işadımı, bakanlar ve üst düzey bürokratlar katılırken, Türkiye'den 1300 işadımı katılım sağlamıştır.³⁸⁵ Kongrede Sahra-altı Afrika ülkelerinin

³⁸² Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı resmi internet sayfası.

³⁸³ Republic of Turkey, Ministry of Foreign Affairs, "Turkey-Africa Relations".

³⁸⁴ Dahir, A., H., (2019). "Reconsidering Turkish Foreign Policy towards Sub-Saharan Africa: Rationale and Mechanisms", *TRT World Research Centre*, September 2019, s. 13.

³⁸⁵ Uchehara, a.g.m., s. 51-54.

problemlerine yeni çözüm yollarının bulunması amaçlanmıştır. Türkiye ile Sahra-altı Afrika arasında ekonomik işbirliği, kalkınma yardımları ve yatırım fırsatları konularının ele alındığı kongrede daha yakın işbirliği için gerekli bilgilerin sağlanması görüşülmüştür.³⁸⁶ Türk ve Afrikalı işadamları arasında ticaret anlaşmaları imzalanmıştır. Üçüncü Uluslararası Türk-Afrika Kongresi 4-6 Aralık 2007 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. Kongrede Türkiye ile Afrika ülkeleri arasındaki işbirliği imkânları incelenmiştir. Söz konusu konferansta ilk kez Türkiye ile Afrika Birliği ilişkileri gündeme alınmıştır.³⁸⁷ Kongreye Sahra-altı ülkelerinden Angola, Benin, Burkina Faso, Çad, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Gana, Ekvator Ginesi, Eritre, Etiyopya, Fildişi Sahili, Güney Afrika Cumhuriyeti, Kamerun, Kenya, Komor, Liberya, Mali, Malavi, Moritus, Mozambik, Namibya, Nijer, Nijerya, Sudan, Tanzanya, Togo, Uganda ve Senegal katılmıştır. Türkiye’den de 1600 işadama katılım sağlamıştır. Kongre sonucu olarak Etiyopya’nın başkenti Addis Ababa’da TİKA Ofisi açılmış, Etiyopya’yı Sudan ve Senegal takip etmiştir.³⁸⁸

25-27 Kasım 2008 tarihlerinde gerçekleştirilen Dördüncü Uluslararası Türk-Afrika Kongresi’nin teması “Afrika’da Bölgesel Örgütler / Kurumsallaşma ve İş Birliği” olmuştur. Bu kapsamda hızla gelişen Türkiye-Afrika ilişkileri, sivil toplum ve bölgesel örgütler bağlamında ele alınmıştır.³⁸⁹ Beşinci Uluslararası Türk-Afrika Kongresi 19-21 Kasım 2009 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. Kongrede tema olarak “Türkiye-Afrika İlişkilerinin Gelişiminde Sivil Toplum ve Düşünce Kuruluşlarının Rolü” ele alınmıştır. Bu kapsamda kongreye Türkiye ve Afrika’nın önde gelen sivil toplum kuruluşlarının temsilcileri gelmiş, Türk ve Afrika toplumları arasında sivil etkinliklerin geliştirilmesi görüşülmüştür.³⁹⁰ Altıncı Uluslararası Türk-Afrika Kongresi 16-18 Aralık 2010 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. BM MKH kapsamında “Afrika’nın Kalkınmasında Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü ve Küresel İş Birliği” konusu ele alınmıştır.³⁹¹ Yedinci Uluslararası Türk-Afrika Kongresi 18-19 Ocak 2012 tarihlerinde ilk defa İstanbul/Türkiye dışında bir yerde, Hartum/Sudan’da gerçekleştirilmiştir. Kongrede “Çok Boyutlu Afrika

³⁸⁶ Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM) resmi internet sayfası, https://tasam.org/tr-TR/Etkinlik/18/2_uluslararasi_turk_-_afrika_kongresi (Erişim Tarihi: 03.01.2020).

³⁸⁷ TASAM, https://tasam.org/tr-TR/Etkinlik/17/3_uluslararasi_turk_-_afrika_kongresi.

³⁸⁸ Uchehara, a.g.m., s. 54-55.

³⁸⁹ TASAM, https://tasam.org/tr-TR/Etkinlik/16/4_uluslararasi_turk_-_afrika_kongresi.

³⁹⁰ TASAM, https://tasam.org/tr-TR/Etkinlik/15/5_uluslararasi_turk_-_afrika_kongresi.

³⁹¹ TASAM, https://tasam.org/tr-TR/Etkinlik/5/6_uluslararasi_turk_-_afrika_kongresi.

Mücadelesi: Türk Afrika İlişkilerinin Geleceği” ana teması üzerine odaklanılmıştır.³⁹² Sekizinci Uluslararası Türk-Afrika Kongresi 16-17 Nisan 2013 tarihlerinde Akra/Gana’da gerçekleştirilmiş, ana teması “Ekonomik Büyüme, Gıda Güvenliği ve Herkes İçin Sağlık” olmuştur.³⁹³ Dokuzuncu Uluslararası Türk-Afrika Kongresi 24-25 Nisan 2014 tarihlerinde İstanbul’da gerçekleştirilmiş ve “Afrika’da Sektörel ve Finansal Dönüşüm: Fırsatlar ve Riskler” ana teması üzerinde durulmuştur.³⁹⁴ Sonuncusu olan Onuncu Uluslararası Türk-Afrika Kongresi 20-21 Kasım 2015 tarihlerinde Dakar/Senegal’de icra edilmiştir. Ana tema olarak “Afrika’da Ticaret, Yatırım ve Rekabet: Yeni Fırsatlar” konusuna odaklanılan kongrede alt temalar olarak ise Afrika’nın Ekonomik Görünümü, Afrika’da Ticaret, Afrika’nın Yatırım Haritası ve Sektörel Dağılım, Afrika’daki Rekabetin Görünümü, Türkiye-Afrika İlişkileri: Fırsatlar ve Beklentiler konuları ele alınmıştır.³⁹⁵

2005-2015 yılları arasında icra edilmiş olan bu kongrelerde temel olarak Afrika’da yaşanan ekonomik ve toplumsal sorunlar ele alınmış, bu sorunlara yönelik çözüm çabaları kapsamlı bir şekilde incelenmiş, Türkiye’nin Afrika ülkeleri ile olan çok boyutlu ilişkilerinin nasıl geliştirilebileceği üzerinde durulmuştur. Kongreler Türk ve Afrikalı iş adamlarını bir araya getiren önemli birer fırsat olmuş, bu sayede Türkiye ve Afrika ülkeleri arasında ticarî ilişkilerin temellerinin atılması adına çeşitli iş anlaşmaları imzalanmıştır. Afrika’da özellikle küçük ve orta ölçekli girişimciler için oldukça uygun şartlar bulunmaktadır. Türkiye, gerek ticarî, gerekse de kültürel ve ekonomik alanlarda Afrika ülkeleri ile daha güçlü dostluklar kurmak istemektedir. Afrika ülkeleri ile olan ilişkilerine büyük önem veren Türkiye, paylaşma, arkadaşlık, ortaklık ve kardeşlik prensipleri doğrultusunda kazan-kazan ilişkisi oluşturmaya çalışmaktadır. Türkiye kendi üzerine düşen sorumluluğu kapsamında Afrika ülkelerine yardım faaliyetlerini önümüzdeki dönemde de artırarak sürdürmeyi planlamaktadır. Türkiye’nin bu adımları Afrika ülkelerinde karşılık bulmuştur. Bu kapsamda Türkiye’nin Afrika Kalkınma Bankası’na (African Development Bank- AfDB) üyelik talebi 2013 yılında kabul edilmiştir.³⁹⁶ Türkiye, bölge ülkesi olmamasına rağmen üyeliği kabul edilen 26. ülke olmuştur. Bu üyelik sayesinde Türk şirketleri kıtada her türlü ekonomi projesinde yer alabilmektedir.³⁹⁷

³⁹² TASAM, https://tasam.org/tr-TR/Etkinlik/56/7_uluslararasi_turk_-_afrika_kongresi.

³⁹³ TASAM, https://tasam.org/tr-TR/Etkinlik/483/8_uluslararasi_turk_-_afrika_kongresi.

³⁹⁴ TASAM, https://tasam.org/tr-TR/Etkinlik/526/9_uluslararasi_turk_-_afrika_kongresi.

³⁹⁵ TASAM, https://tasam.org/tr-TR/Etkinlik/676/10_uluslararasi_turk_-_afrika_kongresi.

³⁹⁶ Uchehara, a.g.m., s. 55-56.

³⁹⁷ Republic of Turkey, Ministry of Foreign Affairs, “Turkey-Africa Relations”.

5.3. Türkiye'nin Yardımları

Tezin Birinci Bölümünde, azgelişmiş ülkelere yapılmakta olan kalkınma yardımlarının kavramsal çerçevesi çizilmiştir. Kavramsal çerçevede de bahsedildiği üzere gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler, azgelişmiş ülkelere farklı şekillerde ve farklı amaçlarla yardımlarda bulunmaktadır. Ülkeler kendi yardım stratejilerini, kendilerine özgü kalkınma yaklaşımı ve ekonomik öncelikler doğrultusunda oluşturmaktadırlar. Genellikle politik, ekonomik ve askerî amaçlar ve ilişkiler içerisine gizlenmiş olan yardımlar, günümüzde devletlerarası ilişkilerin geliştirilmesinde kullanılan en önemli araçlardan birisi haline gelmiştir.³⁹⁸ Kalkınma yardımları, azgelişmiş ve/veya gelişmekte olan ülkelerin kalkınmalarına katkı sağlamak ve bu süreçte karşılarına çıkan acil sorunlara çözüm bulmak amacıyla gelişmiş ülkeler ve uluslararası kuruluşlar tarafından yapılan aynî ve nakdî yardımlar ile yatırımlardan oluşmaktadır. Kalkınma yardımları; kamu kaynaklı olan Resmî Kalkınma Yardımları ve Diğer Resmî Yardımlar ile kamu kaynağı kullanmayan Doğrudan Yatırımlar ve STK Yardımlarından oluşmaktadır.³⁹⁹

Türkiye Sahra-altı Afrika'daki yardım politikasını hem kamu kurumları hem de STK'lar vasıtasıyla yürütmektedir. Türkiye 2013 yılında toplam 1,6 milyar dolar insanî yardım yapmış, ABD ve İngiltere'den sonra en büyük bağışı yapan üçüncü ülke olmuştur. 2014 yılında Sahra-altı Afrika ülkelerine 383 milyon dolar kalkınma yardımında bulunmuştur. Bu miktar Türkiye'nin 2014 yılında yapmış olduğu toplam kalkınma yardımının üçte birine denk gelmektedir. 2013 ve 2014 yıllarında Türkiye dünyanın en büyük insanî yardım bağışçısı üçüncü ülke olmuştur.⁴⁰⁰

5.3.1. Resmî Kalkınma Yardımları (RKY)

Türkiye, OECD rakamlarına göre 2016 yılında yapmış olduğu 6,23 milyar dolar RKY ile en fazla yardım yapan ülkeler sıralamasında Fransa'nın önünde yedinci sırada yer almıştır. Söz konusu dönemde ilk on RKY bağışçısının listesi Çizelge 5.1.'de gösterilmiştir. Hindistan listede yer almamaktadır.

³⁹⁸ Belder, F., Dipama, S., Dal, E., P., "Afrika'ya Kalkınma Yardımı Politikalarını Anlamak: Türkiye ve Çin Örnekleri", *Dünya Siyasetinde Afrika 2* (ed. İsmail Ermağan), Nobel Yayınları, 2015, s. 3.

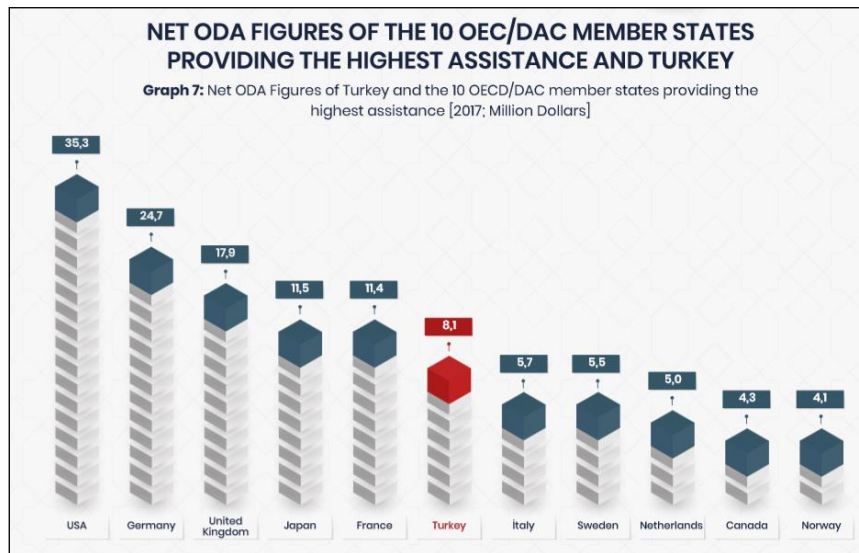
³⁹⁹ TİKA Raporlama ve Koordinasyon Birimi, *Kalkınma Yardımlarına İlişkin Tanımlar ve Örnekli Açıklamalar*, Ankara, Ekim 2010, s. 4.

⁴⁰⁰ Republic of Turkey, Ministry of Foreign Affairs, "Turkey-Africa Relations".

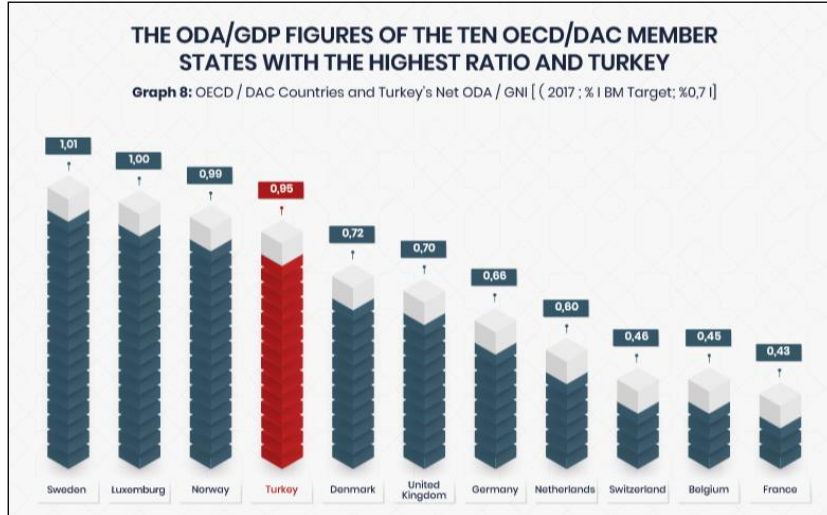
Çizelge 5.1. 2016 yılında en fazla RKY yapan ilk 10 bağışçı (milyon \$)⁴⁰¹

1.1.2. Top 10 ODA donors USD million, net disbursements in 2016			
1	United States	28 535	18%
2	Germany	19 636	12%
3	EU Institutions	16 832	11%
4	United Kingdom	11 517	7%
5	IDA	8 105	5%
6	Japan	7 048	4%
7	Turkey	6 238	4%
8	France	5 641	4%
9	United Arab Emirates	4 171	3%
10	Global Fund	3 547	2%
	Other donors	46 433	29%
	Total	157 704	100%

Türkiye, 2016 yılında yapmış olduğu yardımları 2017 yılında da artırarak sürdürmüştür. 2017 yılında gerçekleştirilmiş olan RKY miktarlarına göre ilk on OECD/DAC üyesi ülke ile birlikte Türkiye'nin yer aldığı sıralama Şekil 5.1.'de görülmektedir. ABD, Almanya ve İngiltere'nin ilk üç sırada yer aldığı listede Türkiye altıncı sırada yer almaktadır. 2017 yılında gerçekleştirilmiş olan RKY miktarlarının GSMH'ya oranına göre ilk on OECD/DAC üyesi ülke ile birlikte Türkiye'nin yer aldığı sıralama ise Şekil 5.2.'de görülmektedir. Türkiye, İsveç, Lüksemburg ve Norveç'in ardından 11 ülke arasında dördüncü sırada yer almaktadır. Görüldüğü üzere Türkiye RKY anlamında dünyada oldukça üst sıralarda yer almaktadır.

Şekil 5.1. 2017 yılı RKY Miktarına Göre OECD/DAC ülkeleri ve Türkiye'nin yeri⁴⁰²

⁴⁰¹ OECD, Development Aid at a Glance, Statistics by Region, 1. Developing Countries, 2018 edition, <http://www.oecd.org/dac/financing-sustainable-development/> (Erişim Tarihi: 22.01.2020).

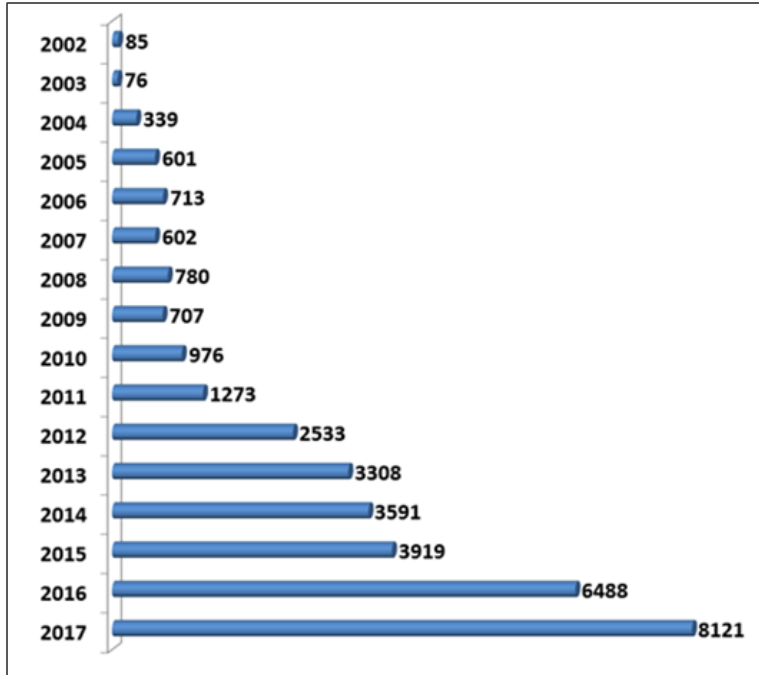

Şekil 5.2. 2017 yılı RKY/GSMH Oranına Göre OECD/DAC ülkeleri ve Türkiye'nin yeri⁴⁰³

Türkiye'nin 2002-2017 yılları arasında yapmış olduğu RKY miktarları Şekil 5.3.'de görülmektedir. TİKA verilerine göre 2004-2005 yılları ile birlikte Türkiye, RKY'de önemli bir artış gerçekleştirmiştir. Bir diğer göze çarpan artış 2012 yılında yaşanmıştır. 2016 ve 2017 yılları Türkiye'nin RKY anlamında dünya çapında önemli bir seviyeye geldiği yıllar olmuştur.

⁴⁰² Turkish Cooperation and Coordination Agency, Turkish Development Assistance Report 2017, s. 21. <https://www.tika.gov.tr/upload/2019/Turkish%20Development%20Assistance%20Report%202017/Kalki%20nma2017EngWeb.pdf> (Erişim Tarihi: 20.01.2020).

⁴⁰³ Turkish Cooperation and Coordination Agency, Turkish Development Assistance Report 2017, s. 22.

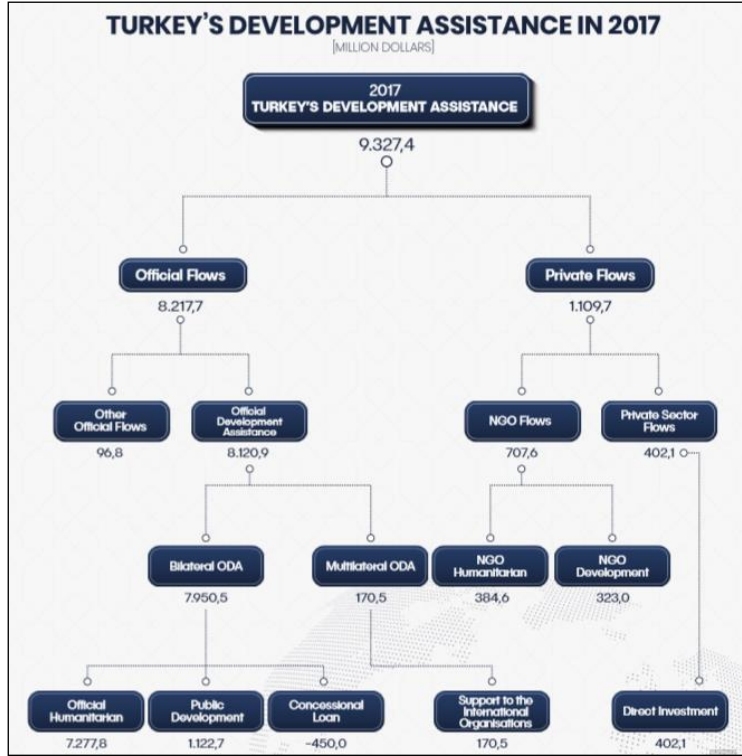

Şekil 5.3. Türkiye'nin 2002-2017 arasında Resmî Kalkınma Yardımları (milyon \$)⁴⁰⁴

Türkiye tarafından 2017 yılında gerçekleştirilmiş olan kalkınma yardımı miktarları Şekil 5.4.'de görülmektedir. TİKA tarafından hazırlanmış olan 2017 yılı Kalkınma Yardımı Raporu'na göre; Türkiye'nin 2016 yılında gerçekleştirmiş olduğu toplam kalkınma yardımı 7,94 milyar dolar olup, bunun 6,49 milyar doları RKY, 592 milyon doları doğrudan yardım, 655 milyon doları ise STK yardımı şeklinde gerçekleşmiştir.⁴⁰⁵ 2016 yılında 6,49 milyar dolar olan RKY miktarı, 2017 yılında %25'lik bir artış göstermiştir. Buna göre toplam 9,3 milyar dolar kalkınma yardımının 8,2 milyar doları kamu kaynaklı yardımlardan, geri kalan 1,1 milyar doları ise kamu kaynaklı olmayan yardımlardan meydana gelmektedir. Kamu kaynağı kullanmayan yardımlar ise 707 milyon dolar STK yardımı ve 402 milyon dolar özel sektör yardımından oluşmaktadır. Yardımlar ağırlıklı olarak insanî yardım, kalkınma ve doğrudan yatırım şeklinde gerçekleştirilmiştir. Kamu ve STK tarafından gerçekleştirilmiş olan insanî yardım toplamı 7,6 milyar doları, kalkınma yardımı toplamı ise 1,4 milyarı aşmaktadır. Türkiye bu insanî yardım miktarı ile 2017 yılında en fazla insanî yardım yapan ülke olmuştur.

⁴⁰⁴ Turkish Cooperation and Coordination Agency, Turkish Development Assistance Report 2017, s. 15.

⁴⁰⁵ Turkish Cooperation and Coordination Agency, Turkish Development Assistance Report 2017, s. 15.

Şekil 5.4. Türkiye'nin 2017 yılında yapmış olduğu kalkınma yardımları⁴⁰⁶

Türkiye'nin Sahra-altı Afrika ülkelerine 2010-2017 yılları arasında yapmış olduğu RKY miktarları Çizelge 5.2.'de görülmektedir. 2010 yılında toplam 24,36 milyon dolar olan yardım miktarı 2017 yılına gelindiğinde beş kattan fazla artışla 136,16 milyon dolara ulaşmıştır. 2015 yılı Türkiye tarafından özellikle Somali ve Sudan'a yapılan resmî yardımlar için rekor yılı olma özelliğini taşımaktadır. Sadece Somali'ye 281,5 milyon dolar yardım yapılmıştır. Aynı yıl Sudan'a 19,6 milyon dolar, toplamda ise bölgeye 354 milyon dolar yardım yapılmıştır. Takip eden yıllarda yardım miktarları tekrardan normal seviyelerine düşmüştür. Türkiye'nin en fazla resmî yardımda bulunduğu Sahra-altı Afrika ülkeleri arasında sırasıyla Somali, Nijer, Sudan, Etiyopya, Gana, Cibuti, Kamerun, Uganda, Çad ve Demokratik Kongo Cumhuriyeti ilk on ülkeyi oluşturmaktadır.

⁴⁰⁶ Turkish Cooperation and Coordination Agency, Turkish Development Assistance Report 2017, s. 11.

Çizelge 5.2. Türkiye’den Sahra-altı Afrika’ya 2010-2017’deki RKY (milyon \$)⁴⁰⁷

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Somali	4,11	67,81	62,71	84,18	57,74	281,58	54,79	60,64
Nijer	1,53	1,91	2,14	7	3,21	7,96	10,94	9,59
Sudan	7,95	15,49	45,1	4,61	7,27	19,64	8,65	6,98
Etiyopya	1,73	1,04	2,77	2,17	2,83	0,64	3,66	5,83
Gana	0,15	0,28	0,57	1,53	2,34	0,25	1,5	4,49
Cibuti	0,57	0,07	0,14	1,01	2,31	3,52	1,64	3,47
Kamerun	0,32	0,3	0,34	1,79	1,54	0,27	1,77	2,64
Uganda	0,6	0,52	1,16	1,25	1,56	0,28	1,05	2,49
Çad	0,04	0,08	0,03	0,82	1,09	0,43	1,19	2,48
Dem. Kongo Cum.	0,9	0,04	0,09	1,06	1,06	0,15	0,91	2,45
Benin	0,02	0,08	0,09	0,85	0,46	0,27	0,62	2,2
Gambiya	0,19	0,19	0,31	0,81	1,42	11,33	1,08	2,1
Kenya	0,3	1,49	0,81	3,67	2,58	0,17	1,79	1,97
Mali	0,3	0,14	0,71	4,44	1,19	0,64	2,32	1,74
Tanzanya	0,32	0,23	0,35	1,03	1,34	0,31	1	1,65
Gine	0,05	0,17	0,21	0,55	0,7	0,48	3,94	1,52
Fildişi Sahilleri	0,08	0,23	0,33	0,61	0,93	0,16	0,87	1,41
Ruanda	0,11	0,21	0,15	0,36	0,47	..	0,36	1,34
Burundi	0,05	0,02	0,07	0,36	0,56	0,04	0,37	1,28
Güney Sudan	..	0,07	0,26	0,78	1,16	0,64	0,37	1,27
Zambiya	0,01	0,01	0,03	0,38	0,41	0,06	0,44	1,27
Madagaskar	0,1	0,49	0,13	0,28	0,49	0,04	0,4	1,21
Zimbabve	0,01	0,01	0,01	0,25	0,4	..	0,72	1,21
Senegal	1,42	1,39	1,61	3,68	2,21	6,74	0,72	1,18
Moritanya	0,33	0,29	1,16	3,38	3,48	11,36	0,76	1,16
Burkina Faso	0,52	1,39	0,61	0,27	3,22	0,81	0,62	1,14
Komorlar	0,04	0,19	2,95	0,27	0,33	0,88	0,31	1,11
Nijerya	0,34	0,36	0,52	0,97	0,76	0,05	0,68	1,1
Guinea-Bissau	0,23	0,09	0,43	0,9	0,91	0,21	0,37	0,98
Togo	0,35	0,04	0,07	0,28	0,23	0,08	0,35	0,8
Orta Afrika Cum.	0,23	0,09	0,09	0,75	1,16	0,38	0,44	0,75
Mozambik	0,04	0,07	0,04	0,47	0,58	0,04	0,17	0,73
Kongo	0,44	0,29	0,35	0,2	0,19	0,13	0,28	0,68
Lesoto	0,01	0,01	0,01	0,28	0,09	0,02	0,03	0,66
Namibya	0,01	0,01	0,01	0,07	0,12	0,58	0,71	0,64
Sierra Leone	0,03	0,1	0,09	0,12	0,35	0,54	0,18	0,64
Liberya	0,02	0,07	0,02	0,16	0,6	1,14	0,2	0,6
Eritre	0,37	3,17	1,35	1,6	0,09	..	0,18	0,54
Malavi	0,04	0,03	..	0,14	0,28	..	0,16	0,51
Gabon	0,01	0,01	0,05	0,28	0,28	0,06	0,21	0,34
Esvatini	..	0,01	0,01	0,09	0,12	0,02	0,09	0,27
Moritus	0,01	..	0,01	0,17	0,15	..	0,11	0,25
Botsvana	0,01	0,06	..	0,02	0,06	0,04	0,06	0,14
Sao Tome ve Principe	..	..	..	..	0,19	..	0,03	0,06
Güney Afrika	0,04	0,13	0,08	0,43	0,85	0,36	0,46	0,05
Angola	..	0,02	0,01	0,06	0,05	0,07	0,06	0,03
Seyşeller	..	0,01	0,01	0,04	0,03	0,19	0,09	0,01
Toplam	24,36	153,42	129,97	138,86	119,31	353,99	108,8	136,16

⁴⁰⁷ OECD resmi internet sayfası, <https://stats.oecd.org/Index.aspx?QueryId=42231&lang=en#> (Erişim Tarihi: 22.01.2020).

Türkiye, yardımların büyük bir kısmını ikili ilişkiler kapsamında yapmaktadır. Türkiye'nin karşılıklı işbirliği yaparak yardım alacak ülkelerle doğrudan işbirliği yoluna gitmesinin altında, çok taraflı örgütler aracılığıyla yapılan fon desteğinin daha az verimli olduğu görüşü yatmaktadır.⁴⁰⁸ Türkiye'nin Afrika'ya gerçekleştirdiği kalkınma yardımları TİKA aracılığıyla yürütülmektedir. TİKA, 2005 yılından itibaren faaliyetlerini Afrika'ya da taşımış olup, Afrika'da önemli yardım faaliyetlerinde bulunmaktadır. Başlangıç olarak Etiyopya ve Sudan'da koordinasyon ofisleri açan TİKA'nın bunlara ilave olarak hâlihazırda Çad, Cibuti, Gine, Güney Afrika Cumhuriyeti, Güney Sudan, Kamerun, Kenya, Komorlar, Mozambik, Namibya, Nijer, Senegal, Somali, Tanzania ve Uganda'da koordinasyon ofisleri bulunmaktadır. TİKA, Afrika'da öncelikli olarak eğitim, sağlık ve tarım alanlarında kalkınma programları yürütmektedir. 2005 yılına kadar Asya'ya öncelik vermiş olan TİKA'nın toplam 562 projesinden sadece 28 adedi Afrika ile ilgili iken, 2013 yılında toplam 1800 projenin 525 adedi, %33,7'si Afrika'da yer almıştır. TİKA Afrika'da en fazla yardımı Somali ve Etiyopya'ya gerçekleştirmektedir. TİKA'nın 2014 yılında Afrika ülkelerine yapmış olduğu 26 milyon dolar kalkınma yardımının 4,5 milyon doları Somali'ye, 1 milyon doları ise Etiyopya'ya yapılmıştır. Bu iki ülkeyi Kenya, Nijer, Senegal ve Sudan izlemiştir. TİKA faaliyetlerini, diğer toplum ajansları, STK'lar ve İslam Kalkınma Bankası, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) gibi uluslararası kuruluşlar ile koordinasyon içerisinde gerçekleştirmektedir.⁴⁰⁹

5.3.2. İnsanî Yardımlar

Türkiye'nin insanî yardım faaliyetleri kapsamında sağlık sektörü önemli bir yer tutmaktadır. Türkiye 20 Afrika ülkesi ile sağlıkta işbirliği anlaşmaları imzalamıştır. Türk doktorları ve sağlık personeli Afrika'da birçok sağlık kontrolü kampanyasında görev almıştır. Sahra-altı Afrika ülkelerinden Nijer, Somali, Etiyopya ve Sudan'da uygulanan "Afrika Katarakt Projesi" kapsamında sadece bir senede yirmi binden fazla hasta ameliyat edilmiştir. Afrika'da tedavi edilemeyen hastalar Türkiye'ye getirilerek tedavi edilmektedir. Bu kapsamda 1000'den fazla hasta tedavi edilmiştir. TİKA tarafından Sudan'da kurulmuş olan 150 yataklı Sudan-Türk Eğitim ve Araştırma Hastanesi, 46 yoğun bakım ünitesi, 3 ameliyat odası, 2 doğumhane, 1 tam teçhizatlı radyoloji ünitesi, 1 laboratuvar ile hizmet vermektedir. Söz konusu hastane 2014 yılından beri hizmet vermektedir. Türkiye,

⁴⁰⁸ Belder, a.g.m., s. 2-5.

⁴⁰⁹ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı resmi internet sayfası, <https://www.tika.gov.tr/tr> (Erişim Tarihi: 15.01.2020).

Somali’de Mogadişu’nun 200 yataklı en büyük hastanesini inşa etmiş ve ekipmanını sağlamıştır. Hastanede hem Somali vatandaşları hem de komşu ülkelerden gelen hastalar tedavi edilmektedir. 2017 yılında 160 bin hastaya hizmet verilmiştir. Bunların haricinde Güney Sudan’da Juba Eğitim Hastanesi ile Etiyopya’da Addis Ababa Black Lion Hastanesi’ne Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı tarafından önemli bağışlarda bulunulmuştur.⁴¹⁰ 2017 yılında Sahra-altı Afrika ülkelerinde sağlık taramaları kapsamında 30 bin hasta muayene edilmiş, 3 binden fazla ameliyat gerçekleştirilmiştir. Bu sağlık hizmetleri esnasında yerel doktorlara ve sağlık çalışanlarına da yeni teknikler, jinekoloji, hijyen ve sünnet konularında eğitim verilmiştir.⁴¹¹ Mali’de duyma engelli çocuklar için faaliyet gösteren 350 öğrencisi olan okulun yenilenmesi kapsamında, TİKA tarafından 3 ana sınıfı ve kafeterya yenilenmiş, okulun bahçe düzenlemesi yapılmıştır. Ayrıca öğrencilere eğitim malzemeleri dağıtılmıştır. Sudan-Türk Mesleki Eğitim Merkezi kurulmuştur. Söz konusu merkezde makine teknolojileri, mobilya ve dekorasyon, iklimlendirme ve soğutma, elektrik-elektronik, mekatronik, bilgisayar programlama, turizm ve otelcilik, tekstil, kütüphanecilik gibi atölyelerde mesleki eğitim verilmektedir.⁴¹²

Türkiye, su ve temizlik hizmetleri kapsamında da Sahra-altı Afrika ülkelerine yardımlarda bulunmaktadır. Bu maksatla TİKA tarafından Nijer’de 73 su kuyusu tamir edilmiş ve kullanılabilir hale getirilmiştir. Sudan’da TİKA tarafından yapılan boru hatları ile köylere su getirilmiş, su deposu inşa edilmiştir. Somali Enerji ve Su Kaynakları Bakanlığı’ndan 8 mühendise su, kanalizasyon ve teknoloji alanlarında eğitim verilmiştir. Namibya’da bir yerleşim yerinde su kuyusu ve sulama sistemi kurulmuştur. TİKA tarafından Somali’nin başkenti Mogadişu’da iki katlı İşçi Sendikası Merkez binası inşa edilmiştir. TİKA tarafından Komorlar Birliği’nin Bilimsel Araştırma ve Dokümantasyon Merkezi tamir ve teçhiz edilmiştir. Etiyopya’da Necaşi Türbesi’nin restorasyonu yapılmıştır. Kenya’da okula gitmek için uzaktan yaya olarak gelmek zorunda olan 200 kız çocuğuna bisiklet dağıtımı yapılmıştır.⁴¹³

TİKA ve İETT işbirliği ile 50 otobüs Gine’ye, 30 otobüs Gana’ya, 20 otobüs Gambiya’ya hibe edilmiş, yedek parça ile birlikte bakım ve tamir konularında eğitim verilmiştir. Cibuti, Etiyopya, Kenya, Namibya, Nijer, Somali, Sudan ve Tanzania

⁴¹⁰ Republic of Turkey, Ministry of Foreign Affairs, “Turkey-Africa Relations”.

⁴¹¹ Turkish Cooperation and Coordination Agency, Turkish Development Assistance Report 2017, s. 44-48.

⁴¹² Turkish Cooperation and Coordination Agency, Turkish Development Assistance Report 2017, s. 37-38.

⁴¹³ Turkish Cooperation and Coordination Agency, Turkish Development Assistance Report 2017, s. 51-62.

lkelerinden temsilcilere Uluslararası Medya Eğitim Programı kapsamında radyo, televizyon, haberler, medya konularında eğitim programları düzenlenmiştir. Botsvana ve Gambiya'dan 11 kişiye Antalya'da balıkçılık eğitimi verilmiştir. Mozambik'in başkenti Maputo'daki Ticaret Enstitüsü'nde bir dersane bilgisayarlar ile donatılmıştır. Zambiya'nın turizm potansiyelini ortaya çıkarabilmek için T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan bir ekip Zambiya'da çalışmalarda bulunmuştur.⁴¹⁴

5.3.3. STK Yardımları

Kamu kurumlarına ilave olarak STK'lar tarafından da bölge ülkelerine yardımlar ulaştırılmaktadır. 2011 yılında STK'lar tarafından yapılan toplam yardımın %60'ı Somali'de yaşanan açlıkla mücadele için yapılmıştır. 2012 yılında da Türk STK'ların yapmış olduğu yardımlardan en büyük payı 68,5 milyon dolar ile Afrika almıştır. 2013 yılında toplam yardım 93,2 milyon dolara yükselmiş olup, en fazla yardım Somali, Nijer, ad, Mali ve Burkina Faso'ya yapılmıştır. Türk STK'lar, yardım yaptıkları ülkenin yerel birimleri ve insanları ile koordineli ve birlikte aynı şartlarda çalışmaktadırlar. Bunun en güzel rneği Somali'de görülmektedir. Türk kamu kuruluşları Somali hükümetinin bakanlıkları, yerel yöneticiler ve Somali STK'ları ile birlikte çalışmakta, Türk STK'lar da yerel ortaklar ile koordine bulunmakta ve Somali vatandaşları ile birlikte çalışmaktadırlar. Türkiye'nin bu hassasiyeti bağış yapan diğer birçok ülkede görülmemekte, onlar yardımlarını Nairobi merkezli uluslararası kuruluşlar vasıtasıyla gerçekleştirmektedirler. Türkiye gerçekleştirmiş olduğu insanî yardım faaliyetleri sayesinde Sahra-altı Afrika lkeleri ile ticarî ilişkilerini de geliştirmeye başlamıştır.⁴¹⁵

Türk STK'ları tarafından 2017 yılında 35 ülkede binlerce yetime sahip çıkılmış, onların eğitim ihtiyaçlarını karşılayacak programlar uygulanmıştır. Burkina Faso, Eritre, Nijer, Ruanda ve Tanzanya'da yetimlere ve ailelerine giyecek ve yiyecek yardımında bulunulmuştur. Somali ve Eritre'de yetimlere ve ailelerine geçim kaynağı yardımında bulunmak için keçi ve inek satın alınmıştır. Somali'de yetim ailelerine diķiř makinesi tedarik edilmiştir. Zimbabve'de okul inşa edilmiş, Kamerun'da cami imamı için lojman inşa edilmiştir. ad'da 145, Somali'de 90, Burkina Faso'da 35, Cibuti'de 30, Etiyopya'da 37, Gana'da 35, Gine'de 30, Kenya'da 37, Mali'de 60, Nijer'de 47, Sudan'da 90,

⁴¹⁴ Turkish Cooperation and Coordination Agency, Turkish Development Assistance Report 2017, s. 63-77.

⁴¹⁵ Tepeciklioğlu (2017), a.g.m., s. 15-18.

Kamerun’da 5, Tanzanya’da 33, Senegal’de 5 ve Sierra Leone’de 10 yeni su kuyusu açılmıştır. Ayrıca, Burundi, Kenya, Ruanda, Tanzanya ve Uganda’da toplam 175 su kuyusu açılmıştır. Burkina Faso, Cibuti, Çad, Etiyopya, Gabon, Gambiya, Gana, Kamerun, Kongo, Madagaskar, Somali, Sudan, Tanzanya ve Uganda’dan gelen öğrencilere eğitim ve kalacak yer sağlanmıştır. Burkina Faso ve Mali’de mesleki eğitim için eğitmenlere eğitim verilmiştir. Somali Anadolu Eğitim Merkezi’ne destek sağlanmıştır. Burkina Faso’da bir sağlık merkezi inşa edilmiştir. Nijer’de iki kademeli sağlık ve insani yardım programı uygulanmıştır.⁴¹⁶

5.3.4. Yabancı Doğrudan Yatırımlar

Yabancı Doğrudan Yatırımlar kapsamında Türk şirketlerinin Sahra-altı Afrika ülkelerine yatırım yapmalarını teşvik etmek ve bu sayede Türkiye ile bölge ülkeleri arasındaki ticarî bağların güçlendirilmesi amacıyla Türkiye’deki iş grupları tarafından birçok çerçeve çalışması yapılmaktadır. Bu kapsamda Afrikalı iş ortakları ile birlikte Türkiye’de rutin toplantılar ve iş gezileri düzenlenmektedir. Türkiye Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) tarafından birçok Afrika ülkesinde Türkiye’nin ihracatını artırmak ve çeşitlendirmek ile ev sahibi ülkenin müşterek yatırımlara katılmasını sağlamak için iş konseyleri oluşturulmuştur. İş konseyleri bulundukları ülkede müşterek toplantılar icra etmekte, Türk ihracat fuarlarına destek olmaktadır. Afrika ülkelerine yapılan yatırımlar sayesinde Türk firmaları uzun vadede kıtanın sahip olduğu potansiyele ulaşma imkânını elde etmektedirler. Türkiye’nin Afrika ile olan ticaretini artırmak kapsamında Sahra-altı Afrika ülkelerinde açılan elçiliklere iş danışmanları gönderilmektedir. Resmi rakamlara göre Afrika ülkelerine Türk firmaları tarafından yapılan yabancı doğrudan yatırım miktarının 6 milyar dolar olduğu, bu miktarın büyük kısmının Afrika Boynuzuna yapıldığı, bu kapsamda Etiyopya’nın 3,2 milyar dolar yabancı doğrudan yatırım aldığı bildirilmektedir. Etiyopya’yı takip eden diğer başlıca ülkeler ise Sudan, Güney Afrika Cumhuriyeti ve Nijerya olmuştur.⁴¹⁷

⁴¹⁶ Turkish Cooperation and Coordination Agency, Turkish Development Assistance Report 2017, s. 90-95.

⁴¹⁷ Dal, E., P., Dipama, S., (2020). “Assessing the Turkish “Trading State” in Sub-Saharan Africa”, Turkey’s Political Economy in the 21st Century (ed. E. P. Dal), *International Political Economy Series*, s. 255-256. https://doi.org/10.1007/978-3-030-27632-4_10.

5.4. Ticarî İlişkiler

5.4.1. Genel

Türkiye için Sahra-altı Afrika ülkelerine insanî yardımlarda bulunmak en önemli önceliğe sahiptir. Ancak, bir yandan yardımlarda bulunurken aynı zamanda ticarî ilişkilerin geliştirilmesi, Türkiye'nin Sahra-altı Afrika ülkelerine yönelik kalkınma yardımı stratejisine aykırılık oluşturmamaktadır. Türkiye, ürettiği ürünler için yeni pazarlar ve yeni ekonomik ortaklar aramaktadır. Türkiye yapmakta olduğu yardımlara paralel olarak Afrika ülkeleri ile ticaretini ve bu ülkelerde yatırım faaliyetlerini geliştirecek bir konuma ulaşmayı hedeflemektedir. Somali örneğinde olduğu gibi, Türkiye'nin yapmış olduğu kalkınma ve insanî yardımlar, altyapı projelerinin Somali hükümeti tarafından Türk firmalara verilmesinin tercih edilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bir Türk firması tarafından yenilenen Mogadişu Havaalanı'nın 20 yıllık işletme hakkını yine bir Türk firması kazanmıştır. Mogadişu limanının 20 yıllık işletme hakkı bir başka Türk firmasına verilmiştir. Bu durum her iki taraf için de kazan-kazan sonucu ortaya çıkarmaktadır. Türkiye'nin Sahra-altı Afrika ülkeleri ile olan ticarî ve ekonomik ilişkilerini geliştirme adına kullandığı bir başka enstrüman da serbest ticaret anlaşmalarıdır. Bu kapsamda Türkiye, Moritus, Gana, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Kamerun, Seyşeller ve Güney Afrika Cumhuriyeti gibi Sahra-altı Afrika ülkeleri ile görüşmelerini sürdürmektedir. Türkiye'nin Yatırımların Karşılıklı Korunması anlaşması imzaladığı Sahra-altı Afrika ülke sayısı 2003 yılında 4 iken 2018 yılında 24'e yükselmiştir.⁴¹⁸

Türkiye'de son dönemlerde üst düzey hükümet yetkilileri arasında geniş kabul gören görüşe göre, Türkiye ile Afrika arasında teknoloji transferi, ticarî ilişkiler ve ticarî ilişkilerin daha da geliştirilmesini gerektiren yatırım fırsatları gibi geniş bir işbirliği alanı potansiyeli bulunmaktadır. Bu yeni diplomatik aktivizm tarafından ortaya konulan fırsatlardan yararlanmak için Türk şirketleri başarılı bir şekilde harekete geçmiştir. Afrika'ya ilk girişimlerini yapan Türk iş grupları, özellikle küçük ve orta ölçekli işletmeler, kıtada daha fazla iş fırsatı aramaya başlamıştır. Birçok Türk firması Afrika'da yatırım yapmaya başlamıştır. 2007 yılında 350 Türk firmasının tüm kıtada yapmış oldukları doğrudan yatırımlar 400 milyon dolar iken bu rakam 2013 yılında 5 milyar dolara, 2016 yılında ise 6,2 milyar dolara yükselmiştir. 2003 yılında Etiyopya'da sadece bir tane Türk

⁴¹⁸ Dal, a.g.m., s. 254-255.

firması iş yaparken 2014 yılında bu rakam 300'ün üzerine çıkmıştır. Türk firmaları özellikle inşaat ve altyapı alanlarında oldukça büyük faaliyet göstermekte, Etiyopya, Ekvator Ginesi, Senegal, Kongo, Kamerun, Nijerya ve Tanzanya gibi Sahra-altı Afrika ülkelerinde projeler yapmaktadırlar. Türk firmaları tarafından 1990 yılından 2016 yılına kadar geçen dönemde Sahra-altı Afrika ülkelerinde 8,8 milyar dolar değerinde 200 projeye imza atılmıştır.⁴¹⁹

Türkiye'nin 2018 yılında gerçekleştirmiş olduğu ihracat ve ithalatın, bölgelere göre oranları Çizelge 5.3.'de görülmektedir. Dünya Bankası'nın rakamlarına göre hazırlanmış olan Çizelgeye göre Sahra-altı Afrika ihracatta %2,6 ile beşinci sırada yer alırken, ithalatta ancak %1,07 ile son sırada yer almaktadır.

Çizelge 5.3. Türkiye'nin bölgelere göre ihracat-ithalat oranları (%)⁴²⁰

Bölge	İhracat		İthalat	Bölge
Avrupa ve Orta Asya	59,8		50,9	Avrupa ve Orta Asya
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	21,9		17,8	Doğu Asya ve Pasifik
Kuzey Amerika	5,7		9,8	Orta Doğu ve Kuzey Afrika
Doğu Asya ve Pasifik	4,8		6,4	Kuzey Amerika
Sahra-altı Afrika	2,6		3,8	Latin Amerika ve Karayipler
Latin Amerika ve Karayipler	1,9		3,8	Güney Asya
Güney Asya	1,4		1,07	Sahra-altı Afrika
Toplam	100		100	Toplam

Türkiye'nin en fazla ticarî ilişkisi bulunan ilk on Sahra-altı Afrika ülkesinin dördü Batı Afrika'da (Nijerya, Senegal, Fildişi Sahilleri, Gana), ikisi Güney Afrika'da (Angola ve Güney Afrika Cumhuriyeti), üçü Doğu Afrika'da (Sudan, Etiyopya, Tanzanya) ve biri Orta Afrika'da (Kamerun) yer almaktadır. Bu coğrafi dağılım incelendiğinde, Türkiye'nin Sahra-altı Afrika'nın tüm alt bölümlerinde ticarî ortaklıklar oluşturabildiği görülmektedir. Türkiye'nin Sahra-altı Afrika ülkelerinde yatırım yaptığı başlıca sektörler arasında inşaat, tekstil, üretim ve tarım araçları yer almaktadır.⁴²¹

Türkiye'nin Sahra-altı Afrika ile olan ticaret hacmindeki artışın arkasında Türkiye'nin ekonomik gereksinimler ile Afrika kıtası ile olan stratejik angajmanı

⁴¹⁹ Tepeciklioğlu (2017), a.g.m., s. 18-21.

⁴²⁰ World Bank, World Integrated Trade Solution (WITS) resmi internet adresi, <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/TUR/StartYear/2018/EndYear/2018/TradeFlow/Export/Partner/BY-REGION/Indicator/XPRT-PRTNR-SHR#> (Erişim Tarihi: 28.01.2020).

⁴²¹ Dal, a.g.m., s. 256-258.

yatmaktadır. Türkiye'nin Afrika'ya açılım politikasının temelinde itici faktör olarak ticaret bulunmaktadır. 2008 yılında Avrupa'yı vuran ve Türkiye ekonomisi üzerinde de olumsuz etkiler yaratan kriz, Türkiye'yi yeni pazarlar ve ticaret ortakları aramaya itmiştir. Afrika, Türkiye için ürünlerini satabileceği, aynı zamanda hammadde ve petrol ithal edebileceği en dinamik pazar olmuştur. Türkiye ticaret ortaklarını çeşitlendirerek sadece bir grup ülkeye olan ticarî bağımlılığını azaltma ihtiyacı hissetmektedir. Özellikle ABD ile yaşanan döviz krizi nedeniyle Türkiye Afrikalı ortaklarına karşılıklı ticarete millî para kullanma çağrısında bulunmuştur. Türkiye'nin Etiyopya, Nijerya ve Güney Afrika Cumhuriyeti ile olan ilişkileri kalkınma ve insanî yardımlardan ziyade ticaret ve yatırımlara dayanmaktadır. 2018 yılında Türkiye'nin en fazla ticaret yaptığı ilk on Sahra-altı Afrika ülkesi arasında Güney Afrika Cumhuriyeti ilk sırada, Nijerya ikinci sırada, Etiyopya ise altıncı sırada yer almıştır. Etiyopya'da Türkiye 2,5 milyar dolar doğrudan yatırım ile ilk sırada yer almakta, Etiyopya'da bulunan Türk firmaları da ülkedeki en fazla yabancı işveren konumundadırlar. Türkiye'nin Nijerya ile olan ticareti 2016 yılında 399,4 bin dolardan 2018 yılında 404,3 bin dolara, Güney Afrika Cumhuriyeti ile olan ticaret hacmi ise 2016 yılında 1,463 milyon dolardan 2018 yılında 1,613 milyon dolara yükselmiştir. Türkiye, fakir azgelişmiş ülkeler öncelikli olacak şekilde yardım alan ülkenin ihtiyaçları doğrultusunda kalkınma yardımlarında bulunmaktadır. Türk STK'ların Sahra-altı Afrika ülkelerinde yapmış oldukları insanî yardım faaliyetleri Türk şirketlerinin o ülkelere girmesini kolaylaştırmaktadır. Türk şirketlerinin başarılı girişimlerine, Türk kamu görevlileri de diplomatik ve lojistik destek, ticaret anlaşmaları ve THY'nin doğrudan uçuşları ile katkıda bulunmaktadır. Bu bağlamda, hem kamu hem de özel sektörün uyumlu bir politika izlemesi sayesinde devlet dışı aktörler Türkiye'nin Sahra-altı Afrika'ya açılma politikasına önemli katılım sağlamaktadırlar.⁴²²

5.4.2. İhracat

Türkiye'nin 2015-2018 yılları arasında ihracat yapmış olduğu ülke grupları ve miktarları Çizelge 5.4.'te görülmektedir. Toplam ihracatı 2015 yılında 143,8 milyar dolardan 2018 yılında 167,9 milyar dolara yükselmiştir. En fazla ihracatı AB grubu ile yapmaktadır. Türkiye'nin Sahra-altı Afrika ile olan ihracatı Çizelgede "Diğer Afrika" ile gösterilen satırda yer almaktadır. Buna göre 2015 yılında Sahra-altı Afrika ülkelerine olan ihracat 3,9 milyar dolardan 2018 yılında 4,9 milyar dolara yükselmiştir. Bu yükselişe

⁴²² Dal, a.g.m., s. 258-263.

rağmen Türkiye'nin Sahra-altı Afrika ülkelerine olan ihracatı toplam ihracatının ancak %2,9'una denk gelebilmektedir.

Çizelge 5.4. Türkiye'nin 2015-2018 ihracat yaptığı bölgeler ve miktarları (bin dolar)⁴²³

Ülke grubu	2015	2016	2017	2018
Toplam	143.838.871	142.529.584	156.992.940	167.920.613
A-AB	63.998.187	68.343.295	73.906.184	83.954.000
B-Türkiye Serbest Bölgeleri	1.906.792	1.821.510	1.994.504	2.186.195
C-Diğer ülkeler	77.933.892	72.364.779	81.092.252	81.780.418
1-Diğer Avrupa (AB Hariç)	14.141.058	9.736.409	9.804.807	11.700.212
2-Kuzey Afrika	8.527.126	7.755.071	7.524.785	9.477.692
3-Diğer Afrika	3.921.798	3.650.930	4.148.822	4.973.341
4-Kuzey Amerika	7.066.506	7.404.321	9.699.903	9.576.339
5-Orta Amerika ve Karayipler	848.820	846.166	1.170.791	1.473.274
6-Güney Amerika	1.309.783	1.094.763	1.295.459	1.771.980
7-Yakın ve Orta Doğu	31.085.756	31.304.102	35.336.961	29.456.786
8-Diğer Asya	10.307.368	9.684.104	11.270.706	12.351.349
9-Avustralya ve Yeni Zelanda	619.476	735.910	647.645	804.824

Türkiye'nin Sahra-altı Afrika ülkelerine 2015-2019 yılları arasında yapmış olduğu ihracat karşılığı kazandığı döviz, dolar cinsinden Çizelge 5.5.'de görülmektedir. Veriler TÜİK tarafından açıklanmış olan verilere dayanmaktadır. Buna göre 2015 yılında Türkiye'nin toplam ihracatı 3,9 milyar dolar iken 2019 yılında bu rakam 5 milyar doları aşmıştır. 2019 yılı itibarıyla Türkiye'nin en fazla ihracat yaptığı ilk beş Sahra-altı Afrika ülkesi arasında birinci sırada Nijerya yer almakta, onu sırasıyla Güney Afrika Cumhuriyeti, Etiyopya, Gana ve Senegal takip etmektedir.

Çizelge 5.5. Türkiye-Sahra-altı Afrika Arasında 2015-2019 İhracat Rakamları (dolar)⁴²⁴

Ülke	2015	2016	2017	2018	2019
Nijerya	313.984.489	241.603.577	335.424.326	346.279.266	516.164.795
Güney Afrika Cumhuriyeti	489.162.168	405.943.444	485.069.919	534.230.712	502.112.320
Etiyopya	383.595.916	404.419.649	338.513.538	321.570.234	347.870.828
Gana	219.598.696	298.468.705	224.551.445	275.096.017	336.329.184
Senegal	128.205.745	154.370.832	243.641.280	389.036.043	262.889.393
Sudan	424.554.609	460.474.471	395.156.473	360.456.297	255.179.544
Cibuti	98.249.016	77.897.994	102.506.384	196.679.174	224.563.419
Somali	71.034.857	115.886.628	142.945.971	181.368.808	221.697.472

⁴²³ Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) resmi internet sayfası, <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> (Erişim Tarihi: 16.01.2020).

⁴²⁴ Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) resmi internet sayfası, <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/disticaret.zul?param1=5¶m2=4&sitcrev=0&isicrev=0&sayac=5809> (Erişim Tarihi: 10.01.2020).

Çizelge 5.5. (devam) Türkiye-Sahra-altı Afrika Arasında 2015-2019 İhracat Rakamları
(dolar)

Kenya	131.264.629	127.769.576	152.255.578	207.788.986	204.121.225
Fildişi Sahili	115.498.154	109.879.145	142.408.934	174.473.006	197.828.868
Tanzanya	116.380.311	95.555.958	115.827.621	225.362.917	196.747.616
Angola	195.884.371	128.863.793	186.473.093	229.992.931	191.975.894
Liberya	79.858.216	64.598.861	118.615.806	137.477.947	162.676.341
Moritanya	97.159.087	73.205.925	86.735.602	135.458.989	141.151.712
Kamerun	83.320.341	66.552.884	97.964.816	153.660.601	139.060.529
Benin	79.919.597	84.307.483	92.898.509	113.658.427	121.540.852
Gine	65.037.073	62.299.793	95.757.961	106.798.653	121.531.713
Togo	45.086.625	34.139.371	58.935.144	73.018.854	82.831.337
Mozambik	43.844.878	24.213.183	25.353.014	48.623.996	78.975.728
Moritus	34.295.475	35.521.301	65.163.963	69.431.183	66.348.706
Madagaskar	53.745.870	59.337.936	73.244.713	80.437.235	66.021.667
Nijer	31.296.749	23.906.159	38.161.513	56.267.492	65.672.498
Gabon	66.284.866	23.964.521	40.184.321	30.709.967	65.355.885
Kongo	126.417.346	103.356.054	57.399.647	51.727.855	50.440.294
Dem. Kongo Cum.	32.142.752	25.741.158	27.069.794	35.467.702	48.323.161
Sierra Leone	43.956.926	39.677.894	50.580.987	52.536.430	48.108.075
Gambiya	15.977.196	18.194.635	38.399.080	45.514.951	47.511.125
Mali	30.383.145	64.704.880	52.203.802	53.603.746	43.107.570
Çad	17.453.431	18.532.593	17.734.185	31.566.869	35.485.355
Ruanda	30.321.842	29.539.940	42.592.032	20.896.593	30.295.112
Uganda	22.085.157	20.973.004	23.696.472	29.719.702	28.685.135
Burkina Faso	21.696.429	24.680.947	27.260.786	52.756.981	27.489.592
Ekvator Ginesi	45.738.695	23.610.699	21.582.891	31.275.727	16.753.180
Seyşeller	7.693.336	6.220.125	6.852.570	13.346.102	16.362.836
Zambiya	28.934.028	14.294.098	16.602.746	15.342.868	16.342.870
Eritre	13.858.733	15.665.988	13.649.098	8.268.617	13.926.773
Komorlar Birliği	4.721.254	4.826.841	6.124.081	10.931.813	12.018.291
Namibya	83.690.274	40.903.025	55.438.379	22.967.392	9.176.337
Cabo Verde	5.162.823	4.205.761	4.237.049	5.114.843	8.912.314
Mayotte	4.951.071	3.730.431	5.674.723	6.611.106	5.874.979
Zimbabve	4.385.399	4.634.347	5.354.136	11.768.542	5.127.701
Malavi	2.822.059	2.212.756	2.744.629	5.909.305	4.466.984
Orta Afrika Cumhuriyeti	789,688	799,569	1.742.703	2.832.613	3.734.507
Güney Sudan		196,644	2.542.068	2.707.810	3.004.541
Gine Bissau	5.431.838	4.120.356	3.829.328	4.464.969	2.775.790
Burundi	2.509.713	1.861.390	1.973.175	2.508.481	2.346.582
Sao Tome ve Prinsipe	511,24	736,565	1.010.238	1.809.631	2.270.599
Botsvana	1.260.696	2.904.747	1.858.508	1.515.508	1.728.628
Lesotho	250,648	346,613	1.417.719	2.904.319	1.524.303
Svaziland	1.132.962	548,1	1.185.327	1.252.861	155,567
TOPLAM	3.921.797.657	3.650.929.675	4.148.822.318	4.973.341.445	5.054.698.144

Türkiye'nin 2018 yılında Sahra-altı Afrika ülkelerine ihraç etmiş olduğu ürün grupları, dolar cinsinden döviz karşılığı ve her bir ürün grubunun toplam ihracat içerisindeki oranı Çizelge 5.6.'da görülmektedir. Dünya Bankası tarafından verilen rakamlara göre Türkiye'nin bölgeye ihracatında en fazla paya 1,75 milyar dolar ve %39,8 ile tüketici ürünleri sahip bulunmaktadır. İkinci sırada ise 1,65 milyar dolar ve %37,5 ile ara mallar olarak ifade edilen yarı işlenmiş ürünler yer almaktadır.

Çizelge 5.6. Türkiye'nin Sahra-altı Afrika'ya ihraç ettiği ürün grupları ve miktarı (bin \$)⁴²⁵

Ürün	Miktar	Oran (%)
Tüketici ürünleri	1.754.977,88	39,8
Ara mallar	1.655.444,62	37,54
Metaller	962.256,47	21,82
Sermaye ürünleri	785.030,42	17,8
Makine ve elektrikli aletler	695.276,01	15,77
Gıda ürünleri	574.727,64	13,03
Sebze	300.169,54	6,81
Ulaştırma	270.892,10	6,14
Mineraller	263.113,21	5,97
Plastik ve kauçuk	251.899,14	5,71
Tekstil ve giyim	249.197,57	5,65
Kimyasallar	243.168,09	5,51
Diğer çeşitli ürünler	185.054,45	4,2
Ahşap	135.622,31	3,08
Yakıt	126.496,56	2,87
Hammaddeler	107.597,79	2,44
Taş ve cam	75.135,88	1,7
Canlı hayvan	44.337,19	1,01
Ayak giyimi	29.602,36	0,67
Deri	2.863,41	0,06
Toplam	4.409.811,95	100

5.4.3. İthalat

Türkiye'nin 2015-2018 yılları arasında ithalat yapmış olduğu ülke grupları ve miktarları Çizelge 5.7.'de görülmektedir. Toplam ithalatı 2015 yılında 207,2 milyar dolardan 2018 yılında 223 milyar dolara yükselmiştir. En fazla ithalatı AB grubundan yapmaktadır. Türkiye'nin Sahra-altı Afrika ile olan ithalatı Çizelgede Diğer Afrika ile gösterilen satırda yer almaktadır. Buna göre 2015 yılında Sahra-altı Afrika ülkelerinden olan ithalatı 2 milyar dolardan 2018 yılında 2,4 milyar dolara yükselmiştir. Bu yükselişe

⁴²⁵ World Bank, World Integrated Trade Solution (WITS).

rağmen Türkiye'nin Sahra-altı Afrika ülkelerinden olan ithalatı toplam ithalatının ancak %1,1'ine denk gelebilmektedir.

Çizelge 5.7. Türkiye'nin 2015-2018'de ithalat yaptığı ülke grupları (bin \$)⁴²⁶

Ülke Grubu	2015	2016	2017	2018
Toplam	207.234.359	198.618.235	233.799.651	223.047.094
A-AB	78.681.252	77.501.070	85.205.087	80.812.781
B-Türkiye Serbest Bölgeleri	1.227.213	1.434.892	1.564.460	1.322.322
C-Diğer ülkeler	127.325.894	119.682.274	147.030.105	140.911.991
1-Diğer Avrupa (AB Hariç)	28.111.593	21.906.906	31.380.524	29.390.572
2-Kuzey Afrika	3.006.965	3.200.795	4.142.800	4.593.806
3-Diğer Afrika	2.092.386	2.154.733	3.033.853	2.454.102
4-Kuzey Amerika	12.070.505	11.930.767	14.118.743	14.358.599
5-Orta Amerika ve Karayipler	1.039.522	967.028	960.209	786.347
6-Güney Amerika	3.661.117	4.092.086	5.930.113	7.774.819
7-Yakın ve Orta Doğu	13.574.630	13.760.750	19.785.552	17.858.423
8-Diğer Asya	53.339.448	54.257.039	57.168.376	51.517.994
9-Avustralya ve Yeni Zelanda	608.577	654.628	2.236.380	1.108.481
10-Diğer Ülke ve Bölgeler	9.821.152	6.757.542	8.273.556	11.068.848

Türkiye'nin Sahra-altı Afrika ülkelerine 2015-2019 yılları arasında yapmış olduğu ithalat karşılığı ödemiş olduğu döviz, dolar cinsinden Çizelge 5.8.'de görülmektedir. Veriler TÜİK tarafından açıklanmış olan verilere dayanmaktadır. Buna göre 2015 yılında Türkiye'nin bölge ülkelerinden yapmış olduğu toplam ithalat yaklaşık 2,1 milyar dolardan 2019 yılında 1,6 milyar dolara gerilemiştir. Türkiye'nin en fazla ithalat yaptığı ilk beş ülke arasında 700 milyon dolar ile Güney Afrika Cumhuriyeti açık ara birinci sırada yer almakta, onu sırasıyla Fildişi Sahili, Nijerya, Gana ve Sudan takip etmektedir.

⁴²⁶ Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK).

Çizelge 5.8. Türkiye-Sahra-altı Afrika arasında 2015-2019 ithalat rakamları (\$) ⁴²⁷

Ülke	2015	2016	2017	2018	2019
Gün. Afrika Cum.	918.540.907	1.058.113.592	1.744.438.344	1.381.536.762	700.089.602
Fildişi Sahili	274.349.891	251.303.142	300.760.373	203.259.474	173.399.653
Nijerya	189.985.462	157.814.199	156.285.879	143.432.180	135.846.920
Gana	168.906.940	180.477.551	128.019.025	79.300.415	97.264.014
Sudan	24.607.113	49.635.822	86.166.589	73.173.074	67.906.448
Moritanya	12.871.371	15.128.909	45.110.551	30.825.082	62.998.482
Mozambik	72.377.818	90.820.333	136.779.273	105.637.007	61.955.383
Kamerun	35.312.533	45.284.333	53.863.956	46.980.731	48.973.107
Çad	21.619.079	23.657.366	27.341.672	26.270.870	32.175.541
Tanzanya	34.564.304	23.094.194	48.737.087	41.052.396	27.663.728
Etiyopya	35.717.623	35.309.599	31.526.686	34.441.204	26.314.039
Burkina Faso	46.525.739	44.744.759	63.613.627	8.658.091	20.844.855
Kenya	13.241.286	13.163.927	17.114.028	18.797.437	15.530.364
Malavi	29.228.116	16.184.963	17.015.393	16.399.687	15.095.601
Benin	2.912.367	2.848.771	22.408.667	26.711.785	14.668.073
Liberya	1.896.540	8.987.224	8.659.780	13.737.719	12.343.050
Zimbabve	4.843.567	11.925.441	10.742.490	10.329.776	10.788.883
Togo	8.668.109	5.789.500	12.055.061	17.471.469	10.578.793
Senegal	5.517.257	6.138.346	4.945.675	12.584.720	9.421.335
Mali	2.258.513	9.128.419	29.940.908	20.319.100	8.614.054
Gabon	3.091.745	1.701.114	3.446.810	8.201.807	7.483.583
Komorlar Birliği	776,387	45,942	3.310.870	7.443.420	6.765.454
Uganda	7.069.185	10.924.119	8.568.947	10.145.395	6.660.516
Somali	1.343.361	2.156.056	1.030.152	5.842.264	6.397.106
Zambiya	3.098.273	5.187.727	5.212.580	3.072.719	5.545.764
Seyşeller	8.958.726	5.300.895	13.941.567	9.351.487	4.821.388
Gine	3.820.422	6.367.006	18.109.011	66.392.708	4.739.938
Madagaskar	5.832.835	4.875.569	5.109.262	4.164.628	4.661.463
Ekvator Ginesi	105,147	652,718	25,119	227,487	3.697.413
Moritus	6.671.981	5.000.183	3.782.202	2.775.327	2.802.807
Sierra Leone	1.810.424	4.093.980	938,301	2.789.063	2.793.272
Angola	156,026	5.947.129	1.364.114	2.043.489	1.878.722
Orta Afrika Cum.	3.022.374	2.751.883	918,841	3.015.984	1.640.300
Gambiya	24,947	3,825	2,776	313	1.404.601
Kongo	5.088.746	7.746.487	8.444.428	3.945.460	1.357.559
Gine Bissau	1.543.444	1.588.007	897,295	108,379	727,155
Cabo Verde	3.074.646	2.635.193	1.052.874	472,105	536,632
Burundi	41,205	42,196	102,302	112,577	478,834
Dem. Kongo Cum.	130.523.201	34.460.120	9.388.992	8.287.328	428,592
Ruanda	118,124	110,936	122,736	130,802	182,685
Mayotte	0	0	0	0	182
Svaziland	44,796	31,197	312,412	51,4	141,737
Nijer	54,912	110,009	868,885	2.200.020	76,978
Namibya	1.751.055	804,308	765,948	1.975.011	75,316
Botsvana	244,825	9,685	4,374	4,479	39,279
Lesotho	33,609	39,639	42,822	5,58	28,241
Cibuti	112,944	149,054	405,984	243,705	15,4
Güney Sudan		0	154,101	149,52	0
Sao Tome ve Prinsipe	0	26,795	0	10,312	0
St. Helena	5,709	1,932	456	176	0
Eritre	20,45	2.374.844	0	19,708	0
TOPLAM	2.092.386.126	2.154.733.121	3.033.852.726	2.454.101.892	1.617.852.842

⁴²⁷ Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK).

Türkiye'nin 2018 yılında Sahra-altı Afrika ülkelerinden ithal etmiş olduğu ürün grupları, dolar cinsinden döviz karşılığı ve her bir ürün grubunun toplam ithalat içerisindeki oranı Çizelge 5.9.'da görülmektedir. Dünya Bankası tarafından verilen rakamlara göre Türkiye'nin bölgeye ihracatında en fazla paya 1,045 milyar dolar ve %43,92 ile ara mallar sahip bulunmaktadır. İkinci sırada ise 941 milyon dolar ve %39,53 ile hammaddeler yer almaktadır.

Çizelge 5.9. Türkiye'nin 2018'de Sahra-altı Afrika'dan ithal ettiği ürün grupları ve miktarları (bin \$)⁴²⁸

Ürün	Miktar	Oran (%)
Ara mallar	1.045.563,33	43,92
Hammaddeler	941.165,16	39,53
Taş ve cam	624.889,05	26,25
Gıda ürünleri	442.311,00	18,58
Sermaye ürünleri	231.331,48	9,72
Yakıt	214.980,42	9,03
Sebze	208.049,98	8,74
Makine ve elektrikli aletler	188.222,10	7,91
Ulaştırma	188.200,60	7,91
Metaller	172.201,76	7,23
Tüketici ürünleri	149.870,89	6,3
Mineraller	131.346,85	5,52
Tekstil ve giyim	77.901,68	3,27
Kimyasallar	37.868,03	1,59
Ahşap	37.559,60	1,58
Plastik ve kauçuk	20.290,12	0,85
Deri	18.929,63	0,8
Canlı hayvan	14.001,56	0,59
Diğer çeşitli ürünler	3.914,72	0,16
Ayakkabı	17,59	0
Toplam	2.380.684,68	100

5.4.4. Enerji Sektörü

Resmî kaynaklara göre Türkiye'nin Afrika ülkeleri ile enerji sektöründe olan karşılıklı kazanca dayanan işbirliği artmaktadır. Hızla artan enerji ihtiyacını karşılayabilmek için büyük oranda enerji ithalatı yapmakta olan Türkiye, enerji güvenliğini sağlama adına kaynaklarını çeşitlendirme ihtiyacı hissetmektedir. Türkiye enerji ihtiyacının sadece üçte birlik kısmını kendi iç imkânları ile karşılayabilmektedir. Geri

⁴²⁸ World Bank, World Integrated Trade Solution (WITS).

kalan kısmını ise dışarıdan sağlamaktadır. Türkiye'nin yerli kaynakları artan enerji ihtiyacını karşılamakta yetersiz kalmaktadır. Doğalgaz ithalatının %58'ini RF'den, %18'ini İran'dan, %12'sini Azerbaycan'dan, %7,7'sini Cezayir'den ve %2,4'ünü Nijerya'dan gerçekleştirmektedir. Petrol ihtiyacının %89'unu ithalat ile karşılayan Türkiye, bu ithalatın %45,6'sını Irak'tan, %22,4'ünü İran'dan, %12,4'ünü RF'den, %9,6'sını Suudi Arabistan'dan, %3,5'ini Kolombiya'dan, %2,6'sını Kazakistan'dan ve %2,1'ini Nijerya'dan yapmaktadır. Türkiye enerji alanındaki bu büyük bağımlılığı azaltabilmek için mevcut kaynakları ve etkinliklerini çoğaltmak, yenilenebilir enerji kaynaklarının payını arttırmak ve nükleer santraller inşa etmek gibi çeşitli girişimlerde bulunmaktadır. Türkiye aynı zamanda, enerji koridorları üzerinde bölgesel bir geçiş noktası haline gelmeyi amaçlamaktadır. Türkiye, enerji alanında işbirliği yaptığı ortaklarını çeşitlendirmeye çalışmakta, ancak Sahra-altı Afrika'dan sadece bir ülkeden, Nijerya'dan doğalgaz ve petrol ithalatı yapmaktadır. Afrika'daki enerji alanlarına büyük yatırımlar yapan BRICS ülkeleri ile kıyaslandığında Türkiye'nin bölgeye ilgisi oldukça kısıtlı kalmaktadır. Türkiye bu kapsamda, Cibuti, Kamerun, Nijer, Sudan, Kenya ve Gambiya ile enerji işbirliği anlaşmaları imzalamıştır. Gana, Ruanda gibi ülkeler ile imzalanmış olan enerji santrali inşa anlaşmaları fizibilite problemleri nedeniyle başarısız olmuştur. Türk özel sektörü de çeşitli Sahra-altı Afrika ülkelerindeki girişimlerine rağmen enerji alanında istenilen seviyede başarılı olamamışlardır. Bu kısıtlı girişimlerin artırılması ve Türkiye'nin Afrika'nın enerji kaynaklarına daha fazla yatırımlar yapması gerektiği, yerli ve Afrikalı uzmanların hemfikir olduğu bir konudur. 2014 yılında gerçekleştirilmiş olan İkinci Türkiye-Afrika Zirvesi'nden sonra imzalanan Ortak Uygulama Planı ile birlikte her iki tarafın da kazancına olacak şekilde;

- Afrika'da enerji sanayisinin gelişmesi için enerji altyapısının güçlendirilmesi konusunda işbirliği yapılması,
- Türk enerji firmaları ile Afrika ülkelerinin milli petrol ve doğalgaz şirketleri arasında işbirliğinin geliştirilmesi,
- Afrika ülkelerinin kurumsal ve teknik kapasitelerinin artırılması,
- Madenlerin etkili bir şekilde işletilmesi için işbirliği yapılması,
- Petrol ve doğalgaz boru hatlarının inşası için gerekli mühendislik alanında işbirliği yapılması hususlarında anlaşmaya varılmıştır.

Ancak, geçen zaman içerisinde önemli bir ilerleme kaydedilmemiştir. Bunun altında yatan önemli nedenlerden bir tanesi de, Türkiye'nin Afrika'da enerji alanında yatırım yapan diğer ülkeler ile rekabet etme gücünün nispeten zayıf olmasıdır.⁴²⁹

5.4.5. Sahra-altı Afrika Ülkeleri Açısından Türkiye

Sahra-altı Afrika ülkelerinin 2015-2018 yılları arasında en fazla ithalat yaptıkları ülkeler sıralaması Türkiye'yi kapsayacak şekilde Çizelge 5.10.'da gösterilmiştir. Dünya Bankası verilerine göre Türkiye 2005 yılında listede 34'üncü sırada iken 2010 yılında 30'uncu sıraya, 2015 yılında ise 23'üncü sıraya yükselmiştir. 2018 yılı itibari ile de bu konumunu muhafaza etmektedir. Hindistan 15,6 milyar dolar ile listede üçüncü sırada yer almaktadır.

Çizelge 5.10. Sahra-altı Afrika ülkelerinin 2015-2018 ithalat rakamları (bin \$)⁴³⁰

Sıra	Ülke	2015	2016	2017	2018
1	ÇHC	37.874.108,60	41.706.834,60	42.884.096,10	45.009.981,40
2	Gün. Afrika Cum.	20.193.465,10	16.940.304,70	21.066.168,50	18.950.156,20
3	Hindistan	12.589.287,50	13.655.940,70	15.244.291,40	15.669.098,80
4	ABD	11.341.023,90	14.764.817,70	13.687.340,10	13.216.196,40
5	Almanya	12.150.714,10	13.145.107,00	14.365.577,20	12.949.879,10
6	Suudi Arabistan	9.840.600,09	4.509.373,90	6.913.624,51	9.453.718,53
7	Hollanda	3.727.624,93	7.805.981,38	7.790.391,97	8.838.304,03
8	BAE	5.191.405,70	5.793.165,22	8.000.636,46	8.416.568,22
9	Fransa	8.509.869,17	10.087.800,50	10.300.732,20	8.311.443,03
10	Belçika	3.755.178,30	8.165.380,16	8.586.063,32	8.111.762,30
11	Güney Kore	3.205.446,47	3.093.031,98	3.872.803,85	7.506.358,69
12	İngiltere	5.538.713,29	6.846.258,88	7.271.156,86	6.945.264,06
13	Japonya	6.539.123,57	6.265.532,85	6.899.493,29	6.638.689,65
14	Nijerya	5.897.367,15	3.973.988,83	4.060.341,30	6.157.838,57
15	Tayland	3.909.957,05	4.529.335,66	5.513.934,02	5.371.917,94
16	İtalya	4.627.915,21	4.921.335,80	5.659.871,68	5.359.930,51
17	Singapur	5.579.863,39	3.140.737,86	3.123.176,75	4.849.875,21
18	İspanya	3.695.140,38	3.987.249,92	6.025.827,10	4.049.860,05
19	Brezilya	3.016.357,75	4.143.783,45	4.794.859,36	3.777.571,77
20	Portekiz	3.564.788,46	3.156.021,81	3.901.397,74	3.365.803,91
21	RF	1.417.573,57	2.194.971,99	2.833.495,33	3.250.731,65
22	Malezya	2.688.810,40	2.926.651,83	2.881.626,99	3.179.517,70
23	Türkiye	2.353.704,05	2.829.532,31	2.934.436,81	3.100.268,01
24	Endonezya	2.132.054,27	2.208.294,88	2.795.373,84	2.560.441,00
25	Kanada	1.471.768,67	1.735.808,30	2.090.135,93	2.114.723,58

⁴²⁹ Tepeciklioğlu (2017), a.g.m., s. 27-31.

⁴³⁰ World Bank, World Integrated Trade Solution (WITS).

Sahra-altı Afrika ülkelerinin 2015-2018 yılları arasında en fazla ihracat yaptıkları ülkeler sıralaması Türkiye'yi kapsayacak şekilde Çizelge 5.11.'de gösterilmiştir. Dünya Bankası verilerine göre Türkiye 2005 yılında listede 42'nci sırada iken 2010 yılında bir sıra yükselerek 41'inci sıraya çıkmış, 2015 yılında ise yerini muhafaza etmiştir. 2018 yılı itibari ile Türkiye 37'nci sırada yer almaktadır. Hindistan, 26,3 milyar dolar ile listede ÇHC'nin arkasından ikinci sırada yer almaktadır.

Çizelge 5.11. Sahra-altı Afrika ülkelerinin 2015-2018 ihracat rakamları (bin \$)⁴³¹

Sıra	Ülke	2015	2016	2017	2018
1	ÇHC	25.052.739,90	24.372.489,90	38.256.932,70	37.570.068,50
2	Hindistan	10.050.997,10	16.280.068,50	23.376.356,20	26.315.529,90
3	Hollanda	6.331.540,72	8.470.761,88	11.282.130,70	14.784.573,70
4	ABD	10.169.387,50	13.785.162,30	17.568.231,80	14.638.192,50
5	Gün. Afrika Cum.	8.607.508,44	12.008.448,20	13.314.605,80	12.771.181,00
6	İspanya	4.434.615,78	6.184.647,43	9.801.416,43	10.493.595,40
7	İngiltere	5.618.624,37	6.003.869,73	7.264.625,71	10.172.830,60
8	Almanya	6.825.682,99	7.420.650,92	8.164.098,88	9.638.629,48
9	İsviçre	7.790.460,46	7.879.519,61	10.307.617,10	9.541.138,35
10	Fransa	5.035.821,98	6.389.106,35	7.974.748,77	9.088.479,16
11	BAE	3.584.960,36	5.907.478,96	6.994.159,98	7.555.554,70
12	Belçika	5.552.425,20	5.785.699,42	6.146.487,06	5.893.854,26
14	Japonya	4.779.696,99	4.640.579,69	5.602.612,88	5.865.976,20
15	Botsvana	5.239.158,20	4.464.083,59	4.555.558,19	4.839.851,95
16	İtalya	3.306.800,72	3.720.501,69	5.351.661,62	4.620.899,50
17	Endonezya	985.509,27	2.155.020,81	2.708.900,64	4.397.660,36
18	Namibya	4.992.151,07	4.467.754,65	4.060.044,44	3.860.385,81
19	Mozambik	3.005.092,32	2.731.122,91	3.382.523,58	3.729.062,14
20	Kanada	2.216.811,37	2.958.308,61	3.694.729,47	3.368.568,09
21	Zambiya	2.714.857,31	2.622.505,39	2.665.222,98	3.143.782,58
22	Dem. Kongo Cum.	2.429.236,49	1.803.369,22	2.311.523,02	3.078.125,17
23	Singapur	2.206.806,00	1.966.198,13	2.854.574,39	3.038.466,35
24	Brezilya	705.189,671	1.507.574,26	1.423.743,38	2.895.767,09
25	Malezya	1.079.792,67	2.030.618,12	2.701.201,52	2.748.458,28
26	Güney Kore	1.456.070,13	1.953.523,62	2.538.025,18	2.668.083,77
27	İsveç	259.439,82	929.547,25	1.234.351,75	2.665.272,98
28	Zimbabve	2.508.402,42	2.208.790,92	2.418.309,72	2.601.361,71
29	Hong Kong	2.208.394,24	2.175.886,57	2.610.293,12	2.504.392,45
30	Tayland	640.185,55	736.648,72	1.288.441,39	2.305.239,61
31	Portekiz	1.794.816,06	1.745.008,90	1.583.111,60	2.132.420,29
32	Vietnam	993.832,62	1.961.759,82	2.326.875,59	1.981.904,86
33	Fildişi Sahilleri	351.169,31	1.710.034,29	1.583.489,66	1.900.233,70
34	Pakistan	435.946,16	552.150,23	1.713.973,9	1.887.457,13
35	Kenya	2.187.569,70	1.566.991,74	1.875.358,67	1.867.153,44
36	Togo	416.676,71	894.223,49	1.683.046,09	1.515.282,84
37	Türkiye	883.141,31	1.010.292,24	1.492.930,86	1.449.846,72
38	Mali	1.152.097,36	1.400.874,15	1.286.019,13	1.431.643,12
39	Svaziland	1.299.952,25	1.164.452,23	1.318.858,40	1.401.884,94
40	Avustralya	1.166.105,86	894.854,76	1.694.665,77	1.359.197,05

⁴³¹ World Bank, World Integrated Trade Solution (WITS).

5.5. İlişkilerin Hedefleri ve Özellikleri

5.5.1. Türkiye'nin Hedefleri

2000'li yıllar ile birlikte Türkiye'nin Afrika kıtasına olan ilgisinin artmasının altında kısa, orta ve uzun vadeli üç hedef yer almaktadır. Türkiye için kısa vadede ilk hedef, 2003 yılında adaylığını açıkladığı BMGK geçici üyeliğe seçilmek, orta vadede kıta ülkeleri ile ticarî ve ekonomik ilişkileri geliştirmek, uzun vadede ise bölgesel güç olmak olmuştur. Kısa vadede ilk hedefe ulaşılmış, orta ve uzun vadeli hedeflere ulaşmada çabalar devam etmektedir.

Kısa Vade Hedefi

Türkiye için bir dönüm noktası olan ve 17 Ekim 2008 tarihinde yapılan oylamada, 192 ülkeden 151'inin oyunu alarak 2009-2010 yılları için BMGK geçici üyesi olarak seçilmesinin altında yatan önemli nedenlerden bir tanesi de, Türkiye'nin Afrika ülkeleri ile olan yakınlaşması olmuştur. Nitekim Türk dışişleri yetkilileri tarafından oylamanın hemen ardından yapılan açıklamalarda Türkiye'nin geçici üye olarak Afrika'ya ve Afrika'nın sorunlarına daha yakın bir ülke olacağı ifade edilmiştir.⁴³² Türkiye, Kıbrıs sorunu konusunda 1965 yılında BMGK'da yapılan oylamada büyük hüsrana uğramış, adeta tek başına kaldığı oylamada Asya-Afrika ülkeleri ile Arap ülkelerinin tamamı Yunanistan'ı desteklemiştir.⁴³³ Türkiye'nin batı ülkeleri ile aynı safta yer almasına rağmen hiçbir batılı ülke tarafından desteklenmemiş olması, Türkiye'nin dış politikasını gözden geçirmesi konusunda önemli bir işaret vermiştir. Yıllar sonra Türkiye, hazırlanmış bir şekilde BMGK'nın karşısına çıkmıştır. Bu kapsamda Afrika ülkelerinin desteğini alabilmek için Afrika Birliği, Arap Ligi ve İslam Konferansı Örgütü, ülke grupları ve diğer kuruluşlar ile özel temaslar kurmuştur. Tüm Afrika kıtası ile diplomatik temaslar kurarak yakından ilgilenmiştir. Atılmış olan bu adımlar sayesinde Türkiye bu sefer çok büyük bir destek ile BMGK'na geçici üye olarak seçilmiştir.⁴³⁴

⁴³² Tepeciklioğlu (2012), a.g.m., s. 76-77.

⁴³³ Kürkçüoğlu, Ö., Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna Karşı Politikası (1945-1970), Barış Kitap, Ankara, s. 9.

⁴³⁴ Tepeciklioğlu (2012), a.g.m., s. 76-78.

Orta Vade Hedefi

Türkiye'nin Afrika kıtasına yönelik ilgisinin artmasına neden olan orta vadeli hedefi, kıta ülkeleri ile ekonomik ve ticarî ilişkilerin geliştirilmesi isteği oluşturmaktadır. Bu hedef, uzun vadede bölgesel güç olma hedefine giden yolda önemli bir adım olarak görülmektedir. Önceki yıllarda Sahra-altı Afrika ülkeleri ile herhangi bir ticarî ilişki içerisinde bulunmayan Türk firmaları, 1980'lerin sonlarından itibaren bu ülkeler ile yaptıkları ticaretten önemli kazançlar elde etmeye başlamışlardır. Türkiye'nin Sahra-altı Afrika ülkeleri ile ticarî ilişkilerinin Kuzey Afrika ülkelerine göre daha düşük kalmış olmasının en temel sebebi, Kuzey Afrika ülkeleri ile Türkiye arasındaki tarihî ve kültürel bağlar sayesinde bu ülkelerin Türkiye'nin geleneksel pazarları arasında yer alması gelmektedir. Diğer önemli sebepler arasında ise coğrafi uzaklık, Sahra-altı ülkelerdeki iş ve ticaret imkânlarının Türk firmalarınca yeterince bilinmemesi ve bu ülkelerdeki ekonomik-politik istikrarsızlıklar sayılmaktadır. Türkiye'nin Afrika ülkeleri ile ticarî ilişkileri arttıkça, bu ülkeler üzerindeki ticarî nüfuzu da artmaktadır. Ticarî nüfuzun artması ise siyasî nüfuzun artmasına yol açmaktadır. “Afrika’ya Açılım” politikası ile bağlantılı olarak Türkiye'nin Sahra-altı Afrika ülkeleri ile olan ticarî ve ekonomik ilişkileri artış göstermiştir. Türkiye sadece kıtanın kuzeyine değil, Sahra-altı Afrika’ya da yönelmiştir. DTM tarafından 2003 yılında hazırlanmış olan “Afrika Ülkeleriyle Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi Stratejisi” ile birlikte ilişkiler gelişmeye başlamıştır. Türkiye ile Sahra-altı Afrika ülkeleri arasında ticaret, çifte vergilendirmenin önlenmesi, yatırımların karşılıklı teşviki ve korunması anlaşmaları imzalanmış, Türkiye tarafından o ülkelerde ticarî müşavirlikler kurulmuştur. Türkiye ilişkileri geliştirme kapsamında Türk ürünleri fuarları açmıştır.⁴³⁵

Uzun Vade Hedefi

Türkiye'nin Afrika’ya yönelmesinin, bu ülkeler ile ticarî, ekonomik, siyasî ve kültürel alanlarda yakın ilişkiler geliştirmeye çalışması uzun vadede Türkiye'nin bölgesel güç olma hedefi ile ilişkilendirilmektedir. Küresel güçlerin Soğuk Savaş sonrasında kıtaya yönelik politikalarının yeni bir döneme girmesine paralel olarak Türkiye de çok yönlü bir dış politika izlemeye başlamış ve bu politika içerisinde Afrika önemli bir yere sahip olmuştur. Türkiye, bölgesinde yaşanan gelişmelerde söz sahibi olmak, bölge politikasını

⁴³⁵ Tepeciklioğlu (2012), a.g.m., s. 80-83.

etkileyen aktörlerden biri olmak istemektedir. Türkiye, Sovyetler Birliği'nin yıkılması sonrasında 1990'lı yıllar ile birlikte bölgesel güç olma iddiası doğrultusunda ilk olarak Kafkaslarda ve Karadeniz'de söz sahibi olmaya çalışmıştır. Türkiye'nin bölgesel güç olma yolunda izlediği çok boyutlu politika kapsamında, 2000'li yıllar ile birlikte Kafkaslar, Orta Asya, Ortadoğu, Balkanlar, Afrika ve Latin Amerika ile ilişkilerin geliştirilmesi hedeflenmiştir.⁴³⁶

5.5.2. İlişkilerin Güçlü Yönleri

Türkiye'nin Afrika'daki girişimleri, BRICS ve Batılı ülkelerin kıtaya yaklaşımlarından farklılıklar göstermektedir. İlk olarak, Avrupa ülkelerinden farklı olarak Türkiye'nin kıtada kolonyal bir geçmişi bulunmamaktadır. Türkiye'nin de bağımsızlık mücadelesini aynı emperyalist güçlere karşı gerçekleştirmiş olması, Afrika halkları arasında sempati ile karşılanmaktadır. Türkiye'nin Afrika'ya girişinde devlet dışı aktörlerin önemli bir katkısı bulunmaktadır. Söz konusu aktörler, insanî yardım ve ticarî ilişkiler sayesinde Türkiye'nin kıtadaki varlığını güçlendirmektedirler. Afrika ülkelerine insanî yardım yapılmasında devlet önde gelse de, STK'ların payı da artmaktadır. Hem devlet kurumları hem de STK'lar yüksek risk taşıyan bölgelerde görev yapmakta, doğrudan yardımda bulunmaktadır. Buna karşılık olarak ise diğer ülkeler yardım faaliyetlerini ya yerel STK'lar ya da uluslararası yardım kuruluşları vasıtasıyla yapmaktadırlar.⁴³⁷

BRICS ülkelerinden Hindistan'ın uluslararası kuruluşlara katkıları son yıllarda artmaktadır. Ancak, finansal kısıtlamalar nedeniyle az sayıda Hintli STK, yurtdışında faaliyet göstermektedir. Bu nedenle Hindistan, çok yönlü kanalları kullanmayı tercih etmektedir. Türkiye'nin faaliyetleri ve diğer bağışçıların yardımları, kıtada ticarî genişlemeyi sağlamaktadır. BRICS ülkelerinin yardımları çoğunlukla Afrika ülkelerinden mal ve hizmet alım-satımı şeklinde gerçekleşmektedir. Örneğin ÇHC, petrol için kredi politikası veya Hindistan, Hint ürünlerinin satılması karşılığında kalkınma yardımı gibi imtiyazlı yardım veya hibelerde bulunmaktadır.⁴³⁸

Türkiye'nin resmî yardım stratejisi diğer pek çok ülkeden farklılık göstermektedir. Bu kapsamda Türkiye, pragmatik bir yaklaşımla kendi öncelikleri ile uluslararası norm ve

⁴³⁶ Tepeciklioğlu (2012), a.g.m., s. 80-83.

⁴³⁷ Tepeciklioğlu (2017), a.g.m., s. 6-8.

⁴³⁸ Tepeciklioğlu (2017), a.g.m., s. 6-8.

kuralları uyumlu hale getirmeye çalışmaktadır. Türkiye, Sahra-altı Afrika ülkelerine kalkınma yardımı yapan diğer birçok ülkeden farklı davranışlar sergilemektedir. Türkiye'nin kalkınma yardımları, herhangi bir demokratik veya politik önkoşula bağlı olmayıp, Batılı ülkelerin geleneksel ve başarılı olamayan kalkınma yardımlarına alternatif sunmaktadır. Türkiye'nin Afrika'ya yaklaşımında insancılık ve kültürel söylemler önemli bir yere sahiptir. Bu özellik sadece resmî değil, özel ve sivil Türk kuruluşların da Afrika'daki faaliyetlerinde görülebilmektedir. Yukarıda bahsedilmiş olduğu gibi Türkiye'nin bölgeye yönelik hedefleri arasında, sadece kıta ülkeleri ile ekonomik ve ticarî ilişkilerin geliştirilmesi değil aynı zamanda bölgede etkin bir aktör olma hedefi yer almaktadır. Türkiye, Afrika'ya olan coğrafi yakınlığından ve Doğu ile Batı arasındaki jeopolitik konumundan yararlanmak istemektedir. Türkiye'nin Afrika ülkeleri ile ilişkilerinde zaman zaman ortak tarihî geçmişe ve sömürgeciliğe karşı mücadele bağlamında ortak kader anlayışına atıfta bulunmaktadır. Türkiye, pragmatik bir anlayışla hem karşılıklı çıkarları hem de vicdani sorumlulukları arasında bir denge oluşturmaya çalışmaktadır.⁴³⁹

Türkiye, Afrika'daki diplomatik görünürlüğünün artışına paralel olarak ticarî etkinliğini de arttırmaktadır. Bu kapsamda Türkiye 26 Afrika başkentinde ticarî konsolosluk açmıştır. Ayrıca DEİK tarafından 19 Sahra-altı Afrika ülkesinde iş konseyleri oluşturulmuştur. Türkiye 38 Afrika ülkesi ile Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması imzalamıştır. Türkiye'nin Afrika ülkelerine yönelik artan yatırımları kapsamında yerel iş gücüne istihdam sağlanmakta, yerli üretilen kaynakları kullanmakta ve üretilen ürünler üçüncü ülkelere ihraç edilmektedir. Türkiye'nin yatırımları diğer yabancı yatırımlar ile karşılaştırıldığında Afrika'da en geniş istihdamı yaratmaktadır. Türkiye, 2014 yılında Afrika'ya 383,3 milyon dolar kalkınma yardımında bulunmuş, bu yardımın 153,6 milyon doları Sahra-altı Afrika ülkelerine gerçekleştirilmiştir.⁴⁴⁰

5.5.3. Zayıf Yönler ve Karşılaşılan Engeller

Ticarette çeşitlilik yaratma gayretlerine, ticarî ilişkilerde son dönemde yaşanan gelişmelere ve Afrika'nın Türk firmaları için büyük yatırım potansiyeline rağmen, Türkiye-Afrika ticaret rakamları düşük seyretmektedir. Türkiye'nin ihracat ve ithalatının

⁴³⁹ Belder, a.g.m., s. 12-13.

⁴⁴⁰ Republic of Turkey, Ministry of Foreign Affairs, "Turkey-Africa Relations".

büyük çoğunluğu, geleneksel ticaret ortakları ile gerçekleşmektedir. Bazı Türk firmaları Afrika pazarına yatırım yapmakta çekingen davranmakta, bu davranışın altında ise pazarın yeni olması nedeniyle özellikle de küçük ve orta ölçekli firmaların bilinmeyen riskler konusunda duydukları endişe yatmaktadır. ÇHC ve Hindistan'ın Afrika pazarındaki mevcut konumları, Türkiye ve Türk firmaları için büyük bir rekabet kaynağı oluşturmaktadır.⁴⁴¹

Türkiye'nin Afrika'ya olan yardımları aynı zamanda ekonomik ilişkilerinin artmasını da sağlamaktadır. Avrupalı güçler kendi ekonomik gelişimleri için kolonyal döneminde Afrika'nın doğal kaynaklarını sömürmüşlerdir. Bu ülkeler hâlihazırda Afrika'da kolonyal döneminden kalma ticarî ilişkilerini kullanmaktadırlar. Diğer taraftan ABD ise Afrika kıtasının kaynaklarına erişimini garantiye almak için diplomatik ve askerî ilişkilerde bulunmaktadır. Batılı ülkelerin Afrika'nın doğal kaynakları üzerindeki hegemonyası son yıllarda ortaya çıkan ÇHC, Hindistan gibi yeni güçlerin rekabetine uğramaktadır. Afrika'nın petrol ve madenleri üzerindeki bu batı-doğu rekabetinin merkezinde petrol anlaşmaları, maden imtiyazları ve ticarî ilişkiler yer almaktadır. Afrika'nın enerji endüstrisine büyük yatırımlar yapan BRICS ülkelerinden farklı olarak Türkiye'nin, Afrika'nın enerji ve maden sektörlerine olan yatırımları çok fazla değildir. BRICS ülkelerinin sektörel yatırımlarında artan bir çeşitlilik görülmektedir. ÇHC ve Hindistan, Afrika'dan yapılan tarımsal hammaddeleri ve yakıt ihracatının en büyük iki müşterisi konumundadırlar. Buna karşılık olarak BRICS ülkeleri tarafından Afrika'ya sanayi ürünleri ve gıda ürünleri ithal edilmektedir. Hindistan daha çok üretim, enerji ve telekomünikasyon alanlarına yatırım yapmaktadır. ÇHC devlet şirketlerinin Afrika'daki yatırımları 2012 yılında 40 milyar doları geçmişken Türk şirketlerinin yatırımları 2016 yılında ancak 6,2 milyar dolara ulaşabilmiştir.⁴⁴²

Türkiye'nin Sahra-altı Afrika ile olan ticarî ilişkilerinde son dönemlerde yaşanan hızlı artışa ve Türkiye'nin Sahra-altı Afrika'ya yönelik yeni dış politikasında ekonomik faktörlerin artan önemine rağmen, Türkiye'nin bölgedeki ticarî konumunu kısıtlayan pek çok etken bulunmaktadır. Türkiye ile Afrika ülkeleri arasındaki ekonomik bağımlılığın yüksek olmaması nedeniyle Türkiye, Afrika ülkeleri ile çok fazla ticarete bulunamamaktadır. Afrika ülkeleri, Türkiye'nin potansiyel ekonomik ortağı olma açısından

⁴⁴¹ Tepeciklioğlu (2017), a.g.m., s. 26-27.

⁴⁴² Tepeciklioğlu (2017), a.g.m., s. 8-10.

hala geride kalmakta ve Afrika'ya faaliyet gösteren sınırlı sayıdaki Türk şirketi çoğunlukla küçük ve orta ölçekli firmalardan oluşmaktadır. Türkiye 2023 yılı itibariyle Afrika ile olan ticaret hacmini 50 milyar dolara çıkarmayı hedeflemesine rağmen, karşılıklı ihracat ve ithalatta dengesizlik bulunmakta, bu asimetri ise Afrika ülkelerinin Türkiye ile ticarî ilişkilerini daha da geliştirmekten kaçınmalarına sebep olmaktadır. Türkiye, Sahra-altı Afrika ülkelerine daha fazla ihracatta bulunmakta, onlardan ise daha az miktarda ithalat yapmaktadır. Çizelge 5.5.'de görüldüğü üzere 2018 yılındaki ihracat miktarı 4.9 milyar dolar iken buna karşılık Çizelge 5.8.'e göre 2018 yılı ithalat miktarı 2.4 milyar dolar civarında gerçekleşmiştir. Türkiye'nin Sahra-altı Afrika ülkeleri ile olan ticareti geçmiş yıllara oranla artış göstermesine rağmen, Sahra-altı Afrika ülkelerinin en fazla ticaret yaptığı ülkeler arasında ilk sıralarda Asya, AB ve Arap ülkeleri yer almaktadır. Bir diğer önemli engel de Sahra-altı Afrika'da faaliyet göstermek isteyen Türk firmalarının Türkiye'de yeterince banka kredisi, sigorta hizmeti ve finansal kaynağa sahip olmamalarıdır. Firmaların karşılaştıkları önemli sorunlar arasında çifte vergilendirme ve nakliye problemleri yer almaktadır. Türkiye'nin bölgeye yönelik politikasının kapsamlı ve uzun vadeli bir stratejiye dayanıp dayanmadığı, Türkiye ile Sahra-altı Afrika ilişkilerinin gelecekteki gelişimi için bir belirsizlik oluşturmaktadır. Dış politika-ticaret bağlantısı göz önüne alındığında, Türkiye'nin dış politika aktivizmindeki herhangi bir değişiklik, Türkiye'nin bölgedeki ticarî ilişkilerine zarar verebilecektir. Türkiye'nin bölgedeki ticaret gücünü sınırlandırabilecek bir diğer faktör de Türk ekonomisindeki krizin Türkiye-Afrika ticaret ilişkilerine olumsuz yansımalarıdır. Bu bağlamda, Türkiye'nin bölgeye yönelik aktif politikasının sürdürülebilirliği birçok etkenin kombinasyonuna dayanmaktadır. Bu etkenler arasında Türkiye'nin mevcut ekonomik göstergelerinin iyileşmesi, Türkiye'nin ticaret, güvenlik ve idarî alanlarda Afrika'nın aktif bir ortağı olma isteğinin sürekliliği, bölgeye yönelik diğer büyük ve yükselen güçlerin politikaları yer almaktadır.⁴⁴³

Türkiye'nin Afrika'ya olan RKY ve insanî yardımlarının önümüzdeki dönemde nasıl devam edeceğini etkileyen bir başka faktörü de ülkenin içerisinde bulunduğu mülteci krizi oluşturmaktadır. Suriye'deki iç savaş ve Orta Doğu'da yaşanan istikrarsızlıklar, Türkiye'nin her geçen gün daha fazla mülteci akınına uğramasına neden olmaktadır. 2011 yılından günümüze 3,5 milyondan fazla mülteci, Suriye'den kaçarak Türkiye'ye sığınmıştır. Birçok batılı ülkenin kapılarını kapattığı bu mülteciler için Türkiye tarafından 30 milyar dolardan fazla harcama yapıldığı ifade edilmektedir. Bu durum Türkiye

⁴⁴³ Dal, a.g.m., s. 264-267.

ekonomisi için ilave aşırı yüklerle neden olmaktadır. Türkiye'nin Sahra-altı Afrika ülkelerine yapmakta olduğu yardımları ekonomik sebepler nedeniyle kısıtlaması, Türkiye'nin bölgedeki etkinliğinin ve ekonomik itibarının azalmasına neden olacaktır. Türkiye en fazla yardımı iki kırılgan Sahra-altı Afrika ülkesi olan Somali ve Sudan'a yapmaktadır. Özellikle büyük oranda yardımlara bağımlı olan Somali, Türkiye'nin bu ülkeye olan yardımlarını azaltması durumunda büyük insanî sıkıntılar yaşayabilecektir. Bu durum aynı zamanda el-Şebab gibi terör örgütlerin aktif faaliyet gösterdiği bölgede güvenlik sorunlarının artmasına neden olabilecektir. Sudan için de durum pek farklı değildir. Türkiye'den giden insanî yardımların azalması, Sudan'da da derinden hissedilecektir.⁴⁴⁴

5.6. Türkiye-Hindistan İlişkileri

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte baskın ideolojik ve stratejik tehdidin ortadan kalkması, Türkiye ve Hindistan gibi aktörlerin bölgesel güç olma yolunda kendi ulusal çıkarları doğrultusunda bir dış politika izlemelerine imkân tanımıştır. Yeni bir yüzyılın, dahası yeni bir milenyumun başında her iki ülkede de ekonomi ve politika alanlarında önemli değişimler yaşanmıştır. Günümüzde Hindistan ve Türkiye güçlü ekonomik ve politik hedeflere sahip iki ülke olup, her ikisi de küresel çapta yükselmek için çabalamaktadırlar. Her iki ülke de iki taraflı ve çok taraflı ilişkilerini geliştirme gayretiyle hareket etmektedirler.

Türkiye, son dönemde atmış olduğu adımlar ile birlikte klasik Batı ve AB odaklı dış politikasının dışına çıkarak Güney Asya, Batı Asya, Orta Asya ve Afrika'ya yönelmiştir. Türkiye, AB ile olan ilişkilerinde duraklamalar ve gerilemeler yaşadıkça, söz konusu bölgeler ile olan ilişkilerini artırma ve derinleştirme gayreti içerisine girmiştir. Türkiye'nin ekonomide uyguladığı liberal politikalar, dış politikasında da ekonomik ilişkilerin öncelikli olmasını sağlamıştır. Bu kapsamda Türkiye, Hindistan gibi büyüyen ekonomiler ile işbirliğini geliştirmeye başlamıştır.⁴⁴⁵ Küresel ekonomik sisteme entegre olmuş ve dünyadaki en büyük ekonomiler arasında yer alan Hindistan açısından ise, ticaretinin küresel olarak genişleyerek Orta Asya'ya, Avrupa'ya ve Batı Asya'ya ulaşması için

⁴⁴⁴ Venkatachalam, M., "Turkey in Africa: Voyeurism, Neo-Ottomanism and Islamic Humanitarianism", **African Studies Centre (ASC) Working Paper**, 145 / 2019, Leiden/The Netherlands, s. 12-13.

⁴⁴⁵ Anas, O., "India-Turkey Relations in a Multidimensional Foreign Policy", **Indian Council of World Affairs: Policy Briefing**, 5 April 2017, s. 1-3.

Türkiye ile olan ikili ilişkilerin geliştirilmesi önem arz etmektedir. Türkiye'nin AB ile 1996'dan beri Gümrük Birliği içerisinde olması, Hint şirketlerinin Avrupa pazarlarına erişmesini ve Avrupa'da işlerini büyüten birçok Hint şirketinin Türkiye'de yatırım yapmasını sağlamıştır.⁴⁴⁶

5.6.1. Politik İlişkiler

Tarihî açıdan Türk dünyası ile Hindistan alt kıtası arasındaki ilk kültürel temaslar çok eskiye dayanmaktadır. Kimi tarihçilere göre iki kültür arasındaki ilk temas İslamiyet'in gelişinden çok önceye, M.Ö. I. yüzyıla kadar gitmektedir.⁴⁴⁷ Ancak Hint-Türk ilişkileri, Hindistan alt kıtasının XI. yüzyılda Gazneli Mahmut tarafından fethedilmesi ile daha somut hale gelmiştir. Sonraki dönemlerde bölgede birçok Türk krallığı ve Türk yöneticisi hâkim olmuştur. Bu sayede Hint-Türk-İslam kültürünün önemli bir sentezi ortaya çıkmıştır.⁴⁴⁸ Osmanlı padişahları ile Hindistan'ın Müslüman yöneticileri arasındaki diplomatik ilişkiler 1480'lerde başlamıştır.⁴⁴⁹ Hindistan'ın Müslüman yöneticileri bu temaslar sayesinde İspanya, Portekiz ve İngiltere gibi Hristiyan Avrupalıların Hindistan'a girmelerine karşılık Osmanlı'nın desteğini almayı amaçlamışlardır. Türk-Hint ilişkilerinin en önemli dönemi XIX. ve XX. yüzyıllar olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme ve yıkılması ile Hindistan'ın kolonyalizme karşı direnişi ve bağımsızlık mücadelesi aynı döneme denk gelmektedir.⁴⁵⁰

Balkan Savaşları esnasında Osmanlı Devleti'ne, en ciddi siyasî destek, maddî ve manevî yardım Hindistan'dan gelmiştir.⁴⁵¹ İngiltere'nin Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı karşısında yer alması Hint Müslümanları arasında İngiltere'ye karşı bir tavır oluşturmuş, Mahatma Gandhi Hindistan'ın millî bağımsızlık hareketinde bu tavırdan yararlanmışır. Türk Kurtuluş Savaşı, emperyalist batıya karşı bağımsızlık mücadelesi veren Hintlileri derinden etkilemiştir. Türkiye'nin Batı emperyalizmine karşı savaş kazanan ilk doğu ülkesi

⁴⁴⁶ Anas, a.g.m., s. 4-8.

⁴⁴⁷ Sertel, S., (2015). "Arşiv Belgelerine Göre İnönü Döneminde Türkiye-Hindistan İlişkileri (1938-1950)", **Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 10/2, Ankara, s. 853. (DOI: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7555>).

⁴⁴⁸ Mohapatra, A., K., "Bridge to Anatolia: An Overview of Indo-Turkish Relations", **The Turkish Yearbook**, Vol. XXXIX, 2008, s. 160-161.

⁴⁴⁹ Hindistan Dışişleri Bakanlığı resmi internet sitesi, "India-Turkey Relations", http://www.mea.gov.in/Portal/ForeignRelation/Turkey_August_2017.pdf (Erişim 24.06.2019).

⁴⁵⁰ Mohapatra, a.g.m., s. 162-163.

⁴⁵¹ Alp, İ., (2018). "Balkan Savaşları'nda Türk ve İslâm Dünyasından Gelen Yardımlar", **Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi**, Cilt 7, Sayı 2, s. 292. (DOI: 10.30903/Balkan.504194).

olması, Hindistan tarafından kendisine özel bir önem atfedilmesini sağlamıştır. Cevahirlal Nehru tarafından yazılmış olan “Dünya Tarihi – Kesitler” isimli kitapta Türk tarihine, Yeni Türkiye Cumhuriyeti’ne ve onun kurucusu olan Atatürk’e büyük bir sempati ve anlayış gösteren iki bölüme yer verilmiştir. Hint Milli Kongresi tarafından Atatürk’ün emperyalizme karşı elde ettiği zaferler büyük övgü ile karşılanmış, ayrıca Türkiye’nin milli mücadelesine katkıda bulunabilmek için maddi yardımlarda bulunulmuştur.⁴⁵² Kurtuluş Savaşı’nda kazanılan zafer nedeniyle Hindistan’da Mustafa Kemal millî kahraman ilan edilmiştir. Milli mücadele döneminde Türkiye’ye Hindistan tarafından yaklaşık 1 milyon lira maddî yardım gönderilmiş, bu paranın bir kısmı İş Bankası’nın kuruluşunda kullanılmıştır.⁴⁵³

Hint-Türk ilişkileri, geçmişte yaşanmış olan bu kültürel yakınlıklara ve etkileşimlere rağmen sonraki dönemlerde aynı hızda ilerleyememiştir. Bundan sonra dönemlerde Türkiye ile Hindistan arasındaki politik ilişkiler inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. 1947 yılında bağımsızlığını kazanarak İngiliz sömürge yönetiminden kurtulan Hindistan’ın, İnönü döneminde Türkiye ile en önemli siyasî ilişkisi 1948 yılında iki ülkenin birbirlerine büyükelçi ataması olmuştur.⁴⁵⁴ Türkiye ile Hindistan arasında ilk dostluk anlaşması 1951 yılında imzalanmış olmasına rağmen Soğuk Savaş döneminde iki ülke arasındaki temaslar oldukça göz ardı edilebilecek seviyede kalmıştır.⁴⁵⁵ Bağımsızlığını henüz kazanmış olan Hindistan ile genç Türkiye Cumhuriyeti arasındaki mevcut tarihî bağlar, Pakistan’ın bağımsızlığını kazanması ve Hindistan-Pakistan arasında sorunların yaşanmaya başlaması ile kopma noktasına gelmiştir. Soğuk Savaş döneminde de Türkiye ve Hindistan farklı yollar izlemişlerdir. Türkiye, Batı Bloğu ile birlikte olmayı seçerek NATO’ya dâhil olmuş, Hindistan ise her iki bloğa katılmayı da reddederek Bağlantısızlık Hareketi’nin öncülüğünü üstlenmiştir. Bu görüş ayrılığı iki ülke ilişkilerine de yansımıştır. Türkiye’nin Asya ülkesi olarak davet edilmiş olduğu 1955 Bandung Konferansı’nda, NATO’nun ve dolayısı ile Batı Bloğu’nun temsilcisi konumunda olan Türkiye ile komünist ve anti-komünist blokların her ikisine de karşı olan, NATO’nun sömürgeciliğin koruyucusu olduğunun savunan Hindistan arasında hararetli tartışmalar yaşanmıştır.⁴⁵⁶ 1980’li yıllarla birlikte Türkiye ile Hindistan arasındaki temasları geliştirme çabaları kapsamında 1986 yılında Parlamentolararası Türk-

⁴⁵² Mohapatra, a.g.m., s. 163-164.

⁴⁵³ Sertel, a.g.m., s. 856.

⁴⁵⁴ Sertel, a.g.m., s. 857.

⁴⁵⁵ Hindistan Dışişleri Bakanlığı resmî internet sitesi.

⁴⁵⁶ Armaoğlu, a.g.e., s. 317-318.

Hindistan Dostluk Grubu kurulmuştur.⁴⁵⁷ Aynı yıl Başbakan Turgut Özal tarafından gerçekleştirilen Hindistan ziyareti, iki ülke arasındaki ticaret alanında önemli bir artış sağlamamış olmasına rağmen, bilim ve teknoloji, altyapı gelişimi ve tarım gibi işbirliği ve ortak yatırım alanlarının tespit edilmesi sürecini başlatmıştır.⁴⁵⁸ Özal'ın Hindistan ziyareti, Türk-Hint ilişkilerinde dönüm noktası olarak değerlendirilmiş, Türkiye ve Hindistan arasında on yıllardır yavaş seyreden ilişkilerde önemli gelişmeleri başlatacak bir adım olarak görülmüştür. Ziyaret kapsamında ekonomiden iletişime kadar pek çok alanda temaslar gerçekleştirilmiştir. Ayrıca iki ülke arasında Hava Ulaştırma Anlaşması ile Radyo Televizyon Kurumları Arasında İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır.⁴⁵⁹

Hindistan Başbakanı Rajiv Gandhi'nin Temmuz 1988'deki Türkiye ziyareti, Türk-Hint ilişkilerinde yaşanan dönüşümün önemli bir adımını oluşturmuştur. Özal Hükümeti, nükleer invertörlerin Pakistan'a gönderilmesini yasaklamayı kabul etmiştir. Ayrıca, Richard Attenborough'nun "Gandhi" adlı filminin Türk seyircisi ile buluşmasına izin verilmiştir. Bu hamleler iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi adına iyi niyet göstergeleri olarak görülmüş, ancak her iki taraftaki liderler bu göstergeleri kalıcı ortaklığa çevirememişlerdir. Buna rağmen, sonraki yıllarda iki ülke arasındaki ticaret hacmi yirmi katın üzerinde artış göstermiştir.⁴⁶⁰

Soğuk Savaş'ın sona ermesini takip eden dönemde iki ülke arasındaki ilişkiler ılık seviyesini muhafaza etmiştir. Başbakan Bülent Ecevit tarafından 2000 yılında Hindistan'a gerçekleştirilen üç günlük resmî ziyaret, Soğuk Savaş döneminin kısıtlarıyla sınırlandırılmamış anlamlı bir işbirliğinin kurulması adına yeni bir başlangıç oluşturmuştur.⁴⁶¹ Hindistan Başbakanı Rajiv Gandhi'nin 1988 yılındaki ziyaretinden 15 yıl sonra, 2003 yılında başbakan seviyesinde Hindistan Başbakanı Atal Bihari Vajpayee tarafından Türkiye ziyareti gerçekleştirilmiştir. Söz konusu ziyaret, Türkiye tarafından 2000 yılında gerçekleştirilmiş olan ziyarete karşılık olarak basit bir iade-i ziyaret niteliğinden ziyade, küresel ve bölgesel bağlamda önemli olan bir ziyaret olmuştur. Bu ziyaret kapsamında iki ülke arasında terörizm ile ilgili ortak çalışma grubu kurulmasına dair anlaşma imzalanmış, ayrıca Irak ve Taliban sonrası Afganistan meseleleri hakkında

⁴⁵⁷ Malkoç, E., (2016). "20. Yüzyılın İkinci Yarısında Türkiye ile Hindistan'ın Siyasi İlişkileri", *Avrasya İncelemeleri Dergisi - Journal of Eurasian Studies* (AVID), V/1 (2016), s. 119-130.

⁴⁵⁸ Mohapatra, a.g.m., s. 165-166.

⁴⁵⁹ Malkoç, a.g.m., s. 131-132.

⁴⁶⁰ Mohapatra, a.g.m., s. 165-167.

⁴⁶¹ Malkoç, a.g.m., s. 136-139.

görüş alışverişinde bulunulmuştur. Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 1 Mart tezkeresinin reddedilmesi ile Hindistan Parlamentosu tarafından oybirliği ile ABD'nin harekâtını desteklemeyen bir karar alınması aynı döneme denk gelmiştir. Hindistan, ABD'nin talebine rağmen Irak'a asker göndermeyi reddetmiştir. Gerek Türkiye gerekse de Hindistan'ın ortaya koymuş olduğu bu ortak tavır, ABD'nin dışarıdan gerçekleştirilen rejim değişikliği ve sözde demokratikleştirme söylemine karşı normatif bir direniş örneği olmuştur.⁴⁶² Hindistan-Türkiye Ortak İş Konseyi 1996 yılında kurulmuş, 2008 yılında Türkiye-Hindistan Serbest Ticaret Anlaşması imzalanmıştır.⁴⁶³

Hindistan ile Türkiye arasındaki ikili ilişkiler, devlet başkanları ve bakanlar seviyesinde gerçekleştirilen karşılıklı ziyaretler ile güçlendirilmektedir. 2008 yılında Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, 2010 yılında ise Cumhurbaşkanı Abdullah Gül tarafından Hindistan ziyaretleri gerçekleştirilmiştir. Söz konusu ziyaretlere karşılık olarak Hindistan Devlet Başkanı Yardımcısı Shri Mohammad Hamid Ansari tarafından 2011 yılında, Devlet Başkanı Rashtrapatiji Shri Pranab Mukherjee tarafından ise 2013 yılında Türkiye ziyaretleri gerçekleştirilmiştir. 2015-2016 yıllarında karşılıklı olarak Dışişleri Bakanları seviyesinde gerçekleştirilen ziyaretler neticesinde iki ülkenin Dışişleri Bakanlıkları arasında bir yol haritası oluşturulmuştur. 2015 yılında Antalya'da gerçekleştirilen G-20 Zirvesi'ne katılan Hindistan Başbakanı Shri Narendra Modi, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ile ikili görüşmelerde bulunmuştur. Erdoğan ve Modi, 2016 yılında Hangzhou/ÇHC'deki G-20 Zirvesi'nde, 2018 yılında Johannesburg/Güney Afrika Cumhuriyeti'ndeki BRICS Plus Toplantısında ve 2019 yılında Osaka/Japonya'daki G-20 Zirvesi'nde ikili görüşmelerde bulunmuşlardır.⁴⁶⁴ Cumhurbaşkanı Erdoğan ve beraberinde işadamlarından oluşan kalabalık bir delegasyon tarafından 30 Nisan – 01 Mayıs 2017 tarihlerinde Hindistan'a gerçekleştirilen ziyarette, iki ülke arasında kültürel, eğitim, iletişim ve enerji alanlarında karşılıklı anlaşmalar imzalanmıştır. İki ülke arasında devlet başkanları, başbakanlar ve bakanlar seviyesinde gerçekleştirilen ziyaretlere ilave olarak parlamentolar arası delegasyon ziyaretleri ve çok taraflı konferanslar düzenlenmekte olup, bu kapsamda 2005 yılından bugüne kadar 8 kez ziyarette bulunulmuştur.⁴⁶⁵

⁴⁶² Mohapatra, a.g.m., s. 167-174.

⁴⁶³ Hindistan Dışişleri Bakanlığı resmi internet sitesi.

⁴⁶⁴ Hindistan Büyükelçiliği resmi internet sayfası.

⁴⁶⁵ Hindistan Dışişleri Bakanlığı resmi internet sitesi.

5.6.2. Ekonomik İlişkiler

Türkiye-Hindistan arasındaki ekonomik ve ticarî işbirliği, iki ülke arasındaki karşılıklı ilişkilerin önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Hindistan ve Türkiye arasında 1973 yılında Karşılıklı Ticaret Anlaşması imzalanmıştır. Söz konusu anlaşma kapsamında 1983 yılında Türkiye-Hindistan Ekonomik ve Teknik İşbirliği konusunda Karma Ekonomik Komisyonu (KEK) oluşturulmuştur.⁴⁶⁶ Bugüne kadar iki ülke arasında 10 defa KEK toplantısı gerçekleştirilmiştir. Son toplantı 2014 yılında Yeni Delhi’de düzenlenmiştir.⁴⁶⁷ FICCI ile DEİK arasında 1996 yılında Müşterek İş Konseyi kurulmuştur.⁴⁶⁸ Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) tarafından 2015 yılında gerçekleştirilen Hindistan ziyareti esnasında FICCI ve CII ile iki adet işbirliği anlaşması imzalanmıştır. TOBB-FICCI işbirliği anlaşması ile Türkiye-Hindistan Çalışma Komitesi ve Yatırım Forumları oluşturulmuştur. TOBB-CII işbirliği anlaşması ile iki ülke arasındaki ticaret ve ekonomik işbirliğinin geliştirilmesi hedeflenmiştir.⁴⁶⁹ 2015 yılında ayrıca Hindistan Merkez Bankası ile Akbank arasında karşılıklı ticaret ve yatırımların desteklenmesi amacıyla bir işbirliği anlaşması imzalanmıştır. Bir işbirliği anlaşması da CII ile DEİK arasında 2018 yılında imzalanmıştır. 10 Mayıs 2019 tarihinde Hindistan Büyükelçiliğinde düzenlenen “Invest in India” seminerinde Hindistan’da yatırım fırsatları konusunda Türk şirketlerine sunum yapılmıştır. Hindistan, 80 şirket ile 6-11 Eylül 2019 tarihlerinde 88. İzmir Enternasyonal Fuarı’na odak ülke olarak katılım sağlamıştır.⁴⁷⁰ Aynı fuara ÇHC ise partner ülke olarak katılmıştır.⁴⁷¹

Hindistan ile Türkiye arasındaki ekonomik ilişkiler son yıllarda yeni bir hareketlilik kazanmıştır. Karşılıklı ticaret 2018 yılında %22 artış göstererek 8,6 milyar doları aşmıştır. Türkiye’nin 2018 yılında en fazla ithalatta bulunduğu ülkeler arasında Hindistan altıncı sırada yer almıştır. Hindistan’ın Türkiye’ye ihraç ettiği kalemler arasında petrol ürünleri, sentetik filament iplikleri, otomobil parçaları, uçak ve uydu parçaları, plastik hammaddeleri, organik kimyasallar, boyalar, endüstriyel makinler ilk sırada yer

⁴⁶⁶ Hindistan Büyükelçiliği resmi internet sayfası.

⁴⁶⁷ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı resmi internet sayfası, “Hindistan’ın Ekonomisi”, <http://www.mfa.gov.tr/hindistan-ekonomisi.tr.mfa> (Erişim tarihi: 28.12.2019).

⁴⁶⁸ Hindistan Büyükelçiliği resmi internet sayfası.

⁴⁶⁹ TOBB resmi internet sayfası, <https://www.tobb.org.tr/Sayfalar/Detay.php?rid=20274&lst=MansetListesi>, (Erişim Tarihi: 28.12.2019).

⁴⁷⁰ Hindistan Büyükelçiliği resmi internet sayfası.

⁴⁷¹ 88. İzmir Enternasyonal Fuarı resmi internet sitesi, <https://ief.izfas.com.tr/index.php/tr/fuar-hakkinda/88-izmir-enternasyonal-fuari> (Erişim Tarihi: 29.12.2019).

almaktadır. Buna karşılık olarak Hindistan Türkiye’den en çok endüstriyel makineler, haşhaş tohumu, makine ve mekanik cihazlar, demir ve çelik ürünleri, inorganik kimyasallar, inci ve kıymetli taşlar, granit ve mermer ithal etmektedir.⁴⁷²

Çizelge 5.12. Türkiye-Hindistan 2015-2019 arası ticaret rakamları (milyon dolar)⁴⁷³

Yıl	İhracat	İthalat	Toplam	Denge
2015	650,3	5.613,5	6.263,8	-4.963,1
2016	651,7	5.757,2	6.408,9	-5.105,5
2017	758,5	6.216,6	6.975,1	-5.458,1
2018	1.121,5	7.535,7	8.657,2	-6.414,2
2019/4 ay	352,8	2.220,3	2.573,1	-1.867,5

Türkiye ile Hindistan arasında 2015-2019 yılları arasında yapıla ihracat ve ithalat rakamları Çizelge 5.12.’de görülmektedir. 2019 yılının sadece ilk dört ayına ait rakamlar yer almaktadır. T.C. Dışişleri Bakanlığı’nın resmi internet sayfasında yer alan ve TÜİK’in verdiği bu rakamlara göre iki ülke arasındaki ticaret hacmi artış göstermekte, ancak bu artış Türkiye aleyhine bir ticaret dengesi oluşturmaktadır.

Hindistan ile Türkiye arasındaki ekonomik ilişkiler, 1980’li yıllara kadar yok denecek kadar az iken, 2003 yılında iki ülke arasında doğrudan uçuşların başlaması ile birlikte Türkiye’de yatırım yapan Hintli firmaların sayısı ve karşılıklı ticaret hacmi önemli bir artış göstermiştir. Hintli firmaların Türkiye’de yer aldıkları önemli projeler arasında inşaat, enerji, ulaşım, otomotiv, kimyasal maddeler ve bilişim teknolojileri alanları bulunmaktadır.⁴⁷⁴ Hâlihazırda 150’den fazla Hindistan firması müşterek yatırım, ticaret ve temsilcilikler vasıtası Türkiye’de faaliyet göstermektedir.⁴⁷⁵ TAFE, Mahindra, Sonalika, Tata, Jindal, Indo-Rama, Birla Cellulose, Polyplex Merrill Lynch, Punj Lloyd, Thermax, Wipro, Jain Irrigation gibi firmalar Türkiye’de 125 milyon dolarlık yatırım yapmışlardır. Türkiye ise Hindistan’da 223 milyon dolar yatırım yapmıştır.⁴⁷⁶ Türk firmaları Hindistan’da hâlihazırda yaklaşık 430 milyon dolar civarında müteahhitlik projesinde yer almaktadır. Söz konusu projeler arasında Lucknow ve Mumbai şehirlerinde metro inşaatı, Jammu Keşmir eyaletinde bir demiryolu tünel inşaatı ile çeşitli konut projelerinin betonarme işleri yer almaktadır.⁴⁷⁷ Hindistan’ın IOT Altyapı ve Enerji Hizmetleri şirketi,

⁴⁷² Hindistan Büyükelçiliği resmi internet sayfası.

⁴⁷³ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı resmi internet sayfası.

⁴⁷⁴ Mohapatra, a.g.m., s. 178-180.

⁴⁷⁵ Anas, a.g.m., s. 4-8.

⁴⁷⁶ Hindistan Büyükelçiliği resmi internet sayfası.

⁴⁷⁷ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı resmi internet sayfası.

Türkiye’den VITO Enerji ve Yatırım A.Ş. ile müşterek olarak İzmir’de kurulan STAR Rafinerisi için petrol tankları çiftliği inşa etmiştir.⁴⁷⁸ Bir Türk firması olan Koç Holding bünyesindeki Arçelik A.Ş. ile Hindistan’ın köklü şirketlerinden Tata Grubu bünyesindeki Voltas arasında Hindistan’da üretim ve satış yapılmasını sağlayacak bir ortaklık anlaşması imzalanmıştır. Söz konusu anlaşma ile Hindistan pazarına dönük olacak şekilde “Voltas Beko” markalı ev ürünlerin üretileceği beyaz eşya üretim tesisleri Hindistan’ın Gujarat eyaletinde 30 Ocak 2020 tarihinde düzenlenen törenle açılmıştır.⁴⁷⁹ Her iki ülke de Araştırma ve Geliştirme (Ar-Ge) faaliyetlerine önemli yatırımlar yapmaktadırlar. Bu kapsamda her iki ülkenin Ar-Ge ile ilişkili alanlarda işbirliği yapması faydalı olmaktadır. İki ülke arasında yapılan görüşmelerde mevcut ticaret hacminin 15 milyar dolara çıkarılması hedeflenmektedir.⁴⁸⁰

Türkiye, turizm alanında da Hindistan ile işbirliği yapmak istemektedir. 2015 yılında 130 bin Hintli turist Türkiye’yi ziyaret etmiştir.⁴⁸¹ 2017 yılında 7.756, 2018 yılında 16.430, 2019 Mayıs ayına kadar ise 27.092 Hint turist ülkemizi ziyaret etmiştir. Bu sayının daha da artması beklenmektedir. Son dönemde zengin Hint aileleri ülkemizde gösterişli düğünler yapmaktadırlar. Söz konusu düğünler turizmin gelişmesinde önemli paya sahip olmaktadır.⁴⁸² THY ile Hindistan Hava Yolları arasında imzalanan bir anlaşma ile birbirlerinin biletlerini kendi kodları ile satabilmektedirler. THY, İstanbul’dan Bombay ve Yeni Delhi’ye her gün uçuş yapmaktadır.⁴⁸³ Hindistan Hava Yolları Indigo, Mart 2019’dan itibaren Yeni Delhi ve Bombay’dan İstanbul’a günlük uçuşlara başlamıştır.⁴⁸⁴

5.6.3. İlişkilerin Özellikleri

Geçmişten günümüze Türk akademiyası ve halkı, Hindistan’ı yeterince tanıyamamıştır. Hindistan’ı keşfetmek için yapılan gezi ve ziyaretler neticesinde yazılan seyahatnamelerden oluşan Türk kaynakları kısıtlı sayıda kalmıştır. Tarihten gelen siyasî ve dinî bağları bulunan Doğu’yu, Batı tarafından batılı bakış açısıyla yazılan kaynaklardan tanıma kabul edilmiştir. Türk toplumu olarak Hindistan denilince akla ilk gelen şey ineğe

⁴⁷⁸ Hindistan Dışişleri Bakanlığı resmi internet sitesi.

⁴⁷⁹ Arçelik resmi internet sitesi, <https://www.arcelikglobal.com/tr/sirket/medya/basin-bultenleri/koc-holding-ve-tata-hindistan-da-guclerini-birlestiriyor/> (Erişim tarihi: 15.02.2020).

⁴⁸⁰ Anas, a.g.m., s. 4-8.

⁴⁸¹ Anas, a.g.m., s. 4-8.

⁴⁸² Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı resmi internet sayfası.

⁴⁸³ Anas, a.g.m., s. 4-8.

⁴⁸⁴ Hindistan Büyükelçiliği resmi internet sayfası.

tapan insanların, Hint fakirlerinin, fillerin, maymunların yaşadığı bir ülke olmaktadır. Son dönemlerde özellikle kitle iletişim araçlarının gelişmesi sayesinde ülkenin turistik özellikleri ve Hint filmleri de bilinir hale gelmeye başlamıştır. Buna rağmen, aynı Batı'nın Türkiye'yi doğu olarak görmesi gibi Türkiye de Hindistan'ı doğu olarak görmektedir.⁴⁸⁵

Türkiye-Hindistan ilişkileri tarihî, ideolojik ve jeostratejik iniş-çıkışlar ile doludur. Türkiye, İngiliz sömürge yönetiminden 1947'de bağımsızlığını kazanan Hindistan'ı tanıyan ilk ülkelerden biri olmuş ve geçmişe dayan köklü bağlar sayesinde iki ülke arasında diplomatik ilişkiler oluşturulmuştur. Günümüzde Türkiye, Hindistan'ı ekonomi, bilim, teknoloji, silahlı kuvvetler, insan gücü, tarih ve kültür alanlarda sahip olduğu güç ve zenginlik sayesinde küresel bir güç olma yolunda ilerleyen bir ülke olarak görmektedir. Diplomatik ilişkiler kapsamında Türkiye'nin Hindistan'ın başkenti Yeni Delhi'de büyükelçiliği, Mumbai ve Haydarabad şehirlerinde ise başkonsoloslukları faaliyet göstermektedir.⁴⁸⁶ Hindistan'ın ise Ankara'da büyükelçiliği, İstanbul'da başkonsolosluğu, Bodrum, Gaziantep ve İzmir'de fahri konsoloslukları bulunmaktadır.⁴⁸⁷

Hindistan'ın büyük güç statüsüne ulaşmasında, sahip olduğu askerî gücü, diplomatik etkinliği, nüfusu, demokratik politik sistemi ve belki de en önemlisi hızla büyüyen ekonomisi pay sahibi olmuştur. 2000'li yıllarda %8 ile dünyanın en hızlı büyüyen ikinci ekonomisi haline gelen Hindistan, ÇHC'nin ardından en fazla yabancı doğrudan yatırım alan ülke olmuştur. Hint şirketleri küresel çapta büyüklüğe ulaşmışlardır. Hindistan'ın bilim ve teknoloji eğitim kurumları, dünya çapında üst seviyede bilim adamları yetiştirmiş, bu sayede Hindistan özellikle ekonomi, bilgi teknolojisi ve biyoteknoloji alanlarında dünyaca tanınan bir aktör olmuştur.

Hindistan'ın ekonomik yükselişi ve gelecekteki kalkınma potansiyeli, Türkiye'yi Hindistan ile olan ikili ilişkilerini çeşitlendirmeye itmektedir. Ancak, ekonomik alanda iki ülke arasında yaşanan gelişmeler, politik konularda aynı gelişmeyi gösterememektedir.⁴⁸⁸ Türkiye ile Hindistan arasındaki ekonomik ilişkilerin daha çok geliştirilebilmesi için

⁴⁸⁵ Oymak, A., (2015). "Viewing India From Turkey", **International Journal of Languages' Education and Teaching**, December 2015, Volume 3, Issue 3, ISSN: 2198 – 4999, Germany, s. 84.

⁴⁸⁶ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı resmi internet sayfası. "Türkiye - Hindistan Siyasi İlişkileri", <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-hindistan-siyasi-iliskileri.tr.mfa> (Erişim tarihi: 28.12.2019).

⁴⁸⁷ Hindistan İstanbul Başkonsolosluğu Resmi Web Sitesi, <https://www.hindistankonsoloslugu.com/istanbul-baskonsoloslugu/> (Erişim Tarihi:29.12.2019).

⁴⁸⁸ Mehta, K., "Turkey's India Outreach: Possibilities and Challenges", **Observer Research Foundation Issue Brief**, No. 276, January 2019, s. 1-8.

stratejik olarak politik alanda da yakınlaşmanın sağlanması gerekmektedir. Ancak Türkiye, Asya'ya yönelik aktif dış siyaset yapma arayışı içerisinde Pakistan ve Hindistan arasında seçim yapmak gibi büyük bir ikilem ile karşı karşıya kalmaktadır. Bir tarafta Türkiye'nin her zaman desteklediği Müslüman dost ve kardeş ülke Pakistan, diğer tarafta iyi ilişkiler kurmak istediği Hindistan arasında kalmış durumdadır.⁴⁸⁹ Türkiye'nin Keşmir konusunda Pakistan'ı desteklemesini mazeret gösteren Hindistan da buna karşılık olarak Yunanistan, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) ve Ermenistan ile yakınlaşma politikası izlemektedir. Bu kapsamda Hindistan, Yunanistan ve GKRY'nin tezlerine uygun olacak şekilde Kıbrıs'ın tekrar birleşmesi yönünde BM seviyesinde diplomatik çabalar harcamıştır. Hindistan ayrıca, bölgesel etkinlik konusunda Türkiye ile rekabet eden Birleşik Arap Emirlikleri ve Suudi Arabistan gibi Körfez İşbirliği Konseyi ülkeleri ile ekonomik ve güvenlik alanlarında işbirliğini derinleştirmeye çalışmaktadır.⁴⁹⁰ Bu kapsamda Hindistan, Türkiye'nin muhasımları ile iyi ilişkiler kurarak Ankara'nın menfaatlerine ters düşen hayatî konuları kullanabileceği sinyali vermektedir.⁴⁹¹

Hindistan ve diğer BRIC ülkeleri ile Türkiye'nin ekonomi alanında sahip olduğu güçlü ve zayıf yönleri Çizelge 5.13.'de verilmiştir.

⁴⁸⁹ Anas, a.g.m., s. 1-3.

⁴⁹⁰ Mehta, a.g.m., s. 1-8.

⁴⁹¹ Quamar, M., "India-Turkey Relations: Frozen in Time?", **Institute for Defence Studies and Analyses (IDSA) Issue Brief**, New Delhi, 12 May 2017, s. 8.

Çizelge 5.13. BRIC ülkeleri ve Türkiye'nin güçlü-zayıf yönleri⁴⁹²

Ülkeler	Güçlü Yönleri	Zayıf Yönleri
Brezilya	- Zengin ve çeşitli doğal kaynaklar - Çeşitli sanayi dalları - Uygun işgücü maliyeti	- Altyapı (enerji, yol, demiryolu, liman) eksikliği - Yüksek kamu borcu ve yüksek faiz
RF	- Zengin doğal kaynaklar - Nitelikli işgücü - Politik istikrar	- Düşük yatırım oranı - Düşük sanayi rekabet gücü - Eski sermaye teçhizatı
Hindistan	- Güçlü özel şirketler (özellikle bilişim, outsourcing, ilaç ve tekstil sanayi alanlarında)	- Kamu sektörünün zayıf finansal durumu - Bütçe gelirlerini boşaltan borç yükü
ÇHC	- Yüksek sanayi rekabet gücü ve sanayi çeşitliliği - Yüksek yabancı finans yatırım gücü	- Çevre sorunlarının sürdürülebilir kalkınmaya olumsuz etkileri - Artan gelir dağılımı eşitsizliği ve sosyal gerilimler - Aşırı kapasite
Türkiye ⁴⁹³	- Yüksek hizmet ve sanayi sektörü payı - Genç ve dinamik nüfus - Jeo-ekonomik konum	- Yüksek vergi ve işgücü maliyeti - Yüksek enerji maliyeti - Zayıf teknoloji üretimi - Yetersiz yabancı sermaye

Hindistan, düşük iş gücü maliyeti ve yüksek dış kaynak kullanımı imkânları sayesinde yüksek bir ekonomik büyüme oranı yakalamıştır. İhracata dayalı büyüme stratejisi izleyen Hindistan'ın başlıca güçlü yönleri arasında sahip olduğu güçlü özel sektör yapısı ve dış kaynak çekmedeki başarısı sayılmaktadır. Zayıf yönleri arasında ise kamu gelirlerinin azalması ve kamu sektörünün borç yükü yer almaktadır.⁴⁹⁴ Hindistan özellikle bilişim, outsourcing, ilaç ve tekstil sanayi alanlarında güçlü özel şirketlere sahiptir. Hindistan, bu şirketler sayesinde Sahra-altı Afrika'da da önemli bir etkinliğe sahip olmuştur.

Türkiye ise ekonomisinde yüksek hizmet ve sanayi sektörü payına, genç ve dinamik bir nüfusa, jeo-ekonomik bir konuma sahiptir. Sahra-altı Afrika ülkelerine insanî yardımlar ve kalkınma yardımları yaparak o ülkeler ile olan ilişkilerini geliştirmektedir. Türkiye'nin zayıf yönleri arasında ise teknoloji üretimindeki zafiyet, düşük iş gücü verimliliği, enerji maliyetlerindeki yükseklik, yüksek vergi ve iş gücü maliyetleri yer almaktadır.

⁴⁹² Hult, T., (2009). "The BRICS Countries", Global EDGE Business Review, Vol. 3, No. 4, s. 2.

⁴⁹³ Erkan, B., (2012). "BRIC Ülkeleri ve Türkiye'nin İhracat Uzmanlaşma ve Rekabet Düzeylerinin Karşılaştırmalı Analizi", **Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Bahar 2012, Cilt:8, Sayı:1, s. 106.

⁴⁹⁴ Aşçı, M., E., (2019). "BRICS Ülkelerinin Küresel Güç Olma Potansiyelleri ve Türkiye", **Uluslararası Hukuk ve Sosyal Bilim Araştırmaları Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, s. 42, 50.

5.7. Sahra-Altı Afrika’da Türkiye-Hindistan İşbirliği Potansiyeli

Türkiye’nin Hindistan ile Afrika’da işbirliği yapabileceği alanlara yönelik çalışmaya, Hindistan’ın Afrika’daki faaliyetlerini etkileyen diğer ülkeler ve hangi alanlarda ortaklıklar yürüttüğü bilgisi önemli bir kaynak oluşturmaktadır.

ÇHC, Japonya ve Hindistan gibi birbirine rakip olan Asya ekonomileri, son yıllarda Afrika ülkelerine artan miktarda yatırım ve ticaret yapan, borç veren ekonomiler olmuştur. Afrika, bu ülkelerin dış politika stratejilerinde önemli bir konuma gelmiştir. Bu ülkelerin temel stratejik hedefi Afrika’nın hareketli pazarına girmek ve enerji kaynaklarına erişmektir. Bu hedefe ulaşabilmek için ülkeler, kıtanın azgelişmiş sosyo-ekonomik şartlarının iyileştirilmesi kapsamında altyapının geliştirilmesi ve beşerî kalkınmanın sağlanmasına destek vererek daha güçlü politik ilişkiler kurmakta ve bu sayede kendi milli menfaatlerine hizmet etmektedirler. Asya ülkeleri haricindeki diğer bazı ülkeler de Afrika’ya yönelik yaklaşımlarında yenilenmeye gitmişlerdir. Ancak ne ABD, ne de AB ülkeleri Afrika kıtasında ÇHC kadar etkinliğe sahip değildir. ÇHC’nin Afrika’da artan etkinliği, AB ve Hindistan’ın Afrika ile daha fazla işbirliğine ve kalkınma odaklı bir ortaklığa girmelerini gerekli kılmaktadır. ÇHC’ye karşı oluşturulacak bu cephede Japonya’nın da yer alması cephenin daha güçlü olmasını sağlayacaktır.⁴⁹⁵

5.7.1. AB ve Hindistan

AB-Hindistan arasındaki stratejik işbirliği⁴⁹⁶, sürdürülebilir modernizasyon ile küresel ve bölgesel sorunlara karşı ortak hareket etme konuları üzerinde yoğunlaşmayı amaçlamaktadır. Bu sayede, taraflar arasında ticaret, yatırım, insan değişimi, dış politika ve güvenlik, küresel yönetim alanlarında işbirliği potansiyelini en üst seviyeye çıkarmayı planlanmaktadır. AB-Hindistan ilişkileri 1994 İşbirliği Anlaşmasına dayanmakta olup, 2004 yılında Stratejik İşbirliği oluşturulmuştur. 2016 AB-Hindistan Zirve Toplantısı’nda “Agenda for Action 2020” adıyla ortak bir yol haritası oluşturulmuştur. Hindistan ile birçok küresel, uluslararası ve bölgesel konularda benzer görüşlere sahip olan AB, ortak

⁴⁹⁵ Okano-Heijmans, M., Panda, J., P., (2020). “Development Cooperation Partnerships: Forging an EU-India-Japan Trilateral in Africa”, <https://euindiathinktanks.com/2020/publications/development-cooperation-partnerships-forging-an-eu-india-japan-trilateral-in-africa-2/> (Erişim Tarihi: 02.07.2020).

⁴⁹⁶ Think Tanks Twinning Initiative, Strengthening The EU-India Strategic Partnership Through Research, Delegation of the European Union to India and Bhutan, New Delhi, 2019.

menfaatler, prensipler ve değerler doğrultusunda pozitif işbirliğini Afrika ve Orta Doğu'ya da genişletmek istemektedir.⁴⁹⁷

Hindistan, güvenlik ve savuma alanında AB ile önemli bir işbirliği içerisine girmiştir. Mart 2016'da Brüksel'de düzenlenmiş olan 13'üncü AB-Hindistan Zirve Toplantısında taraflar arasında güvenlik ve savunma işbirliği için ortak bir yol haritası oluşturulmuştur. Söz konusu işbirliği özellikle terörizm, deniz haydutluğu, göçmen sorunu, radikalizm ve siber güvenlik üzerine odaklanmayı hedeflemektedir. Gerek Hindistan gerekse de AB üyesi ülkeler söz konusu tehditlere karşı benzer görüşler taşımaktadırlar. Taraflar bu kapsamda hem karşılıklı işbirliğini geliştirmeyi hem de yatırımlar yapmayı ve mevcut yatırımları arttırmayı planlamaktadır. Deniz haydutluğuna karşı işbirliği kapsamında Yeni Delhi'deki Hint Okyanusu Bölgesi Bilgi Füzyon Merkezi (Information Fusion Centre – Indian Ocean Region / IFC-IOR) ile EU NAVFOR Atalanta tarafından kurulmuş olan Afrika Boynuzu Denizcilik Güvenlik Merkezi (Maritime Security Centre – Horn of Africa / MSC-HOA) arasında bir hat oluşturulmuştur. Bu sayede taraflar birbirleri ile bilgi paylaşımı yapabilecektir. Siber güvenlik alanındaki işbirliği sayesinde de taraflar bilgi teknolojisi altyapılarını, elektrik hatları, nükleer tesisler, bankacılık, finans ve tren yolları gibi kritik altyapılarını koruma alanında birbirlerine yardım edeceklerdir.⁴⁹⁸ Güvenlik alanındaki yeteneğini geliştirmek isteyen AB, başta Hindistan olmak üzere Asya ortakları ile işbirliğini geliştirmek istemektedir. Bu kapsamda, Hindistan ordusu ile temaslarda bulunmayı planlamaktadır.⁴⁹⁹

Hindistan, AB'nin önemli ticarî ortaklarından biridir. 2017 yılında Hindistan en fazla ticareti AB ile yapmıştır. AB için ise 86 milyar Euro'luk mal ve 29 milyar Euro'luk hizmet ile Hindistan dokuzuncu sırada yer almıştır. AB, 72 milyar Euro ile Hindistan'da en fazla yatırım yapanlardan biri konumundadır. Buna karşılık Hindistan, AB'ye 2016 yılında 4,9 milyar Euro'luk yatırım gerçekleştirilmiştir. Yaklaşık 6000 AB şirketi Hindistan'da yaklaşık 1,2 milyon kişiye doğrudan istihdam sağlamaktadır. AB, Hindistan ile olan ticaret ve yatırım potansiyelini artırma gayretindedir. Bu kapsamda AB; altyapı, ulaşım, iletişim

⁴⁹⁷ European Commission resmi internet sayfası, “Explaining the European Union's Partnership with India”, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_18_6483 (Erişim Tarihi: 02.07.2020).

⁴⁹⁸ Kumar, A., Bonikowska, M., (2019). “EU–India Security and Defence Cooperation in the Twenty First Century: Challenges and Prospects”, <https://euindiathinktanks.com/2019/publications/eu-india-security-and-defence-cooperation-in-the-twenty-first-century-challenges-and-prospects/> (Erişim Tarihi: 02.07.2020).

⁴⁹⁹ European Commission resmi internet sayfası.

ve temel endüstri alanları gibi AB şirketlerinin öncü olduğu alanlarda Hindistan’a teknoloji paylaşımı ve teknik bilgi (know-how) gibi önemli imkânlar sunmaktadır. Ayrıca, iklim değişikliği, çevre, yeşil enerji ve kentleşme konularında işbirliği AB ile Hindistan’ın amaçları arasında yer almaktadır. Hindistan’ın sürdürülebilir modernizasyon girişimlerinin finansmanı kapsamında Avrupa Yatırım Bankası, Hindistan’da altyapı, yenilenebilir enerji ve iklim projelerine 2,5 milyar Euro yatırım yapmıştır. AB ile Hindistan, ekonomik kalkınmayı destekleme ve istihdam yaratmaya ilave olarak bilişim teknolojisi, sağlık, iklim değişikliği, enerji, gıda güvenliği ve akıllı şehirler gibi küresel sosyal sorunlara karşı benzer araştırma ve inovasyon görüşlerine sahiptir. Su alanında yapılmış olan 30 milyon Euro’luk girişim, AB ile Hindistan arasındaki müşterek işbirliğine güzel bir örnek oluşturmaktadır.⁵⁰⁰

AB, doğal afetlere karşı alınacak tedbirler kapsamında Hindistan ile işbirliği yapma imkânlarını araştırmaktadır. Hindistan, kendi ülkesinde yaşanacak bir doğal afet nedeniyle AB’nin doğrudan nakdi yardım taleplerini açıkça reddetmektedir. Bu nedenle olası bir doğal afet anında ve sonrasında daha büyük bir işbirliği alanı olarak Hindistan’a uydu desteği sağlanması öngörülmektedir. Hindistan, bölgesinde güçlü ve saygın bir ülke olmak istemektedir. Bu kapsamda doğal afetlere karşı hazırlıklı olması, özellikle de erken ihbar sistemlerinin güvenilir olması Hindistan’ın itibarının artmasını sağlayacaktır. Bu noktadan hareketle AB, Güney Asya’da yürütülmekte olan daha modern erken ihbar sistemlerinin geliştirilmesi girişimlerini desteklemektedir.⁵⁰¹

5.7.2. AB, Japonya ve Hindistan

AB, Japonya ve Hindistan’ın Afrika’da finans sektörü, ticaret, bilim ve teknoloji alanlarında işbirliği yapabileceği öngörülmektedir. Bu kapsamda Hindistan’ın Afrika’daki dijital finans tecrübesi ile AB ve Japonya’nın finans kapasitesinin bir araya gelmesinin bölgede istikrarın sağlanmasına, daha çok müşteri odaklı yeni ve güçlü pazarların oluşturulmasına ve hatta kadınların ekonomiye kazandırılmasına önemli bir katkı sağlayabileceği değerlendirilmektedir. Afrika ülkeleri kıtanın uzun vadede küresel bir güç merkezi olması hedefiyle Ajanda 2063’ü benimsemişlerdir. Afrika Birliği Kalkınma Ajansı

⁵⁰⁰ European Commission resmi internet sayfası.

⁵⁰¹ Price, G., Sharma, M., Wilkins, J., J., (2019). “Prospects For Strengthening EU-India Engagement in The Field of Natural Disasters”. *EU-India Think Tank Twinning Initiative*. Delegation of the European Union to India and Bhutan, 5/5, Shanti Niketan, New Delhi 110021, India.

önderliğinde yürütülen faaliyetler ile kıta ülkelerinin birbirleri ile ticaret potansiyellerinin artırılması hedeflenmektedir. Bu maksatla Mayıs 2019'da Afrika Kıtası Serbest Ticaret Bölgesi oluşturulmuştur. AfDB'nin projelere finansman sağlama konusunda oynadığı kilit role ilave olarak Afrika Birliği içerisinde bazı tarife bariyerleri kaldırılmıştır. AB, Hindistan ve Japonya arasında yapılacak üçlü işbirliğinin Afrika Birliği'nin hedeflerine ulaşmasına ve reformlarının başarılı olmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.⁵⁰²

Afrika ülkelerine ait inşaat sektörünün tuğla ve harç talebini karşılamak maksadıyla yerli üretim ve stratejik altyapı oluşturmak için hâlihazırda mevcut olandan daha fazla sermaye taahhüdü Japonya, AB ve Hindistan'a ait özel sektör tarafından gerçekleştirilebilir. Bu girişim Afrika ülkeleri arasındaki ticaretin gelişimine de büyük bir katkı sağlayabilecektir. Ayrıca AB, Hindistan ve Japonya üçlüsünün Afrika'daki potansiyel işbirliği alanları içerisinde iklim risklerine ve doğal afetlere karşı dayanıklı altyapı ve güneş enerjisi konuları önemli girişimler olarak ortaya çıkmaktadır. 2019 yılında gerçekleştirilen BM İklim Zirvesinde Hindistan tarafından küresel çapta Afetlere Dayanıklı Altyapı İşbirliği (Coalition on Disaster Resilient Infrastructure - CDRI⁵⁰³) girişiminde bulunulması çağrısında bulunulmuştur. Bir diğer girişim olan Uluslararası Solar İttifakı (International Solar Alliance -ISA) ise yenilenebilir enerji alanında bilim ve teknoloji işbirliği ile iş ortaklığını öngören uluslararası bir örgüttür. 2015 yılında kurulan örgüt, Fransa ve Hindistan başkanlığında yönetilmekte, Afrika, Asya ve AB'de pek çok üye ülkesi⁵⁰⁴ bulunmaktadır. ISA girişimi AfDB tarafından da desteklenmektedir. Her iki örgüt de güvenilir, karşılanabilir ve sürdürülebilir güneş enerjisini ekonomik kalkınma için çok önemli olduğunu savunmaktadır. Türkiye'nin de 2013 yılından itibaren üyesi olduğu AfDB, Afrika'daki enerjiye küresel erişim sağlanmasını 2025 yılına kadar gerçekleştirmeyi hedeflemektedir. Bu kapsamda Afrika için enerji alanında bir ortaklık oluşturabilmeyi, hükümetler, özel sektör ve enerji sektörü ile iki taraflı ve çok taraflı çalışmalarda bulunmayı planlamaktadır. ISA'nın güneş enerjisi hedefleri için 2030 yılına kadar 1 trilyon ABD dolarından fazla yatırım yapılması gerekmektedir. AB, Japonya ve Hindistan'ın bu alanda işbirliği yapabileceği yönünde analizler yapılmaktadır.⁵⁰⁵

⁵⁰² Okano-Heijmans, a.g.m., s. 15-16.

⁵⁰³ CDRI'nin 12 kurucu ülkesi; Avusturalya, Butan, Fiji, Endonezya, İtalya, Japonya, Maldivler, Meksika, Moğolistan, Ruanda, Sri Lanka ve İngiltere.

⁵⁰⁴ ISA üyesi ülkeler için bkz. <https://isolaralliance.org/membership/countries> (Erişim Tarihi: 14.11.2020).

⁵⁰⁵ Okano-Heijmans, a.g.m., s. 16-20.

Bu tür çalışmalar, Afrika'da daha fazla etkinliğini arttırma yolunda olan Türkiye'nin de Hindistan ve Japonya gibi ülkelerle işbirliği yapabileceğini göstermektedir. Deprem, sel, iklim değişikliği gibi afetlere karşı önemli bir tecrübesi olan Türkiye, bu tecrübesini Afrika'daki dayanıklı altyapı çalışmalarına taşıyabilecektir. Solar enerji ve diğer yenilenebilir enerji alanı da Türk özel sektörü için Hint ve Japon özel sektörleri ile önemli ortaklıkların önünü açabilecektir. Türkiye son dönemde sahip olduğu nükleer enerji konusunda da Hindistan ile Afrika'da işbirliği yapabilecek potansiyele sahip olacaktır. Bu konuda Japonya da Türkiye için önemli bir ortak olabilecektir.

5.7.3. Türkiye ve Hindistan

Türkiye, Sahra-altı Afrika ülkeleri ile ilişkileri geliştirme adına son yıllarda önemli adımlar atmaktadır. Söz konusu ilişkilerin incelenmesi neticesinde; Türkiye'nin bölgeye yönelik olarak birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeden daha fazla miktarda insanî yardım ve kalkınma yardımı yaptığı, ancak buna rağmen ticarî ve ekonomik ilişkilerin istenilen seviyede olmadığı görülmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan neredeyse çeyrek asır sonra bağımsızlığına kavuşmuş olan Hindistan ise Sahra-altı Afrika'da oldukça etkin bir konuma gelmiş, bölgedeki pek çok ülke ile ikili ilişkilerini üst seviyelere çıkarmıştır.

Türkiye'nin yeni dış politikasında sadece Sahra-altı Afrika değil Asya kıtası da öncelikli bir yere sahip olmuştur. Türkiye için Asya kıtasındaki odak noktalarından birisi de Asya kıtasının önemli güçlerinden biri olan ve 2000'li yıllarla birlikte önemli bir ekonomik büyüme göstermeye başlayan Hindistan olmuştur. Bu ekonomik büyüme Hindistan'ın Sahra-altı Afrika ülkeleri ile olan ekonomik ve ticarî ilişkilerine de yansımış, Hindistan kıtada önemli ortaklardan ve aktörlerden biri haline gelmiştir. Ekonomik ve ticarî anlamda hemen hemen tüm Sahra-altı Afrika bölgesinde etkinliğe sahip olan Hindistan ile Türkiye'nin ilişkilerinde son yıllarda meydana gelen gelişmeler göstermektedir ki, Türkiye'nin Asya politikası içerisinde Hindistan'ın önemi önceki dönemlere göre daha da artmaktadır. Bu artış, Türkiye'nin Hindistan ile ilişkilerini geliştirme isteğine, dolayısı ile iki ülke arasındaki ilişkilerde yeni bir döneme işaret etmektedir. Türkiye, Hindistan ile güçlü ekonomik ilişkiler kurmak, bilişim, uzay ve teknoloji gibi Hindistan'ın önemli adımlar attığı alanlarda işbirliği yapmak istemektedir.

Hindistan bugün ticarî ilişkiler açısından değerlendirildiğinde Sahra-altı Afrika'da Türkiye'nin çok önünde yer almaktadır. Türkiye 2018 yılı itibariyle 3,1 milyar ihracat rakamıyla Sahra-altı Afrika'nın ithalat yaptığı ülkeler sıralamasında 23'üncü sırada yer alırken, Hindistan 15,6 milyar dolar ile listede üçüncü sırada yer almaktadır. Sahra-altı Afrika'nın ihracat yaptığı ülkeler sıralamasında Türkiye 2018 yılı itibari ile 1,4 milyar dolar ile 37'nci sırada yer almaktadır. Hindistan ise 26,3 milyar dolar ile listede ÇHC'nin arkasından ikinci sırada yer almaktadır. Bu rakamlara göre Türkiye ihracatta Hindistan'ın beşte biri bir paya sahipken ithalatta ise neredeyse yirmide biri bir paya sahip bulunmaktadır. Türkiye bölgeye yönelik ihracat-ithalat dengesi açısından artıda görünmekle birlikte bu durum bölge ülkeleri ile olan ticaretin ve işbirliğinin de düşük olması anlamına gelmektedir.

Türkiye Sahra-altı Afrika'da en fazla ticarî faaliyeti yukarıda bahsedildiği üzere Batı Afrika'da; Nijerya, Senegal, Fildişi Sahilleri ve Gana, Güney Afrika'da; Angola ve Güney Afrika Cumhuriyeti, Doğu Afrika'da; Sudan, Etiyopya ve Tanzanya, Orta Afrika'da ise Kamerun ile yapmaktadır. Bu coğrafi dağılım incelendiğinde, Türkiye'nin Sahra-altı Afrika'nın tüm alt bölümlerinde ticarî ortaklıklar oluşturabildiği görülmektedir. Hindistan en fazla ithalatı İkinci Bölümde incelendiği üzere Batı Afrika'da; Nijerya, Gana, Togo, Senegal, Fildişi Sahili ve Benin, Güney Afrika'da; Güney Afrika Cumhuriyeti, Mozambik, Zambiya, Botsvana ve Angola, Doğu Afrika'da; Kenya, Orta Afrika'da ise Uganda'dan yapmaktadır. En fazla ihracatı ise Batı Afrika'da; Nijerya, Gana, Togo ve Senegal, Doğu Afrika'da; Kenya, Tanzanya, Moritus, Cibuti, Etiyopya ve Somali, Güney Afrika'da; Güney Afrika Cumhuriyeti ve Mozambik, Orta Afrika'da ise Uganda'ya yapmaktadır. Görüldüğü üzere Hindistan coğrafi dağılım olarak da Sahra-altı Afrika'da Türkiye'den daha geniş bir etkinliğe sahip bulunmaktadır.

Türkiye, Asya'da Hindistan ile olan ilişkilerinde son yıllarda ilerlemeler kaydetmektedir. İki ülke arasında oluşan bu olumlu hava sayesinde Türkiye, Sahra-altı Afrika ülkeleri ile olan ticarî ilişkilerini geliştirme kapsamında Hindistan'ın bölgedeki ekonomik etkinliğinden yararlanabilir. Türkiye-Hindistan ilişkilerinin son yıllarda gelişmeye başlaması, iki ülke arasında politik, ekonomik ve kültürel alanlarda yaşanan yakınlaşmalar Sahra-altı Afrika'ya da yansıyabilir. Sahra-altı Afrika'ya yönelik olarak özellikle ticarî ve ekonomik alanlarda yapılacak işbirliği, her iki ülkenin ve ilgili Sahra-altı Afrika ülkesinin menfaatine olumlu katkılar sağlayacaktır. Türkiye, Sahra-altı Afrika'ya

yönelik olarak Hindistan ile sağlıklı bir ticarî ve ekonomik işbirliği oluşturması durumunda daha fazla ülke ile ilişkiler kurabilecek ve mevcut ilişkilerini geliştirebilecektir. Türkiye’de faaliyet gösteren Hindistan’ın özel şirketleri ile Hindistan’da iş yapan Türk özel şirketleri vasıtasıyla ikili işbirliği yapılabilir. Bu şirketler, bulundukları ülkede kurdukları ortaklıklar sayesinde ürettikleri ürünleri Sahra-altı Afrika ülkelerine ihraç edebilirler. Aynı ortaklıklarını Sahra-altı Afrika ülkelerinde de sürdürebilirler.

Hindistan’ın Sahra-altı Afrika ülkeleri ile olan ihracat ve ithalat verileri Üçüncü Bölüm’de detaylı olarak incelenmiştir. Türkiye olarak, Hindistan’ın bu ülkelerden ithal ettiği ürünler göz önüne alınarak ilgili Sahra-altı Afrika ülkesi ile ithalat kalemlerinin üretimi konusunda işbirliği gerçekleştirilebilir. Türk firmaları, hem üretim hem de istihdam oluşturma açısından söz konusu ülkelerde yatırımlar yapabilir, bu sayede ticarî ilişkilerde gelişme sağlanabilir. Ayrıca, Hindistan tarafından ihraç edilen ürünler konusunda da oluşturulacak işbirliği kapsamında Hindistan’ın ihraç mallarının Hindistan’da üretimi için Türk şirketleri tarafından Hindistan’a yatırımlar yapılabilir. Diğer bir adım olarak da söz konusu ihraç ürünlerin Türkiye’de üretimi konusunda Hindistan yetkilileri ve özel şirketleri ile görüşmelerde bulunarak imtiyazlı şartlar sunulabilir. Bu sayede Hindistan’ın üretim ve istihdam yaratma konusunda Türkiye’de yatırımlar yapması sağlanabilir. Çok taraflı oluşturulacak bu ticarî ilişkiler hem Türkiye’nin, hem Hindistan’ın hem de Sahra-altı Afrika ülkeleri için olumlu sonuçlar yaratabilecektir.

Hindistan için de bölgede bir ortaklık oluşturulması olumlu kazançlar sağlayacaktır. Türkiye’nin jeo-stratejik konumu, Doğu Akdeniz’de elde edilen yetki alanı kazanımları, bu alanlarda ortaya çıkacak hidrokarbon kaynakları Hindistan’ın Türkiye ile olan ilişkilerini geliştirme ihtiyacını artıracaktır. Hindistan, Afrika’da faaliyet gösteren diğer gelişmiş güçlerle mücadelesinde tek başına kalmak yerine bir ortakla beraber hareket etmeyi tercih edecektir. Bu ortak, kendisine rakip olarak gördüğü BRICS’in diğer ülkeleri değil, beraber hareket edebileceği Türkiye olabilecektir. Her iki ülke de Sahra-altı Afrika politikasını pragmatik bir yaklaşım üzerine oturtmaktadır. Her iki ülkenin de emperyalist geçmişe sahip olan diğer batılı güçlerden en büyük farkları da noktada ortaya çıkmaktadır. Gerek Türkiye gerekse Hindistan, batının sömürgeciliğine karşı çetin bir mücadele vermiş olan Sahra-altı Afrika ülkelerinin bu konudaki hislerini çok iyi anlayabilmektedir. Çünkü kendileri de emperyalizme karşı aynı mücadeleyi vermiş, ağır bedeller karşılığında bağımsızlıklarını kazanmışlardır.

Türkiye bölgesel güç olma yolunda hedefleri olan bir ülke konumundadır. Bu maksatla, bir yandan politik olarak ilişkilerini geliştirirken diğer yandan da ticarî ilişkilerini çeşitlendirme ve geliştirmeye, bu sayede üretimini ve ekonomik büyümesini hızlandırmaya çalışmaktadır. Türkiye, Sahra-altı Afrika ülkeleri ile olan politik ilişkilerini geliştirirken ticarî ilişkilerini de geliştirmek durumundadır. Bu maksatla Türkiye, Sahra-altı Afrika’da etkin olan diğer gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelere biri olan Hindistan ile işbirliği yapabilir.

6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

6.1. Genel

İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren gelişmiş ülkeler ve uluslararası kuruluşlar tarafından yapılmış olan yardımlar, uygulanmış olan kalkınma yaklaşımları ve politikaları bazı ülkelerde umut verici sonuçlar ortaya çıkarmış olmasına rağmen birçok ülke hâlihazırda azgelişmişliğin ve yoksulluğun sebep olduğu acıları çekmeye devam etmektedir. Geline nokta da görülmektedir ki, gelişmemiş olmanın sorumluluğu sadece kalkınmayı gerçekleştirememiş olan azgelişmiş ülkelerin kendi iç dinamiklerinde değil, bir o kadar da uluslararası sistemi oluşturan diğer devlet ve organizasyonlardadır. Günümüzde Sahra-altı Afrika ülkeleri, sanayilerinin gelişmemiş olması ve çoğunlukla tarıma veya hammaddeye dayanan ekonomileri nedeniyle dünyanın en azgelişmiş ülkeleri kategorisine girmektedirler. Sahra-altı Afrika ülkeleri ile gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında siyasî ve askerî ilişkilerden daha çok ekonomik ve ticaret ilişkileri devam etmektedir. ABD, İngiltere, Fransa ve Almanya gibi gelişmiş ülkelerin yanında ÇHC, RF ve Hindistan gibi gelişmekte olan ülkeler de Afrika ile ilişkilerini her geçen gün daha da arttırmaktadırlar. Afrika kıtasının zengin yeraltı ve yerüstü kaynakları ile büyük bir pazar ve istihdam kaynağı olma potansiyeline sahip nüfusu, diğer ülkeler için önemli bir ilgi odağı olmasının yolunu açmaktadır. Bu kaynaklardan faydalanma adına ülkeler birbirleri ile rekabet etmektedirler. Örneğin Hindistan, Sahra-altı Afrika ülkelerine Yabancı Doğrudan Yatırım yapmakta, sanayileşme için altyapı, eğitim, sağlık, ulaştırma, haberleşme, enerji gibi birçok alanda kredi sağlamakta, dış ticaret kapsamında ihracat ve ithalat faaliyetlerini yürütmektedir. Bu ülkelerin de Hindistan'a gelip benzer yatırımlar yapmasını desteklemektedir.

6.2. Kalkınma Teorileri ve Politikaları

İkinci Dünya Savaşı'ndan günümüze kadar geçen son yetmiş yılda azgelişmiş ülkelerin kalkınarak gelişmiş ülkeler seviyesine nasıl gelecekleri gerek iktisatçıların, gerekse de bilim adamları ve politikacıların ilgilerini en çok çeken konulardan biri olmuştur. Kalkınma ekonomisi, bu azgelişmişliğin sebeplerini ve kökenlerini ortaya çıkararak ve kalkınmayı sürekli kılacak araçları belirleyerek, yoksulluğun azaltılmasını ve ortadan kaldırılmasını hedeflemektedir. Azgelişmiş ülkeler daha fazla mal ve hizmet

üretimi ile daha fazla gelire sahip olabilmeyi ve kalkınmalarını gerçekleştirmeyi hedeflemektedirler. Kalkınma sayesinde bu ülkelerin sadece gelirleri artmamakta, bununla birlikte toplumun yaşam kalitesi artmakta, temel ihtiyaçları karşılanmakta, bireylerin iyi eğitim ve sağlık şartlarına sahip olmaları sağlanmakta, kısacası ilgili toplum, gelişmiş toplumlar seviyesine yaklaşmaktadır.

Az gelişmiş ülkeler incelendiğinde ekonomik, yapısal, demografik, sosyal, siyasal ve idarî alanlarda ortak bazı özellikler taşıdıkları görülmektedir. Kişi başına düşen gelirin düşük olması, az gelişmişliğin en önemli ekonomik göstergesidir. Az gelişmiş ülkelerde gelir dağılımındaki dengesizlik neticesinde zenginler ile nüfusun geri kalan büyük çoğunluğunu oluşturan fakirler arasındaki fark çok fazla açılmaktadır. Az gelişmiş ülkelerde tarım sektörünün ekonomideki payı çok büyük, buna rağmen tarımsal verimlilik gelişmiş ülkelere göre çok düşük seviyede bulunmaktadır. Diğer taraftan sanayileşme seviyesi düşük olup üretim, istihdam ve ihracatta sanayinin payı oldukça küçüktür. Az gelişmiş ülkelerde düşük teknoloji seviyesi ve ölçek yetersizliği, devletin aşırı müdahalesi, yabancı ya da yerli girişimcilerin tekel olma eğilimleri gibi sebeplerden dolayı rekabete dayalı etkin bir pazar ve güçlü bir işletme yapısı bulunmamaktadır. Aşırı yüksek nüfus ve işsizlik oranları da az gelişmiş ülkelerin ortak özellikleri arasında yer almaktadır.

Kalkınma teorileri az gelişmişlik sorununa çözüm olarak farklı önerilerde bulunmaktadır. Devlet-özel sektör işbirliğine dayanan klasik çözümler ve kalkınmanın serbest piyasa koşullarına bırakılmasını temel alan liberal görüşler arasında kıyasıya bir rekabet yaşanmaktadır. Her bir önerinin başarısızlığı karşı önerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Kalkınma teorileri arasındaki farklılık, kalkınma stratejilerine ve sanayileşme stratejilerine de yansımaktadır. Kalkınmaya giden yolda izlenen kalkınma ve sanayileşme stratejileri, az gelişmiş ülkelerin sahip oldukları sermaye birikimi ve finansman, kullanabildikleri teknoloji, nüfus ve istihdam, dış ticaret ve kaynakların dağılımı gibi faktörler tarafından etkilenmektedirler. Kendi öz kaynaklarının, birikimlerinin ve teknolojik seviyelerinin yetersiz olması gibi ana sebepler nedeniyle az gelişmiş ülkeler kalkınabilmek için yabancı yardımlara ihtiyaç duymaktadırlar. Yabancı yardımın, yardımı alan ülkeye ekonomik büyüme ve kalkınma sağlayacağı, bu sayede yoksulluğu azaltacağı düşünülmektedir. Ancak Sahra-altı Afrika ülkeleri en fazla yabancı yardım alan ülkeler olmalarına rağmen öngörülen avantajları elde edememişlerdir.

6.3. Hindistan'ın Politik ve Ekonomik Durumu

Hızla büyüyen bir ekonomiye sahip olan ve uluslararası politik arenada her geçen gün görünürlüğünü daha da artıran Hindistan, bugün bölgesel ve küresel bir aktör olma yolunda önemli adımlar atmaktadır. Bağımsızlığını kazandığı 1947 yılından günümüze kadar olan süre içerisinde dış politika ve iç politika kapsamında önemli dönüşümler geçirmiştir. Günümüzde Hindistan, gerek dış politikada gerekse ekonomide kendi millî amaçları doğrultusunda pragmatik bir yol izlemeyi tercih etmektedir.

Dış politika perspektifinden bakıldığında ekonomik gelişmişlik, Hindistan'ın büyük güç statüsüne erişmesi için gerekli anahtar olarak görülmektedir. Bu kapsamda Hindistan, Orta Asya'da ve Ortadoğu'da olduğu gibi Afrika'da ekonomik gelişmenin sağlanması ve yaygınlaştırılması için önemli girişimlerde bulunmaktadır. Hindistan, Güney-Güney İşbirliği politikası kapsamında kalkınmakta olan ülkelere yardımda bulunmuş, azgelişmiş olan ülkelere kalkınma desteği sağlayan önemli bir aktör haline gelmiştir. Hindistan ayrıca IBSA, RIC ve BRIC gibi Güney-Güney İşbirliğinin değişik forumlarında aktif bir katılımcı olarak rol almaktadır. Ancak Hindistan sadece “bağış yapan ülke” olarak anılmak istememekte, kendisini daha çok “kalkınma ortağı” olarak göstermeyi tercih etmektedir.

Hindistan ekonomisinin son 25 yıllık süre içerisinde yapmış olduğu ekonomik büyümeye bakıldığında tüm bölgelerden, gelir gruplarından ve dünya ortalamasından daha yüksek büyüme oranlarına sahip olduğu görülmektedir. Hindistan ekonomisinin atılım gösterdiği temel sektörler bilişim teknolojileri, yazılım ve ‘outsourcing’ olmuştur. Hindistan bu başarısı ile özellikle haberleşme, sigortacılık ve bankacılık gibi alanlarda faaliyet gösteren çok uluslu firmaların gözdesi haline gelmiş, söz konusu firmalar çağrı merkezlerini Hindistan'da kurmuşlar, finansal muhasebe ve veri tabanı üretimini bu ülkeye kaydırmışlardır. Hindistan, ekonomik büyümesine katkı sağlayacak ikinci önemli sektör olan biyoteknoloji / ilaç teknoloji parklarının kurulmasına destek olmuştur.

6.4. Hindistan'ın Sahra-Altı Afrika Politikası

Bölgesel güç olma yolunda önemli girişimlerde bulunan Hindistan, uluslararası politikadaki etkinliğini ve ekonomideki ağırlığını artırabilmek için Sahra-altı Afrika ülkeleri ile iyi ilişkiler kurmuş ve bu ilişkilerini geliştirmeye yönelmiştir. Hindistan, Soğuk

Savaş döneminde Afrika ülkelerine sadece ekonomik yardımlar yapmakta iken Soğuk Savaş sonrası ilişkilerde tek taraflı yardımlardan ziyade, karşılıklı çıkara dayanan ekonomik işbirliği, ticaret ve yatırımlar ön plana çıkmıştır. Siyasî, kültürel ve askeri konular, ilişkilerin diğer alanlarını oluşturmuştur. Hindistan, günümüz Afrika politikasında kendisine en büyük rakip olarak ÇHC'yi görmektedir. Bu nedenle Hindistan, ÇHC'nin Afrika'daki etkinliğini azaltarak kendi etkisini artırabilmek amacıyla hem ekonomi hem de siyasî alanlarda açılımlar yapmaktadır. Bu kapsamda, Afrika ile olan tarihî geçmişinden ve Afrika'da yaşayan Hint kökenlilerden yararlanmaya çalışmaktadır. Hindistan, Afrika'da Güney-Güney Diyaloğu kapsamında Brezilya ve Güney Afrika Cumhuriyeti ile işbirliği yapmaktadır.

Hindistan ile Afrika arasındaki ticarî ilişkiler son on yılda çok büyük bir gelişme göstermiş, Hindistan Afrika'nın dördüncü en büyük ticaret ortağı haline gelmiştir. Bu yükselişin arkasında, Hindistan'ın atmış olduğu bazı önemli adımlar yer almaktadır. Bunlar içerisinde; 2002 yılında uygulamaya konulan “Afrika'ya Odaklanma” inisiyatifi, 2008 yılında devreye konulan azgelişmiş ülkeler için Serbest Gümrük Tarifeleri, Hindistan-Afrika Zirve Toplantıları ve özel sektöre yönelik uygulamalar yer almaktadır. Hint özel sektörü de Afrika'ya yönelmiştir. Hindistan, Afrika'dan daha çok tarım ürünleri, bakır ve petrol gibi madenler ithal ederken, Afrika'ya tekstil, ilaç ve mühendislik ürünleri ihraç etmiştir. Hindistan, yeraltı ve yerüstü kaynaklarının araştırılması, iş imkânları, diplomatik girişimler ve stratejik ortaklıklar sayesinde Afrika'ya girmektedir. Hindistan, Afrika'ya olan yaklaşımında ticaret, yatırım ve kalkınma desteğini bütünleştirmeyi hedeflemekte, doğrudan yabancı yatırım kapsamında Afrika'da cazip yeni yatırım alanları aramaktadır. Günümüzde Hindistan ile Afrika arasındaki ortaklığın temelini enerji alanında işbirliği oluşturmaktadır. Hindistan'ın ham petrol ithalatının %24'ü Afrika ülkelerinden gerçekleştirilmektedir. Hindistan'ın Afrika'ya olan ihracatında petrol ürünlerinin, ilaç ve tıbbî ürünlerin ağırlığı artmıştır. Hindistan'ın Afrika'ya olan ihracatı toplam ihracatının %8,66'sına tekabül etmektedir. Hindistan'ın Afrika'nın doğal kaynaklarına olan bağımlılığı kapsamında Afrika ülkelerinden gerçekleştirdiği ithalat kalemleri arasında petrol, altın, kömür, kok ve briket ile metal olmayan ürünler, doğalgaz ve sun'i gaz ön sıralarda yer almaktadır.

Hindistan, Afrika ülkeleri ile ihracat ve ithalata dayanan ticarî ilişkilere ilave olarak yatırımlar konusunda da işbirliği içerisinde bulunmakta ve Afrika ülkeleri ile etkili

ekonomik işbirliği yapmak için önemli adımlar atmaktadır. Hindistan'ın kamu ve özel şirketleri, başta enerji sektörü olmak üzere birçok sektörde Afrika'ya yatırım yapmaktadırlar. Hindistan sadece petrol alanında değil, madencilik alanında da Afrika'da önemli yatırımlar yapmaktadır. Hintli firmaların yapmış oldukları yatırımlar altyapı alanını da içermektedir. Bu kapsamda Hindistan'ın devlet şirketleri Afrika'nın karayolları ve demiryolları yapımı ile inşaat firmalarını desteklemektedirler. Son dönemde Hintli kamu ve özel şirketler tarafından Afrika'da finans, kimya ve ilaç üretimi, gıda üretimi, demir madenciliği ve çelik üretimi, hafif sanayi, tekstil, ulaşım, bankacılık ve perakende sektörlerine yatırımlar yapılmaktadır.

Hindistan, ticaret ve yatırımlara ilave olarak Afrika ülkelerinin kalkınma programlarına da destek vermektedir. Hindistan, Afrika ülkelerine küçük ölçekli sanayi işletmelerinin gelişmesi, sivil ve asker eğitimi, donanım tedariki, danışmanlık hizmeti ve fizibilite çalışmaları, uzmanlar heyeti ziyaretleri gibi teknik işbirliği programları için finansman yardımıyla bulunmaktadır. Eğitim alanı Hindistan'ın en önemli katkı sağladığı alan olarak öne çıkmaktadır. Hindistan, tarım alanında da girişimlerde bulunmakta, bu kapsamda tarım çiftlikleri işletmek üzere Hindistan'dan tarım uzmanları göndermektedir. Hindistan'ın Exim Bank üzerinden Afrika'ya verdiği kredilerin sektörler arasında sırasıyla enerji, mühendislik, şeker ekimi, ulaşım ve tarım sektörleri en büyük payı alan ilk beş sektördür. Bunlara ilave olarak kırsal kesime elektrik sağlanması, sulama, otomobil, çimento, inşaat, teknoloji ve iletişim, tren yolları, gemi inşaatı, havacılık ve çelik sektörlerinde kullanılmaktadır.

6.5. Türkiye'nin Sahra-Altı Afrika Ülkeleri ile İlişkileri

1990'lı yılların sonuyla birlikte Türkiye, Afrika'ya açılma yolunda önemli adımlar atmaya başlamıştır. Birçok Sahra-altı Afrika ülkesi ile ikili ilişkiler kurmuş, bu ülkelere ağırlıklı olarak insanî ve ekonomik yardımlarda bulunmuştur, bu değişim siyasî ve akademik alanlara da yansımıştır. Türkiye'nin Afrika'ya yönelik bu dış politika değişikliğinin kısa süreli bir hevesten ziyade uzun soluklu bir plan olacağı, siyasî ve ekonomik alanlara ilaveten kültürel ve güvenlik alanlarında da ilişkilerin zamanla daha da gelişip derinleşeceği öngörülmektedir.

Türkiye, Afrika'nın "Ajanda 2063" vizyonu ile uyumlu hareket etmekte, Afrika'ya yönelik geniş ve çok katmanlı bir politika uygulamaktadır. Ticaret alanında da Türkiye'nin Afrika ve özellikle de Sahra-altı Afrika ülkeleri ile ilişkilerinde önemli gelişmeler olmaktadır. Türkiye, bir yandan Sahra-altı Afrika ülkeleri ile ikili ilişkilerini güçlendirme yönünde adımlar atarken diğer taraftan da Afrika Birliği ile kurumsal ilişkiler oluşturmaktadır. Türkiye, gerek ticarî, gerekse de kültürel ve ekonomik alanlarda Afrika ülkeleri ile daha güçlü dostluklar kurmak istemektedir. Türkiye'nin AfDB üyeliği sayesinde Türk şirketleri kıtada her türlü ekonomi projesinde yer alabilmektedir.

Türkiye Sahra-altı Afrika'daki yardım politikasını hem kamu kurumları hem de STK'lar vasıtasıyla yürütmektedir. Türkiye'nin insanî yardım faaliyetleri kapsamında sağlık sektörü önemli bir yer tutmaktadır. Kamu kurumlarına ilave olarak STK'lar tarafından da bölge ülkelere yardımlar ulaştırılmaktadır. Türk STK'lar, yardım yaptıkları ülkenin yerel birimleri ve insanları ile koordineli ve birlikte aynı şartlarda çalışmaktadırlar. Türkiye için Sahra-altı Afrika ülkelerine insanî yardımlarda bulunmak en önemli önceliğe sahiptir. Türkiye yapmakta olduğu yardımlara paralel olarak Afrika ülkeleri ile ticaretini ve bu ülkelerde yatırım faaliyetlerini geliştirecek bir konuma ulaşmayı hedeflemektedir. Bir yandan yardımlarda bulunurken aynı zamanda ticarî ilişkilerin geliştirilmesi, Türkiye'nin Sahra-altı Afrika ülkelerine yönelik kalkınma yardımı stratejisine aykırılık oluşturmamaktadır. Türkiye'nin Sahra-altı Afrika ülkelerinde yatırım yaptığı başlıca sektörler arasında inşaat, tekstil, üretim ve tarım araçları yer almaktadır. Afrika'da öncelikli olarak eğitim, sağlık ve tarım alanlarında kalkınma programları yürütmektedir.

Türkiye'nin Sahra-altı Afrika ülkelerine olan ihracatı artış göstermesine rağmen Türkiye'nin ihracat yaptığı bölgeler sıralamasında Sahra-altı Afrika beşinci sırada yer almaktadır. En fazla ihraç edilen ürün grupları arasında tüketici ürünleri, ara mallar ve metaller ilk üç sırada yer almaktadır. Türkiye'nin Sahra-altı Afrika ülkelerinden olan ithalatı toplam ithalatının ancak %1,1'ine denk gelebilmektedir. Sahra-altı Afrika, Türkiye'nin ithalat yaptığı bölgeler sıralamasında yedinci ve son sırada yer almaktadır. En fazla ithal edilen ürün grupları arasında ara mallar, hammaddeler, taş ve cam ilk üç sırayı oluşturmaktadır. Görüldüğü üzere Türkiye'nin ticaretinde Sahra-altı Afrika alt sıralarda bulunmaktadır. Sahra-altı Afrika ülkelerinin en fazla ihracat yaptıkları ülkeler sıralamasında Türkiye 2018 yılı itibari ile 37'nci sırada yer almaktadır. Hindistan, 26,3 milyar dolar ile listede ÇHC'nin arkasından ikinci sırada yer almaktadır. Sahra-altı Afrika

ülkelerinin en fazla ithalat yaptıkları ülkeler sıralamasında Türkiye 2018 yılı itibariye 23'üncü sırada bulunmaktadır. Hindistan 15,6 milyar dolar ile listede ÇHC ve Güney Afrika Cumhuriyeti'nin ardından üçüncü sırada yer almaktadır.

Türkiye'nin Afrika ülkeleri ile enerji sektöründe işbirliği artmaktadır. Hızla artan enerji ihtiyacını karşılayabilmek için büyük oranda dışa bağımlı olan Türkiye, enerji güvenliğini sağlama adına kaynaklarını çeşitlendirme ihtiyacı hissetmektedir. Ancak Sahra-altı Afrika'daki enerji alanlarına büyük yatırımlar yapan BRICS ülkeleri ile kıyaslandığında Türkiye'nin bölgeye ilgisi oldukça kısıtlı kalmaktadır. Bu kısıtlı girişimlerin artırılması ve Türkiye'nin Afrika'nın enerji kaynaklarına daha fazla yatırımlar yapması gerektiği, yerli ve Afrikalı uzmanların hemfikir olduğu bir konudur.

6.6. Sahra-Altı Afrika'da Türkiye-Hindistan İşbirliği Potansiyeli

Hindistan bugün ticarî ilişkiler açısından değerlendirildiğinde Sahra-altı Afrika'da Türkiye'nin çok önünde yer almaktadır. Hindistan coğrafi dağılım olarak da Sahra-altı Afrika'da Türkiye'den daha geniş bir alanda etkinliğe sahip bulunmaktadır. Türkiye, Sahra-altı Afrika ülkeleri ile olan ticarî ilişkilerini geliştirme kapsamında Hindistan'ın bölgedeki ekonomik etkinliğinden yararlanabilir. Türkiye-Hindistan ilişkilerinin son yıllarda gelişmeye başlaması, iki ülke arasında politik, ekonomik ve kültürel alanlarda yaşanan yakınlaşmalar Sahra-altı Afrika'ya da yansiyabilir.

Türkiye'nin Hindistan ile güçlü ekonomik ilişkiler kurması, bilişim, uzay ve teknoloji gibi Hindistan'ın önemli adımlar attığı alanlarda işbirliği yapması olumlu gelişmeler olacaktır. Ayrıca, Hindistan'ın Sahra-altı Afrika'da AB, Japonya gibi aktörler ile işbirliği yaptığı veya yapma potansiyeli olan alanlar tespit edilerek Türkiye'nin de Hindistan ile işbirliği kapsamında söz konusu alanlara yönelmesi sağlanabilir. Son dönemde yapılan araştırmalarda ekonomik kalkınmayı destekleme ve istihdam yaratmaya ilave olarak Hindistan'ın Sahra-altı Afrika'da özellikle bilişim teknolojisi, siber güvenlik, iklim değişikliğinin etkileri, çevre, yeşil enerji, gıda güvenliği ve akıllı şehirler konularında diğer küresel aktörler ile işbirliği içerisine girebileceğini göstermektedir. Bunlara ilave olarak doğal afetlere karşı alınacak tedbirler de önemli bir işbirliği alanı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu kapsamda dayanıklı altyapıların oluşturulması, güvenilir erken ihbar sistemlerinin kurulması, uydu desteği sağlanması gibi alt başlıklar oluşturulmaktadır.

Deprem, sel, iklim değişikliği gibi afetlere karşı önemli bir tecrübesi olan Türkiye, bu tecrübesini Afrika'daki dayanıklı altyapı çalışmalarına taşıyabilecektir. Solar enerji ve diğer yenilenebilir enerji alanı da Türk özel sektörü için Hint ve Japon özel sektörleri ile önemli ortaklıkların önünü açabilecektir. Türkiye son dönemde sahip olduğu nükleer enerji konusunda da Hindistan ile Afrika'da işbirliği yapabilecek potansiyele sahip olacaktır.

Türkiye, Sahra-altı Afrika ülkeleri ile olan politik ilişkilerini geliştirirken ticarî ilişkilerini de geliştirmek durumundadır. Bu maksatla Türkiye, Sahra-altı Afrika'da etkin olan diğer gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelere biri olan Hindistan ile işbirliği yapabilir. İşbirliğinin nasıl olacağı, hangi alanlarda olacağı gibi konular üzerinde ekonomi uzmanları, iş adamları ve akademisyenler tarafından derinlemesine yapılacak araştırma ve incelemeler sonucunda Türkiye'nin Hindistan ile olan ilişkilerinin nasıl geliştirilmesi gerektiğine dair çözüm önerileri geliştirilebilecektir. Bu noktadaki temel husus, sağlıklı bir işbirliğinin oluşturulmasının Türkiye'nin Sahra-altı Afrika ve Asya'daki menfaatlerine katkı sağlayacağına olan inançtır.

KAYNAKLAR

88. İzmir Enternasyonal Fuarı resmi internet sitesi, <https://ief.izfas.com.tr/index.php/tr/fuar-hakkinda/88-izmir-enternasyonal-fuari> (Erişim Tarihi: 29.12.2019).
- Acemoğlu, D., Robinson, J., A., (2013). **Ulusların Düşüşü** (10. Baskı) (çev. F. R. Velioğlu). İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık.
- Afreximbank and Exim India (2018), Deepening South-South Collaboration: An Analysis of Africa and India's Trade and Investment, Kahire.
- Alp, İ., (2018). "Balkan Savaşları'nda Türk ve İslâm Dünyasından Gelen Yardımlar", **Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi**, Cilt 7, Sayı 2, (DOI: 10.30903/Balkan.504194).
- Anas, O., "India-Turkey Relations in a Multidimensional Foreign Policy", **Indian Council of World Affairs: Policy Briefing**, 5 April 2017.
- Arçelik resmi internet sitesi, <https://www.arcelikglobal.com/tr/sirket/medya/basin-bultenleri/koc-holding-ve-tata-hindistan-da-guclerini-birlestiriyor/> (Erişim tarihi: 15.02.2020).
- Arı, T., (2013). **Uluslararası İlişkiler Teorileri** (8. Baskı). Bursa: MKM Yayıncılık.
- Armaoğlu, F., (2005). **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995** (Genişletilmiş 11. Baskı), İstanbul: Alkım Yayınevi.
- ASEAN, <https://asean.org/asean/asean-member-states/> (Erişim Tarihi: 17.03.2019).
- Aşçı, M., E., (2019). "BRICS Ülkelerinin Küresel Güç Olma Potansiyelleri ve Türkiye", **Uluslararası Hukuk ve Sosyal Bilim Araştırmaları Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1.
- Basur R., "Modi's Foreign Policy Fundamentals: A Trajectory Unchanged", **International Affairs**, 93: 1, Oxford University Press, 2017, (DOI: 10.1093/ia/iw006).
- Bayur, Y., H., (1987). **Hindistan Tarihi (1737-1949)** (2. Baskı), Cilt I-III, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Belder, F., Dipama, S., Dal, E., P., "Afrika'ya Kalkınma Yardımı Politikalarını Anlamak: Türkiye ve Çin Örnekleri", **Dünya Siyasetinde Afrika 2** (ed. İsmail Ermağan), Nobel Yayınları, 2015.
- Biswas, S., (Şubat 2019). "Pakistan-Hindistan Krizinde Nükleer Savaş Tehdidi Var Mı?", <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-47386859> (Erişim Tarihi: 07 Mart 2019).
- BM Afrika Ekonomi Komisyonu (United Nations Economic Commission for Africa and Confederation of Indian Industry) (2015), Africa-India Facts&Figures 2015. <https://www.uneca.org/publications/africa-india-facts-figures> (Erişim Tarihi: 21.10.2018).

- BM Barışı Koruma sayfası, <https://peacekeeping.un.org/en/india> (Erişim Tarihi: 23.04.2019).
- BM Dünya Nüfus Tahminleri (World Population Prospects - 2017 Revision), <https://esa.un.org/unpd/wpp> (Erişim Tarihi: 18.10.2018).
- Brzezinski, Z., (2005). **Büyük Satranç Tahtası** (çev. Y. Türedi). İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Büyükbahçeci, E., (2016). “Hint'te Kast Sisteminin İlk İzleri ve Hint Edebiyatındaki Yeri”. *DTCF Dergisi*, 56.2, (DOI: 10.1501/Dtcfder_0000001489).
- Byres, T., “Tarım ve Kalkınma, Yeni Neoklasik Kalkınma İktisadının ve Neoklasik Neo-Popülizmin Eleştirisine Doğru” (çev. A. Alpman), **Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma Seçme Yazılar. (3. Baskı-2016)**. (editör: F. Şenses). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Central Bank of Kenya, <https://www.centralbank.go.ke/value-direct-imports-selected-rest-world-countries/> (Erişim Tarihi: 08.10.2019).
- Chang, H., “Merdiveni Tekmelemek: Tarihi Bir Perspektif İçinde “İyi Politikalar” ve “İyi Kurumlar”, (çev. N. D. Güngör), **Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma Seçme Yazılar (3. Baskı-2016)** (editör: F. Şenses). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Chaturvedi, S., “India’s Development Partnership: Key Policy Shifts and Institutional Evolution”, *Cambridge Review of International Affairs*, 25(4), Aralık 2012, (DOI: 10.1080/09557571.2012.744639).
- Chuhan-Pole, P., Devarajan, S., (2011). “Overview”, **Yes Africa Can - Success Stories from A Dynamic Continent**. (editörler: P. Chuhan-Pole, M. Angwafo) Washington: The World Bank. (DOI: 10.1596/978-0-8213-8745-0).
- Colachal, A., R., (2015), “India Expands Presence in Indian Ocean Region, Offering Military Assistance to Others to Counter China!”, *Asian Tribune*, <http://asiantribune.com/node/86538> (Erişim Tarihi: 14.09.2019).
- Çelebi, S., (2009). Hindistan: Güney Asya’nın Güncel Jeopolitiği Bağlamında Uluslararası Politikada Mevcut ve Muhtemel Yeri, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Ankara.
- Dahir, A., H., (2019). “Reconsidering Turkish Foreign Policy towards Sub-Saharan Africa: Rationale and Mechanisms”, *TRT World Research Centre*, September 2019.
- Dal, E., P., Dipama, S., (2020). “Assessing the Turkish “Trading State” in Sub-Saharan Africa”, Turkey’s Political Economy in the 21st Century (ed. E. P. Dal), *International Political Economy Series*, (https://doi.org/10.1007/978-3-030-27632-4_10).
- De Rivero, O., (2003). **Kalkınma Efsanesi: 21. Yüzyılın Bağımsız Yaşayamayan Ekonomileri** (çev. Ö. Karakurt). İstanbul: Çitlembik Yayınları.

- Dubey, A., K., (2016). “India–Africa Relations: Historical Goodwill and a Vision for the Future”, **India and Africa’s Partnership, India Studies in Business and Economics** (editörler: A.K. Dubey ve A. Biswas). Yeni Delhi: Jawaharlal Nehru University, (DOI 10.1007/978-81-322-2619-2_2).
- Eicher, C., K., (2003). “Flashback: Fifty Years of Donor Aid to African Agriculture”. (Güney Afrika Cumhuriyeti’nde 1-3 Aralık 2003 tarihlerinde düzenlenen Uluslararası Politika Konferansı’nda sunulmuş olan “Successes in African Agriculture: Building for the Future” isimli makalenin revize edilmiş versiyonu.).
- Erkan, B., (2012). “BRIC Ülkeleri ve Türkiye’nin İhracat Uzmanlaşma ve Rekabet Düzeylerinin Karşılaştırmalı Analizi”, **Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Bahar 2012, Cilt:8, Sayı:1.
- European Commission resmi internet sayfası, “Explaining the European Union's Partnership with India”, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_18_6483 (Erişim Tarihi: 02.07.2020).
- Exchange Rates UK, <https://www.exchangerates.org.uk/South-African-Rands-to-Dollars-currency-conversion-page.html> (Erişim tarihi: 10.02.2021).
- Fırat, M., (2012). “Hindistan’ın Afrika Politikası”. **Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi**, 2(1).
- Ganguly, S., Pardesi, S., M., (2009). “Explaining Sixty Years of India's Foreign Policy”, **India Review**, 8:1, (DOI: 10.1080/14736480802665162).
- Goldstein, J., S. ve Pevehouse, J., C., (2015). **Uluslararası İlişkiler**. (çev. H. Özdemir), Ankara: BigBang Yayınları.
- Government of India Ministry of Commerce and Industry, Directorate General of Commercial Intelligence and Statistics resmî internet sayfası, <http://www.dgciskol.gov.in/home.aspx> (Erişim Tarihi: 08.04.2019).
- Government of India Ministry of Commerce and Industry, Directorate General of Commercial Intelligence and Statistics, (Haziran 2018). India's Export Of ICT-Enabled Services, An All-India Survey: 2016-17, June 2018, <http://dgciskol.gov.in/Writereaddata/Downloads/IctExportReport.pdf> (Erişim Tarihi: 12.05.2019).
- Government of India Ministry of Commerce and Industry, Export Import Data Bank Export by Region. <https://tradestat.commerce.gov.in/eidb/irgn.asp> (Erişim Tarihi: 10.02.2021).
- Government of India Ministry of External Affairs, India’s Diplomatic Journey: 2014-2018, “Unprecedented Outreach Unparalleled Outcomes”, s. 35, 77. www.mea.gov.in (Erişim Tarihi: 12.03.2019).
- Han, E., Kaya, A., A. (2015). **Kalkınma Ekonomisi Teori ve Politika** (Dokuzuncu Baskı). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

HISTORY, <https://www.history.com/this-day-in-history/the-prime-minister-of-india-is-assassinated> (Erişim Tarihi: 27.01.2019).

Hindistan Dışışleri Bakanlığı resmi internet sitesi, “India – Turkey Relations”, http://www.mea.gov.in/Portal/ForeignRelation/Turkey_August_2017.pdf (Erişim Tarihi: 24.06.2019).

Hindistan İstanbul Başkonsolosluğu Resmi Web Sitesi, <https://www.hindistankonsoloslugu.com/istanbul-baskonsoloslugu/> (Erişim Tarihi: 29.12.2019).

Horimoto, T., (2017). “India’s Foreign Policy for Major Power: Its Thucydides Trap in the Future?”. **Senri Ethnological Studies** (editörler: Minoru Mio, Koichi Fujita, Kazuo Tomozawa and Toshie Awaya), 96, National Museum of Ethnology, Osaka, Japan.

Hult, T., (2009). “The BRICS Countries”, **Global EDGE Business Review**, Vol 3, No 4.

Huntington, S., P., v.d., (2014). **Medeniyetler Çatışması** (11. Baskı) (der. M. Yılmaz), İstanbul: Vadi Yayınları.

Institute for Defence Studies and Analyses, Dördüncü Hindistan-Afrika Stratejik Diyaloğu: Hindistan ve Afrika: Güvenlik İşbirliğinin Derinleştirilmesi. <https://idsa.in/event/india-africa-strategic-dialogue-2018> (Erişim Tarihi: 30.04.2019).

İnternet Kaynakları

İşyar, Ö., G., (2013). **Karşılaştırmalı Dış Politikalar** (2. Baskı). Bursa: Dora.

James, C., C., ve Özdamar, Ö., “Religion as a Factor in Ethnic Conflict: Kashmir and Indian Foreign Policy”, **Terrorism and Political Violence**, Vol.17, 2005, (DOI: 10.1080/09546550590929219).

Kaminski, J., (2011). “Cotton Dependence in Burkina Faso: Constraints and Opportunities for Balanced Growth”, **Yes Africa Can - Success Stories from a Dynamic Continent**. (editörler: P. Chuhan-Pole, M. Angwafo) Washington: The World Bank. (DOI: 10.1596/978-0-8213-8745-0).

Karaca, R. K., (2012). “Çin’in Değişen Enerji Stratejisinin Dış Politikasına Etkileri (1990-2010)”, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 9, Sayı 33.

Kenya Trade Network Agency (KenTrade), <https://infotradekenya.go.ke/TradeStatistics?l=en> (Erişim Tarihi: 10.10.2019)

Kimura, K., Omole, D., W., Williams, M., (2011). “ICT in Sub-Saharan Africa: Success Stories”, **Yes Africa Can - Success Stories From A Dynamic Continent**. (editörler: P. Chuhan-Pole, M. Angwafo) Washington: The World Bank, (DOI: 10.1596/978-0-8213-8745-0).

- Kumar, A., Bonikowska, M., (2019). “EU–India Security and Defence Cooperation in the Twenty First Century: Challenges and Prospects”, euindiathinktanks.com, <https://euindiathinktanks.com/2019/publications/eu-india-security-and-defence-cooperation-in-the-twenty-first-century-challenges-and-prospects/> (Erişim Tarihi: 02.07.2020).
- Kumaraswamy, P., R., “India: Overcoming the Distant Dilemma”, *The Mediterranean Region in a Multipolar World Evolving Relations with Russia, China, India and Brazil, Mediterranean Paper Series*, February 2013.
- Kunduracı, N., F. (2008). Küreselleşme Çağında Gelişmekte Olan Ülkelerin Kalkınma Sorunu, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Ankara.
- Küçüksolak, Ö., K., “Hindistan’ın Sri Lanka’daki Tamil Etnik Grubunun Siyasallaşması Sürecine Yönelik Yaklaşımının Bölgesel Güç Rolü Kapsamında İncelenmesi”, *Güvenlik Stratejileri*, Yıl: 9 Sayı: 17.
- Kürkçüoğlu, Ö., *Türkiye’nin Arap Ortadoğu’suna Karşı Politikası (1945-1970)*, Barış Kitap, Ankara, s. 9.
- Li, Y., (Kasım 2018). “Assessment of South-South Cooperation and The Global Narrative on The Eve of Bapa+40”. İsviçre: South Center, *Research Paper 88*.
- Malkoç, E., (2016). “20. Yüzyılın İkinci Yarısında Türkiye ile Hindistan’ın Siyasi İlişkileri”, *Avrasya İncelemeleri Dergisi - Journal of Eurasian Studies (AVİD)*, V/1 (2016).
- Mehta, K., “Turkey’s India Outreach: Possibilities and Challenges”, *Observer Research Foundation Issue Brief*, No. 276, January 2019.
- Middle East Strategy at Harvard, <https://blogs.harvard.edu/mesh/2009/05/iran-pakistan-pipeline-irans-new-lifeline/> (Erişim Tarihi: 14.09.2019).
- Ministry of Trade, Industry and Cooperatives, Uganda, <https://ugandatrades.go.ug/TradeStatistics> (Erişim Tarihi: 06.10.2019).
- Mohapatra, A., K., “Bridge to Anatolia: An Overview of Indo-Turkish Relations”, *The Turkish Yearbook*, Vol. XXXIX, 2008.
- Mukherjee, R., (2014). “Continuity and Change in India’s Foreign Policy”, *Foreign Affairs*, (DOI: 10.1142/9789814566582_0005).
- Mukherjee, R., Malone, D.M., (2011). “Indian Foreign Policy and Contemporary Security Challenges”. International Affairs, 87:1, *The Royal Institute of International Affairs*, Oxford, (DOI: 10.1111/j.1468-2346.2011.00961.x).
- Nafziger, E., W., (2006). *Economic Development* (4. Baskı). New York: Cambridge University Press.
- Narayanan, K., R., (1999). *Nehru ve Vizyonu* (çev. M. Demirkaya). Kerala: DC Books.

National Bureau of Statistics, Nigeria, <https://nigerianstat.gov.ng/tradestat> (Erişim Tarihi: 03.10.2019).

Nucifora, A., M., D., Pereira da Silva, L., A., (2011). “Rapid Growth and Economic Transformation in Mozambique, 1993–2009”, **Yes Africa Can - Success Stories from a Dynamic Continent**. (editörler: P. Chuhan-Pole, M. Angwafo) Washington: The World Bank. (DOI: 10.1596/978-0-8213-8745-0).

OECD (2019), <https://www.oecd.org/dac/financing-sustainable-development/development-finance-data/Africa-Development-Aid-at-a-Glance-2019.pdf> (Erişim Tarihi: 10.02.2021).

OECD resmi internet sayfası, <https://stats.oecd.org/Index.aspx?QueryId=42231&lang=en#> (Erişim Tarihi: 22.01.2020).

OECD, Development Aid at a Glance, Statistics By Region, 1. Developing Countries, 2018 edition, <http://www.oecd.org/dac/financing-sustainable-development/> (Erişim Tarihi: 22.01.2020).

Okano-Heijmans, M., Panda, J., P., (2020). “Development Cooperation Partnerships: Forging an EU-India-Japan Trilateral in Africa”, <https://euindiathinktanks.com/2020/publications/development-cooperation-partnerships-forging-an-eu-india-japan-trilateral-in-africa-2/> (Erişim Tarihi: 02.07.2020).

Ouattara A., “Emerging from Crisis: Côte d’Ivoire’s Success Story”, **Foresight Africa - Top Priorities for the Continent in 2018**. (editör: B. S. Coulibaly), Africa Growth Initiative. Washington: Brookings Institution.

Oyan, O., (1998). **Türkiye Ekonomisi: Nereden Nereye?** (2. Baskı). Ankara: İmaj Yayınevi.

Oymak, A., (2015). “Viewing India From Turkey”, **International Journal of Languages’ Education and Teaching**, December 2015, Volume 3, Issue 3, ISSN: 2198 – 4999, Germany.

Öniş, Z., şenses, F., “Gelişen Post-Washington Mutabakatı’nı (PWM) Yeniden Düşünmek”, **Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma Seçme Yazılar**. (3. Baskı-2016). (editör: F. şenses). İstanbul: İletişim Yayınları.

Öniş, Z., şenses, F., “Küresel Dinamikle, Ülkeiçi Koalisyonlar ve Reaktif Devlet: Türkiye’nin Savaş Sonrası Kalkınmasında Önemli Politika Dönüşümleri”, **Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma Seçme Yazılar** (3. Baskı-2016) (editör: F. şenses). İstanbul: İletişim Yayınları.

Özsoylu, A., F. ve Algan, N., (2011). **Dünya Ekonomisinin Yeni Aktörleri: BRIC-Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin**. Adana: Karahan Kitabevi.

Öztürk, L., (2007). **Sürdürülebilir Kalkınma**. Ankara: İmaj Yayınevi.

- Patnaik, P., “Bir Kalkınma İktisatçısı Olarak Karl Marx”, (çev. G. Manzak), **Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma Seçme Yazılar** (Üçüncü Baskı - 2016) (editör: F. Şenses). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Price, G., Sharma, M., Wilkins, J., J., (2019). “Prospects For Strengthening EU-India Engagement in The Field of Natural Disasters”. **EU-India Think Tank Twinning Initiative**. Delegation of the European Union to India and Bhutan, 5/5, Shanti Niketan, New Delhi 110021, India.
- Quamar, M., “India-Turkey Relations: Frozen in Time?”, **Institute for Defence Studies and Analyses (IDSA) Issue Brief**, New Delhi, 12 May 2017.
- Rath, S., “Maritime Strategy of India and China: Influence of Alfred Thayer Mahan”, **Naval War College Journal**, Vol.26, 2014.
- Republic of Turkey, Ministry of Foreign Affairs, “Turkey-Africa Relations” <http://www.mfa.gov.tr/turkey-africa-relations.en.mfa> (Erişim Tarihi: 07.01.2020)
- Robinson, D., O., Gaertner, M., Papageorgiou, C., (2011). “Tanzania: Growth Acceleration and Increased Public Spending with Macroeconomic Stability”, **Yes Africa Can - Success Stories from a Dynamic Continent**. (editörler: P. Chuhan-Pole, M. Angwafo) Washington: The World Bank. (DOI: 10.1596/978-0-8213-8745-0).
- Rodrik, D., (1999). **Yeni Küresel Ekonomi ve Gelişmekte Olan Ülkeler, Dışa Açılma Nasıl Gerçekleştirilmeli?** (çev. S. Gül). İstanbul: Sabah Kitapçılık.
- Rostow, W., W., (1966). **İktisadi Gelişmelerin Merhaleleri** (çev. bilinmiyor). Ankara: Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsası Birliği Matbaası.
- Roy, S., (2014). “China and India, “Rising Powers” and African Development: Challenges and Opportunities”. **The Nordic Africa Institute**, Uppsala-İsveç.
- Sarıkamış, Kaya A. (2014). Explaining Change in EU Development Policy towards Sub-Saharan Africa in the 2000s: The Perspectives of System, Process and Power, Yayınlanmamış Doktora Tezi, ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Bölümü, Ankara.
- Sarker, M., N., I., Hossin, M., A., Yin, X., H., Sarkar, M., K., (2018). “One Belt One Road Initiative of China: Implication for Future of Global Development”. **Modern Economy**, 9, (DOI: 10.4236/me.2018.94040)).
- Sertel, S., (2015). “Arşiv Belgelerine Göre İnönü Döneminde Türkiye-Hindistan İlişkileri (1938-1950)”, **Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 10/2, Ankara, (DOI: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7555>).
- Smith, A., (1985). **Ulusların Zenginliği**. (çev. A. Yunus, M. Bakırcı). İstanbul: Alan Yayıncılık.

- Ssewanyana, S., Matovu, J., M., Twimukye, E., (2011). "Building on Growth in Uganda", **Yes Africa Can-Success Stories from a Dynamic Continent**. (editörler: P. Chuhan-Pole, M. Angwafo) Washington: The World Bank. (DOI: 10.1596/978-0-8213-8745-0).
- Şenses, F., (2001). **Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk**. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şenses, F., "Neoliberal Küreselleşme Çağında Yoksulluk Araştırmalarındaki Kayıp Bağlatılar: Türkiye Deneyiminden Çıkarılacak Dersler", **Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma Seçme Yazılar** (3. Baskı-2016) (editör: F. Şenses). İstanbul: İletişim Yayınları.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı resmi internet sayfası, <https://www.tika.gov.tr/tr> (Erişim Tarihi: 15.01.2020).
- Taban, S., Kar, M., (2016). **Kalkınma Ekonomisi** (3. Baskı). Bursa: Ekin Yayınevi.
- Tamçelik, S., (2014). "Giriş", **Küresel Politikada Yükselen Afrika** (ed. S. Tamçelik), Gazi Kitabevi, Ankara.
- Tamçelik, S., Atagenç, Ö., "Afrika Ulusal Kurtuluş Hareketlerinde Milliyetçilik ve Sosyalizm", **Küresel Politikada Yükselen Afrika**. (2014). (editör: S. Tamçelik). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Tamçelik, S., Başbüyük, N., (2014). "Osmanlı Devleti'nin Afrika Kıtasıyla olan İlişkileri ve Siyasal Gelişimin Tarihi (1517-1918)", **Küresel Politikada Yükselen Afrika** (ed. S. Tamçelik), Gazi Kitabevi, Ankara.
- Tang, K., B., Bundhoo, D., (2017). "Foreign Aid and Economic Growth in Developing Countries: Evidence from Sub-Saharan Africa", **Theoretical Economics Letters**, (DOI: 10.4236/tel.2017.75099).
- Tepeciklioğlu, E., E., (2012). "Afrika Kıtasının Dünya Politikasında Artan Önemi ve Türkiye-Afrika İlişkileri", **Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi**, Cilt 1, Sayı 2, Bahar 2012.
- Tepeciklioğlu, E., E., (2017). "Economic Relations Between Turkey And Africa: Challenges and Prospects", **Afe Babalola University: Journal of Sustainable Development Law & Policy**, vol. 8: 1: 2017. (DOI: <https://dx.doi.org/10.4314/jsdlp.v8i1.2>).
- The DTI, Department: Trade and Industry, Republic of South Africa, <http://trdestats.thedti.gov.za/TableView/tableView.aspx> (Erişim Tarihi: 02.10.2019).
- Think Tanks Twinning Initiative, **Strengthening The EU-India Strategic Partnership Through Research**, Delegation of the European Union to India and Bhutan, New Delhi, 2019.
- Thorbecke, E., "Kalkınma Doktrininin Evrimi, 1950-2005", (çev. H. Pamuk), **Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma Seçme Yazılar**. (3. Baskı-2016). (editör: F. Şenses). İstanbul: İletişim Yayınları.

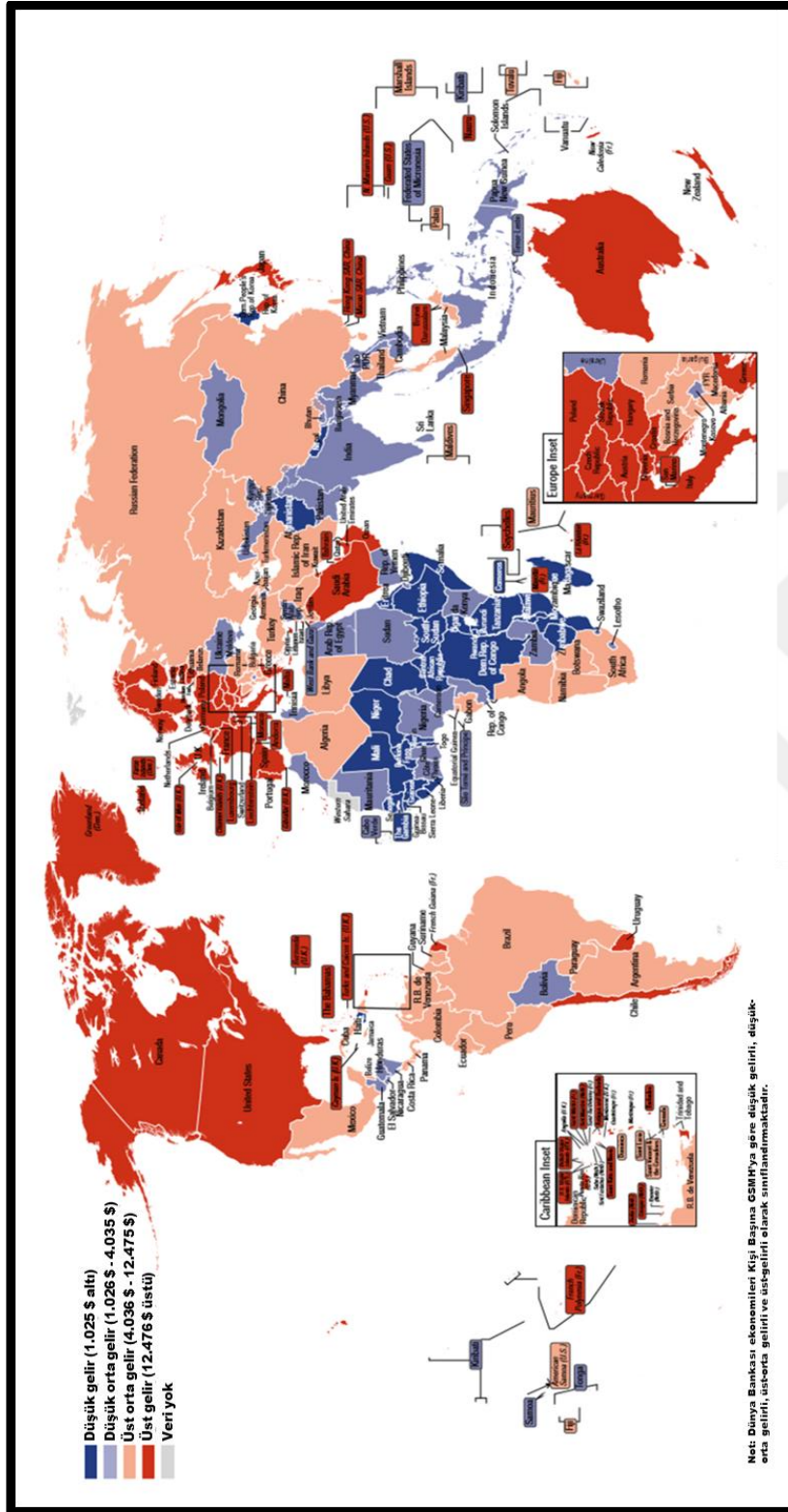
- TOBB resmi internet sayfası, <https://www.tobb.org.tr/Sayfalar/Detay.php?rid=20274&lst=MansetListesi>, (Erişim Tarihi: 28.12.2019).
- Toye, J., “Keynes’in Kalkınma İktisadı İçin Önemi” (çev. Z. Başak), **Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma Seçme Yazılar**. (3. Baskı-2016). (editör: F. Şenses). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Turkish Cooperation and Coordination Agency (2018), Turkish Development Assistance Report 2017, <https://www.tika.gov.tr/upload/2019/Turkish%20Development%20Assistance%20Report%202017/Kalkinma2017EngWeb.pdf> (Erişim Tarihi: 20.01.2020).
- Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM) resmi internet sayfası, https://tasam.org.tr-TR/Etkinlik/18/2_uluslararası_türk_-afrika_kongresi (Erişim Tarihi: 03.01.2020).
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı resmi internet sayfası, “Hindistan’ın Ekonomisi”, <http://www.mfa.gov.tr/hindistan-ekonomisi.tr.mfa> (Erişim tarihi: 28.12.2019).
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı resmi internet sayfası, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-afrika-iliskileri.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 27.12.2019).
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı resmi internet sayfası. “Türkiye - Hindistan Siyasi İlişkileri”, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-hindistan-siyasi-iliskileri.tr.mfa> (Erişim tarihi: 28.12.2019).
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) resmi internet sayfası, <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> (Erişim Tarihi: 16.01.2020).
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) resmi internet sayfası, <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/disticaret.zul?param1=5¶m2=4&sitcrev=0&isicrev=0&sayac=5809> (Erişim Tarihi: 10.01.2020).
- Uchehara, K., E., “Continuity and Change in Turkish Foreign Policy Toward Africa”, *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, No. 2-3(2008).
- Uçarol, R., (2015). **Siyasi Tarih (1789-2014)**. İstanbul: DER Yayınları.
- Uganda Export Promotion Board, <https://ugandaexports.go.ug/statistics> (Erişim Tarihi: 10.02.2021).
- United Nations Economic Commission for Africa and Confederation of Indian Industry, **AFRICA-INDIA Facts & Figures 2015**.
- US Naval Institute Blog, <https://blog.usni.org/posts/2018/02/21/slocs-matter> (Erişim Tarihi: 14.09.2019).
- Üçüncü Hindistan-Afrika Forum Zirvesi, Hindistan-Afrika Stratejik İşbirliği Çerçeve Anlaşması, http://www.mea.gov.in/Uploads/PublicationDocs/25981_framework.pdf (Erişim Tarihi: 28.04.2019).

- Venkatachalam, M., “Turkey in Africa: Voyeurism, Neo-Ottomanism and Islamic Humanitarianism”, *African Studies Centre (ASC) Working Paper* 145 / 2019, Leiden/The Netherlands.
- Wallerstein, I., (2010). **Modern Dünya Sistemi** (3. Baskı) (çev. L. Boyacı). İstanbul: Yarı Yayınları.
- Wolff, R., D., Resnick, S., A., (2016). **Çatışan İktisadi Teoriler** (çev. C. Evren). İstanbul: İletişim Yayınları.
- World Bank, Global Economy Prospects January 2020 GDP Growth Data, <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2020/01/08/modest-pickup-in-2020-amid-mounting-debt-and-slowing-productivity-growth> (Erişim Tarihi: 10.02.2021)
- World Bank, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD> (Erişim Tarihi: 10.02.2021).
- World Bank, <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL> (Erişim Tarihi: 14.03.2019).
- World Bank, <https://databank.worldbank.org/data/download/GDP.pdf> (Erişim Tarihi: 10.02.2021).
- World Bank, World Development Indicators 2017, <https://data.worldbank.org/> (Erişim Tarihi: 13.09.2018).
- World Bank, World Integrated Trade Solution (WITS) resmi internet adresi, <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/TUR/StartYear/2018/EndYear/2018/TradeFlow/Export/Partner/BY-REGION/Indicator/XPRT-PRTNR-SHR#> (Erişim Tarihi: 28.01.2020).
- Zafar, A., (2011). “Mauritius: An Economic Success Story”, **Yes Africa Can - Success Stories from a Dynamic Continent**. (editörler: P. Chuhan-Pole, M. Angwafo) Washington: The World Bank. (DOI: 10.1596/978-0-8213-8745-0).

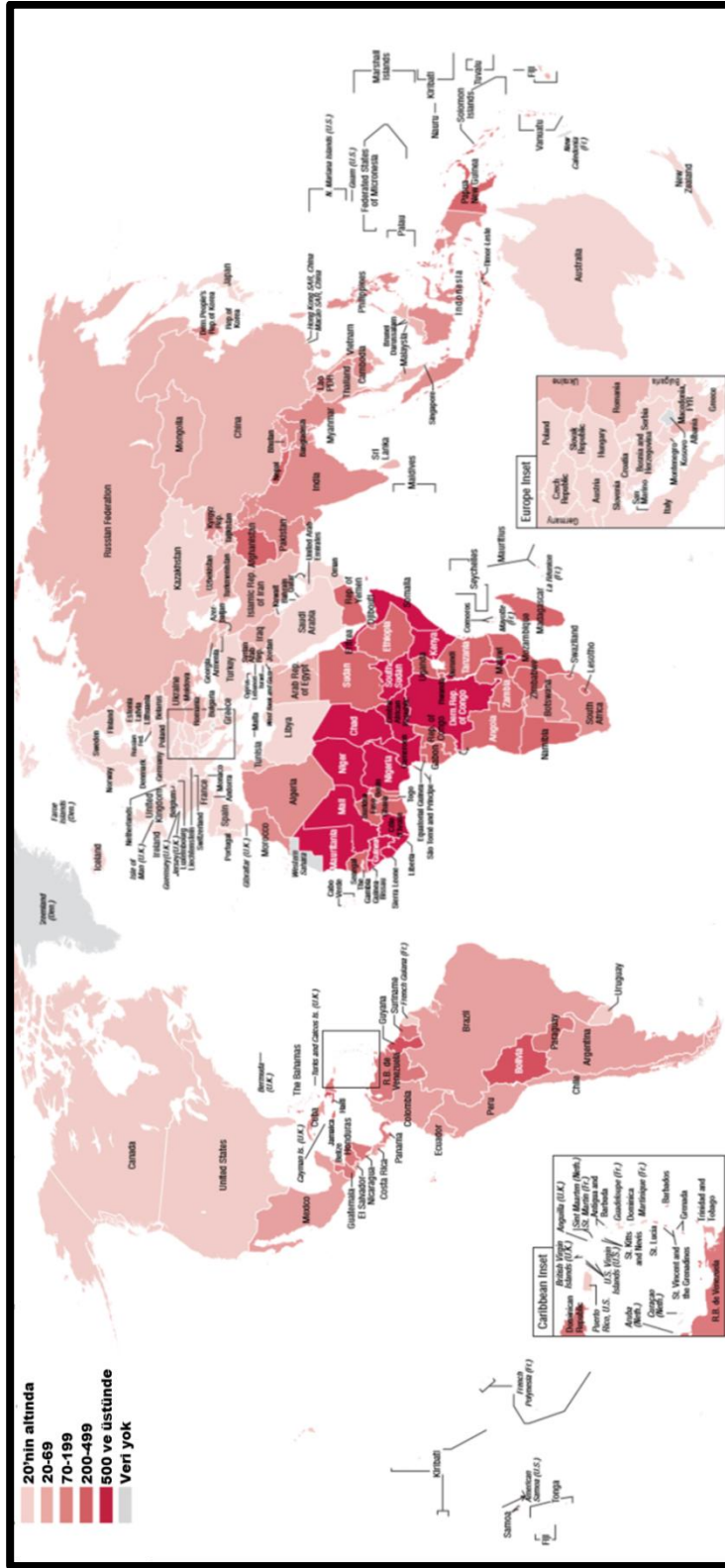
EKLER

EK-1. Kişi Başına Düşen GSMH Değerine Göre Ülkelerin Sınıflandırılması

Kaynak: World Bank, World Development Indicators, 2017.

EK-2. Hamilelikte Anne Ölüm Oranlarına Göre Ülkelerin Sınıflandırılması

Kaynak: World Bank, World Development Indicators, 2017.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : Pınar, Murat
 Uyruğu : Türkiye Cumhuriyeti
 Doğum tarihi ve yeri :
 Medeni hali :
 Telefon :
 e-mail :

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Yüksek lisans	GAZİ Uluslararası İlişkiler	Devam ediyor
Lisans	Hava Harp Okulu - İstanbul	1997
Lise	Maltepe Askeri Lisesi - İzmir	1993

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
1997-Halen	Türk Silahlı Kuvvetleri	Subay

Yabancı Dil

İngilizce

Yayınlar

Pınar M., Tamçelik S., (2020). “Ege Denizi’nde Uluslararası Hava Sahası ve FIR Hattı Sorunu”, Ege Jeopolitiği, (Editörler: Prof. Dr. Hasret Çomak, Doç. Dr. Burak Şakir Şeker, Dr. Dimitrios Ioannidis), Cilt 1, Bölüm 2, Ankara: Nobel Yayınevi, s. 382-405.

Pınar M., Tamçelik S., (2020). “Hindistan’ın Ege Denizi Politikası”, Ege Jeopolitiği (Editörler: Prof. Dr. Hasret Çomak, Doç. Dr. Burak Şakir Şeker, Dr. Dimitrios Ioannidis), Cilt 2, Bölüm 7, Ankara: Nobel Yayınevi, s. 1069-1084.

Pınar M., Tamçelik S., (Baskıda) “Determining the Socio-Economic and Security Impacts of Rohingya Refugees on Neighbouring Countries: Bangladesh and India”, Refugee Crisis in International Policy (Edited by Hasret Çomak, Burak Şakir Şeker, Mehlika Özlem Ultan, Yaprak Civelek, Çağla Arslan Bozkuş), Volume IV, London: Transnational Press.

GAZİLİ OLMAK AYRICALIKTIR..

